INSTITUTUL REVOLUŢIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989
Alexandru Purcăruş
PRIN OCHII INAMICULUI
MIHAIL GORBACIOV ŞI POLITICA SA ÎN PERCEPŢIA STATELOR UNITE ALE AMERICII, 1985-1991

EDITURA
CETATEA DE SCAUN
Alexandru Purcăruş
PRIN OCHII INAMICULUI
MIHAIL GORBACIOV ŞI POLITICA SA ÎN PERCEPŢIA STATELOR UNITE ALE AMERICII, 1985-1991
O EDITURA
CETATEA DE SCAUN
Referenţi ştiinţifici:
Prof. univ. dr. Constantin Hlihor
dr. Constantin Corneanu
Copertă şi Redactor: Dan Mărgărit
Tehnoredactare: Claudiu Florin Stan
Foto coperta I: Preşedintele american Ronald Reagan, vicepreşedintele George H.W. Bush şi Mihail Gorbaciov, New York, 7 decembrie 1988. SURSA: US National Archives and Records Administration
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României PURCĂRUŞ, ALEXANDRU
Prin ochii inamicului : Mihail Gorbaciov şi politica sa în percepţia Statelor Unite ale Americii, 1985-191 / Alexandru Purcăruş ; pref.: Constantin Hlihor. – Târgovişte : Cetatea de Scaun, 2014
Bibliogr.
Index
ISBN 978-606-537-268-9
I. Hlihor, Constantin (pref.)
94(47)"1985/1991" Gorbacuev,M.S.
929 Gorbacûev,M.S.
Reproducerea parţială sau totală fără acordul editurii sau autorului este interzisă.
ISBN 978-606-537-268-9
Copyright *Editura Cetatea de Scaun,* Târgovişte, 2014
Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2014 www.cetateadescaun.ro , editura@cetateadescaun.ro
Părinţilor mei, Elena şi Vasile

CUPRINS

Prefaţă.....9
Argument.....15
I. Percepţia în relaţiile internaţionale....20
II. Premisele receptării lui Gorbaciov:
Uniunea Sovietică în percepţia americană28
III. Gorbaciov, adversarul charismatic...48
IV. Schimbarea perspectivei americane asupra Moscovei în cel de-al doilea mandat al lui Reagan.....64
V. *Perestroika* eşuată: imaginea Uniunii Sovietice în epoca George H.W. Bush.....86
Concluzii.....141
ANEXE.....155
1. Herbert E. Meyer (vicepreşedintele Consiliului Naţional de Informaţii – SUA), *Ce e de făcut cu ruşii?,* 1984 157
2. John Browne (Membru al Parlamentului britanic, deputat de Winchester, Anglia), *Dl. Gorbaciov - un Kennedy la Kremlin?,* 20 mai 1985.....172

3. Agenţia Centrală de Informaţii, *Gorbaciov, agentul schimbării,* 27 iunie 1985.....198
4. Agenţia Centrală de Informaţii, Estimarea Naţională de Securitate – Politica sovietică faţă de Europa Răsăriteană în timpul lui Gorbaciov, mai 1988 213
Indice.....259
Lista foto.....263
Bibliografie.....264

PREFAŢĂ

Rolul liderilor politici a fost întotdeauna important pentru istorici, în încercarea lor de a înţelege politica dusă de aceştia atât pe plan intern, cât şi mondial. Cele mai importante evenimente istorice sunt asociate, în mintea noastră, cu imagini ale oamenilor de stat care au fost direct implicaţi în luarea deciziilor importante într-un moment sau altul al istoriei unui popor. Analiza Războiului Civil American nu poate fi făcută fără să fie cercetate faptele şi realizările lui Abraham Lincoln, ca preşedinte al Statelor Unite. Nu ne putem imagina evenimentele celui de Al Doilea Război Mondial fără să nu ne apropiem de faptele unor astfel de lideri charismatici cum au fost Winston Churchill şi Franklin D. Roosevelt sau malefici precum Adolf Hitler şi Iosif Stalin. Este greu de înţeles cum a fost posibil să fie rezolvată una dintre cele mai grave crize ale Războiului Rece, cum a fost cea a rachetelor cubaneze, fără să fie subliniat rolul jucat de John F. Kennedy şi de Nikita Hruşciov în cadrul negocierilor tensionate din timpul confruntării.

Despre ultimul lider al fostului imperiu sovietic s-au scris mii de studii şi articole, încât cu greu se mai poate aduce ceva nou în istoriografia problemei. Şi totuşi, lucrarea *Prin ochii inamicului. Mihail Gorbaciov şi politica sa în percepţia Statelor Unite ale Americii* surprinde cititorul pasionat de istoria recentă a popoarelor din fostul spaţiu sovietic prin încercarea de reconstrucţie a imaginii liderului de la Kremlin cu ajutorul unor tehnici şi metode specifice postmodernismului. În Occident, încă din anii '70-'80, oamenii de ştiinţă din domeniul psihologiei sociale dar şi teoreticieni ai relaţiilor internaţionale, cum este Robert Jervis, au început să exploreze rolul jucat de „percepţie” şi „percepţie greşită”/ *misperception* în deciziile de politică internaţională, acordând o atenţie deosebită raportului dintre ceea ce liderii percep ca pericol din partea altui stat sau actor nonstatal şi ce dovezi reale au că aceste intenţii şi capabilităţi

militare pot să conducă la apariţia unui pericol de securitate. Istoricii care au scris ani mai târziu şi au avut acces deplin la documente justificative au putut prezenta argumentat intenţiile acestor lideri, cu o acurateţe chiar mai pronunţată decât cea a adversarilor lor politici din epoca respectivă. Este dificil de răspuns la întrebarea: De ce înşişi oamenii de stat au tendinţa de a denatura uneori, în mod deliberat, semnalele pe care şi le trimit cu privire la capacităţile şi intenţiile lor? De cele mai multe ori se suprapun explicaţii multiple. Iată opinia lui Hans J. Morgenthau: „Cu cât un individ este mai îndepărtat de o anumită luptă de putere, cu atât este mai probabil să-i înţeleagă esenţa sa reală. Deci nu din întâmplare străinii posedă deseori o mai bună înţelegere a politicii unei anumite naţiuni decât localnicii, iar cercetătorii sunt mai bine dotaţi decât politicienii pentru a înţelege despre ce este vorba în politică. Pe de altă parte, cei din urmă au o tendinţă de neînfrânt de a se înşela asupra a ceea ce fac, referindu-se la politicile lor nu în termeni de putere, ci fie în termenii principiilor etice şi legale, fie ai necesităţilor biologice”.[1] În plus, după cum s-a afirmat în literatura de specialitate, „percepţiile pe care le au oamenii politici despre evoluţia vieţii internaţionale sunt determinate de informaţiile pe care le primesc prin intermediul instituţiilor specializate, dar şi de imaginile pe care media le promovează în spaţiul public”.[2]

Ipoteza de lucru care a stat la baza volumului elaborat de domnul Alexandru Purcăruş este împrumutată din teoria reprezentărilor sociale aplicată relaţiilor internaţionale, care pleacă de la premisa potrivit căreia percepţia ameninţării joacă un rol central în politicile de securitate ale statelor. Modul cum liderii politici sunt percepuţi de opinia publică şi de alţi şefi de stat poate influenţa natura relaţiilor internaţionale la un moment dat. În timpul Războiului Rece, liderii sovietici începând cu Stalin şi terminând cu Brejnev erau percepuţi de opinia publică

[1] Hans J. Morgenthau, *Politica între naţiuni. Lupta pentru putere şi lupta pentru pace,* Iaşi,

Editura Polirom, 2007, p. 130.
[2] Nicolae Melinescu, *O viziune despre televiziune,* Bucureşti, Master Print Super Off Set, 2013, *passim.*

occidentală ca vectorii de expansiune ai comunismului la scară mondială. Mihail Gorbaciov avea să producă în opinia publică occidentală şi la nivelul *lidership-ului* marilor puteri o răsturnare fundamentală de imagine, care va influenţa decisiv mersul istoriei în perioada de final a Războiului Rece.

Un alt element care circumscrie volumul elaborat de domnul Alexandru Purcăruş în rândul lucrărilor de interes pentru specialiştii Războiului Rece este acela potrivit căruia imaginea adevărului istoric privind oamenii politici şi faptele lor – cu referire la momente sau procese sociale, politice, culturale reflectate în memoria colectivă a unei societăţi – nu rămâne o constantă pe parcursul evoluţiei sale. Pe de altă parte, percepţiile asupra unui fapt istoric atât la nivelul opiniei publice, cât şi la nivelul specialiştilor/ istoricilor sunt puternic influenţate de o serie de schimbări intervenite în mentalul colectiv, practica socială şi politică şi, nu în ultimul rând, de înnoirea metodelor şi tehnicilor de cercetare, analiză şi descriere. Uneori aceste rupturi iau forma unor cotituri decisive – *turning points* – cu impact decisiv asupra evoluţiei în toate domeniile unei societăţi de la praxis la cunoaştere, inclusiv în cel al modului cum percepem, cercetăm şi prezentăm istoria. După un asemenea *point turning* consumat scria Pierre Nora *„Fiecare istorie este de natură critică, şi toţi istoricii au încercat să denunţe mitologiile ipocrite ale predecesorilor lor".* Ieşirea din comunism a fost pentru popoarele din fostul spaţiu sovietic, dar şi din centrul şi sud-estul continentului european, un *turning point* urmat firesc de un proces de rescriere a istoriei. Confruntarea dintre SUA şi URSS, în perioada de final a Războiului Rece, precum şi rolul jucat de liderii acestora au stat în atenţia cercetătorilor şi a istoricilor, generând o literatură bogată, polemică şi complexă.

Fără a recurge la un exerciţiu de istorie contrafactuală, domnul Alexandru Purcăruş nu îşi propune să devină parte a polemicii amintite, ci să analizeze rolul decidenţilor de la Washington şi al serviciilor speciale americane care au contribuit la formarea unei percepţii corecte asupra imperiului sovietic în perioada destrămării acestuia, dar şi a liderului său

Mihail Gorbaciov. Intenţia autorului, mărturisită în studiul introductiv, este aceea de a prezenta „percepţia furnizorilor şi utilizatorilor de informaţii americani despre Uniunea Sovietică în epoca Gorbaciov (1985-1991)". Autorul încearcă să răspundă la întrebările: *„Când s-a produs schimbarea de optică şi de conduită a SUA faţă de Moscova? Ce a motivat-o? Ce informaţii şi analize ale serviciilor de informaţii au fundamentat-o?"*

Prin această tehnică de cercetare, domnul Alexandru Purcăruş a intenţionat, de asemenea, să evite „poziţia de parti- zanat cu care a fost abordată anterior de cele mai multe ori tema, pentru a se demonstra fie eşecul analiştilor şi al savanţilor de a anticipa desfăşurări viitoare, fie – dimpotrivă – pentru a le sublinia merite închipuite". Acest tip de investigaţie ştiinţifică, bazat pe cercetarea rolului percepţiilor în decizia politică, nu presupune ignorarea surselor primare, dimpotrivă. Acesta este şi motivul pentru care domnul Alexandru Purcăruş a valorificat, cu predilecţie, documentele care au ajuns pe masa decidenţilor de la Washington întocmite de către CIA, Departamentul de Stat sau alte instituţii cu atribuţii în acest sens. Pe cât posibil, au fost supuse analizei şi materialele provenite din mediul jurnalistic, deoarece percepţia liderilor a fost nu de puţine ori „corectată" de ceea ce opinia publică a crezut cu referire la ameninţările de securitate venite de la Kremlin şi de la sateliţii săi. Nu au fost neglijate nici strategiile de securitate elaborate la Washington, întrucât acestea sintetizau percepţiile şi traduceau aceste percepţii în acţiuni de politică externă. Imaginea liderului sovietic Mihail Gorbaciov a fost ajustată cu pricepere de domnul Alexandru Purcăruş şi prin cercetarea unei vaste literaturi de specialitate, a memoriilor unora dintre cei direct implicaţi în stabilirea politicii externe americane sau a unor martori şi observatori ai evenimentelor.

Lectura acestei cărţi zugrăveşte un lider politic cu o imagine apropiată de cea conturată de fostul consilier al lui Mihail Gorbaciov, Anatoli Cerneaev. Acesta nota: „Gorbaciov nu a fost un mare om politic, însă el a dus la capăt o misiune istorică pentru ruşi – salvarea de un regim comunist totalitar. Acest lucru este

cel mai important pentru istorie”.[3] Gorbaciov a ocupat cu siguranţă un loc unic în istoria poporului rus şi a lumii, pentru că a contribuit mai mult decât orice alt politician al epocii sale la încheierea Războiului Rece, după cum se poate vedea şi din paginile prezentei cărţi.
Constantin Hlihor

[3] *Apud* Andrei Grachev, *Gorbachev,* Moscow, Vagrius, 2001, p. 178.

ARGUMENT

MOTTO:

„Prima lecţie pe care trebuie să o înveţe un cercetător al politicii internaţionale şi pe care nu trebuie să o uite în veci este că problemele internaţionale sunt de o complexitate ce face imposibile soluţiile simple şi profeţiile credibile. Aici se desparte drumul omului de ştiinţă de cel al şarlatanului. [...] Chestiunile internaţionale rezervă surprize pentru oricine încearcă să întrevadă viitorul prin prisma cunoştinţelor sale despre trecut şi a semnelor prezentului".[4]
Hans J. Morgenthau

La 25 decembrie 1991, de Crăciun, Mihail Gorbaciov îşi anunţa demisia din funcţia de preşedinte al Uniunii Sovietice, stat care îşi înceta, oficial, existenţa în prima zi a anului următor. Prăbuşirea Imperiului sovietic – considerată de către preşedintele rus Vladimir Putin drept „cea mai mare catastrofă geopolitică a veacului al XX-lea”[5] – a fost însă un proces agonizant, de durată. Rămâne încă subiect de dezbatere în ce măsură semnele acestui deznodământ au fost corect identificate şi descifrate de către lumea academică sau de către comunitatea occidentală de informaţii.

Potrivit unei opinii radicale, care este ilustrată aici de Leon Aron, *„în anii premergători lui 1991, **niciun expert, universitar, oficial, sau politician*** **(subl.n.)** *nu a prevăzut colapsul iminent al Uniunii Sovietice şi, odată cu dictatura, şi al economiei planificate sau a controlului Kremlinului asupra imperiului domestic şi est- european".*[6] Şi reputatul istoric John Lewis Gaddis susţine această

[4] Hans J. Morgenthau, *Politica între naţiuni. Lupta pentru putere şi lupta pentru pace,* Iaşi, Editura Polirom, 2007, p. 61.

[5] Depeşă BBC: *Putin deplores collapse of USSR,* 25 aprilie 2005.

[6] Leon Aron, *Tot ceea ce credeai despre dispariţia Uniunii Sovietice este greşit,* în „Foreign Policy România”, nr. 23, iulie/ august 2011, p. 67.

idee: „ceea ce n-a înţeles **nimeni (subl.n.)**, la începutul anului 1989, a fost că Uniunea Sovietică, imperiul său, ideologia sa – şi, în consecinţă, însuşi Războiul Rece – erau o movilă de nisip gata să se surpe”.[7]

În replică, unii sovietologi au pretins că demersul ştiinţific nu este similar „ghicitului într-un glob de cristal”, activitatea de cercetare în acest domeniu putând fi cel mai bine apreciată în raport cu proporţia în care a fost înţeleasă şi descrisă corect funcţionarea sistemului sovietic.[8]

Alţi autori au mers însă mai departe, făcând direct trimitere la studii şi monografii, anterioare anului 1991, în care era prognozată destrămarea URSS. Probabil, cea mai citată este celebra lucrare a disidentului sovietic Andrei Amalrik – *Va supravieţui Uniunea Sovietică în 1984?* – apărută în 1969. Aceasta nu este o excepţie, cum s-ar crede.[9] De pildă, tot în 1969, sub

[7] John Lewis Gaddis, *Războiul Rece,* Bucureşti, Rao International Publishing Company, 2009,p. 306. Gaddis a mai exprimat această opinie şi în alte ocazii: „Am fost surprinşi **cu toţii (subl. n.J**. Sfârşitul abrupt al Războiului Rece, neaşteptatul război fierbinte din Golful Persic şi brusca dezintegrare a Uniunii Sovietice ne-au uluit pe toţi, indiferent dacă am fost în guverne, în academii, în presă sau în grupuri de reflecţie. Altfel, nu a fost nimic neplauzibil în aceste evenimente – Războiul Rece trebuia să se termine cândva, războiul a fost întotdeauna o posibilitate în Orientul Mijlociu, iar căderea comunismului era previzibilă de mai mulţi ani – dar faptul că acestea s-au întâmplat atât de neaşteptat arată că deficienţele persistă în modul în care prinţii contemporani şi prezicătorii îşi concep munca de a vedea viitorul curs al afacerilor mondiale”. Citat de Florin Abraham, *Colapsul regimurilor comuniste între „eveniment inevitabil” şi „hazard istoric",* în Constantin Corneanu, Adrian Pop (ed.J, „Prăbuşirea Imperiului Sovietic. «Lecţii» în retrospectivă”, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p. 30.

[8]Mark Kramer, *WhatHappened to the Soviet Union?How and WhyAmerican Sovietologists Were Caught by Surprise by Christopher I. Xenakis – Review,* în „Political Science Quarterly", vol. 118, nr. 4 (iarna, 2003/ 2004), pp. 689690.
[9] „În pofida faptului că în 1969 disidentul sovietic Andrei Amalrik a scris o carte cu titlul extrem de sugestiv şi provocator, respectiv *Va supravieţui Uniunea Sovietică în 1984?,* realităţile sovietice de la mijlocul anilor '80 nu lăsau să se întrevadă, la nivel de analişti ai serviciilor de informaţii occidentale şi sovietologi, sfârşitul din acel 25 decembrie 1991". Constantin

coordonarea lui Zbigniew Brzezinski, era publicată, sub titlul *Dilemele schimbării în politica sovietică,* o culegere de 14 articole, dintre care şase considerau „colapsul drept o posibilitate serioasă, deşi nu imediată".[10] Pentru a mai oferi un singur exemplu, nu trebuie ignorată contribuţia lui Hélène Carrère d'Encausse, care îşi intitula cartea, ieşită de sub tipar în 1978, *Imperiul Spulberat. Revolta naţiunilor în URSS.*[11]

Unele previziuni şochează, privite retrospectiv, prin clarviziune şi precizie. Astfel, jurnalistul britanic Bernard Levin publica, în septembrie 1977, în *Times* (Londra), un articol în care arăta că forţele politice, sociale şi naţionaliste care au generat mişcările de disidenţă din Europa satelizată vor produce aceleaşi efecte în Patria Sovietelor, înşişi liderii sovietici fiind cei care vor deveni agenţii prefacerii acesteia:

„Ei nu conspiră, ei nu sunt în legătură cu agenţiile de spionaj occidentale, ei nu comit sabotaje. Ei sunt în orice privinţă funcţionari sovietici model. Sau, mai degrabă, în orice privinţă cu excepţia uneia: au recunoscut în sinea lor adevărul despre ţara lor şi au jurat în sinea lor că vor face ceva în acest sens.

Aşa se va întâmpla. Nu vor fi împuşcături în stradă, nici baricade, nici greve generale, nici spânzurarea opresorilor de stâlpi de iluminat, nici prădarea sau incendierea sediilor guvernului, nici ocuparea posturilor de radio, nici dezertarea în masă a militarilor. Dar, într-o zi nu prea îndepărtată, unele feţe noi vor apărea în Biroul Politic – sunt sigur că deja au apărut în autorităţile administrative municipale sau chiar regionale – şi încet, foarte încet, alte feţe de asemenea proaspete li se vor alătura. Până într-o zi când se vor uita unii la alţii şi vor înţelege că nu mai este nevoie să ascundă adevărul în inimile lor. Şi fitilul va fi aprins. Nu e nimic romantic sau fantastic în această prognoză; este cea mai

Corneanu, *Operaţiunea „Farewell" şi demantelarea Uniunii Sovietice,* în Constantin Corneanu, Adrian Pop *op. cit.,* p. 122.
[10] *Apud,* Seymour Martin Lipset şi Gyorgy Bence, *Anticipations of the Failure of Communism,* în „Theory and Society", vol. 23, nr. 2/ aprilie 1994, p. 177.
[11] Hélène Carrère d'Encausse, *Imperiul Spulberat. Revolta naţiunilor în URSS,* Bucureşti, Editura Remember, 1993, *passim.*

cumpătată extrapolare a faptelor cunoscute şi a evidenţei dovedite. Aceasta, sau ceva similar, se va întâmpla. Când se va întâmpla nu este nici posibil, nici util să ghicim; dar sunt sigur că va fi în timpul vieţii unor oameni mult mai în vârstă decât mine... dar hai să presupunem, de dragul acurateţii, pe 14 iulie 1989"[12]

La rândul lor, experţii din serviciile de informaţii americane au luat iniţiativa desecretizării unor rapoarte referitoare la Uniunea Sovietică, care au fost publicate, sub egida Agenţiei Centrale de Informaţii (CIA), în 1999 şi 2001[13], scopul fiind acela de a da la iveală faptul că instituţia nu a eşuat în demersul său de a anticipa evoluţiile din URSS, aşa cum era de multe ori acuzată.

Şi printre politicienii epocii au existat unii care şi-au exprimat cu tărie convingerea că Uniunea Sovietică este „un colos cu picioare de lut", care nu poate supravieţui. în 1975, Ronald Reagan caracteriza comunismul drept „o aberaţie temporară care va ajunge să dispară de pe pământ, pentru că este contrară înseşi naturii umane".[14] Apoi, în 1981, de la înălţimea funcţiei de preşedinte al Statelor Unite, Reagan şi-a reiterat credinţa: „Vestul nu va controla comunismul, îl va transcende. Nu se va deranja să îl... denunţe, îl va respinge ca pe un capitol bizar în istoria umanităţii, ale cărui ultime pagini se scriu chiar acum".[15] Un exemplu chiar mai convingător este cel al politicianului şi sociologului american Daniel Patrick Moynihan. Iată ce afirma acesta, în ianuarie 1980, într-un discurs ţinut înaintea Senatului: „Indicii stagnării economice şi chiar ai declinului sunt extraordinari. Indicii

dezordinii sociale – patologie socială nu este un termen prea exagerat – sunt chiar mai ridicaţi. Evenimentul definitoriu al deceniului ar putea fi prăbuşirea Imperiului sovietic". În octombrie 1984, înainte ca Gorbaciov să intre pe scenă, Moynihan a proclamat: „Războiul Rece s-a încheiat, Occidentul a câştigat... Uniunea Sovietică... s-a prăbuşit. Ca societate, pur şi simplu nu

[12] Seymour Martin Lipset şi Gyorgy Bence, *op. cit.,* pp. 200-201.

[13] Catherine Durandin, *CIA în război,* Bucureşti, Editura Incitatus, 2003, p. 210.

[14] John Lewis Gaddis, *op. cit.,* p. 276.

[15] *Ibidem,* p. 282.

 funcţionează. Nimeni nu mai crede în ea". În privinţa strategiei pe care responsabilii de la Washington trebuia s-o adopte, Moynihan propunea, cu alt prilej, „aşteptarea", şi conchidea: „Se vor prăbuşi".[16] Desigur, unii istorici ar putea obiecta că astfel de declaraţii pot fi privite ca mostre de *wishful thinking* sau ca simple profeţii hazardate, dar nimeni nu poate contesta existenţa lor.

Studiul de faţă nu îşi propune să devină parte a polemicii amintite mai sus. Privind lucrurile din perspectiva rezultatului politicii americane faţă de Uniunea Sovietică, în etapa finală a Războiului Rece, se poate aprecia că aceasta a fost una de succes. Fără a recurge la un exerciţiu de istorie contrafactuală, cu greu se poate închipui în prezent un epilog al confruntării dintre superputeri mai favorabil SUA. Şi nu este vorba doar de volatilizarea URSS, de renunţarea Moscovei la ideologia comunistă, ci şi despre modul în care a fost gestionată succesiunea acesteia şi a uriaşului său arsenal nuclear. Sau despre modul în care Europa satelizată a fost atrasă ferm pe orbita Occidentului. Or, dacă nu considerăm că Imperiul comunist a făcut pur şi simplu implozie, fără nicio presiune din exterior, trebuie să admitem că o parte din merit aparţine decidenţilor de la Washington şi chiar serviciilor speciale americane.

În plus, pentru cercetătorul zilelor noastre este evident faptul că atitudinea Statelor Unite faţă de Uniunea Sovietică a cunoscut dezvoltări dramatice şi spectaculoase în timpul mandatului lui Gorbaciov (antagonismul specific fiind treptat înlocuit de colaborare şi, în anumite domenii, chiar de parteneriat), care nu pot fi generate decât de o modificare a percepţiei elitei politice americane faţă de inamicul său ireconciliabil. La finalul acestor evoluţii, liderii de la Washington au putut chiar proclama sfârşitul Războiului Rece, din postura de învingători.

Prin urmare, intenţia autorului studiului de faţă este aceea de a prezenta care a fost percepţia furnizorilor şi utilizatorilor de informaţii americani despre Uniunea Sovietică în epoca

[16] Seymour Martin Lipset şi György Bence, *op. cit.,* pp. 201-202.

Gorbaciov (1985-1991). Când s-a produs schimbarea de optică şi de conduită faţă de Moscova? Ce a motivat-o? Ce informaţii şi analize ale serviciilor de informaţii au fundamentat-o? Iată câteva dintre întrebările cărora vom căuta să le oferim un posibil răspuns în cele ce urmează.

Vom încerca, astfel, să evităm poziţia de partizanat cu care a fost abordată anterior de cele mai multe ori tema, pentru a se demonstra fie eşecul analiştilor şi al savanţilor de a anticipa desfăşurări viitoare, fie – dimpotrivă – pentru a le sublinia merite închipuite. O altă lacună a acestui tip de „investigaţie ştiinţifică" este legată de ignorarea surselor primare. Tocmai de aceea, vom încerca să valorificăm cu predilecţie documentele care au ieşit de sub pecetea secretului, documente întocmite de către CIA, Departamentul de Stat sau alte instituţii cu atribuţii în acest sens. Pe cât posibil, acestea vor fi comparate cu analize provenite din mediul civil. Neglijate au fost, din punctul nostru de vedere, şi strategiile de securitate elaborate la Washington, de aceea le vom supune discuţiei. Acestora li se va adăuga vasta literatură de specialitate, dar şi memoriile unora dintre cei direct implicaţi în stabilirea politicii externe americane sau a unor martori şi observatori ai evenimentelor.

În încheiere, doresc să îi mulţumesc domnului profesor univ. dr. Constantin Hlihor, care a avut amabilitatea de a scrie prefaţa acestei lucrări. De asemenea, le sunt îndatorat bunilor mei prieteni Laurenţiu-Cristian Dumitru şi Constantin Corneanu pentru sprijinul pe care mi l-au acordat în elaborarea şi publicarea studiului de faţă.

I. Percepţia în relaţiile internaţionale

Este un truism că „lumea fizică şi cea perceptuală nu sunt unul şi acelaşi lucru”[17] sau că realitatea „este o interpretare construită prin comunicare”.[18]

[17]J.G. Seamon şi D.T. Kenrick citaţi de Dumitru Zamfir, Ştefan Vlăduţescu, *Percepţia şi audiopercepţia. O abordare cognitiv-constructiv-operaţională,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 2003, p. 14. Iată aceeaşi idee în exprimarea plastică a istoricului Lucian Boia: „Trăim într-o lume de imagini,

Iată de ce procesele perceptive au un rol important în înţelegerea şi explicarea comportamentului uman.

Acest fapt este valabil şi în politica externă a unui stat, întrucât omul politic (pentru a-l parafraza pe Paul Watzlawick, care se referea la analişti politici) – atunci când acţionează în arena internaţională – nu are de-a face cu „realităţi absolute ci doar cu reprezentări subiective şi adesea contradictorii ale realităţii”.[18] [19]

Prin urmare, atenţia acordată percepţiei în psihologie este îndreptăţită şi a avut rezultate remarcabile în planul cunoaşterii, existând în prezent o bibliografie bogată dedicată subiectului. Din păcate, nu acelaşi lucru s-a întâmplat în studiile privitoare la relaţiile internaţionale, mulţi specialişti preferând să-şi concentreze efortul pe factorii „obiectivi”, precum structurile organizatorice, procesul luării deciziilor, rolul şi interesele aparatului birocratic sau constrângerile externe. Hans J. Morgenthau era categoric în această privinţă: *„A căuta indicii pentru a înţelege politica externă exclusiv **în motivele decidenţilor** (**subl.n.**) este, în acelaşi timp, inutil şi înşelător. Este inutil deoarece motivele sunt cele mai iluzorii dintre datele psihologice, deformate frecvent cum sunt, dincolo de orice posibilitate de recunoaştere, de interesele şi emoţiile actorului şi observatorului. Cunoaştem, într-adevăr care ne sunt motivele? Ce ştim despre motivele altora?"*[20] Două observaţii se impun. În primul rând, Morgenthau îşi manifestă rezervele faţă de ideea că, singură, percepţia pe care

de imagini multiple şi contradictorii. **Nu sorbim realitatea, ci doar percepem inepuizabilele imagini ale ei (subl.n.)**. De altfel, ce altceva înseamnă fiecare dintre noi decât o sumă de imagini, imaginea sa despre sine şi imaginile tuturor celorlalţi despre el? În mod obiectiv, *existăm,* dar nu avem acces la noi înşine decât printr-un joc de imagini”. Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr şi ficţiune,* Bucureşti, Humanitas, 2013, p. 17.

[18] Alex Mucchielli, citat de Dumitru Zamfir, Ştefan Vlăduţescu, *op. cit.,* p. 15.

[19] Paul Watzlawick, citat de Constantin Hlihor, *Geopolitica şi geostrategia în analiza relaţiilor internaţionale contemporane. Consideraţii teoretice şi metodologice,* Bucureşti, Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”, 2005, pp. 229-230. '

[20] Hans J. Morgenthau, *op. cit.,* p. 45.

un politician o are faţă de un eveniment îi determină sau explică acţiunile. Apoi, după cum observa Keith L. Shimko[21], Morgenthau însuşi recunoştea importanţa variabilelor psihologice, atunci când definea puterea politică – propriul său concept cheie în analiza relaţiilor internaţionale – drept „**o relaţie psihologică (subl.n.)** între cei care o exercită şi cei asupra cărora este exercitată”.[22]

Pentru alţi cercetători, cărora ne raliem, utilizarea percepţiei în analiza de politică externă nu poate fi evitată:

„Relaţiile internaţionale sunt constituite din acţiuni şi interacţiuni ale statelor şi ale altor entităţi. Statele iau măsuri pentru a-şi promova interesele, aşa cum sunt definite şi percepute de către liderii lor. Până la un punct, conducătorii îşi fundamentează deciziile de politică externă pe factori obiectivi – politici, economici, militari, geografici şi alţii. Dar, de asemenea, ei trebuie să facă judecăţi şi alegeri pe baza propriilor valori şi percepţii. În relaţiile internaţionale, acţiunile şi politicile sunt fundamentate nu doar pe interese şi ţinte percepute subiectiv, dar de asemenea pe percepţia subiectivă a intereselor şi intenţiilor altora".[23]

Dar ce este percepţia şi cum poate ea fi definită? În sens larg, percepţia este un „proces psihic senzorial complex de prelucrare a informaţiei primite de individ prin organele sale de simţ: o procesare de senzaţii”.[24]

În teoria relaţiilor internaţionale au fost propuse mai multe definiţii ale percepţiei. Dintre

acestea, o reţinem pe cea oferită de Constantin Hlihor, care are, în opinia noastră, meritul de a fi exaustivă: *„În realitatea geopolitică* (şi în relaţiile internaţionale – n.n.), *percepţia este un proces psihosocio-cognitiv prin care actorii obţin informaţii cu privire la caracteristicile economice şi*

[21] Keith L. Shimko, *Images and Arms Control: Perceptions of the Soviet Union în the Reagan Administration,* The University of Michigan, The University of Michigan Press, 1991, p. 1.

[22] Hans J. Morgenthau, *op. cit.,* p. **68.**

[23] Raymond L. Garthoff, *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan,* Washington, DC, The Brookings Institution, 1994, p. 20.

[24] Dumitru Zamfir, Ştefan Vlăduţescu, *op. cit.,* p. 17.

strategice ale unui spaţiu geografic, îşi formează o imagine coerentă asupra poziţiei proprii sau a adversarilor/ competitorilor în ecuaţia de putere, ca şi o viziune funcţională a sistemului relaţiilor internaţionale pentru a-şi impune/ apăra propriul interes în acel spaţiu.

Actorii câmpului geopolitic percep câmpul geopolitic, îşi fac o imagine, mai mult sau mai puţin adecvată, în funcţie de natura şi calitatea informaţiilor asupra resurselor, avantajelor/ facilităţilor economice şi strategice pe care un spaţiu geografic le oferă, dar mai ales încearcă să cunoască intenţiile şi comportamentul altor actori în acel câmp".[25]

După cum se poate observa din definiţia de mai sus, percepţia este condiţionată de informaţie. Prin urmare, în cazul deciden- ţilor din domeniul politicii externe, percepţia nu este directă, ci – de cele mai multe ori – mediată, întrucât sunt dependenţi de percepţia altora, respectiv de cea a furnizorilor de informaţii şi analize (a serviciilor de informaţii).

La 30 octombrie 2013, în plin scandal al interceptării de către SUA a comunicaţiilor aliaţilor (inclusiv cele ale cancelarului german Angela Merkel), James Clapper, directorul comunităţii serviciilor de informaţii americane *(Director of National Intelligence – DNIf* a fost audiat de către Comisia de Informaţii din Camera Reprezentanţilor, prilej cu care a dezvăluit că descifrarea intenţiilor liderilor străini reprezintă un „principiu fundamental" pentru orice agenţie specială:

„Timp de 50 de ani de când lucrez în informaţii, a cunoaşte ***intenţiile*** **(subl.n.)** *liderilor este un principiu fundamental pentru ceea ce încercăm să colectăm şi să analizăm".* El a completat spunând că, astfel, se încearcă să se stabilească *„dacă ceea ce spun corespunde cu ceea ce se întâmplă. Este indispensabil pentru noi să ştim încotro merge statul, care le este politica, cum are consecinţe asupra noastră într-o întreagă serie de domenii".*[26]

[25] Constantin Hlihor, *op. cit.,* pp. 237-238.

[26] Depeşă BBC: *US Intelligence Chief Clapper Defends Spying Policy,* 30 octombrie 2013.

În paranteză fie spus, în august 2014, presa germană a dezvăluit că secretarul de Stat american Hillary Clinton, şi ulterior succesorul său, John Kerry, ar fi fost spionaţi de către serviciile secrete germane.[27]

Dar raporturile dintre factorii de decizie şi serviciile de informaţii sunt de multe ori dificile. Politicienii afirmă constant că au nevoie de date exacte şi relevante, ceea ce este adevărat. Pe de altă parte, atunci când acestea nu le convin din diferite motive, au tendinţa de a considera, pur şi simplu, că furnizorul este incompetent[28], situaţie în care veştile nedorite sunt ignorate. La rândul lor, furnizorii de informaţii au uneori tendinţa de a produce evaluări care să vină în întâmpinarea aşteptărilor superiorilor, cu ignorarea evidenţelor.[29] Alteori, materialul furnizat de experţi poate fi folosit de oamenii de stat doar pentru a justifica măsuri adoptate din cu totul alte raţiuni.

Nu trebuie uitat nici faptul că serviciile de informaţii nu sunt infailibile. Au existat, în istorie, nenumărate cazuri în care au fost blamate pentru că au eşuat în misiunea lor (atacul japonezilor asupra bazei americane din Pearl Harbor în 1941 sau atacurile teroriste din 11 septembrie 2001 fiind printre cele mai invocate exemple).[30] Prin urmare, percepţia eronată a serviciilor speciale determină o percepţie eronată din partea politicienilor.

În plus, mintea unui decident în politica externă nu este *tabula rasa*, ea conţine tipare complicate şi interdependente, precum credinţe, atitudini, valori, experienţe, emoţii, stil, memorie, concepţii personale despre lume şi viaţă etc.[31] Or,

[27] Depeşă BBC: *Germany accused of spying on Kerry and Clinton,* 16 august 2014.

[28] Robert Jervis, *Why Intelligence and Policymakers Clash,* în „Political Science Quarterly”, volumul 125, nr. 2/ vara 2010, p. 185.
[29] Abram N. Shulsky, Gary J. Schmitt, *Războiul tăcut. Introducere în universul informaţiilor secrete,* Iaşi, Polirom, 2008, pp. 111-112.
[30] Ionel Niţu, *Analiza de intelligence. O abordare din perspectiva teoriilor schimbării,* Bucureşti, Editura RAO, 2012, p. 177.
[31] Valerie M. Hudson, *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis,* în Steve Smith, Amelia Hadfield, Timothy Dunne, „Foreign Policy: Theories, Actors, Cases”, Oxford, New York, Oxford University Press, 2008, p. 20.

acestea sunt elemente subiective care condiţionează şi influenţează percepţia. De aceea, există riscul ca elita conducătoare a unui stat să devină prizoniera propriilor ideologii, viziuni, aprehensiuni şi chiar prejudecăţi, pe care le poate proiecta *erga omnes,* viciind realitatea. Astfel, ideologia marxistă, de pildă, a marcat iremediabil perspectiva liderilor sovietici asupra politicii externe. Extinzând şi aplicând conceptul „luptei de clasă” la nivelul relaţiilor internaţionale, sovieticii au dezvoltat un veritabil complex al „cetăţii asediate”, presupunând că sunt permanent victimele unei conspiraţii capitaliste vizând distrugerea „patriei proletariatului învingător”.[32] La 17 martie 1948, la Bruxelles, Marea Britanie, Franţa, Belgia, Olanda şi Luxemburg (alarmate de lovitura de stat comunistă din Cehoslovacia) au încheiat un tratat prin care era creată Uniunea Europei Occidentale, alianţă politico-militară cu caracter strict defensiv Iată cum era aceasta privită de către Moscova: *„Prin conţinutul său, tratatul de la Bruxelles poate fi împărţit în două părţi principale. Prima parte cuprinde obligaţiile reciproce de ordin militar ale ţărilor semnatare şi dezvăluie rolul lui de instrument de provocare a unui război împotriva Uniunii Sovietice şi a ţărilor de democraţie populară. Partea a doua conţine obligaţiile reciproce ale ţărilor semnatare în vederea menţinerii bazelor zdruncinate ale capitalismului european, precum şi a luptei comune împotriva mişcării democratice şi antiimperialiste, în permanentă creştere, a popoarelor din Europa şi din ţările coloniale şi dependente".*[33] În mod paradoxal, aceeaşi dogmă marxist-leninistă mai proclama însă şi că istoria a condamnat definitiv capitalismul, care ar fi intrat în etapa crizei finale, ceea ce presupunea că între „statele imperialiste” existau tensiuni majore care urmau să conducă, în mod inexorabil, la un război autodistructiv al sistemului (de altfel, Moscova punea ambele conflagraţii mondiale pe seama
[32] Vojtech Mastny, *NATO în the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949-56,* Washington, DC, Woodrow Wilson International Center For Scholars, martie 2002, [p. 2].
[33] B.M. Haloşa, *Blocul agresiv al Atlanticului de Nord,* Bucureşti, Editura Militară, 1963, pp. 45-46.

„ascuţirii contradicţiilor dintre imperialişti”). În consecinţă, Kremlinul nu credea iniţial în soliditatea legăturilor euroatlantice sau în dorinţa benevolă a statelor din Vestul Europei de a se plasa sub umbrela de securitate a Statelor Unite, idee infirmată mai târziu de constituirea şi succesul NATO.[34]

În psihologie este un bun câştigat faptul că interesele influenţează în mod semnificativ selecţia perceptivă, astfel încât există tendinţa de a vedea ceea ce ne convine şi de a remarca mai greu ceea ce contravine aşteptărilor şi aspiraţiilor noastre. În mod similar, şi în relaţiile internaţionale percepţia unui actor asupra altuia este afectată de propriul interes. Prin urmare, acelaşi eveniment poate fi receptat în mod distinct de către diferite capitale. Pentru ilustrare, revoluţia portocalie din Ucraina (2004-2005) este relevantă. Moscova a privit desfăşurările de la Kiev cu îngrijorare pronunţată, considerându-le inspirate de SUA, care ar fi acţionat pentru a instala un guvern pro-occidental. Din perspectiva Kremlinului, americanii ar fi urmărit nu doar izolarea Federaţiei Ruse, ci chiar „contaminarea” cetăţenilor din acest stat cu „virusul protestelor”, în vederea umilirii sau chiar schimbării regimului.[35] La 18 decembrie 2012, secretarul Consiliului de Securitate al Federaţiei Ruse, generalul Nikolai Platonovici Patruşev, a acuzat Occidentul – într-un interviu acordat cotidianului *Komsomolskaia Pravda* – că se implică în organizarea diverselor mişcări de contestare populară din spaţiul ex-sovietic: „Revoluţiile sunt importate din străinătate, iar scenariile sunt pregătite cu grijă de specialiştii occidentali”. El a continuat: *„Condiţiile nu sunt întrunite pentru o «revoluţie a culorilor» în Rusia [...], iar noi nu vom permite ca scenarii similare să*

fie realizate în ţara noastră".[36] În schimb, administraţia George W. Bush a salutat Revoluţia portocalie, ca pe un episod al

[34] Vojtech Mastny, *op. cit.,* [p. 2] şi [p. 13].

[35]Jeanne L. Wilson, *Colour Revolutions: The View From Moscow and Beijing,* în „Journal of Communist Studies and Transition Politics", vol. 25, 2-3/ iunie 2009, pp. 369-370 şi urm.

[36] Depeşă a Agenţiei RIA Novosti: *No „Color Revolutions" în Russia – Security Council Chief,* 18 decembrie 2012.

Nu-i de mirare că aceeaşi retorică a revenit recent, în contextul anexării peninsulei Crimeea de către Federaţia Rusă. De pildă, la 24 aprilie 2014, ministrul rus de Externe, Serghei Lavrov, a repetat acuzaţiile binecunoscute la adresa Vestului: *„SUA şi UE – haideţi să spunem lucrurilor pe nume – au încercat să creeze o nouă «revoluţie colorată», de schimbare a regimului, contrar Constituţiei". El a mai susţinut că „puţini analişti serioşi au dubii că în joc nu este atât soarta Ucrainei, cât faptul că aceasta a fost pur şi simplu folosită şi se încearcă în continuare folosirea sa drept pion într-un joc geopolitic".*[38] De la sine înţeles, Casa Albă a acuzat conduita Moscovei. La 2 mai 2014, preşedintele american Barack Obama a afirmat că Rusia este cea care destabilizează Ucraina: *„Pe măsură ce forţele ucrainene acţionează pentru restabilirea ordinii în estul Ucrainei, este evident pentru întreaga lume că aceste grupuri susţinute de ruşi nu sunt formate din protestatari paşnici. Sunt militanţi înarmaţi până în dinţi care primesc sprijin semnificativ din partea Rusiei".*[39]

Persistenţa acestui tip de discurs dă seamă despre continuitatea interesului. În acelaşi timp, semnalează şi continuitatea percepţiei. După cum sublinia Robert Jervis, odată ce o persoană (sau un actor al relaţiilor internaţionale) a proiectat o anumită imagine despre altul, şi mai ales dacă această imagine este ostilă, va deforma şi va decupa informaţiile ulterioare, chiar dacă acestea nu sunt concludente, pentru a se potrivi în puzzle.[40]

[37] Steven Woehrel, *Ukraine's Orange Revolution and US Policy,* Congressional Research Service, The Library of Congress, 1 aprilie 2005, pp. 7-10.

[38] Depeşă a Agenţiei RIA Novosti: *West Tried to Stage Another Color Revolution în Ukraine – Lavrov,* 24 aprilie 2014.

[39]The White House, *Remarks by President Obama and German Chancellor Merkel în Joint Press Conference,* 2 mai 2014, la http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/05/02/remarks- president-obama-and-german-chancellor-merkel-joint-press-confere.

[40] Robert Jervis, *Perception and Misperception în International Politics,* Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1976, p. 68.

Fără a avea pretenţia că am epuizat subiectul, am socotit util să prezentăm sumar aceste aspecte privitoare la importanţa percepţiei în relaţiile internaţionale, în speranţa că, astfel, secţiunile următoare ale lucrării de faţă vor fi mai bine înţelese.

II. Premisele receptării lui Gorbaciov: Uniunea Sovietică în percepţia americană

Ordinea bipolară a fost una simplă şi, prin urmare, inteligibilă. Două mari blocuri politico-militare, cu ideologii, valori şi moduri de viaţă incompatibile, erau angajate într-o competiţie „existenţială".[41] În mare, percepţia mutuală (atât la nivelul opiniei publice, cât şi la nivelul decidenţilor) poate fi rezumată printr-o replică celebră dintr-o piesă a lui Jean-Paul Sartre: „L'enfer, c'est les Autres" (Infernul sunt ceilalţi).[42]

Iată cum era caracterizată Uniunea Sovietică de către Washington în *Documentul nr. 68 al Consiliului Securităţii Naţionale (NaţionalSecurity Council Paper – NSC- 68)* din 1950:

„[...] Societatea noastră se găseşte ***provocată de moarte*** *de către sistemul sovietic* **(subl.n.)**. *Niciun alt sistem de valori nu este atât de ireconciliabil cu al nostru, atât de implacabil în scopul său de a ne distruge, atât de capabil de a întoarce în favoarea sa tendinţele cele mai periculoase şi divergente ale societăţii noastre, niciun sistem nu evocă atât de eficient şi de puternic elementele iraţionale ale naturii umane de pretutindeni, şi niciun altul nu are suportul unui centru mare şi în creştere de putere armată".*[43]

Poziţiile fiind atât de clare şi de ferme, Războiul Rece nu putea fi decât „un joc de sumă nulă", care nu se putea termina decât prin înfrângerea totală a uneia dintre părţi. Numai

[41] Sintagma „ameninţare existenţială" a fost folosită de către Daniel Lieberfeld *(Talking with*

the Enemy, Westport, Praeger, 1999) pentru a desemna o ameninţare majoră la adresa securităţii naţionale, ameninţare de natură să afecteze însăşi existenţa naţională. *Apud* Barbara Farnham, *Reagan and the Gorbachev Revolution: Perceiving the End of Threat,* în „Political Science Quarterly", vol. 116, nr. 2, vara 2001, p. 227.

[42] Jean-Paul Sartre, *Huis clos,* Paris, Gallimard, 2000, p. 92.

[43] S. Nelson Drew, *NSC-68: Forging the Strategy of Containment,* Washington, DC, National Defense University Press, 1996, p. 42.

instinctul de autoconservare a impus o limită a acestei confruntări, făcând ca cele două superputeri ale epocii să evite o ciocnire militară directă.

„Axioma" a fost formulată negru pe alb în NSC 68: „Odată cu apariţia terifiantelor arme de distrugere în masă, fiecare individ se confruntă cu omniprezenta posibilitate a anihilării, în ipoteza în care conflictul intră în faza războiului total".[44] În plus, recurgerea la arme nu putea soluţiona disputa ideologică dintre cele două părţi:

„Recurgerea la război este nu numai ultima opţiune pentru o societate liberă, ci este, de asemenea, un act care nu poate pune capăt în mod definitiv conflictului fundamental din domeniul ideologic. Ideea sclaviei poate fi învinsă doar prin demonstrarea persistentă şi de durată a superiorităţii ideii de libertate. Singură, victoria militară va afecta numai parţial şi, poate, numai temporar conflictul fundamental, pentru că, deşi capacitatea Kremlinului de a ameninţa securitatea noastră ar putea fi distrusă pentru o perioadă, resurgenţa forţelor totalitare şi restabilirea sistemului sovietic sau a echivalentului său nu vor întârzia mult, dacă nu sunt făcute progrese importante în conflictul fundamental". În consecinţă, concluzia planificatorilor americani era aceea că *„nu avem altă şansă decât să demonstrăm superioritatea ideii de libertate prin aplicarea sa constructivă şi să încercăm să schimbăm situaţia mondială prin mijloace nerăzboinice, într-o manieră care să frustreze planul Kremlinului şi* ***să grăbească prăbuşirea sistemului sovietic"*** **(subl.n.).**[45]

Am citat din acest act, care a stat multă vreme la baza politicii SUA faţă de Uniunea Sovietică, pentru a arăta liniile de permanenţă şi continuitate ale atitudinii Casei Albe faţă de Kremlin, pe durata Războiului Rece. Astfel, dincolo de alternanţa dintre crize şi „destindere" în relaţiile bilaterale, este evident că, pentru Washington, sistemul sovietic a reprezentat principala şi cea mai gravă ameninţare în perioada 1947-1991. În mentalul

[44] *Ibidem,* p. 38.

[45] *Ibidem,* pp. 44-45.

colectiv american, imaginea „convenţională" a Uniunii Sovietice era aceea a inamicului prin excelenţă, a unui stat totalitar şi agresiv, care aspiră să aservească întreaga lume şi pe toţi oamenii. Or, după cum sublinia şi Tony Judt, modul în care conducătorii americani înţelegeau lumea era determinat de propriile aşteptări.[46] Drept urmare, liderii sovietici şi conduita lor au fost receptaţi, în mod implacabil, prin intermediul acestei grile de interpretare a realităţii.

Se poate replica, desigur, că este puţin probabil ca un document adoptat în 1950 să reverbereze şi să producă efecte în ultima decadă a Războiului Rece. NSC 68 a fost desecretizat în 1975. La 4 mai 1977, Ronald Reagan i-a dedicat un comentariu radiodifuzat.[47] Când, în februarie 2001, au fost adunate în volum intervenţiile sale radiofonice (între 1975 şi 1979, a avut nu mai puţin de 600), aşa cum şi le scrisese singur, a fost o surpriză pentru mulţi istorici şi politologi să descopere că Reagan îşi conturase deja atitudinea faţă de problemele interne şi externe ale Statelor Unite, cu mult înainte de a deveni preşedinte. Neaşteptată a fost şi măsura în care şeful statului american a urmat în politica sa (inclusiv faţă de URSS) ideile cuprinse în aceste mesaje timpurii pe care le-a adresat concetăţenilor săi.[48] În discursul său din 1977, Reagan citează fraze cheie din NSC 68: „Uniunea Sovietică, animată de o credinţă fanatică care este în antiteză cu a noastră, *caută să-şi impună autoritatea asupra restului lumii"* sau „Kremlinul ne recunoaşte drept *singura* ameninţare la adresa ţelurilor sale de dominaţie mondială". Şi continuă afirmând că americanii trebuie să înţeleagă că Războiul Rece este un război real, iar nu imaginar, şi că miza este supravieţuirea lumii libere. Numai cu disciplină şi sacrificiu,

[46] Tony Judt, *Europa iluziilor,* Iasi, Polirom, 2000, p. 277.

[47] Kiron K. Skinner, Annelise Anderson, Martin Anderson, *Reagan, În His Own Hand: The*

Writings of Ronald Reagan that Reveal His Revolutionary Vision for America, New York, Touchstone, 2001, p. 109.
[48]Edoardo M. Airoldi, Stephen E. Fienberg, Kiron K. Skinner, *Whose Ideas? Whose Words? Authorship of Ronald Reagan's Radio Addresses,* în „Political Science & Politics", nr. 3/ iulie 2007, p. 501.

americanii şi aliaţii lor pot dobândi puterea militară superioară celei sovietice, fără de care politica de îngrădire este un bluff. Apoi încheie: *„Acestea erau constatările şi recomandările făcute lui Harry Truman acum 27 de ani. Voi continua mâine. Acesta este Ronald Reagan. Mulţumesc pentru atenţie".*[49] Iar în partea a doua a discursului său rezumă cele spuse anterior, afirmă că lucrurile stau încă mai rău decât în vremea lui Truman şi conchide că NSC 68 este un document mai actual decât oricând.[50]

În mod vădit, Reagan a fost influenţat de NSC 68, din care a preluat ideea superiorităţii democraţiei americane şi convingerea că Uniunea Sovietică poate fi, într-un final, convertită. Înainte de a deveni preşedinte, el a avut o lungă conversaţie cu Richard Allen, cel care mai târziu avea să-i devină primul consilier pe probleme de securitate naţională, căruia i-a dezvăluit viziunea sa referitoare la relaţiile cu Moscova: *„Ideea mea privind politica americană faţă de Uniunea Sovietică este simplă, iar unii ar considera-o chiar simplistă",* a spus Reagan*. „Este aceasta: Noi câştigăm, iar ei pierd. Ce părere ai despre asta?"*[51] De asemenea, religios din fire, era marcat de spectrul unei apocalipse nucleare, evocat şi în NSC 68. În memoriile sale, el şi-a prezentat astfel repulsia faţă de aceste arme: *„Nimeni nu ar putea «câştiga» un război nuclear. Totuşi, atâta vreme cât ar exista arme nucleare, ar exista permanent şi riscul ca ele să fie folosite şi odată lansată o armă nucleară, cine ştie până unde s-ar ajunge. Visul meu a devenit atunci o lume fără arme nucleare".*[52]

În ianuarie 1981, aproape imediat după preluarea prerogativelor prezidenţiale, Ronald Reagan le-a declarat reporterilor că nu are de ce să caute un răspuns în privinţa intenţiilor sovietice, deoarece toţi conducătorii sovietici, începând din timpul revoluţiei bolşevice, au repetat obsesiv „hotărârea că obiectivul lor trebuie să fie promovarea revoluţiei mondiale şi a

[49] Kiron K. Skinner, Annelise Anderson, Martin Anderson, *op. cit.,* p. 111.
[50] *Ibidem,* pp. 111-112.
[51] Sean Wilentz, *The Age of Reagan. A History, 1974-2008,* New York, Harper Collins, 2008, p. 151.
[52] Henry Kissinger, *Diplomaţia,* Bucureşti, Editura All, 1998, p. 706.

unui stat global socialist sau comunist".[53] În 1983, anul în care a anunţat dezvoltarea sistemului antirachetă numit Iniţiativa de Apărare Strategică *(Strategic Defense Iniţiative – SDIf* el a calificat Uniunea Sovietică drept un „imperiu al răului": *„Vă îndemn să vă ridicaţi împotriva celor care doresc să pună Statele Unite într-o poziţie de inferioritate militară şi morală... Vă îndemn să vă feriţi de tentaţia mândriei – tentaţia de a considera, plini de înfumurare, că vă aflaţi deasupra acestor lucruri şi că ambele părţi sunt la fel de vinovate, ignorând adevărul istoric şi* ***impulsurile agresive ale unui imperiu al răului****"* **(subl.n.).**[54] În replică, liderul sovietic Iuri Andropov l-a numit pe preşedintele american *„nebun şi mincinos"*[55]

La 17 ianuarie 1983, Casa Albă a aprobat o directivă de securitate naţională cu titlul *Relaţiile SUA cu URSS,* care reflecta convingerile lui Reagan:

„Politica SUA faţă de Uniunea Sovietică va consta din trei elemente: rezistenţă externă la imperialismul sovietic; presiune internă asupra URSS pentru a slăbi sursele imperialismului sovietic; şi negocierile pentru a elimina, pe baza unei stricte reciprocităţi, dezacordurile majore".

Concret, în plan internaţional, Washingtonul îşi propunea nu doar să îngrădească expansionismul sovietic, ci chiar, în timp, să-i determine refluxul. Întrucât agresivitatea sovietică avea rădăcini interne, Casa Albă şi-a asumat o agendă ambiţioasă referitoare la Moscova, proclamându-şi misiunea de a promova un proces de schimbare în Uniunea Sovietică, astfel încât să se ajungă la un sistem politic şi economic mai pluralist, în care puterea elitei să fie redusă în mod gradual. Din perspectiva americană, un rol important

urma să revină negocierilor prin
[53] Barbara Farnham, *op. cit.,* p. 228.
[54] John Lewis Gaddis, *op. cit.,* p. 284.
[55]Benjamin B. Fischer, *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare* (Intelligence Monograph), Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, septembrie 1997, p. 1.

 care, pe bază de reciprocitate, interesele americane să fie protejate.[56]

Retorica lui Reagan reflecta nu doar convingerile personale puternic anticomuniste şi antisovietice, ci era justificată şi de anumite acţiuni relativ recente ale Moscovei, considerate belicoase. În 1975-1976, partidul marxist Frontul Naţional pentru Eliberarea Angolei (FNLA) a preluat puterea în această ţară, ca urmare a implicării militare substanţiale a Cubei lui Fidel Castro.[57] În octombrie 1976, Moscova s-a grăbit să încheie cu Angola un acord de prietenie şi cooperare.[58] În 1977-1978, a urmat Etiopia. Serviciile americane de informaţii au descoperit că sovieticii trimiseseră militari, inclusiv ofiţeri de rang înalt, printre care şi un general. La 27 mai 1978, preşedintele Jimmy Carter s-a întâlnit la Casa Albă cu ministrul de Externe sovietic, Andrei Gromîko, căruia i-a reproşat acest fapt. Demnitarul sovietic i-a răspuns că nu există un „Napoleon sovietic în Africa".[59] Etiopia a devenit o republică socialistă prosovietică. Mult mai aproape de teritoriul SUA, în America Centrală, Frontul Sandinist a preluat puterea în Nicaragua, care ajunsese să fie privită la Casa Albă drept o nouă Cubă.[60]

Cuba însăşi rămânea un motiv de disensiuni între Moscova şi Washington. Pe parcursul anului 1979, prezenţa unei brigăzi de luptă sovietice pe insulă a dus la tensionarea relaţiilor dintre superputeri.[61] În noiembrie 1978, americanii identificaseră în

[56]The White House, *National Security Decision Directive Number 75. US Relations with the USSR,* Washington, DC, 17 ianuarie 1983, p. 1, la http://www.foia.cia.gov, pagină accesată la 12 septembrie 2013.
[57]Chris Saunders, Sue Onslow, *The Cold War and Southern Africa, 19761990,* în Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad (editori), „The Cambridge History of the Cold War", vol. 3 – „Endings", Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 225.
[58] Martin McCauley, *Rusia, America şi Războiul Rece. 1949-1991,* Iaşi, Polirom, 1999, p. 87.
[59]Olav Njolstad, *The Collapse of Superpower Detente, 1975-1980,* în „The Cambridge History of the Cold War", vol. 3, pp. 146-147.
[60]Peter Calvocoressi, *Politica Mondială după 1945,* Bucureşti, Allfa, 2000, pp. 763-765.
[61] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 92.

Cuba şi avioane MiG-23. Deşi militari ai Armatei Roşii continuaseră să existe în Cuba şi după criza dramatică din 1962, ei au fost (re)descoperiţi de serviciile americane de informaţii, ceea ce a stârnit iritare şi temeri la Casa Albă.[62] Thomas R. Johnson a caracterizat episodul drept „unul dintre cele mai bizare din istoria" SUA şi a serviciilor sale de informaţii.[63]

Preşedintele Carter a cerut Kremlinului să-şi evacueze militarii. La 27 septembrie 1979, Leonid Brejnev a convocat Biroul Politic al CC al PCUS, pentru a oferi un răspuns Washingtonului, răspuns care constituia, de fapt, un refuz: *„Deţinem în Cuba un centru de instrucţie militară care a existat acolo de mai mult de 17 ani. Îşi îndeplineşte funcţia de antrenament în conformitate cu un acord cu guvernul cubanez. Nu face nimic mai mult şi nici nu poate face mai mult. Puteţi să fiţi relaxat în această privinţă. Într- o conversaţie cu Andrei A. Gromîko, însuşi Secretarul de Stat C. Vance a remarcat de asemenea că Uniunea Sovietică nu a făcut nimic care să contravină acordului din 1962, iar personalul militar sovietic care este staţionat în Cuba nu prezintă niciun fel de ameninţare la adresa Statelor Unite".*[64]

În acest context, invazia Armatei Roşii în Afganistan, din 27 decembrie 1979, a părut parte a unui val expansionist al Uniunii Sovietice. Preşedintele Carter a caracterizat evenimentul drept „*cel mai serios pericol pentru pace de la Al Doilea Război Mondial încoace*" – punându-l astfel mai presus de Blocada Berlinului, Războiul din Coreea sau criza rachetelor din Cuba.[65]

[62] Alexandru Purcăruş, *A doua (mini)criză cubaneză,* în „Istorie şi civilizaţie", nr. 10/ iulie 2010, pp. 69-71.

[63] Thomas R. Johnson, *American Cryptology during the Cold War, 1945-1989, Book III: Retrenchment and Reform, 1972-1980,* Center for Cryptologic History, National Security Agency, 1998, p. 256. De remarcat că acest volum, elaborat pentru uzul intern, a fost declasificat în 2007.
[64]Vezi stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCUS în „Cold War International History Project Bulletin",vol. 8-9, iarna 1996/ 1997, p. 192.
[65]Yael S. Aronoff, *În like a Lamb, out like a Lion: The Political Conversion of Jimmy Carter,* în „Political Science Quarterly", vol. 121, nr. 3, (vara) 2006, p.
444

La nivelul publicului, sondajele de opinie dezvăluiau că majoritatea americanilor considera că principalul obiectiv al Moscovei era obţinerea dominaţiei mondiale, (57% în iunie 1978; 55% în octombrie 1979, 73% în februarie 1980, 66% în noiembrie 1980 şi 69% în septembrie 1981), mulţi crezând că Uniunea Sovietică ar fi chiar dispusă să rişte un război major pentru a-şi atinge scopul.[66]

Existau, chiar la Moscova, voci care trăgeau un semnal de alarmă asupra acestei abordări. La 22 aprilie 1982, Viaceslav Daşicev (membru de seamă al Academiei de Ştiinţe) i-a prezentat lui Leonid Brejnev studiul *O analiză a situaţiei prezente a relaţiilor Est-Vest,* în care afirma: „Intervenţia trupelor noastre în Afganistan, fără niciun dubiu, a încălcat limitele admise ale confruntării Est-Vest pe arena lumii a treia".[67] În 1988, Daşicev avea să se exprime încă mai radical: *„Pentru SUA şi aliaţii săi, detenta era acceptabilă numai dacă statutul politic internaţional şi militar-strategic era menţinut. Dar, după cum Occidentul a văzut, conducerea sovietică a profitat activ de destindere pentru a-şi întări forţele militare. SUA, paralizate de catastrofa din Vietnam, au fost frustrate de extinderea influenţei sovietice în Africa, Orientul Mijlociu şi în alte regiuni. În Occident, toate acestea au fost interpretate drept o creştere suplimentară a ameninţării sovietice".* Concluzia sa era că, *„în ochii majorităţii covârşitoare a publicului occidental, Uniunea Sovietică [a devenit] o putere periculoasă a cărei conducere năzuieşte prin mijloace militare să lichideze democraţiile burgheze şi să instituie un sistem comunist de tip sovietic în întreaga lume".*[68]

[66] Tom W. Smith, *The Polls: American Attitudes Toward the Soviet Union and Communism,* în „The Public Opinion Quarterly", vol. 47, nr. 2, (vara) 1983, p. 281.
[67] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 169.
[68]Citat de Harry Gelman, *Soviet-American Mutual Perceptions în the 1980s – How Far Have We Come, and How Far Are We Going,* The RAND Corporation, noiembrie 1988, pp. 2-3. Harry Gelman se referă la un articol publicat în „Literaturnaia Gazeta", din 18 mai 1988, de **Aleksandr** Daşicev. Este, probabil, o eroare. Compară cu Padma Desai, *Perestroika în Perspective: The Design and Dilemmas of Soviet Reform,* Londra, IB Tauris & Co Ltd, 1989, p.

După ce, la 20 ianuarie 1981, Ronald Reagan s-a instalat la Casa Albă, au apărut alte acţiuni ale Kremlinului, care i-au întărit convingerile despre conduita agresivă a Moscovei. De data aceasta, sovieticii acţionau brutal în propria sferă europeană de influenţă. În Polonia, generalul Wojciech Jaruzelski (devenit şef al partidului comunist şi al guvernului) a instituit legea marţială şi a trecut la represalii împotriva membrilor sindicatului Solidaritatea şi a greviştilor. Deşi măsurile sale dure puteau fi motivate de teama faţă de o intervenţie sovietică, Reagan a decis adoptarea unor sancţiuni economice împotriva Poloniei şi Uniunii Sovietice.[69]

Ulterior, la 1 septembrie 1983, un avion Boeing 747 al Liniilor Aeriene Coreene (zborul KAL 007), care a intrat – din cauza unei regretabile erori – în spaţiul aerian al URSS deasupra insulei Sahalin, a fost doborât de un avion de vânătoare sovietic Su-15. Aeronava se deplasa pe ruta Alaska – Seul şi avea la bord 269 de persoane (pasageri şi echipaj), printre care se aflau şi 63 de cetăţeni americani (inclusiv congresmenul american Larry McDonald[70]). Incidentul l-a tulburat pe Reagan, cu atât mai mult cu cât sovieticii nu şi-au asumat nicio vină şi nu au exprimat niciun regret, însuşi Iuri Andropov susţinând că totul nu fusese altceva decât o provocare a serviciilor speciale americane.[71] Preşedintele american a calificat incidentul drept „un act de barbarism", generat de o societate care nu are niciun respect faţă de viaţa umană sau faţă de drepturile individului, o societate care „caută

constant să se extindă şi să domine alte naţiuni”.[72] Nu doar sfidarea sovieticilor l-a afectat pe Reagan. El a conştientizat că riscul izbucnirii accidentale a unui război nuclear devastator 84. Citând acelaşi articol, Padma Desai îl atribuie lui **Viaceslav** Daşicev. Vezi şi Henry Kissinger, *op. cit.,* pp. 723-724.

[69] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 98. Vezi şi Peter Calvocoressi, *op. cit.,* p. 51.

[70] Constantin Hlihor, Ecaterina Hlihor, *Comunicarea în conflictele internaţionale. Secolul XX şi începutul secolului XXI,* Bucureşti, Editura Comunicare.ro, 2010, p. 162.

[71]John Lewis Gaddis, *op. cit.,* p. 287. Vezi şi Martin McCauley, *op. cit.,* pp. 100-101.

[72] Benjamin B. Fischer, *op. cit.,* p. 19.

între superputeri este cât se poate de real şi a afirmat că întâmplarea arată cât de aproape de prăpastie ajunsese lumea şi cât de mult se impunea controlul armamentelor.[73]

Un simplu film de televiziune, „The Day After”, care prezenta efectele terifiante ale unui cataclism nuclear, i-a lăsat aceeaşi impresie cutremurătoare. La 10 octombrie 1983, Reagan nota în jurnal că, după vizionare, a rămas „profund deprimat”.[74]

Aproape imediat, a urmat un alt şoc. În intervalul 2-11 noiembrie 1983, Statele Unite, împreună cu aliaţii săi din NATO, au desfăşurat aplicaţia militară „Able Archer”. Exerciţiile de acest tip nu erau ceva nou pentru observatorii din Pactul de la Varşovia, care le urmăriseră în anii anteriori. Ei au remarcat însă un nivel sporit de participare a conducătorilor. În plus, aplicaţia implica simularea procedurilor privind iniţierea unui atac nuclear, în ipoteza escaladării unui conflict de la faza convenţională la cea nucleară.[75] Sovieticii au monitorizat foarte atent exerciţiul. Încă din 1981, ei evaluaseră discursurile lui Reagan şi politica sa şi ajunseseră să se teamă de un eventual atac surpriză din partea americanilor. De fapt, au fost în alarmă nucleară nu mai puţin de doi ani.[76] La sfârşitul lunii septembrie 1983, Andropov îşi exprimase public îngrijorarea că un război ar putea izbucni şi acuzase „psihoza militară nesăbuită” din Statele Unite.[77] În atmosfera bilaterală tensionată, la Moscova s-a instaurat o stare de anxietate accentuată, cu atât mai mult cu cât, la 23 noiembrie 1983, în Bundestag urma să fie aprobată amplasarea, pe teritoriul Germaniei Occidentale, a rachetelor americane cu rază medie Pershing II, în virtutea unui plan al NATO de la începutul anilor '80 de a contrabalansa ameninţarea

[73] Barbara Farnham, *op. cit.,* p. 232.

[74]Ronald Reagan, Douglas Brinkley (ed.j, *The Reagan Diaries Unabridged,* vol. 1, New York, Harper Collins, 2009, p. 273.

[75]John Lewis Gaddis, *op. cit.,* p. 287. Vezi şi Vojtech Mastny, *How Able Was „Able Archer”? Nuclear Trigger and Intelligence în Perspective,* în „Journal of Cold War Studies”, vol. 11, nr. 1, (iarna) 2009, p. 118.

[76] Tim Weiner, *CIA – o istorie secretă,* Bucureşti, Litera Internaţional, 2011, p. 405.

[77] Vojtech Mastny, *op. cit.,* p. 118.

noilor rachete sovietice SS-20. Ca răspuns la desfăşurarea exerciţiului „Able Archer” Kremlinul a ridicat starea de alertă a unui număr de aproximativ douăsprezece bombardiere strategice purtătoare de arme nucleare, staţionate în Germania de Est şi Polonia.[78] Americanii au aflat de aprehensiunile sovieticilor la câteva săptămâni de la încheierea manevrelor militare, când ofiţerul KGB Oleg Gordievski – care spiona de fapt în beneficiul Serviciului de Informaţii Secrete al Marii Britanii – a transmis un raport în acest sens. În paralel, în Uniunea Sovietică se desfăşura o campanie mediatică aproape isterică referitoare la pericolul declanşării unui război. La Moscova, Reagan era comparat cu Hitler şi se vorbea despre legăturile sale cu Mafia. În presă, existau articole alarmiste, peste tot erau organizate marşuri pentru pace, la radio erau difuzate fragmente din celebrul discurs al lui Stalin din 1941, adresat trupelor care defilau prin Piaţa Roşie.[79] Populaţia era panicată. E greu de spus însă în ce măsură conducătorii sovietici înşişi chiar se gândeau că pot deveni victima unui iminent atac sau era vorba doar de propagandă îndreptată împotriva amplasării rachetelor Pershing II în Europa. Fapt este că Reagan a fost mişcat de paranoia sovietică. După cum mărturisea mai târziu, a fost foarte surprins să afle că mulţi oameni din vârful ierarhiei sovietice erau sincer speriaţi de americani şi că priveau SUA drept un potenţial agresor capabil să iniţieze o primă lovitură nucleară.[80]

Dacă ambii adversari împărtăşeau temerea faţă de un Armaghedon nuclear, însemna că

există loc pentru îmbunătăţirea relaţiilor prin dialog şi negociere. Preşedintele american făcuse primii paşi în acest sens încă de la debutul mandatului său. În 1981, Reagan i-a scris lui Leonid Brejnev, gest care constituia o veritabilă invitaţie în acest sens: *„Se sugerează adeseori... că noi avem planuri expansioniste şi că, în felul acesta, constituim o ameninţare la adresa securităţii ţării dumneavoastră*

[78]Jeffrey T. Richelson, *Un secol de spionaj. Serviciile de informaţii în secolul XX,* Bucureşti, Humanitas, 2000, p. 432.

[79] Benjamin B. Fischer, *op. cit.,* p. 27.

[80] *Ibidem,* p. 27.

şi a statelor nou create. Nu numai că nu există nicio dovadă care să sprijine această acuzaţie, dar există chiar proba solidă a faptului că Statele Unite, chiar atunci când ar fi putut domina lumea fără pericolul vreunui risc, nu au făcut niciun efort pentru aceasta... Mi-aş permite să spun că nu există absolut niciun temei pentru acuzaţia că Statele Unite sunt vinovate de imperialism sau de încercări de a-şi impune voinţa altor ţări, prin folosirea forţei... Domnule preşedinte, oare nu ar trebui să ne intereseze eliminarea obstacolelor care împiedică popoarele noastre, pe care dumneavoastră şi eu le reprezentăm, să-şi realizeze cele mai scumpe idealuri?"[81] La 11 iulie 1983, Reagan a făcut un gest similar, scriindu-i lui Iuri Andropov, pentru a-l asigura încă o dată că Washingtonul nu are planuri agresive.[82] Mai mult, la 16 ianuarie 1984, Reagan a ţinut un discurs televizat în care a invocat necesitatea îmbunătăţirii relaţiilor dintre superputeri, relaţii care să aibă la bază „o mai bună colaborare şi înţelegere". De asemenea, el s-a referit la speranţa existenţei unei lumi fără arme nucleare. Pe un ton cald şi conciliator, preşedintele american a recurs chiar la un exerciţiu de imaginaţie, povestind despre o întâlnire fictivă între un copil rus şi unul american care descoperă că lucrurile ce îi apropie le covârşesc pe cele care îi despart. Apoi a făcut un apel direct către Kremlin, cerând întărirea păcii şi reducerea înarmării. *„Haideţi să începem acum"* – a încheiat el.[83] Sovieticii au răspuns denunţând campania propagandistică declanşată de Reagan pentru a-şi asigura un nou mandat la Casa Albă. Din păcate, conjunctura nu era favorabilă dialogului, iar preşedintele american nu îşi găsise încă un interlocutor pe măsură. Andropov avea să moară la 9 februarie 1984. Nici următorul conducător sovietic, Konstantin Cernenko, nu i-a oferit lui Reagan prilejul unei discuţii *„de la bărbat la bărbat",* aşa cum acesta din urmă şi- ar fi dorit, potrivit însemnărilor din jurnalul său.[84] Cernenko a decedat la 10 martie 1985.

[81] Henry Kissinger, *op. cit.,* p. 696.

[82] *Ibidem,* p. 696.

[83] Sean Wilentz, *op. cit.,* pp. 167-168.

[84] Henry Kissinger, *op. cit.,* p. 696.

Dincolo de imaginea de forţă şi de vitalitate pe care Uniunea Sovietică încerca să o proiecteze în afară, comunitatea americană de informaţii a început să desluşească semnele crizei sistemice pe care aceasta o traversa. Un document al CIA din iunie 1983, intitulat în mod expresiv *Pierderea de viteză a industriei sovietice, 1976-1982*[85] [86], prezintă dificultăţile economice cu care se confrunta Moscova: *„În timp ce încearcă să revigoreze creşterea economiei sovietice, noii conducători avându-l în frunte pe secretarul general Andropov trebuie să se confrunte cu o serie de probleme deosebit de dificile în industrie. Creşterea industrială, care s-a aflat în declin după cel de Al Doilea Război Mondial, a scăzut într-o manieră uimitor de rapidă în perioada 1976-1982. Creşterea anuală a producţiei industriale era, în medie, de peste 9% în anii '50, de 6,4% în anii '60 şi de 5,9% în anii 1971-1975. Pentru anii 1976-1980, creşterea anuală nu a fost decât de 3,2% şi a scăzut la 2,4% în 1981-1982. Scăderea brutală a productivităţii – adică a eficacităţii articulaţiei dintre muncă şi capital – este încă şi mai dramatică. În pofida unor eforturi considerabile, sovieticii au fost incapabili să blocheze această deteriorare [...]".*[86] În plus, priorităţile militare (precum operaţiunile din Afganistan) deveneau o povară tot mai mare pentru economie. Este interesant că autorul studiului, atunci când trece în revistă cauzele care au dus la performanţa mediocră a industriei sovietice, se referă pe larg şi la „factorul social". Pe scurt, tocmai în „Patria proletariatului victorios", muncitorii erau nemulţumiţi de condiţiile de viaţă, ceea ce ducea la o creştere a pesimismului şi a lipsei de motivaţie, care se traducea în absenteism,

dezinteres, lipsă de disciplină şi alcoolism.[87]

Nu este singura analiză elaborată de CIA în această perioadă care scoate la iveală anumite tare ale regimului sovietic. Din

[85]Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *The Slowdown în Soviet Industry, 1976-1982. A Research Paper,* iunie 1983, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 15 mai 2013.

[86] Catherine Durandin, *op. cit.,* p. 205.

[87]CIA, Directorate of Intelligence, *The Slowdown în Soviet Industry, 19761982,* p. 8.

punctul nostru de vedere, dintre toate se distinge însă memorandumul semnat de Herbert E. Meyer, vicepreşedinte al Consiliului Naţional de Informaţii al SUA *(Naţional Intelligence Council – NICf* la 30 noiembrie 1983, când tensiunile dintre Moscova şi Washington erau în toi. Materialul – adresat directorului Agenţiei Centrale de Informaţii (William J. Casey) şi adjunctului său (John McMahon) – purta un titlu anost: *De ce este lumea un loc atât de periculos?* Probabil, Casey a fost intrigat şi de prima propoziţie a textului – „Nivelul violenţei globale a crescut la fel de brusc şi de neaşteptat precum febra unui copil" – mai potrivită pentru începutul unui roman decât pentru cel al unei analize de *intelligence*. Apoi, Meyer enumera câteva evenimente recente, precum doborârea avionului coreean de linie, asasinarea prim-ministrului Maurice Rupert Bishop din Republica Grenada (în urma căreia SUA invadează această ţară din Caraibe la 25 octombrie) şi atacul terorist asupra cartierului general al puşcaşilor marini americani din Beirut (23 octombrie 1983) etc. Exista vreo legătură între acestea? *„Cred că actuala explozie de violenţă este mai mult decât o coincidenţă. Mai precis, cred că semnalează începutul unei noi etape a luptei globale dintre Lumea Liberă şi Uniunea Sovietică. Afirmaţia mea se bazează pe percepţia că politicile SUA au schimbat fundamental cursul istoriei într-o direcţie favorabilă intereselor şi securităţii noastre şi ale aliaţilor noştri. Ceea ce vedem acum este un efort al sovieticilor de a riposta, în acelaşi sens în care Mafia ripostează când agenţiile de impunere a legii lansează un program eficient de combatere a criminalităţii. Permiteţi-mi să recunosc acum că nu pot dovedi aceasta – dacă definiţia pe care dumneavoastră o daţi probei se reduce la interceptări, fotografii şi documente sustrase. Desigur, aceste lucruri contează. Contează enorm. Dar pentru reala înţelegere a unui fenomen ciudat precum Uniunea Sovietică, trebuie mers dincolo de inventarul faptelor; este nevoie de asemenea de un exerciţiu de imaginaţie".*[88]

[88]Herbert E. Meyer, *Why Is the World So Dangerous?,* National Intelligence Council, 30 noiembrie 1983, p. 1, la http://www.foia.cia.gov, pagină

Continuarea este însă şi mai surprinzătoare. Practic, pe parcursul celor 8 pagini ale documentului, Meyer susţinea că **Moscova a pierdut Războiul Rece şi că nu este departe momentul în care se va prăbuşi**. Iată câteva dintre judecăţile sale: **1.** „Uniunea Sovietică a eşuat total să devină o ţară"; **2.** „Economia sovietică se îndreaptă spre dezastru"; **3.** „Uniunea Sovietică este un coşmar demografic"; **4.** „Sateliţii est-europeni devin din ce în ce mai dificil de controlat". Fiecare dintre aceste puncte era expus pe câteva rânduri. Concluzia? „Dacă Uniunea Sovietică nu- şi împlineşte ambiţia de a înlocui SUA ca principala putere a lumii în – cu mare aproximaţie – următorii 20 de ani, nu va reuşi niciodată".[89] Potrivit lui Meyer, această părere era împărtăşită de mai mulţi sovietologi pe care-i consultase.

Să vedem un pasaj chiar mai expresiv: *„A fost mult timp la modă să privim Războiul Rece ca pe o caracteristică permanentă a politicii globale, una care va dăinui pentru următoarele câteva generaţii, cel puţin. Dar mi se pare mult mai verosimil că preşedintele Reagan a avut perfectă dreptate când a observat în discursul său de la Notre Dame că Uniunea Sovietică – «unul dintre cele mai triste şi mai bizare capitole ale istoriei» – ajunge la paginile sale finale. (**Ar trebui într-adevăr să urmăm sugestia preşedintelui de a începe planificarea pentru o lume post-sovietică* **(subl.n.)**; *Uniunea Sovietică şi oamenii săi nu vor dispărea de pe planetă, şi nu ne-am gândit încă serios ce fel de structură politică şi economică e probabil să apară.)* ***Pe scurt, Lumea Liberă a surclasat Uniunea Sovietică din punct de vedere economic, a zdrobit-o ideologic, şi a înfrânat-o politic"*** **(subl.n.).**[90]

Oricât ar părea de paradoxal, miza lui Meyer nu era de a convinge că timpul nu mai are

răbdare cu o Uniune Sovietică agonizantă (după cum o spune, într-o formulare care aminteşte de Marin Preda), ci de a explica pericolul care pândeşte SUA, din cauza acestei stări de fapt. Pentru a se face înţeles, el recurge la
consultată la 5 septembrie 2013.

[89] *Ibidem,* pp. 5-6.

[90] *Ibidem,* p. 8.

parabola, extrem de plastică, a „ambiţiei zădărnicite". Bunăoară, un oarecare vicepreşedinte al unei companii, înţelege, în preajma vârstei de 45 de ani, că şi-a atins limitele profesionale şi că nu va ajunge niciodată să conducă firma în care munceşte. Conştientizarea acestei realităţi, oricât de dureroasă ar fi, îl poate duce la acceptarea situaţiei. Dar e în firea omului să nu se învoiască întotdeauna cu soarta. Caz în care individul cu pricina poate recurge la gesturi nesăbuite, ce îl pot împinge chiar pe poarta unei închisori. Se va împăca Moscova cu evidenţa sau se va simţi tentată ca, în momentul colapsului, să tragă toată lumea după ea în prăpastie, prin violenţă armată?[91]

Care a fost impactul acestei analize extraordinare? Meyer a mărturisit, în 2011, că printre membrii comunităţii americane de informaţii ajunsese să se afirme, în şoaptă, că şi-ar fi pierdut minţile. Lucrurile s-au complicat şi mai mult după ce, în urma unei scurgeri de informaţii, doi jurnalişti faimoşi în epocă, Rowland Evans şi Robert Novak, au scris un articol despre memorandum. Pentru Meyer, totul se putea transforma într-un dezastru. De aceea, a fost extrem de nervos când Bill Casey l-a chemat în biroul său. Şeful CIA i-a spus, pe un ton serios: *„Herb, în acest moment ai cel mai mic fan club din Washington".* Şi a continuat râzând: *„Relaxează-te, e format din mine şi din preşedinte".* Apoi i s-a ordonat să continue.[92]

Drept pentru care, Herbert E. Meyer a recidivat. La 28 iunie 1984, el a transmis directorului CIA un nou memorandum, intitulat *Ce e de făcut cu ruşii?* Prima parte a documentului relua sintetic ideile principale ale materialului anterior. În continuare, Meyer repeta predicţia vizând disoluţia inamicului fundamental al Washingtonului:

„Din momentul în care Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a preluat puterea în 1917, obiectivul principal al propagandei sale a fost de a convinge nu numai proprii oameni, dar, de asemenea, pe

[91] *Ibidem,* pp. 7-8.

[92] Paul Kengor, *Predicting the Soviet Collapse,* în „National Review", 14 iulie 2011, la http://www.nationalreview.com/articles/271828/predicting- soviet-collapse-paul-kengor, pagină accesată la 7 septembrie 2013.

noi, cei din Occident, că revoluţia partidului este ireversibilă, că Uniunea Sovietică organizată de Lenin & Co. este un stat stabil, permanent. Atât de reuşit a fost acest efort al propagandei, încât timp de decenii gândirea convenţională aici, în Occident, a fost aşa: Uniunea Sovietică se află aici pentru a rămâne. Un corolar al înţelepciunii convenţionale este că însăşi rivalitatea dintre SUA şi URSS reprezintă o caracteristică permanentă a vieţii pe pământ.

Cu toate acestea, noua perspectivă pe care am conturat-o în De ce este lumea un loc atât de periculos*, şi pe care am recapitulat-o pe scurt aici, contestă în mod fundamental atât înţelepciunea convenţională cât şi corolarul său.* ***Această perspectivă recunoaşte Uniunea Sovietică drept ceea ce este – un imperiu – şi admite faptul că, la fel ca toate imperiile, şi acesta trebuie, în cele din urmă, să se dezintegreze. Mai mult decât atât, acest punct de vedere susţine că începuturile acestei descompuneri sunt evidente acum*** **(subl.n.).[93]**

Pentru Meyer era evident că, în competiţia globală, Uniunea Sovietică îşi pierduse suflul şi nu mai putea recupera avansul Occidentului. Economia americană înregistra o creştere anuală de 9 procente, cheltuielile militare ale SUA erau în creştere, Moscova era privată de credite din partea Vestului, iar accesul la tehnologia de vârf îi fusese restricţionat. Balanţa de putere în Europa era din nou înclinată în favoarea NATO, după amplasarea rachetelor cu rază medie Pershing II. Prin adoptarea programului „Războiul Stelelor" (Iniţiativa de Apărare Strategică), America exercita o presiune suplimentară asupra adversarilor, care – conştienţi de reuşita unor proiecte la fel de ambiţioase, precum Manhattan sau Apollo – nu aveau cum să îi pună la îndoială implementarea. În Nicaragua, Mozambic, Angola, Cam- bodgia şi

Afganistan apăruseră puternice insurgenţe antisovietice, care limitau insinuarea puterii Kremlinului în Lumea a Treia.

[93] Herbert E. Meyer, *What Should We Do About The Russians,* National Intelligence Council, 28 iunie 1984, p. 4, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 5 septembrie 2013.

 În plus, intervenţia militară americană în Grenada destrămase mitul caracterului ireversibil al revoluţiilor comuniste.[94]

De la raportul anterior apăruseră chiar semne noi ale comei în care se zbătea URSS. Între acestea se numărau desemnarea lui Konstantin Cernenko în poziţia de urmaş al lui Andropov, scăderea accentuată a nivelului de trai, apariţia unui sentiment de pesimism la nivelul populaţiei, vizibil inclusiv în rata astronomică a avorturilor (între 60 şi 70% la nivelul întregii Uniuni Sovietice). În paranteză fie spus, punctul din urmă l-a şocat pe Reagan, care însă s-a ferit să invoce, public, incredibilele cifre.[95] Până şi creaţiile artistice începeau să reflecte sumbra realitate. Meyer citează un fragment dintr-un cântec al lui Bulat Okudjava, *Imperiul Roman (Rimskaia Imperiia,* 1979), care fusese interpretat recent pe scena unui cabaret moscovit:

„Imperiul Roman, la vremea prăbuşirii sale,
Menţinea aparenţa unei ordini de fier,
La locul său era Cezarul, înconjurat de tovarăşii de arme, Viaţa era minunată, dacă te iei după scripte.
Dar criticii vor spune că «tovarăşi de arme» Nu-i latină vorbă,
Că această greşeală goleşte de sens întreg acest cânt.
Poate, poate, poate nu-i latină vorbă”.[96]

Adică, după cum ar fi spus Horaţiu: *„Quid rides? Mutato nomine, de te fabula narratur".* Comparaţia dintre Uniunea Sovietică şi Imperiul Roman era evidentă.[97]

Ce se putea întâmpla în viitorul apropiat? Meyer întrevedea trei posibile evoluţii:

1. „**Sovieticii ar putea întreprinde reforme fundamentale”.** În acest caz, era dificil de presupus că orice încercare de

[94] *Ibidem,* pp. 3-4.

[95] *Ibidem,* p. 5. Vezi şi Paul Kengor, *op. cit.*

[96] Herbert E. Meyer, *WhatShould We Do About The Russians,* pp. 5-6. Vezi şi Hilary Chung (ed.), *În the Party Spirit. Socialist Realism and Literary Practice în the Soviet Union, East Germany and China,* Amsterdam, Rodopi B.V.Editions, 1996, p. XVII.

[97] Boris Kagarlitsky, *The Disintegration of the Monolith,* Londra, Verso, 1992, p. 22.

primenire ar fi avut sorţi reali de izbândă. Economia nu putea fi redresată fără reduceri substanţiale în bugetul apărării sau fără reforme de substanţă, remedii care puteau afecta puterea partidului. În egală măsură, problema demografică era, practic, fără soluţie. Aşadar, chiar dacă elita sovietică ar fi fost dispusă să- şi asume riscurile schimbării, era greu de crezut că efectele ar fi condus la inversarea tendinţelor negative.

2. „**Sovietele ar putea s-o dea în bară”.** Înscrisă pe o violentă spirală descendentă, URSS dispărea, locul ei fiind luat de un tip diferit de societate, fie ea democratică sau tot represivă. Iarăşi, nu se putea anticipa natura relaţiilor dintre centrul rus al puterii imperiale şi restul republicilor, fapt este că noua structură ar fi fost absorbită de propriile probleme şi, deci, mai puţin ameninţătoare la adresa Vestului.

3. „**Sovieticii ar putea decide** «**să rupă pisica-n două**»”. Conştienţi de dimensiunile catastrofei, liderii de la Kremlin puteau recurge la măsuri disperate şi periculoase, menite să schimbe, dintr-o lovitură, corelaţia forţelor: o acţiune preventivă la adresa Statelor Unite, invadarea Europei Occidentale sau o incursiune în zona Golfului Persic.[98]

Pentru specialistul american, era vital ca SUA să articuleze şi să implementeze o strategie privitoare la relaţiile cu Moscova, astfel încât sovieticii să nu fie tentaţi să caute o soluţie externă la problemele lor interne şi, mai ales, să nu recurgă la război.

Meyer propunea chiar câteva linii directoare ale acestei strategii. În primul rând, având în vedere că prăbuşirea Uniunii Sovietice era un proces ireversibil, al cărui final era doar o chestiune de timp, nu avea rost ca administraţia americană să încerce să găsească un catalizator. Nu numai că nu era nevoie să fie aruncate bombe asupra sovieticilor, dar era deopotrivă periculos şi stupid. Pentru vicepreşedintele Consiliului Naţional de Informaţii al SUA, Moscova trebuia lăsată pur şi simplu pe seama Istoriei, cel mai puternic aliat al

americanilor, în situaţia dată. În al doilea rând, Washingtonul nu trebuia să-şi schimbe
[98] Herbert E. Meyer, *op. cit.,* pp. 6-7.

abordarea politică, ci să rămână ferm în a nu acorda sprijin financiar şi tehnologic putredului regim sovietic. Oricum, Moscova nu avea să folosească resursele pentru îmbunătăţirea standardelor de viaţă, ci pentru dezvoltarea unor arme noi. În al treilea rând, ideal ar fi fost ca liderii de la Kremlin să-şi dedice energiile şi abilităţile în scopul reformării sistemului, astfel încât să se ajungă la o Uniune Sovietică liberă, prosperă, sigură şi stabilă, adică la un stat democratic în sensul clasic al cuvântului. Dacă ar fi existat până şi cel mai mic indiciu că lucrurile se îndreptau în această direcţie, Casa Albă trebuia să încurajeze şi să susţină demersul rivalilor. În al patrulea rând, era absolut vital ca, în anii următori, Kremlinul să nu ajungă cumva la concluzia că ar putea să se salveze distrugând SUA. Se impunea ca apărarea americană să fie întărită, astfel încât să descurajeze orice acţiune militară, deznădăjduită şi hazardată, a sovieticilor."

Nu ştim exact cum a fost primit de către Reagan acest material şi în ce măsură a fost transpus în practică. Privind retrospectiv, este însă evident că politica americană a urmat, în perioada următoare (inclusiv în epoca administraţiei George H.W. Bush), punctele esenţiale ale strategiei formulate de Herbert E. Meyer. Pentru meritele sale, acestuia i-a fost conferită ulterior cea mai înaltă distincţie a comunităţii americane de informaţii ce se poate oferi unui lucrător în domeniu *(National Intelligence Distinguished Service Medal*).[99] [100] Meritele sale au fost însă ignorate aproape total de istorici, deşi raportul *Ce e de făcut cu ruşii?* a fost desecretizat încă din 1995. John Lewis Gaddis – în monumentala sa lucrare *Strategii de îngrădire: o evaluare critică a politicii de securitate naţională americană în timpul Războiului Rece*[101] (ediţia revizuită din 2005!) -nici măcar nu-l pomeneşte.

[99] *Ibidem,* pp. 7-9.

[100] Mark Lawrence Schrad, *Vodka Politics: Alcohol, Autocracy, and the Secret History of the Russian State,* Oxford, New York, Oxford University Press, 2014, p. 285.

[101] John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2005, *passim.*

De fapt, Meyer este absent din aproape toate cărţile dedicate Războiului Rece. Din punctul nostru de vedere, Herbert E. Meyer poate fi comparat cu George F. Kennan, autorul politicii americane de stăvilire.

Concluzionând, în martie 1985, Washingtonul percepea Moscova drept principala ameninţare. În paralel, administraţia de la Casa Albă era convinsă de superioritatea democraţiei americane, dar şi de faptul că Imperiul Sovietic este „un colos cu picioare de lut", a cărui existenţă nu este un dat istoric imuabil. Statele Unite mizau pe menţinerea superiorităţii militare, dar şi pe o politică externă intransigentă – care să tempereze orice eventuală acţiune agresivă a URSS – şi lăsau deschisă, în acelaşi timp, portiţa dialogului.

III. Gorbaciov, adversarul charismatic

La 11 martie 1985, când a câştigat poziţia de lider sovietic, Gorbaciov nu era un necunoscut pentru CIA. El căpătase vizibilitate de mai mulţi ani şi se bucura de atenţie, dar şi de o anumită simpatie printre specialiştii Agenţiei.

Într-un *Buletin informativ zilnic (National Intelligence Daily – NID]* din 28 noiembrie 1978 al CIA erau prezentate succint schimbările de la vârful elitei sovietice, cea mai importantă fiind numirea lui Konstantin Cernenko în Biroul Politic. În continuare se afirma: „Interesele lui Brejnev au fost de asemenea servite prin numirea de către Plen a unui mai tânăr conducător provincial în Secretariat, pentru a-l înlocui pe responsabilul cu agricultura, Fedor Kulakov, decedat – o mutare care pregăteşte chestiunea identificării unui succesor pe termen lung al lui Brejnev".[102]

La 19 decembrie 1978, într-un material similar, erau deja expuse iniţiativele noului secretar cu agricultura al partidului: „Şedinţa specială a Academiei pe probleme de agricultură s-a desfăşurat la numai nouă zile de la numirea lui Gorbaciov în Secretariat, sugerând că una dintre priorităţile sale în noua

[102] Central Intelligence Agency, *National Intelligence Daily,* 28 noiembrie 1978, p. 1, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 12 ianuarie 2013.

poziţie va fi integrarea Academiei în eforturile de cercetare ale naţiunii în domeniul agriculturii. Ca rezultat al acestei întâlniri, Academia formulează acum proiectul unui program, care va specifica zonele care reclamă o atenţie sporită a Academiei în dezvoltarea agriculturii sovietice până în 1985”.[103]

A doua zi după moartea lui Iuri Andropov, survenită la 9 februarie 1984, CIA a elaborat un material privitor la moştenirea politică a acestuia. Numele lui Gorbaciov era din nou pomenit în contextul unei eventuale ascensiuni la vârful puterii sovietice: „După câte se pare, Andropov l-a pregătit pe Gorbaciov, pentru a-i deveni succesor”. În continuare, se menţiona că ambasada americană primise recent chiar o informaţie conform căreia Gorbaciov ar fi fost deja „uns” urmaş al lui Andropov Analiştii americani apreciau însă că seniorii din Biroul Politic – septuagenarii Gromîko, Cernenko, Ustinov şi Tihonov – ar fi mai degrabă reticenţi în a-l accepta drept lider pe „tânărul”, de doar 52 de ani, Gorbaciov.[104] Merită menţionat că specialiştii considerau că Cernenko avea reale şanse de a fi favorit, în pofida problemelor de sănătate. La 13 februarie Konstantin Cernenko era ales în funcţia de Secretar General al PCUS.

După o îndelungată şi constantă monitorizare, în 1985 Gorbaciov era considerat un jucător dispus să înfrunte problemele economice majore şi să evite astfel căderea Uniunii Sovietice într-o criză de natură să producă haos intern şi eventuale aventuri belicoase în afară.[105] Prin urmare, era apreciat pentru capacitatea de a menţine stabilitatea (şi predictibilitatea) URSS, nimeni nebănuind că ar putea să adopte măsuri care, în ultimă

[103] *Idem, National Intelligence Daily,* 19 decembrie 1978, p. 8, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 12 ianuarie 2013.

[104] *Idem, Memorandum. Andropov's Legacy and the Future,* 10 februarie 1984, p. 3, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 15 ianuarie 2013.

[105] Robert M. Gates, *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War,* New York, Simon & Schuster, 2006, p. 327.

instanţă, să conducă la disoluţia Imperiului sovietic însuşi.[106] De asemenea, aducea un aer de prospeţime şi dinamism, în comparaţie cu predecesorii săi mult mai vârstnici şi mai conservatori. Apoi, se spera, după o perioadă tensionată în relaţia bilaterală, că Gorbaciov va fi absorbit de problemele interne şi va mai relaxa competiţia cu Occidentul.[107]

Potrivit memoriilor lui Robert M. Gates (reputat analist pe probleme sovietice al Agenţiei şi, mai târziu, director al acestei instituţii şi secretar al Apărării), *„CIA a fost **entuziasmată** **(subl.n.)** de Gorbaciov încă de când acesta a apărut drept protejatul lui Andropov la începutul lui 1983. Ştiam multe despre el. Chiar şi aşa, ne-a luat câţiva ani să-l înţelegem – să-i cuprindem îndrăzneala şi curajul, dar de asemenea contradicţiile omului, şi limitele îndrăznelii şi curajului, dar şi ale viziunii sale. L-am supraestimat în privinţe importante şi l-am subapreciat în altele, la fel de importante".*[108]

În plus, Agenţia a prognozat cu succes că Gorbaciov era cel care îl va înlocui pe Konstantin Cernenko (decedat la 10 martie 1985):

„Noi în CIA eram convinşi dinainte că Gorbaciov îi va urma lui Cernenko. La 5 februarie 1985, i-am spus preşedintelui că cei doi probabili succesori ai lui Cernenko erau Gorbaciov şi Romanov (şeful Partidului Comunist din Leningrad), cu Gorbaciov ca favorit evident. L-am descris drept cel mai pragmatic, mai deschis la abordări proaspete ale problemelor economice sovietice. Avea puţină experienţă în politica externă, dar o abilitate dovedită de a proiecta o imagine de flexibilitate, fără a se abate de la poziţiile perene sovietice. Am scris apoi despre potenţialul de schimbare sub Gorbaciov: «Dacă Gorbaciov este ales, aceasta ar putea conduce la manifestarea unui mai articulat, încrezător de sine fel de conducere sovietică. El ar putea presa spre soluţii mai inovative

[106] John Diamond, *The CIA and the Culture of Failure: US Intelligence from the End of the Cold War to the Invasion of Iraq,* Stanford, California, Stanford University Press, 2008, p. 38.

[107] Robert M. Gates, *op. cit.,* p. 328.

[108] *Ibidem,* p. 327.

la problemele economice sovietice şi spre o mai mare flexibilitate şi iniţiativă în abordarea oportunităţilor şi provocărilor externe»".[109]

Receptarea noului stăpân de la Kremlin avea însă o doză de ambiguitate. Pe de o parte, Gorbaciov rămânea un produs al sistemului, un *aparatcik* tipic, a cărui carieră a fost sprijinită de ideologul şef al comuniştilor, Mihail Suslov, şi, mai ales, de Iuri Andropov, fostul şef al temutului KGB şi, din noiembrie 1982, secretar general al partidului. Pe de altă parte, mai ales în timpul vizitelor din Canada (1983) şi Marea Britanie (1984), Gorbaciov izbutise să-şi seducă interlocutorii, lăsând impresia unei persoane degajate, sincere şi cu simţul umorului.

Charles Powell, consultantul în domeniul afacerilor externe al lui Margaret Thatcher, descria în termeni elogioşi purtarea noii „vedete" sovietice: *„Nu ştiam sigur în ce măsură va fi Gorbaciov cel ales, însă părea să fie.* ***Vizita a fost extraordinară*** **(subl.n.)**. *Îţi dădeai seama încă din prima secundă că Thatcher şi Gorbaciov erau interesaţi unul de altul... era o adevărată chimie între ei".*[110]

Un raport amplu, extrem de detaliat, al periplului britanic al lui Gorbaciov a fost elaborat de John Browne, membru al Camerei Comunelor, care a avut oportunitatea de a-l observa direct pe Gorbaciov în decembrie 1984. Politicianul britanic a făcut parte din comitetul care l-a întâmpinat şi l-a însoţit în diversele activităţi oficiale. Textul de 20 de pagini, datat 20 mai 1985 şi intitulat *Domnul Gorbaciov – Un Kennedy la Kremlin? Impresii despre om, stil şi impactul probabil asupra relaţiilor Est-Vest,* a ajuns pe masa de lucru a preşedintelui Reagan şi, probabil, a fost special redactat pentru responsabilii americani. Iată fragmentul introductiv:

„De decenii, Uniunea Sovietică a fost condusă de oameni şterşi, care s-au pitit, în mod conştient, după un zid de secrete. În martie 1985, se pare că s-a renunţat la această imagine. Un nou tip de conducător a fost ales – un conducător care, deşi deloc mare la

[109] *Ibidem,* pp. 328-329.

[110] Victor Sebestyen, *1989. Prăbuşirea imperiului sovietic,* Bucureşti, Litera Internaţional, 2009, p. 123.

stat, are o prezenţă impunătoare – un om cu o privire pătrunzătoare şi cu un zâmbet, cu toate acestea, binevoitor, care transmite încredere şi forţă interioară. Acest om este Mihail Sergheevici Gorbaciov, a cărui semnătură se află pe fotografia (a se vedea mai sus) care-l arată aşezat la biroul lui Lenin din Clerkenwell, Londra, în decembrie 1984. El reprezintă o nouă generaţie de lideri sovietici. Aduce cu sine o combinaţie proaspătă de loialitate profundă faţă de Partidul Comunist şi o abilitate de conducere evidentă. Deşi este un produs clar al sistemului sovietic, Domnul Gorbaciov nu numai că emană încredere de sine, dar are şi un stil personal charismatic, care se poate dovedi a fi de mare folos Uniunii Sovietice".

Cam în acelaşi mod era portretizată şi soţia lui Gorbaciov, Raisa, o doamnă elegantă, educată şi atractivă. Având în vedere toate acestea, John Browne îşi asuma riscul de a fi ridiculizat sau ignorat, concluzionând că Mihail Gorbaciov şi Raisa aveau potenţialul de a deveni echivalentul sovietic al perechii Jack şi Jacqueline Kennedy.[111]

Pe tot parcursul expunerii, John Browne se dovedeşte un bun cunoscător al istoriei Rusiei, pe care o evocă, dar şi al realităţilor sovietice. Trebuie precizat că el nu făcea un inventar subiectiv al unor închipuite calităţi ale liderului sovietic. Raportul său este echilibrat, argumentat şi presărat cu exemple concrete, care îi justifică aserţiunile. În plus, se remarcă luarea aminte a detaliilor. Analiza merge până la interpretarea limbajului trupului (Kinezică – „Gesturile explică mentalitatea şi, de aceea, cunoaşterea manifestărilor kinezice ale oamenilor constituie una dintre modalităţile cele mai eficiente de a pătrunde în universul lor interior"[112]) şi a comunicării non-verbale – semn că parlamentarul britanic era fie un cititor împătimit, fie perspicace din năs-

[111] John Browne, *Mr. Gorbachev – A Kennedy în the Kremlin?,* 20 mai 1985, The Reagan Files, p. 1, la http://www.thereaganfiles.com/19850520.pdf, pagină consultată la 5 noiembrie 2013.

[112] Mihai Dinu, *Fundamentele comunicării interpersonale,* Bucureşti, Bic All, 2004, p. 227.

 care, fie o persoană care a beneficiat de o pregătire de specialitate[113]:

„Din primele momente ale întâlnirii cu Domnul Gorbaciov a devenit limpede că este inteligent, iscoditor şi ager. Nu numai că a pus constant întrebări, dar a ascultat de asemenea meticulos şi atent răspunsurile. Această calitate are implicaţii politice importante

prin faptul că oamenii presupun că oricine este sincer interesat în ceea ce au de spus este probabil demn de respectul lor. Aceste calităţi, împreună cu zâmbetul său reţinut, dar totuşi călduros, îl fac atractiv şi cât se poate de fascinant. Cu toate acestea, poate fi extrem de ferm când îşi foloseşte vocea, ochii străpungători şi chiar gesturile, pentru a sublinia ceva.

Am observat un exemplu viu al acestor două extreme ale expresivităţii. Pilda a apărut când l-am întrebat de ce Uniunea Sovietică încurajează şi finanţează în continuare terorismul în America Latină. Mi-a răspuns, în timp ce m-a bătut în mod repetat pe umăr, chiar înainte ca interpretul să traducă întrebarea mea. Aceasta mi-a creat impresia clară că, probabil, înţelege engleza. M-a întrebat dacă i-aş considera pe coloniştii care au luptat în Războiul American de Independenţă terorişti sau luptători pentru libertate. Întreaga sa expresie s-a schimbat abrupt apoi, când m-a atins încet pe încheietura mâinii spunând «dar desigur ne opunem total teroriştilor izolaţi precum cei care l-au ucis pe Dr. Morro în Italia».".[114]

Practic, întregul material este construit în această manieră. Browne îl descrie pe Gorbaciov ca fiind pragmatic, stăpânit, curios, dornic să înveţe, ba chiar deschis pentru adoptarea şi adaptarea unor practici şi reguli occidentale, care să îmbunătăţească funcţionarea sistemului sovietic. El insistă pe reliefarea

[113] „Ce-i face pe agenţii serviciilor secrete şi ai CIA atât de buni la detectarea mincinoşilor este se pare un amestec dintre natură şi educaţie. Talentul lor înnăscut pentru detectarea limbajului trupului i-a adus probabil către această slujbă, iar apoi ani întregi de studiu conştient al comunicării nonverbale i-au făcut maeştri în detectarea minciunilor". Tonya Reiman, *Limbajul trupului. Cum să ai succes atât în planul profesional, cât şi în cel personal,* Bucureşti, Curtea Veche, 2010, p. 266.

[114] John Browne, *op. cit.,* p. 2.

nonconformismului pe care îl afişa demnitarul sovietic (care a preferat să viziteze Catedrala Sfântul Paul din Londra şi reşedinţa oficială a premierului britanic din Downing Street 10, în dauna unui pelerinaj la mormântul lui Marx[115]).

Pe de altă parte, Gorbaciov ştia să fie autoritar cu membrii propriei delegaţii (deşi încerca să pozeze, cu modestie, în ipostaza de *primus inter pares],* dar şi suficient de abil încât să ocolească răspunsuri clare la anumite întrebări adresate de parlamentarii britanici, întrebări care l-ar fi pus în dificultate (precum cele legate de politica sovietică faţă de Afganistan sau cele referitoare la persecutarea evreilor şi creştinilor în URSS). Pe scurt, Browne afirma că Gorbaciov etala „o forţă interioară deosebită bazată pe convingere, control şi încredere" şi că se deosebea de ceilalţi lideri sovietici prin creativitate şi flexibilitate.[116]

Cum a putut un asemenea om să fie propulsat în fruntea Imperiului sovietic? Politicianul britanic oferea propria explicaţie, plecând de la criza economică, socială şi militară pe care o traversa, în opinia sa, Uniunea Sovietică. În aceste condiţii, *nomenklatúra,* care ţinea să-şi prezerve privilegiile şi stilul de viaţă, înţelegea că schimbarea era necesară şi dezirabilă, iar Gorbaciov, a cărui loialitate politică şi ideologică era de necontestat, primise misiunea de a revigora atmosfera internă.

Pentru a nu stărui prea mult asupra acestui material (prezentat integral în Anexa nr. 2), să mai spunem doar că, în finalul său, conţinea o succintă comparaţie între cei doi mari lideri

[115] De remarcat împrejurarea că, în memoriile sale, Gorbaciov se sfieşte să menţioneze motivul pentru care nu a mai ajuns la mormântul lui Marx: „Apoi am avut întâlniri cu miniştrii, cu lideri ai partidelor politice, cu reprezentanţi ai cercurilor de afaceri. Am vizitat fabrica de automobile Austin-Rover, sediul companiei John Brown, Complexul de cercetare Jealott's Hill, Camera de Comerţ şi Industrie, British Museum, Biblioteca Memorială Karl Marx. Şi iată că, la mormântul lui Marx, unde s-a dus o parte a delegaţiei noastre, eu, printr-un concurs de împrejurări, nu am ajuns". Mihail Sergheevici Gorbaciov, *Amintiri. Viaţa mea înainte şi după perestroika,* Bucureşti, Editura Litera, 2013, p. 349.

[116] John Browne, *op. cit.,* pp. 3-6.

rivali: Reagan şi Gorbaciov. Conştient că un summit al super- puterilor SUA şi URSS este inevitabil, Browne a simţit nevoia să le furnizeze americanilor un atuu sau măcar să le transmită un avertisment. Din punctul său de vedere, atât Reagan (cu care se întâlnise, de

asemenea, personal, chiar cu o lună înainte de elaborarea notei), cât şi Gorbaciov erau impunători din punct de vedere fizic şi charismatici. Ambii radiau forţă interioară şi erau excelenţi comunicatori. Însă Gorbaciov era proaspăt intrat „în jocul de şah global", şi acest simplu fapt îl transforma într-o ştire de senzaţie pentru jurnalişti. Politicianul britanic intuia sau anticipa „gorbimania" care avea să cuprindă presa occidentală şi se temea ca Reagan să nu fie pus pe picior de inferioritate. De aceea, el recomanda ca prima întâlnire bilaterală să nu se desfăşoare pe teritoriul Statelor Unite, ştiut fiind că presa americană avea tendinţa de a-şi sprijini mai mult preşedintele atunci când acesta se afla pe pământ străin. În plus, Browne îl sfătuia pe Reagan să nu se lase atras de Gorbaciov, mai ales în faţa camerelor de televiziune, într-un concurs de telegenie, din care ar fi putut ieşi în dezavantaj.[117]

Nu e de mirare că, plecând de la informări similare provenite de la partenerii din Canada şi Marea Britanie, schiţele de profil vizându-l pe Gorbaciov pe care specialiştii americani încercau să le încropească ajunseseră să semene, după cum remarca Gates, mai degrabă cu nişte „fluturaşi electorali".[118] În plus, CIA nu a reuşit niciodată să recruteze spioni capabili să pătrundă în intimitatea elitei conducătoare sovietice, astfel că analiştii de la Washington simţeau o anumită frustrare, întrucât se vedeau nevoiţi să folosească date provenite de la aliaţi. Pe bună dreptate, ei se întrebau dacă nu cumva le-a scăpat ceva esenţial şi grav despre Gorbaciov.[119] În consecinţă, Agenţia a rămas circumspectă. Dincolo de acest fapt, în analizele din acea perioadă care l-au vizat pe Gorbaciov erau deja prezente anumite nuanţe care con

[117] *Ibidem,* p. 18.

[118] Robert M. Gates, *op. cit.,* p. 329.

[119] *Ibidem,* pp. 560-561 şi p. 329. Vezi şi John Diamond, *op. cit.,* p. 39.

turau profilul unui personaj şi al unei personalităţi inedite pentru Uniunea Sovietică.

Şi la Casa Albă, ascensiunea noului „ţar" a fost privită cu o oarecare relaxare. Jack Matlock, consilierul principal al preşedintelui Reagan pe probleme sovietice, nu se sfia să-şi etaleze satisfacţia: *„Atât acasă, cât şi în străinătate, toţi erau sătui să vadă Imperiul sovietic zbătându-se sub incompetenţi infirmi"* – afirma el. *„Gorbaciov era ca o gură de aer proaspăt. Merge, vorbeşte, costumul stă bine pe el... a uluit pe toată lumea".*[120] Alţi oamenii din stafful preşedintelui american au avut prilejul de a-şi forma o impresie chiar la Moscova, participând la înmormântarea lui Konstantin Cernenko, prezidată de succesorul său. Punctele de vedere nu concordau în totalitate. Astfel, vicepreşedintele George H.W Bush se arăta mai degrabă rezervat şi reticent, încercând să treacă dincolo de aparenţe: *„O să ofere liniei sovietice un ambalaj mai atrăgător pentru consumul occidental, într-o manieră mult mai eficientă decât predecesorii săi. Are un zâmbet dezarmant, o privire caldă şi un mod captivant de a aborda subiecte delicate... apoi de a da înapoi pentru a stabili o comunicare autentică cu interlocutorii săi. Poate să fie foarte ferm. De exemplu, când am ridicat problema drepturilor omului... a răspuns cu acelaşi exces de retorică pe care l-am auzit şi înainte: «În interiorul graniţelor voastre reprimaţi drepturile omului». (Se referea la afro-americani). Însă ar fi trebuit să adauge: «Suntem pregătiţi să abordăm acest subiect... haideţi să îl discutăm»".*[121] În schimb, George Shultz, secretar de stat al SUA, demonstra, în raportul său, un entuziasm necenzurat: *„Prin Gorbaciov avem în Uniunea Sovietică un tip de lider total diferit"* – remarca el. *„Gorbaciov e rapid, proaspăt, captivant şi cu vederi largi. Am fost impresionat sincer de modul în care gândeşte, de intensitatea şi de energia intelectuală a acestui nou om de pe scenă".*[122]

[120] Victor Sebestyen, *op. cit.,* p. 118.

[121] *Ibidem,* p. 124.

[122] *Ibidem,* p. 124.

Potrivit unui mit care putea fi auzit la Washington – deşi destrămat de mult de către specialişti[123] – preşedintele Reagan nu ar fi fost interesat de lecturarea şi aprofundarea rapoartelor furnizate de serviciile speciale. Dispunem, din fericire, de unele documente referitoare la liderul sovietic, create pentru a-i fi direct supuse atenţiei lui Reagan şi care contrazic flagrant imaginea sa de ignorant în materie de informaţii. Un asemenea text, din 27 iunie 1985, era însoţit de un mesaj succint (desecre- tizat în ianuarie 2011) al lui William J. Casey, directorul CIA (1981-1987): *„Stimate Domnule Preşedinte, puteţi găsi aceasta*

drept o lectură potrivită în timpul zborului. Este un tablou bun al stilului, obiectivelor şi metodelor de acţiune ale lui Gorbaciov, aşa cum s-au manifestat în primele 100 de zile de conducere. Veţi simpatiza luarea în colimator a masivului aparat birocratic".[124]

Sinteza începea cu următorul paragraf:

„În primele 100 de zile la conducere, Gorbaciov s-a dovedit a fi cel mai agresiv şi mai activ lider sovietic de la Hruşciov încoace. E dispus să ia decizii controversate şi chiar nepopulare – precum campania anti-alcool – şi să rupă tradiţia de până acum, permi- ţându-şi să critice acţiunile colegilor săi din Biroul Politic".[125]

Schiţa de portret dezvăluia un şef sovietic atipic, activ şi populist. Este interesant că, la secţiunea „Stilul lui Gorbaciov", era creionată o posibilă motivaţie aflată la originea activităţii sale nonconformiste:

„Gorbaciov a arătat clar faptul că el consideră că politicile sale sunt justificate de problemele externe şi interne în creştere cu care se confruntă URSS:

[123]Nick Dujmovic, *Ronald Reagan, Intelligence, William Casey, And CIA: A Reappraisal,* în „Ronald Reagan, Intelligence and the End of the Cold War", Center for the Study of Intelligence, The Ronald Reagan Presidential Library, 2 noiembrie 2011, pp. 9-19.

[124] Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Gorbachev, the New Broom,* iunie 1985, la http://www.foia.cia.gov/Reagan/19850601.pdf, pagină consultată la 21 mai 2013.

[125] *Ibidem,* p. 1.

*- Şi-a împânzit discursurile cu un limbaj care **evocă imaginea unei crize, şi sugerează că URSS se găseşte acum într-un punct de cotitură** **(subl.n.)**.*

- A decis să facă apel la conştiinţa naţională rusească şi să impună un control strict asupra ordinii şi disciplinei.

- La Plenara Comitetului Central din aprilie, a fost foarte critic la adresa relaxării economice din timpul lui Brejnev şi a lipsei de respect faţă de deciziile luate de conducere.

- În discursul său de la conferinţa S&T (Ştiinţă şi Tehnologie, n.n.), la începutul lunii iunie, a avertizat că o creştere economică accelerată este un imperativ ca urmare a necesităţii de a menţine nivelurile actuale de consum în paralel cu investiţiile în domeniul apărării reclamate de prezentele tensiuni internaţionale".[126]

Chiar dacă ideea nu era formulată explicit, experţii americani lăsau să se înţeleagă că Gorbaciov era conştient de situaţia extrem de dificilă în care se afla Moscova.

Un material similar îl reprezintă *Biografia curentă,* actualizată de CIA, în august 1985, din care spicuim:

„Mihail (Sergheevici) Gorbaciov

(n.) 2 martie 1931 – Secretar General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Adresă: Comitetul Central al Partidului Comunist, Staraia Ploşciad nr. 4, Moscova, Uniunea Sovietică.

*Alegerea lui Mihail Gorbaciov, la 11 martie 1985 – pentru a-i succede lui Konstantin U. Cernenko ca secretar general al partidului comunist – **marchează o nouă epocă în istoria Uniunii Sovietice** **(subl.n.)**. Articulat, bine educat şi încrezător, Gorbaciov «întruchipează stilul şi substanţa noii generaţii de la Moscova», potrivit lui Serge Schmemann, în New York Times Magazine (3 martie 1985). **Cel mai tânăr lider sovietic de când Iosif Stalin ia urmat lui Lenin în 1924** **(subl.n.)**, Gorbaciov a slujit douăzeci şi doi de ani ca oficial al partidului în sudul districtului Stavropol, înainte de a fi numit secretar cu agricultura al Comitetului Central al partidului în 1978, şi de a ajunge, curând, parte a cercului intim al Kremlinului. De la alegerea sa, a continuat programul de*

[126] *Ibidem,* p. 3.

*reformă politică şi socială iniţiat de mentorul său, Iuri Andropov, şi, în timp ce a menţinut o poziţie dură faţă de Statele Unite, **a semnalat o dorinţă de a urma un curs al coexistenţei paşnice, în spiritul detentei din anii 1970** **(subl.n.)".***[127]

Biografia conţine date generale de ordin personal şi insistă asupra acelui *cursus honorum* prin care s-a remarcat proaspătul conducător sovietic. O atenţie specială era acordată aptitudinilor şi calităţilor sale:

„Când Gorbaciov a condus o delegaţie sovietică într-o vizită de schimb la Parlamentul Britanic, în decembrie 1984, însoţit de către rafinata sa soţie, a demonstrat simţ al

umorului, inteligenţă vioaie şi stil sofisticat, care l-au făcut imediat o senzaţie media. Chiar Margaret Thatcher, premierul, al cărei anticomunism este dincolo de orice îndoială, a fost foarte impresionată de el şi a remarcat: «Îmi place domnul Gorbaciov. Putem face afaceri împreună».[128]

Autorii materialului observau că lui Gorbaciov îi lipseşte *„instinctul criminal”* prezent la predecesorii săi, că era prea tânăr pentru a fi fost influenţat direct de stalinism şi că s-a format într-o epocă în care Uniunea Sovietică se afla în plină dezvoltare şi extindere a puterii sale, ceea ce îl făcea să fie mai degrabă încrezător în sistem. Dar avertizau că stilul său relaxat nu îl transformă automat într-un liberal. Drept ilustrare era citat Andrei Gromîko, care îl caracterizase astfel: *„Tovarăşi, acest om are un zâmbet plăcut, dar dinţi de oţel".*[129]

În privinţa politicii interne, se presupunea că noul lider sovietic va continua reformele lui Andropov, punând accent pe întărirea puterii personale, reorganizarea partidului (prin înlăturarea birocraţilor corupţi şi ineficienţi) şi revitalizarea şi modernizarea economiei. De asemenea, se estima că va încerca, potrivit propriilor declaraţii, să menţină capacitatea Uniunii

[127]Central Intelligence Agency, *Gorbachev, Mikhail Sergeyevich – Current Biography,* august 1985, p. 19, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 11 decembrie 2012.

[128] *Ibidem,* p. 21.

[129] *Ibidem,* p. 22.

Sovietice de a se apăra, ceea ce, în jargonul sovietic, însemna că Moscova nu înţelegea să abandoneze cursa înarmărilor. În relaţiile cu Statele Unite şi Occidentul, se aprecia că Gorbaciov va fi favorabil destinderii, fiind preocupat mai ales de problemele interne. Deşi nu era foarte experimentat în plan diplomatic, se considera că este suficient de abil încât să se arate un rival redutabil. În paralel, era de aşteptat să tindă spre consolidarea legăturilor cu celelalte state comuniste, cu China în particular.

În mod paradoxal, liderul inamicului fundamental al SUA era privit fără prejudecăţi, aproape cu bunăvoinţă şi simpatie. Nu doar specialiştii serviciilor speciale aveau o astfel de percepţie a „starului” de la Kremlin.

Pentru comparaţie, prezentăm câteva fragmente dintr-un material cu titlul *Gorbaciov şi Europa,* semnat, la 18 noiembrie 1985, de reputatul analist şi diplomat Ronald D. Asmus, pentru Radio Europa Liberă:

„M.S. Gorbaciov: O nouă abordare a politicii externe?

Cel mai tânăr lider sovietic de la Stalin şi cel mai bine educat de la Lenin, Secretarul General Mihail Gorbaciov a impresionat până acum occidentalii atât în plan intern, cât şi în călătoriile sale externe, drept un om de stat articulat, modest, cu picioarele pe pământ, şi inteligent; chiar şi soţia sa a atras atenţia ca o femeie elegantă, care a făcut mult pentru a modifica clişeele obişnuite privitoare la consoartele liderilor de partid sovietici. O reacţie tipic occidentală a fost oferită de către un om de afaceri american, care l-a întâlnit pe Gorbaciov în decembrie 1984, în timpul unei vizite în Uniunea Sovietică: «nedogmatic, pragmatic, manierat şi bine informat despre politica americană şi politica externă». După ce şi-a fermecat gazdele în Canada în 1983 şi pe premierul britanic Margaret Thatcher în 1984, Gorbaciov a finalizat recent primul său periplu continental cu o vizită puternic mediatizată în Franţa".[130]

[130] Ronald D. Asmus, *Gorbachev and Europe,* Radio Free Europe, 18 noiembrie 1985, p. 1, la http://osaarchivum.Org/files/holdings/300/8/3/text/101-2-20.shtml, pagină consultată la 5 septembrie 2012.

Ronald D. Asmus remarca faptul că observatorii occidentali au fost interesaţi nu doar de stilul lui Gorbaciov, ci şi de intenţiile sale, mulţi interpretând vizita la Paris ca pe un semn că încearcă să seducă Europa de Vest, iniţiind astfel o schimbare în politica externă sovietică. Era aceasta o tentativă de a testa soliditatea coaliţiei transatlantice? De a crea breşe între Washington şi partenerii săi europeni? Gorbaciov însuşi negase acest lucru chiar în faţa Adunării Naţionale din Paris, susţinând că nu urmăreşte o politică de „echilibru a puterii” a la Metternich, asmuţirea unui stat împotriva altuia sau crearea unor „axe”, ci o politică de destindere la nivel mondial şi de consolidare a securităţii globale. Mai mult, subliniase că sovieticii sunt realişti şi înţeleg cât de puternice sunt legăturile politice şi economice care

unesc Statele Unite şi Europa Occidentală.[131]

Comentatorii anticipau că el va aborda diferit şi relaţiile cu Europa Răsăriteană, poate acordând într-un grad mai mare autonomie unora dintre aliaţii mai recalcitranţi ai Moscovei. În acest sens, nu era trecut cu vederea că venirea lui Gorbaciov la pupitrul de comandă fusese primită cu entuziasm de elita comunistă din statele-satelit, cu excepţia câtorva „dinozauri". Se presupunea că noul lider ar fi mai deschis spre o politică dinamică şi plină de imaginaţie, mergând până la respectarea intereselor statelor din „lagărul roşu". Erau deja evocate reforme probabile în URSS, care puteau inspira măsuri similare şi în alte capitale din Europa Răsăriteană.[132]

Potrivit unui studiu recent, experţii de la Washington ar fi mers chiar mai departe, realizând o evaluare psihologică la distanţă a liderului sovietic. Concluzia lor a fost aceea că *„Gorbaciov întruchipa tipul de gândire feminină şi era reprezentantul culturii agrare".* Pe scurt, persoanele care au acest profil sunt tentate să acorde mai multă atenţie formei decât fondului, să neglijeze interesul logic şi să caute permanent să se afle în centrul atenţiei. Dominanta feminină este asociată cu următoarele cuvinte cheie:

131 *Ibidem,* pp. I-3.

132 *Ibidem,* pp. 5-7.

emoţii, intuiţie, fatalism, stabilitate, conservatorism, conformism şi adaptare.[133]

Plecând de la această evaluare, specialiştii americani ar fi conceput chiar *„o strategie specială de* ***comportament şi comunicare*** *cu preşedintele URSS".* Aceasta miza pe valorificarea tipului particular de gândire a liderului sovietic, astfel încât să se obţină influenţarea sa subtilă. Treptat, americanii ar fi încercat să inducă în conştiinţa lui Gorbaciov ideea că este *„un personaj istoric remarcabil",* un om menit să lase urme şi să schimbe astfel lumea. Se încerca măgulirea ego-ului său, pentru a-l face mai maleabil şi mai deschis în raport cu Occidentul, dacă nu chiar manipulabil. Această strategie ar fi fost implementată atât în timpul administraţiei Reagan cât şi în cea a lui Bush, fiind aplicată mai ales în contextul pregătirii unor întrevederi bilaterale la vârf.[134]

Există anumite indicii care susţin această ipoteză. Astfel, la 18 octombrie 1985, Robert McFarlane, consilierul de securitate naţională, a alcătuit pentru preşedintele Reagan un memorandum, care avea drept subiect unele sugestii privind modul în care Gorbaciov putea fi manevrat, plecând de la sugestiile lui Oleg Gordievski (fost şef de rezidentură KGB la Londra), care defectase în vara lui 1985. În paranteză fie spus, cam în aceeaşi perioadă, însuşi William J. Casey, Directorul Informaţiilor Centrale, s-a deplasat cu avionul la Londra, unde s-a întâlnit în secret cu Gordievski, pentru a se informa despre Gorbaciov.[135] Iată fragmentul introductiv al acestui text:

„Vă amintiţi că Margaret Thatcher v-a oferit un document care rezumă punctele elaborate de către defectorul sovietic Gordievski referitoare la comportamentul faţă de Gorbaciov. Gordievski a lucrat pentru serviciile britanice cu ani înainte de a defecta şi a

133 Manuela Vârlan, *Evaluare psihologică la distanţă a liderilor în gestionarea crizelor,* în Cristian Dobre, „Psihologie militară – în slujba interesului naţional", Bucureşti, Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I", 2013, p. 149.

134 *Ibidem,* pp. 149-150.

135 Jeffrey T. Richelson, *op.cit.,* p. 436.

furnizat informaţia care a fundamentat recenta expulzare în masă a agenţilor sovietici din Marea Britanie. Prin urmare, se pare că nu există dubii rezonabile despre bona fides. Felul său de a vedea lucrurile este acela al unui om care a activat în cea mai «sensibilă» organizaţie de securitate sovietică şi a fost bine informat despre atitudinile celor din jurul său şi ale superiorilor săi, dar care n-a avut acces direct la cele mai înalte niveluri ale politicii. Observaţiile şi evaluările sale sunt în general în concordanţă cu ale mele".[136]

Memorandumul conţinea cele 12 teze formulate de Gordievski, dar şi comentariul lui McFarlane pe marginea fiecăreia dintre ele. Gordievski aprecia că Uniunea Sovietică era extrem de îngrijorată de Iniţiativa de Apărare Strategică, programul iniţiat de Reagan în 1983. Moscova îşi dorea cu ardoare să evite angajarea într-o cursă a înarmărilor care s-ar fi dovedit devastatoare pentru economia sovietică şi aşa fragilă, dar aceasta nu însemna că nu va investi în apărare strategică, dacă s-ar vedea nevoită, măsură care ar putea fi uşor

justificată în faţa propriilor cetăţeni printr-o campanie de propagandă împotriva Statelor Unite. În acest context, priorităţile lui Gorbaciov vizau controlul înarmărilor şi relaţia cu Washingtonul. În opinia lui Gordievski, Gorbaciov avea două motive pentru îmbunătăţirea legăturilor bilaterale: pe de o parte resimţea nevoia de a căpăta acces la tehnologia şi ştiinţa americane, pe de altă parte dorea să înregistreze un succes diplomatic personal. *„Este de asemenea important din punct de vedere psihologic pentru ruşi să simtă că sunt egalii Statelor Unite. Cooperarea sovieto-americană în cel de Al Doilea Război Mondial este foarte măgulitoare pentru ei".*[137] McFarlane era de acord cu această interpretare şi socotea că Washingtonul dispunea de un atu, putând să speculeze nevoia lui Gorbaciov de a bifa mici victorii în plan extern. De asemenea,

[136] Robert C. McFarlane, *Memorandum for the President. Gordiyevsky's Suggestions,* The White House, Washington, DC, 30 octombrie 1985, p. 1, la http://www.thereaganfiles.com/19851030-gordiyevsky.pdf, pagină consultată la 13 decembrie 2013.

[137] *Ibidem,* pp. 4-5.

nu costa nimic să i se dea de înţeles că este privit drept un egal al omologului său american sau să fie flatat, amintindu-i-se despre victoriile sovietice din marea conflagraţie mondială.[138]

Având în vedere cele expuse, nu este exclus ca, în timp, americanii să fi desăvârşit o veritabilă strategie de influenţare subtilă a liderului sovietic. Însă, în lipsa altor documente care să confirme această teorie, o menţionăm deocamdată cu rezerva de rigoare.

În concluzie, Gorbaciov s-a bucurat din partea americanilor de o percepţie neutră, dacă nu chiar binevoitoare, fără precedent la vreun alt „ţar" sovietic. Este adevărat că în CIA existau şi voci care îi contestau vocaţia de reformator. Reagan însă a rămas mai degrabă rezervat şi circumspect în ceea ce-l priveşte. Prima sa reacţie la aflarea dispariţiei lui Cernenko a fost una de frustrare: *„Cum se presupune că aş putea ajunge undeva cu ruşii, dacă ei ţin să-mi tot moară?"*[139] Apoi, când nu mai exista niciun dubiu în privinţa celui care avea să devină noul stăpân de la Kremlin, preşedintele american a rămas alert, fiind animat de nelinişte: *„Nu pot pretinde că am crezut din start că Mihail Gorbaciov urma să aparţină unui tip diferit de conducător sovietic. În schimb... eram îngrijorat".*[140] În autobiografia sa, el mai notează că nu era convins că avea să se confrunte cu un personaj inedit pentru sovietici: *„Întâlnire cu ambasadorul nostru în Uniunea Sovietică, Art Hartman. El confirmă ce cred, că Gorbaciov va fi la fel de dur ca oricare dintre liderii lor. Dacă nu ar fi un îndoctrinat confirmat, nu ar fi fost niciodată ales de către Biroul Politic".*[141]

IV. Schimbarea perspectivei americane asupra Moscovei în cel de-al doilea mandat al lui Reagan

Treptat, pe parcursul anului 1985, interesul administraţiei de la Washington s-a deplasat dinspre descifrarea personalităţii lui

[138] *Ibidem,* p. 3.

[139] Ronald Wilson Reagan, *An American Life: An Autobiography,* New York, Simon & Schuster, 2011, p. 611.

[140] *Ibidem,* p. 614.

[141] *Ibidem,* p. 614.

Gorbaciov spre enormele misiuni interne pe care acesta trebuia să le îndeplinească. *Estimarea Consiliului Naţional de Informaţii – Constrângerile interne ale sistemului sovietic,* din noiembrie 1985, este grăitoare în acest sens. „Aprecierile-cheie" cu care debutează documentul sunt o veritabilă diagnoză:

*„URSS este afectată de un **complex de maladii interne care s-au agravat** **(subl.n.)** în mod serios la sfârşitul anilor 1970 şi începutul anilor 1980. Atenuarea lor reprezintă una dintre cele mai semnificative şi dificile provocări cu care se confruntă regimul lui Gorbaciov.*

După majoritatea standardelor contemporane, Uniunea Sovietică este un stat foarte stabil. În următorii cinci ani, şi pentru viitorul previzibil, deficienţele societăţii nu vor periclita sistemul de control politic care garantează dominaţia Kremlinului, nici nu vor ameninţa economia cu colapsul. Dar, pentru sfârşitul anilor 1980 şi mai târziu, afacerile interne ale URSS vor fi marcate de eforturile regimului de a se lupta cu aceste probleme variate, ceea

ce va avea, de asemenea, o influenţă asupra conduitei de securitate naţională şi externe sovietice".[142]

Ulterior, concluziile acestui raport i-au fost prezentate personal lui Reagan, de către cei mai proeminenţi sovietologi ai Agenţiei, Robert Gates şi Fritz Ermarth. Un al treilea kremlinolog a participat la discuţii, dar numele său a rămas până în prezent secret. Întâlnirea a avut loc la 13 noiembrie 1985, în Biroul Oval din Casa Albă.[143]

Pe seama lui Reagan circula, în epocă, o glumă potrivit căreia i-ar fi ars biblioteca, incident în care „i-au ars ambele cărţi", inclusiv cea pe care nu o terminase de colorat.[144] Maliţiozitatea făcea trimitere la prezumtiva lene intelectuală a preşedintelui.

[142] A se vedea CIA, *National Intelligence Estimate (NIE) 11-18-85, November 1985, Domestic Stresses on the Soviet System,* p. 3, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 5 noiembrie 2012.

[143]National Security Council, *Meeting with Soviet Analysts,* 12 noiembrie 1985, p.l, la http://www.foia.cia.gov/collection/reagan-collection, pagină consultată la 18 noiembrie 2012.

[144] Nick Dujmovic, *op. cit.,* p. 10.

S-ar putea presupune că şedinţa de la Casa Albă era menită să-i facă munca mai lesnicioasă, invitaţii având rolul de a-i oferi rezumatul celor douăzeci de pagini ale *Estimării.* În treacăt fie spus, în agenda de lucru se spunea, cu o ironie probabil neintenţionată: *„suntem bucuroşi să vă punem la* ***dispoziţie esenţa şi aroma*** *acestui studiu* **(subl.n.)** *şi să discutăm împreună cu dumneavoastră implicaţiile sale"*[145] Pe de altă parte, trebuie menţionat că Reagan avea programată o întrevedere cu Gorbaciov. Or, consultarea experţilor era necesară pentru lămurirea tuturor aspectelor conţinute în raport, cu atât mai mult cu cât el contura tabloul neverosimil al unui „mastodont" sovietic aflat în suferinţă: „(Textul n.n.) *se referă la alienarea, alcoolismul, abuzul de droguri, infracţionalitatea, declinul încrederii în sistem şi în conducere, renaşterea religiei şi a opoziţiei cu care noul lider va trebui să lupte".*[146]

O eroare comună a analizei de *intelligence* constă în exagerarea unor tendinţe, ceea ce duce la subaprecierea sau, din contră, la supraevaluarea adversarului. Tabloul destrămării accelerate a Uniunii Sovietice era atât de şocant, încât specialiştii înşişi s-au temut ca nu cumva să fie greşit înţeleşi. De aceea, au strecurat fraza: ***„Aceasta nu înseamnă că Uniunea Sovietică este pe cale să se prăbuşească"*** **(subl.n.).**[147]

De remarcat că sovietologii CIA şi-au cântărit atent cuvintele şi au ţinut să nu se hazardeze atunci când au propus predicţii:

„Gorbaciov se confruntă cu dificultăţi interne severe – economice, sociale. El are nevoie de o pauză şi de sprijin sau de cooperare economică cu Occidentul. Trebuie să evite noi cheltuieli majore şi neanticipate cu apărarea. [...] ***Nu credem că planul său de a reface economia sovietică va avea succes*** **(subl.n.)**. *Prin urmare, ne aşteptăm ca presiunea asupra sa să crească treptat şi, la un anumit moment – poate atât de devreme ca în următorii doi, trei ani – sovieticii să ia în calcul concesii reale în privinţa forţelor*

[145] CIA, *DCI Talking Points Meeting with the President, 13 November 1985,* p. 1, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 18 noiembrie 2012.

[146] *Ibidem,* p. 1.

[147] *Ibidem,* p. 1.

strategice şi a politicii externe – dacă SUA menţin presiunea în competiţia strategică şi în Lumea a Treia".[148]

Un an mai târziu, CIA a elaborat un document care îşi propunea să prezinte politica Moscovei faţă de Washington: *Estimarea Specială a Consiliului Naţional de Informaţii – Politica lui Gorbaciov faţă de Statele Unite, 1986-1988.*

Pe scurt, acesta relua unele dintre ipotezele de lucru deja amintite. Experţii americani opinau că liderul sovietic are în continuare nevoie de răgaz pentru implementarea reformelor, mai ales a celor din domeniul economic. Pentru a se concentra asupra aspectelor interne, era de aşteptat ca Gorbaciov să meargă în continuare pe calea destinderii în relaţiile cu SUA. Relaxarea nu însemna anularea competiţiei globale, Moscova dorind doar să-şi reafirme pe termen lung poziţia de superputere. Din cauza impasului

financiar, Kremlinul se vedea obligat să atenueze cursa înarmării, de aceea insista pentru aranjamente bilaterale referitoare la controlul armamentelor, Gorbaciov părând dispus să negocieze reducerea drastică a forţelor nucleare ofensive. Pentru sovietici, un motiv real de îngrijorare îl constituia Iniţiativa americană de Apărare Strategică, care îi punea într-o situaţie de evidentă inferioritate faţă de rivalul lor. Deşi vulnerabilă din acest punct de vedere, Uniunea Sovietică nu dădea semne că ar fi capabilă de concesii frapante, mai degrabă se preconiza că va pretinde compromisuri din partea SUA. Se estima că Gorbaciov va continua să-şi urmărească şi impună interesele în Lumea a Treia şi că va căuta să submineze coeziunea Vestului.[149]

Raportul era însoţit de o anexă care detalia politica sovietică faţă de statele-satelit din Europa, faţă de China, Orientul Mijlociu, Afganistan şi aliaţii Statelor Unite.

În privinţa ţărilor din sfera sovietică de influenţă, se aprecia că Gorbaciov va menţine linia fermă stabilită de predecesorii săi:

[148] *Ibidem,* p. 1.

[149] A se vedea Central Intelligence Agency, *Special National Intelligence Estimate (SNIE11-9-86), Gorbachev's Policy Toward the United States, 19861988,* septembrie 1986, pp. 3-4, la http://www.foia.cia.gov, pagină consultată la 22 decembrie 2012.

„Nu este interesat de nicio liberalizare fundamentală a relaţiilor sovieto-est-europene şi a reafirmat principiile de bază ale Doctrinei Brejnev – Europa Răsăriteană se află în lagărul sovietic pentru a rămâne, iar orice mutare pentru a schimba aceasta reprezintă o ameninţare la adresa păcii. Pretenţiile economice sporite, schimbările de conducere şi alte constrângeri interne din Europa Răsăriteană, ca şi incertitudinile despre limitele precise ale toleranţei sovietice sunt de natură să producă probleme pentru Moscova în această regiune".[150]

În 1988, Agenţia a realizat o analiză care avea drept subiect distinct relaţiile dintre Moscova şi sateliţii săi europeni: *Estimarea Consiliului Naţional de Informaţii – Politica sovietică faţă de Europa Răsăriteană în timpul lui Gorbaciov.* Faţă de materialul anterior, aceasta aducea unele note particulare. Americanii considerau că politica lui Gorbaciov crescuse potenţialul pentru instabilitate în zonă. Chiar dacă liderul sovietic nu le impusese „tovarăşilor" săi europeni să imite programul de reforme economice, politice şi sociale din Uniunea Sovietică, în statele-satelit se făceau resimţite tensiuni diverse. Unele dintre ele începuseră să experimenteze mici schimbări, după modelul sovietic. Societatea dădea semne de nerăbdare, pe măsură ce frustrările se acumulau. Problemele economice erau la fel de acute precum cele cu care se confrunta Moscova. Din această cauză, sovieticii nu puteau miza pe resursele regiunii. O altă îngrijorare capitală era legată de felul în care va fi gestionată succesiunea în unele capitale, pe măsură ce liderii comunişti înaintau în vârstă. Sovieticii se puteau confrunta cu revolte populare în România, Ungaria şi Polonia; politicile Kremlinului puteau fi repudiate deschis de conducătorii „ortodocşi" din România şi Germania de Est; exista şi riscul ca în unele ţări reformele să scape de sub control, mergând până la eliminarea supremaţiei partidului comunist.[151]

[150] *Ibidem,* p. 23.

[151] A se vedea Central Intelligence Agency, *National Intelligence Estimate (NIE 11/12-9-88), Soviet Policy Toward Eastern Europe under Gorbachev,* mai 1988, în Benjamin B. Fischer (ed.j, „At Cold War's End: US Intelligence

Din perspectiva noastră, cel mai interesant capitol al studiului se referea la România, de aceea îl redăm integral:

„România: Criză iminentă?

Potenţialul pentru o criză ameninţătoare la adresa regimului este în creştere în România, ţara cea mai puţin afectată de politicile lui Gorbaciov şi cea mai sfidătoare la adresa criticilor. Problemele României sunt domestice, din cauza măsurilor severe de austeritate ale regimului Ceauşescu şi politicilor interne draconice.

O revoltă majoră în Braşov, implicând un număr estimat între 5000 şi 10 000 de protestatari, în noiembrie 1987, a fost cea mai vizibilă manifestare a nemulţumirii publice ascendente, care a generat greve generalizate, demonstraţii şi acte de sabotaj. Până acum, nemulţumirile au rămas izolate şi localizate: nu există opoziţie organizată, iar forţele de

Securitate sunt bine echipate pentru a suprima protestele – cu provizii de alimente, dar şi cu bastoane.

Evidentă este, de asemenea, creşterea agitaţiei în cadrul ierarhiei de partid în sine. Dezamăgirea cadrelor – alimentată de protestele populare şi de transformarea partidului în «ţapul ispăşitor» pentru eşecurile economice ale lui Ceauşescu – l-a izolat. Critica publică a lui Gorbaciov faţă de stilul de guvernare al lui Ceauşescu şi larga cunoaşterea a problemelor medicale ale lui Ceauşescu accelerează această tendinţă, pe măsură ce funcţionarii din întregul sistem încearcă să se distanţeze de el, pentru a evita să devină victime ale curăţeniei post-Ceauşescu. Nemulţumirea în cadrul partidului a fost difuză până în prezent, iar îndepărtarea de către Ceauşescu a unor personaje-cheie a oprit apariţia unui factor de opoziţie.

Aceste presiuni economice şi politice se adaugă situaţiei interne tot mai volatile, oricum, mai multe scenarii posibile ar putea conduce la o revoltă pe scară largă:

on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991", Washington, DC, Central Intelligence Agency, 1999, pp. 154-155.

- *Decesul lui Ceauşescu sau incapacitatea.* Ceauşescu suferă de cancer de prostată şi a slăbit vizibil în ultimul an (deşi îşi menţine un program aglomerat). Dacă el va deceda în timpul mandatului, va fi, probabil, înlocuit de un colectiv care ar include-o pe soţia sa, Elena, şi pe alţi loiali; un astfel de regim ar fi, probabil, implicat rapid într-o luptă extinsă pentru succesiune.

- *O lovitură de palat.* Cel mai probabil scenariu al crizei ar consta în creşterea nemulţumirii populare, stimulând şi mai mult insatisfacţia în cadrul partidului şi creând premisele pentru înlăturarea lui Ceauşescu. El va fi, probabil, urmat de un colectiv de figuri aflate în prezent în cadrul conducerii partidului; Elena şi restul clanului ar fi măturaţi împreună cu Ceauşescu.

- *O explozie a nemulţumirii populare.* Izbucniri simultane de protest ar putea declanşa o revoltă mai extinsă, copleşind resursele Securităţii şi ducând la destrămarea ordinii publice. Cvasi- anarhia care ar rezulta ar putea duce la confiscarea puterii de către militari.

Poziţiile sovietice

Atât timp cât România nu va cădea într-o dezordine completă, Moscova ar avea, probabil, mai mult de câştigat decât de pierdut într-un scenariu de criză. O conducere post-Ceauşescu ar oferi oportunităţi pentru restabilirea influenţei pierdute; iar realităţile geopolitice şi economice ale României vor reprezenta constrângeri severe pentru orice regim succesor la Bucureşti.

Intervenţia militară nu ar fi nici măcar o eventualitate plauzibilă, cu excepţia cazului în care ar exista semne de anarhie incipientă în România sau semne ale apariţiei unei conduceri care să ameninţe cu retragerea României din Pactul de la Varşovia. Niciuna nu este probabilă.

Impactul în Europa de Est

Cu excepţia invaziei sovietice, evenimentele din România nu ar avea repercusiuni majore în altă parte. Şi nici nu ar afecta agenda mai largă a lui Gorbaciov, în care o criză românească nu ar fi legată de politicile sovietice sau de tactici de presiune; într- adevăr, o criză provocată de proastă guvernare a lui Ceauşescu ar

întări argumentul lui Gorbaciov că stabilitatea reclamă o revigorare economică şi politică. Cu toate acestea:

- relaţiile româno-maghiare ar fi grav tensionate în cazul în care violenţa internă în România s-ar transforma în violenţă etnică îndreptată împotriva minorităţii maghiare din Transilvania.

- şi Iugoslavia ar fi implicată, în cazul vărsării de sânge sau de haos în România, care ar genera un exod al românilor în căutarea unui refugiu în străinătate prin Iugoslavia".[152]

După cum se poate observa din cele expuse până acum, americanii au sesizat, în timpul administraţiei Reagan, fragilitatea tot mai accentuată a Uniunii Sovietice şi criza majoră pe care o traversa.

Un inamic slăbit rămâne însă tot un inamic. De aceea, „şoimii apărării" *(defense hawks]* din Statul Major Interarme American au continuat să vadă în Uniunea Sovietică un inamic

implacabil, care deţinea în continuare capabilităţi militare redutabile. Pentru a nu lăsa garda jos, Statul Major a recomandat pe parcursul anilor 1980 un nivel ridicat de pregătire militară pentru întregul spectru de conflicte, de la cele convenţionale limitate până la un război nuclear.[153]

În 1986, în SUA a fost adoptată Legea Goldwater – Nichols privind reorganizarea Departamentului Apărării. Acest act normativ prevedea ca preşedinţii americani să prezinte membrilor Congresului un document cardinal: strategia de securitate naţio- nală[154] Ca atare, administraţia Reagan a adoptat, în ianuarie 1987, *Strategia de Securitate Naţională a Statelor Unite.* Aceasta reitera că Moscova rămânea principalul inamic al Washingtonului:

*„**Cea mai semnificativă ameninţare pentru securitatea şi interesele naţionale ale Statelor Unite este provocarea globa***

[152] *Ibidem,* p. 169.

[153] Steven L. Rearden, *Council Of War. A History of the Joint Chiefs of Staff 1942-1991,* Washington, DC, National Defense University Press, 2012, p. 459.

[154]Don M. Snider, *The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision,* Strategic Studies Institute, US Army War College, 15 martie 1995, p. 2.

lă reprezentată de Uniunea Sovietică **(subl.n.)**. *În timp ce doar câţiva oameni din Biroul Politic pot pretinde cu oarecare îndreptăţire că ştiu cu exactitate planurile tactice, pe termen scurt ale Kremlinului, direcţia strategică pe termen lung a politicii externe sovietice este clară. Motivată de cerinţele sistemului politic menţinut şi dominat de ideologia marxist-leninistă şi de partidul politic care o întruchipează, Moscova încearcă să modifice sistemul internaţional actual şi să impună hegemonia sovietică globală. Aceste obiective sovietice cu bătaie lungă constituie cadrul conceptual general al politicii externe şi de apărare sovietice".[155]*

În percepţia planificatorilor americani, statul totalitar sovietic ducea o politică expansionistă, sprijinea grupările implicate în războaie de „eliberare naţională", oferea arme şi instruire militară grupărilor teroriste şi promova şi exploata instabilitatea regională. Legăturile Moscovei cu terorismul mondial erau dincolo de orice îndoială. Mai mult, Kremlinul se implicase într-un război ilegal în Afganistan. Consilieri sovietici (şi chiar trupe combatante) erau, de asemenea, prezenţi în diferite regiuni ale globului. Conducerea sovietică investea masiv în înarmare, puterea militară fiind, de fapt, principala sursă a influenţei Moscovei în lume. Americanii apreciau că 15-17 procente din produsul naţional brut erau dedicate cheltuielilor militare. Armata Roşie dispunea de mai mult de 5 milioane de oameni, cărora li se adăugau cei din trupele de grăniceri şi din forţele de securitate, estimaţi la încă un milion. Deşi economia era slăbită, sovieticii încercau să obţină tehnologie de ultimă generaţie şi tehnică militară din Occident, atât pe căi legale cât şi ilegale.

Peste exact un an, în ianuarie 1988, Casa Albă a conceput o nouă *Strategie de Securitate Naţională.* Deşi, în linii mari, raportarea la Kremlin se menţinea aceeaşi, pot fi sesizate nuanţe noi:

*„**Cea mai semnificativă ameninţare pentru** interesele de **securitate ale SUA rămâne provocarea globală reprezentată de Uniunea Sovietică** **(subl.n.)**. În ciuda reformelor adoptate*

[155]The White House, *National Security Strategy of the United States,* Washington, DC, ianuarie 1987, p. 6.

recent de conducerea Uniunii Sovietice – reforme neclare din punctul de vedere al semnificaţiei şi duratei – puterea militară sovietică şi diplomaţia activă continuă să conteste cu impetuozitate interesele noastre vitale în multe părţi ale lumii. Uniunea Sovietică acordă o mare importanţă creării şi exploatării unor diviziuni în interiorul şi între aliaţii occidentali".[156] Moscova dovedea, în continuare, o conduită agresivă faţă de statele în curs de dezvoltare. În Strategie erau remarcate evoluţiile ce îi puteau fi atribuite lui Gorbaciov, fără ca acesta să fie evocat în mod explicit:

„Ca urmare a schimbărilor în stilul de conducere, Uniunea Sovietică a reuşit să proiecteze o imagine internaţională mai favorabilă. Reformele interne anunţate şi iniţiativele de politică externă au dat naştere, în unele cazuri, la speranţe privind schimbări fundamentale în

comportamentul sovietic. Noul stil al politicii sovietice are impact politic. Moscova se mişcă în direcţii noi, oferind un evantai de iniţiative, punând sub semnul întrebării ipoteze vechi, atrăgând un sprijin internaţional proaspăt şi plasând uneori guvernele occidentale în defensivă.

Acest fapt reprezintă o provocare mult mai sofisticată, nouă şi continuă, pentru politica occidentală. Rămâne de văzut dacă recentele schimbări constituie o oportunitate reală pentru îmbunătăţiri fundamentale în relaţiile cu Uniunea Sovietică. Suntem deschişi în această direcţie. Recunoscând caracterul predominant contradictoriu şi competitiv al relaţiei noastre, trebuie să menţinem un dialog cu Uniunea Sovietică, cu scopul de a profita de oportunităţi pentru relaţii mai constructive".[157]

În preambulul Strategiei, Ronald Reagan susţinea că va saluta schimbările reale care ar putea apărea în Uniunea Sovietică. Desigur, discuţiile referitoare la „noua gândire", care se făceau auzite în birourile de la Kremlin, erau îmbucurătoare, dar Moscova trebuia să-şi probeze noua orientare internă şi internaţională prin gesturi concrete, precum abandonarea aspiraţiilor ex

[156] The White House, *National Security Strategy of the United States,* Washington, DC, ianuarie 1988, p. 5.

[157] *Ibidem,* p. 5.

pansioniste sau relaxarea politicii de înarmare. Americanii, sublinia preşedintele SUA, vor evalua Uniunea Sovietică observând cu atenţie acţiunile Moscovei, iar nu retorica sa.[158]

Unele evenimente de la Moscova păreau să sugereze, în mod neaşteptat, că Uniunea Sovietică se pregăteşte să treacă la reformarea regimului său politic. Astfel, în vara anului 1988, s-a desfăşurat cea de-a XIX-a Conferinţă a PCUS, în cursul căreia au fost adoptate unele decizii vizând trecerea la alegeri libere şi instaurarea statului de drept, prin separarea puterilor, funcţionarea independentă a justiţiei şi a forului legislativ, introducerea prezumţiei de nevinovăţie etc. De asemenea, documentele conferinţei făceau trimitere la respectarea drepturilor fundamentale ale cetăţenilor.[159] În opinia ambasadorului american în capitala sovietică, Jack Matlock, *„ceea ce descriau «tezele» era ceva mai aproape de social-democraţia europeană".* Ambasadorul american era convins că, *„dacă libertăţile de expresie, a presei şi a întrunirilor vor fi într-adevăr garantate, dacă alegerile cu candidaţi multipli şi vot secret vor fi permise, dacă principiile independenţei justiţiei vor primi forţa legală, atunci nu am niciun dubiu că monopolul Partidului Comunist asupra puterii politice se va încheia curând".* El considera *că „Gorbaciov este, în sfârşit, pregătit să treacă Rubiconul şi să abandoneze ideologia marxistă care a definit şi a justificat dictatura Partidului Comunist în Uniunea Sovietică".* În consecinţă, Matlock i-a mărturisit preşedintelui Reagan că, dacă acestea reforme vor deveni realitate, *„Uniunea Sovietică nu va mai putea să fie niciodată ceea ce a fost în trecut".*[160]

Acest moment – în cursul căruia, potrivit lui Archie Brown, *„dintr-un reformator al sistemului din interiorul său, Gorbaciov s-a*

[158] *Ibidem,* p. V.

[159] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.,* pp. 480-485. A se vedea şi Adrian Pop, *Originile şi tipologia revoluţiilor est-europene,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2010, p. 201.

[160] Mark L. Haas, *The United States and the End of the Cold War: Reactions to Shifts în Soviet Power, Policies, or Domestic Politics?,* în „International Organization", vol. 61, nr. 1/ 2007, p. 167.

metamorfozat într-un transformator sistemic al acestuia"[161] – a avut un impact semnificativ asupra lui Reagan.

Conform lui Mark L. Haas, schimbarea de atitudine a lui Reagan faţă de Kremlin nu a fost o consecinţă a diminuării puterii sovietice (după cum susţin realiştii), nici a adoptării de către Moscova a unei politici externe mai cooperante (după cum argumentează constructiviştii), ci tocmai rezultatul schimbărilor din politica internă a URSS: *„Contrar previziunilor realiste, factorii de decizie din SUA nu au judecat ameninţarea sovietică mai ales prin capacităţile acestui stat, **ci prin intenţiile percepute** **(subl.n.)** ale liderilor sovietici".*[162]

Pentru americani, susţine autorul citat mai sus, simpla intenţie a liderului sovietic de a

încerca reformarea sistemului sovietic în sensul liberalizării sale, chiar dacă nu începuse să producă efecte, a fost mai importantă decât relaxarea conduitei Moscovei în politica externă. Propunerile lui Gorbaciov vizând crearea unor instituţii mai democratice în URSS au relevat buna credinţă a acestuia şi au dat asigurări rezonabile că procesul de liberalizare iniţiat de Kremlin nu mai putea fi oprit cu uşurinţă.[163]

Un alt factor care a favorizat schimbarea percepţiei reciproce a superputerilor a fost dialogul nemijlocit dintre cei doi lideri în cadrul unor întâlniri bilaterale. Credinţa în virtuţile comunicării interpersonale face parte din tradiţia americană. Astfel, Franklin D. Roosevelt a dorit să aibă un tête-à-tête cu losif V. Stalin, fiind încredinţat că îşi va convinge interlocutorul să-i aprobe viziunea referitoare la organizarea postbelică a planetei: *„[...] Roosevelt avea nevoie de contacte personale. Ştia că numai dacă se va întâlni cu Stalin vor putea începe să discute despre cum ar trebui să arate lumea în viitor. Preşedintele a început să facă presiuni asupra sovieticului pentru stabilirea unei întrevederi imediate.*

161 Citat de Adrian Pop, *op. cit.,* p. 201.

162 Mark L. Haas, *op. cit.,* p. 175.

163 Ibidem, passim.

***Roosevelt era sigur că sub influenţa farmecului său personal, Stalin va sfârşi prin a avea încredere în el*" (subl.n.).[164]**

Acest factor subiectiv a fost încadrat de către specialiştii în comunicare printre *procesele perceptive interpersonale* şi denumit *Self-fulfilling prophecy* (profeţia autoîmplinită; Karl Popper, în lucrarea *Mizeria Istoricismului,* vorbeşte despre „efectul Oedip"): *„Profeţiile care se autoîmplinesc sunt predicţii care ajung să se realizeze tocmai pentru că lumea se aşteaptă la asta. [...] Cea mai cunoscută ipostază a profeţiilor care se autoîmplinesc o reprezintă aşa-numitul* efect Pygmalion. *Inspirat de legenda antică grecească despre sculptorul cu acelaşi nume care, îndrăgostit de propria sa creaţie, statuia unei fete superbe, i-a înduplecat pe zei să o însufleţească,* ***acest efect constă în transformarea spectaculoasă a unui subiect uman ca urmare a credinţei nestrămutate a celui care se angajează să îl modeleze*" (subl.n.).[165]**

Desigur, se poate întâmpla ca, în practică, „profeţia" să nu se adeverească, nefiind altceva decât o formă de autoamăgire. La 16 iunie 2001, preşedinţii George W. Bush şi Vladimir Putin s-au întâlnit pentru prima oară, la Ljubljana, în Slovenia. La sfârşitul con-vorbirilor, liderul american a declarat satisfăcut jurnaliştilor: *„L-am privit în ochi. Mi s-a părut foarte simplu şi demn de încredere şi am avut un dialog foarte bun. Am reuşit să înţeleg ce-i în sufletul său".*[166] George W Bush se pricepea să flateze un om, dar ştia mai puţin cum „să-l citească". În 2011, vicepreşedintele SUA Joe Biden s-a întâlnit, la Moscova, cu Vladimir Putin (premierul Federaţiei Ruse în acea perioadă). Cu acest prilej, Biden i-a mărturisit stăpânului *de facto* al Rusiei: *„Domnule prim-ministru, mă uit în ochii*

164Susan Butler fed.), *My Dear Mr. Stalin. Corespondenţa completă dintre Franklin D. Roosevelt şi Joseph V. Stalin,* Bucureşti, Editura (istoria, 2006, p. 27.

165 Mihai Dinu, *op. cit.,* pp. 54-55.

166 Depeşă BBC: *Bush and Putin: Best of friends,* 16 iunie 2001.

dumneavoastră şi nu cred că aveţi suflet". Putin a schiţat un zâmbet şi a răspuns sec: *„Ne înţelegem unul pe altul".*[167]

Preşedintele Reagan împărtăşea optimismul şi determinarea lui Franklin D. Roosevelt de a-şi influenţa interlocutorul. În memoriile sale, el mărturiseşte că avea unele pretenţii de la aşteptata întrevedere: *„George Shultz mi-a spus că, şi dacă singurul rezultat al acestei prime întâlniri cu Mihail Gorbaciov va fi o înţelegere să avem alt summit, va fi un succes. Dar am dorit să înfăptuiesc mai mult decât atât. Eram încredinţat că, dacă urma să înlăturăm vreodată barierele de neîncredere care ne divizau statele,* ***trebuia să începem prin stabilirea unor relaţii personale între conducătorii celor mai puternice două naţiuni de pe Pământ*** **(subl.n.)".[168]**

Gorbaciov fusese înştiinţat de dorinţa lui Reagan încă din timpul funeraliilor lui Cernenko, când vicepreşedintele George H.W Bush i-a înmânat o scrisoare din partea Casei Albe, conţi-nând propunerea unei întrevederi. Proaspătul lider sovietic şi-a manifestat interesul, având rezerve doar în privinţa locului sugerat de partea americană. Până la urmă, după un schimb

de mesaje, s-a ajuns la un compromis, Geneva fiind acceptată de ambele părţi.[169]

Gorbaciov avea propriile motive pentru a veni în întâmpinarea lui Reagan. În primul rând, el dorea să-şi cunoască şi să-şi evalueze adversarul. În martie 1985, şeful de la Kremlin a ţinut să afle de la ambasadorul sovietic la Washington, Anatoli Fedorovici Dobrînin, ce fel de om este Reagan. Se putea discuta cu el? Era un pragmatic sau un anticomunist fanatic? După cum i-a destăinuit ulterior lui Dobrînin – care era mai degrabă rezervat – Gorbaciov se arăta nerăbdător: *„Acum timpul este scurt,*

[167]Depeşă Reuters: *US Vice President Biden says Putin has no soul: New Yorker,* 21 iulie 2014.

[168] Ronald Wilson Reagan, *op. cit.,* p. 12.

[169] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 107.

avem nevoie să-l cunoaştem pe Reagan şi, mai important, să iniţiem un dialog personal cu preşedintele american".[170]

În al doilea rând, Gorbaciov intenţiona să promoveze o imagine nouă a diplomaţiei sovietice, încercând să pozeze într-un campion al păcii, într-un adept al abandonării cursei înarmărilor. În plus, el căuta să creeze breşe în solidaritatea euro-atlantică şi să-l izoleze astfel pe Reagan.[171]

Întâlnirea la nivel înalt de la Geneva (19-21 noiembrie 1985) nu a avut rezultate spectaculoase. Cu toate acestea, cei doi adversari au convenit să preîntâmpine orice tip de război între Uniunea Sovietică şi SUA. Mai mult, s-au angajat să nu se mai implice într-o nouă cursă a înarmărilor, iar Gorbaciov a declarat că trupele sovietice nu vor rămâne în Afganistan. Desigur, au existat şi disensiuni, mai ales legate de Iniţiativa Apărării Strategice.[172]

Foto 1. „Discuţie la gura sobei". Preşedintele american Ronald Reagan şi liderul sovietic Mihail Gorbaciov, în cadrul primei întâlniri bilaterale, Geneva, 19 noiembrie 1985.

[170] William D. Jackson, *Soviet Reassessment of Ronald Reagan 1985-1988,* în „Political Science Quarterly", vol. 113, nr. 4/ iarna 1998-1999, p. 621.

[171] *Ibidem,* p. 621.

[172] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 108.

Gheaţa fusese spartă. Mai târziu, când şi-au aşternut memoriile pe hârtie, ambii au rememorat evenimentul cu nostalgie. Gorbaciov destăinuie că, iniţial, după primul schimb de replici, prejudecăţile păreau să-i domine pe amândoi. El însuşi l-a caracterizat pe Reagan drept „dinozaur", iar acesta, la rândul său, l-ar fi numit în intimitatea propriei delegaţii „un bolşevic căpăţâ- nos".[173] La un moment dat, în cursul negocierilor care au durat aproape 15 ore, preşedintele american şi-a invitat interlocutorul la o mică plimbare, apoi i-a cerut să-l însoţească într-un foişor din curtea vilei, unde au avut o discuţie *„la gura sobei" „Marele Pedepsitor"* al comunismului, decis să joace acum rolul de *„Mare Pacificator"*[174], a făcut primul gest de bunăvoinţă: *„Suntem aici, tu şi cu mine, doi bărbaţi într-o cameră, probabil, singurii doi oameni din lume care ar putea declanşa al III-lea Război Mondial. Dar, în acelaşi timp, am putea fi singurii doi oameni din lume care ar putea, poate, impune pacea în lume".* Şi a continuat pe acelaşi ton: *„Domnule Secretar General, noi nu ne suspectăm reciproc pentru că suntem înarmaţi; noi suntem înarmaţi pentru că nu avem încredere unul în*

celălalt".[175] Reagan a evocat şi „nebunia" distrugerii reciproce asigurate *[Mutual Assured Destruction – MAD]* şi a făcut apel la necesitatea sporirii confienţei bilaterale.[176] El a venit chiar cu o ofertă surprinzătoare şi şocantă de conlucrare – ***„Cum aţi evalua propunerea Statelor Unite de a colabora în cazul unei ameninţări comune din cosmos?"*** **(subl.n.) –** care a fost bine primită de liderul sovietic.[177] În final, ambii au convenit asupra unor ulterioare întrevederi.

Ani mai târziu, Edmund Morris l-a întrebat pe Gorbaciov ce a văzut când s-a uitat în ochii lui Ronald Reagan, pentru prima

173 Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.,* p. 429.

174 După formularea lui Peter Calvocoressi, *op. cit.,* p. 54.

175 Ronald Wilson Reagan, *op. cit.,* p. 13.

176 *Ibidem,* p. 13.

177 Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.,* p. 431.

dată. *„Răsăritul şi cerul senin... L-am simţit imediat ca pe o persoană umană foarte autentică. Avea calibru".*[178]

Foto 2. Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov discută în timpul summitului din Geneva, 20 noiembrie 1985.

Şirul reunilor a continuat cu Reykjavic, Islanda (11-12 octombrie 1986). Întâlnirea nu s-a finalizat printr-un acord nou, deşi cei doi lideri au convenit de principiu să elimine rachetele balistice cu rază medie din Europa („zero în Europa"). La insistenţele părţii sovietice ca americanii să renunţe la Iniţiativa de Apărare Strategică, Reagan s-a ridicat şi a părăsit pur şi simplu încăperea.[179] În ciuda acestui moment tensionat, la conferinţa de presă care a urmat şi la care a participat singur, Gorbaciov a cedat şi a minimalizat incidentul. *„În ciuda dramatismului său, Reykjavic nu este o înfrângere, este o breşă. Am privit pentru prima oară dincolo de orizont"*[180] – a afirmat el. Revenit la Moscova, Gorbaciov a izbucnit însă într-o şedinţă a Biroului Politic, jignindu-l pe Reagan. După ce s-a liniştit, a spus că e totuşi

178 Valerie M. Hudson, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory,* Lanham, Rowman & Littlefield, 2014, p. 15.

179 Henry Kissinger, *op. cit.,* p. 708.

180 Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.,* p. 437.

 convins că ambii sunt „sortiţi să colaboreze".[181] În opinia unor autori, acesta a reprezentat un moment de cotitură în istoria Războiului Rece, intransigenţa şi hotărârea şefului de stat american ducând, în ultimă instanţă, la îngenuncherea Uniunii Sovietice.[182] După mulţi ani, când părăsise prima scenă a politicii, Gorbaciov a fost întrebat de George P. Shultz care a fost, după părerea sa, acel *turning point* ce a dus la sfârşitul confruntării epice dintre superputeri. Spre surprinderea lui Shultz, fostul stăpân de la Kremlin a răspuns, fără să ezite: Reykjavic. El a argumentat că, în Islanda, a avut posibilitatea să discute cu Reagan despre cele mai arzătoare probleme aflate pe agenda bilaterală.[183] Gorbaciov a vrut să asculte şi părerea lui Shultz, iar replica acestuia a fost relativ acidă: *„Amplasarea rachetelor Pershing pe pământ german, despre care aţi crezut că pot atinge Moscova".*[184]

În perioada 7-10 decembrie 1987, Gorbaciov a vizitat Washingtonul (prima sa vizită în SUA). De data aceasta, el nu a mai insistat ca americanii să abandoneze programul

„Războiul Stelelor”, ceea ce a dus la deblocarea negocierilor şi ajungerea la o înţelegere cu preşedintele american. Tratatul cu privire la Armele Nucleare cu Rază Medie de Acţiune *(Intermediate-Range Nuclear Forces – INF Treaty)* era o împlinire remarcabilă prin care se decidea eliminarea stocurilor de rachete cu rază medie de acţiune cu focoase nucleare. Acordul, care a intrat în vigoare în 1988, prevedea distrugerea tuturor tipurilor de arme cu rază

[181] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 110.

[182] „Dar **meritul decisiv în încheierea Războiului Rece (subl.n.)** îi revine preşedintelui Ronald Reagan, care, la 13 noiembrie 1986, a părăsit tratativele de la Reykjavik cu sovieticii privind Iniţiativa de Apărare Strategică *(Strategic Defence Initiative – SDI),* după ce Gorbaciov ceruse reducerea SDI la o cercetare ştiinţifică de laborator”. A se vedea Mircea Soreanu, *NATO în timpul Războiului Rece,* în „Revista de Istorie Militară”, nr. I-2/ 2009, p. 11.

[183]George P. Shultz, *A Perspective from Washington,* în Kiron K. Skinner (Editor) *Turning Points în Ending the Cold War,* Stanford, Calif., Hoover Press, 2007, pp. XXIII-XXIV.

[184] *Ibidem,* p. XXIV.

medie de acţiune până în 1991. De remarcat că Uniunea Sovietică era obligată să renunţe la de peste două ori mai multe lansatoare şi rachete decât NATO.[185] În paranteză fie spus, la 28 iulie 2014, preşedintele american Barack Obama i-a trimis o scrisoare omologului său rus Vladimir Putin, prin care îşi exprima îngrijorarea faţă de încălcarea de către Moscova a Tratatului INF. Concret, la începutul anului 2014, Federaţia Rusă a testat o nouă rachetă de croazieră, în cadrul unui program iniţiat încă din 2008. La 19 iunie 2013, Putin a caracterizat acţiunea lui Gorbaciov de a semna Acordul INF drept „cel puţin discutabilă”.[186]

Foto 3: Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov, summitul de la Reykjavik, Islanda, 12 octombrie 1986.

[185]Peter Calvocoressi, *op. cit.,* p. 56. Vezi şi Thomas Parish, *Enciclopedia Războiului Rece,* Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2002, p. 285.

[186] Michael R. Gordon, *Russians' Test Called Breach of Missile Pact,* în „The New York Times”, 29 iulie 2014, p. Al.

Foto 4: Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov, în timpul summitului de la Washington, 10 decembrie 1987.

Dincolo de această schimbare semnificativă în relaţiile dintre cele două state, lucrurile au evoluat şi la nivelul legăturilor inter- umane. Reagan a simţit nevoia să propună ca adresarea dintre ei să se facă pe numele mic*: „Puteţi să-mi spuneţi Ronni. Iar eu, dacă îmi permiteţi, am să vă spun Michael".*[187] La 10 decembrie, în ultima zi a vizitei sale, Gorbaciov nu s-a sfiit să-şi oprească maşina pentru a face o „baie de mulţime". A coborât şi a început să închege un dialog cu oamenii de pe stradă, fiind entuziasmat că americanii de rând l-au întâmpinat cu emoţie, fără ostilitate. Era începutul „gorbimaniei" în Occident.[188] Vicepreşedintele SUA, Bush, a asistat la întreaga scenă, cu oarecare invidie: *„Trebuia să plecăm de la ambasada sovietică spre Casa Albă în aceeaşi coloană de maşini, iar el întârzia, însă acest lucru nu părea să-l afecteze"* – povesteşte Bush*. „Mi-a spus la repezeală... să urc în aceeaşi maşină cu el. Pe măsură ce înaintam, vedeam mulţimi uriaşe. La un moment dat, i-am spus că mi-aş fi dorit să aibă timp să se oprească şi să discute cu oamenii, pentru că ar fi bine primit.*

[187] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.,* p. 441.

[188] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 111.

Un minut mai târziu, limuzina s-a oprit brusc... Agenţii serviciilor secrete din Uniunea Sovietică şi SUA s-au mobilizat când el a ieşit într-o mulţime surprinsă şi entuziastă... dând mâna cu ei şi salutându-i în rusă... pentru el era ca adrenalina".[189] „Michael", în schimb, era încântat. De data aceasta, discursul său din Biroul Politic a fost cu totul altul: *„În Washington, poate pentru prima dată, am înţeles atât de clar cât de important este factorul uman în politicile internaţionale... Pentru noi, Reagan apare drept un reprezentant şi un purtător de cuvânt al celei mai conservatoare părţi din cel mai conservator segment al capitalismului american şi al complexului militar-industrial. Dar... politicienii... reprezintă de asemenea calităţi pur umane, interesele şi aspiraţiile oamenilor simpli, şi pot fi ghidaţi de sentimente şi aspiraţii strict normale... Acesta este un aspect important al noii gândiri internaţionale şi acum a produs rezultate".*[190]

În februarie 1988, Gorbaciov a făcut publică decizia sa ca trupele sovietice să fie retrase din Afganistan, iar în luna mai Armata Roşie a început să părăsească şi Mongolia. În acelaşi an, a venit rândul lui Reagan să viziteze Moscova. Între 29 mai şi 2 iunie, preşedintele american s-a întâlnit, pentru a patra oară, cu Gorbaciov La 1 iunie, la Kremlin, cei doi au semnat actele de ratificare a Tratatului referitor la forţele nucleare cu raze medie de acţiune. Într-o conferinţă de presă ad-hoc, liderul de la Casa Albă a fost întrebat dacă mai consideră URSS drept un „imperiu al răului". Reagan a negat: *„Vorbeam despre alte vremuri, despre altă epocă".*[191] Iată cum relatează Gorbaciov episodul: *„Eu stăteam alături şi mă gândeam: Aşa deci. Cum spuneau vechii greci, «totul curge, totul se schimbă». Jurnalistul a tot insistat să afle de ce preşedintele SUA îşi schimbase părerea. Reagan a răspuns: «În bună măsură datorită conducerii acestei ţări, domnul Gorbaciov. Şi mi se pare că aici (adică în URSS) s-au petrecut anumite schimbări în cursul procesului de implementare a*

[189] Victor Sebestyen, *op. cit.,* p. 252.

[190] Valerie M. Hudson, *op. cit.,* p. 15.
[191] Kiron K. Skinner, *Talking Across the Cold War Divide,* în Kiron K. Skinner, *op. cit.,* p. 2.

perestroikăi. Judecând după ceea ce citesc despre ea, cu multe dintre aceste schimbări s-ar putea să fiu de acord»".[192]

Şi opinia publică americană suferise o modificare de percepţie. Doar 30% dintre americani mai vedeau în Moscova o ameninţare.[193] Câteva luni mai târziu, Margaret Thatcher proclama: **„Acum nu mai suntem în Război Rece".**[194]

Foto 5: Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov, Piaţa Roşie, Moscova, 31 mai 1988.

[192] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.,* pp. 444-445.
[193] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 111.
[194] Kiron K. Skinner, *op. cit.,* p. 2.

În decembrie 1988, Gorbaciov a revenit pe tărâm american, pentru a ţine un discurs în forul Organizaţiei Naţiunilor Unite. Cu acest prilej, el a evocat schimbările pozitive intervenite în raporturile dintre Washington şi Moscova: *„Relaţiile dintre Uniunea Sovietică şi Statele Unite ale Americii numără cinci decenii şi jumătate. S-a schimbat lumea, şi cu ea s-au schimbat şi caracterul, şi rolul, locul acestor relaţii în politica mondială. Prea multă vreme ele au fost concepute sub semnul confruntării, ba uneori chiar al duşmăniei – fie sinceră, fie ascunsă. Dar, în ultimii ani, toată lumea a putut respira uşurată mulţumită schimbărilor în bine care s-au făcut simţite în însăşi esenţa şi atmosfera relaţiilor dintre Moscova şi Washington..."*[195] El a mai anunţat că Uniunea Sovietică îşi va reduce în mod unilateral efectivele militare cu jumătate de milion. De asemenea, trupele sovietice staţionate în RDG, Cehoslovacia şi Ungaria urmau să fie retrase. După eveniment, Gorbaciov s-a întâlnit cu Reagan şi cu Bush Senior (preşedintele ales), la Governors Islands (New York City). Cu acest prilej, Gorbaciov a încercat să-şi facă o idee despre cum vor fi influenţate legăturile bilaterale de schimbarea de ştafetă de la Casa Albă. În acest context, Bush i-a vorbit despre continuitate şi l-a informat că intenţionează să-şi formeze propria echipă şi să formuleze propriile sale politici de securitate naţională.[196] În schimb, Bush a fost curios să ştie dacă Gorbaciov este încrezător în succesul reformelor din URSS. *„Nici măcar Iisus Hristos nu poate răspunde la această întrebare"*[197] – a replicat, cu oarecare iritare, oaspetele.

V. *Perestroika* eşuată: imaginea Uniunii Sovietice în epoca George H.W. Bush

La 20 ianuarie 1989, George H.W Bush a preluat mandatul de preşedinte la Washington. Predând ştafeta, Reagan a ţinut să

[195] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.,* p. 577.
[196] George Bush şi Brent Scowcroft, *A World Transformed,* New York, Alfred A. Knopf, 1998, p. 7.
[197] Sean Wilentz, *op. cit.,* p. 273.

sublinieze unul dintre punctele cele mai importante ale moştenirii sale: **„Războiul Rece s-a încheiat”.**[198] Prea orgolios pentru a urma pur şi simplu direcţia trasată de predecesorul său, Bush îşi dorea să imprime relaţiilor cu Moscova o notă personală. Problema era că nu se decisese încă în privinţa paşilor concreţi pe care trebuia să îi facă. În plus, Bush nu agrea stilul şefului sovietic ***(„Să fiu al naibii dacă Gorbaciov va domina opinia publică mondială"*** – nota el într-o scrisoare personală[199]) şi nici nu avea încredere în sinceritatea de reformator a acestuia. În sfârşit, Bush se temea că exista posibilitatea ca Gorbaciov să fie răsturnat de la putere, iar el însuşi va putea fi acuzat de către opinia publică americană sau chiar de către noii stăpâni de la Kremlin că s-ar fi grăbit să-i acorde sprijinul.[200] La numai trei săptămâni de la instalarea la Casa Albă, Bush a afirmat în faţa Congresului:

„Faptul esenţial este acela că sovieticii păstrează o maşinărie militară foarte puternică în slujba unor obiective care sunt încă prea adesea în conflict cu ale noastre. Deci, să luăm în serios noua deschidere, dar hai să fim de asemenea realişti. Şi hai să fim puternici".[201] După cum singur destăinuia, nu avea o viziune clară despre sensul schimbărilor de la Moscova: *„Oare am văzut noi ceea ce avea să se petreacă atunci când am preluat funcţia? Nu, n-am făcut-o, şi nici n-am putut planifica nimic".*[202]

Şi apropiaţii săi îl bănuiau pe Gorbaciov de intenţii ascunse. Brent Scowcroft, asistent al preşedintelui pe probleme de securitate naţională (Scowcroft fusese consilierul preşedintelui Gerald Ford în domeniul securităţii naţionale, iar după alegerile din 1988 revenise la Casa Albă, la insistenţele preşedintelui

[198] *Ibidem,* p. 286.
[199] Victor Sebestyen, *op. cit.,* p. 252.
[200] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *La cele mai înalte niveluri. Relatare din culisele puterii referitoare la sfârşitul Războiului Rece,* Iaşi, Editura Elit, [1994], p. 212.
[201] Melvyn P. Leffler, *For the Soul of Mankind: The United States, The Soviet Union, and the Cold War,* New York, Hill and Wang, 2007, p. 424.
[202] John Lewis Gaddis, *Războiul Rece,* p. 307.

Bush[203]), avea o doză mare de scepticism în privinţa motivaţiilor şi scopurilor lui Gorbaciov, fiind convins că acesta urmăreşte doar să acorde URSS răgazul pentru a-şi recăpăta dinamismul necesar reluării confruntării cu Occidentul, ceea ce îl făcea chiar mai periculos decât predecesorii săi, mai oneşti atunci când îşi asumau o logică a competiţiei globale.[204] Şi secretarul de Stat al SUA, James A. Baker III, împărtăşea un punct de vedere similar, crezând că Gorbaciov era interesat să creeze breşe între Europa şi SUA.[205] Richard Cheney, secretarul Apărării, era încă mai categoric: *„Sunt unii care doresc să declare că Războiul Rece s-a sfârşit. Ei percep o diminuare semnificativă a ameninţării... Dar eu consider că precauţia este necesară. Securitatea naţiunii noastre nu trebuie jucată la loterie, pentru ceea ce ar putea fi o aberaţie temporară în comportamentul adversarului nostru cel mai important".*[206]

Prin urmare, la 15 februarie 1989, Bush a cerut instituţiilor abilitate, inclusiv serviciilor speciale, să treacă la revizuirea şi actualizarea politicii americane faţă de Uniunea Sovietică şi Europa Răsăriteană, proces care avea să întârzie însă mai mult decât era prevăzut, din pricina numeroaselor tergiversări birocratice.[207]

Dar încercarea de a descifra, anticipa şi prognoza evoluţiile sovietice nu era apanajul strict al CIA. Şi Departamentul de Stat avea preocupări similare. Un exemplu în acest sens îl reprezintă telegrama pe care Jack Matlock a expediat-o, la 3 februarie 1989,

[203] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 15 şi p. 23.
[204] Brent Scowcroft: „Eram neîncrezător cu privire la motivele lui Gorbaciov şi sceptic în privinţa perspectivelor sale. Încerca să ne copleşească cu amabilitatea sa. Temerea mea era că ar fi putut să ne convingă în ceea ce privea politica de dezarmare, fără ca Uniunea Sovietică să fie nevoită să-şi modifice fundamental structura militară proprie şi, prin urmare, într-un deceniu sau două, am fi putut să ne confruntăm cu o ameninţare mai serioasă decât

până atunci". George Bush şi Brent Scowcroft, *op. cit.,* pp. 1314 şi p. 134.
[205] James A. Baker III, *The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace, 1989-1992,* New York, G.P. Putnam's Sons, 1995, p. 70.
[206] Melvyn P. Leffler, *op. cit.,* p. 425.
[207] Bush şi Brent Scowcroft, *op. cit.,* p. 40.

de la Moscova, superiorilor săi de la Washington. Autorul solicita Departamentului de Stat ca lucrarea sa – intitulată *Uniunea Sovietică în următorii cinci ani* – să fie transmisă şi generalului Brent Scowcroft. Materialul propus de Matlock nu diferea în mod substanţial, nici ca ton, nici ca stil, nici ca abordare de cele pe care Agenţia le elaborase anterior. Autorul, care a dorit să precizeze din prima frază că era vorba despre evaluarea sa personală, aprecia că Moscova va fi, pentru o perioadă lungă de timp, absorbită de problemele interne. În opinia sa, *perestroika* nu putea descătuşa economia planificată din chingile care o împiedicau să fie viabilă şi performantă, accentuând frustrările populare, ceea ce creştea potenţialul unor izbucniri violente. Demnitarii sovietici, fie ei din aparatul birocratic de stat sau din partid, erau preocupaţi nu numai de aceste aspecte, colosul sovietic resimţind nevoia presantă de a se adapta lumii tehnologice moderne, ceea ce urma să aibă impact, inevitabil, şi în sectorul militar, care putea fi astfel privat de o serie de resurse. Concluzia lui Matlock era că Uniunea Sovietică şi-a declarat, asemeni unei corporaţii, „falimentul".[208]

Telegrama era împărţită în două părţi distincte. Prima se concentra asupra aspectelor domestice din URSS, în timp ce a doua parte era dedicată previzionării activităţii internaţionale a Moscovei.

În linii mari, ambele se menţineau în linia rapoartelor CIA deja prezentate anterior, de aceea nu vom mai insista asupra lor. Având avantajul de a fi la faţa locului, Matlock sesizează însă ceea ce nu era la fel de evident pentru un expert aflat într-un birou de la Washington – criza pe care o traversa sistemul sovietic nu afecta doar palierele politic, militar, economic şi social, ci şi pe

[208] A se vedea telegrama lui Jack Matlock către Departamentul de Stat, *The Soviet Union over the Next Four Years,* Ambasada SUA din Moscova, 3 februarie 1989, National Security Archive, The George Washington University, Washington, DC, [p. 2]. La http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/ NSAEBB/NSAEBB364/docs_am/lj%201989.02.03%20The%20Soviet%20 Union%20over%20the%20Next%20Four%20Years.pdf, pagină accesată la 26 februarie 2013.

cel ideologic: „Tentativele anterioare de *reformă* au încercat să păstreze ideologia intactă şi să modifice, simplu, modalitatea în care era aplicată. Aceasta a fost suficient pentru eliminarea aspectelor celor mai evidente ale terorii staliniste, dar nu şi pentru îmbunătăţirea eficienţei manageriale a economiei. Când Gorbaciov a venit iniţial la putere, se părea că şi el era înclinat spre *ajustări* superficiale în gestionarea economiei. Cu toate acestea, pe măsură ce programul său s-a dezvoltat, a început tot mai mult să confrunte baza ideologică a vechilor practici şi să schimbe vechile prezumţii. Procesul a urmat mai multe căi. Unul a fost un atac generalizat la adresa stalinismului, care implicit – şi uneori şi explicit – nega că sistemul stalinist al monopolului de stat a reprezentat măcar o formă legitimă de socialism. Concomitent, a apărut o reabilitare graduală a gânditorilor marxişti, precum Buharin, cu intenţia evidentă de a oferi variante şi interpretări mai agreabile ale principiilor marxiste. Lenin a rămas sacrosant, dar trimiterile sale la subiectele zilei au fost atât de variate, încât cercetătorul atent poate găsi un citat pentru a sprijini virtual orice idee. *Leninismul,* prin urmare, a devenit ceea ce actualii lideri doresc să fie, chiar dacă aceasta reclamă o transformare recunoscută a însuşi marxismului. Printre punctele ideologice majore pe care reformatorii încearcă să le impună sunt: rolul fundamental al pieţei în stabilirea valorii economice (nu prea mai vedem mult din teoria marxistă a muncii şi valorii); importanţa creşterii iniţiativei private şi eliberării creativităţii individuale; necesitatea unor stimulente economice mai puternice, nevoia trecerii de la controlul *administrativ* la cel *economic* (a se citi de piaţă) al vieţii economice şi, dar nu în ultimul rând, o degradare *a luptei de clasă* într-o poziţie subordonată interesului comun al umanităţii".[209]

Cu ale cuvinte, Matlock intuia că Moscova păşea pe drumul irevocabil al abandonării treptate a ideologiei marxist-leniniste, idee pe care puţini sovietologi din mediul academic

ar fi fost dispuşi s-o crediteze.
[209] *Ibidem,* [pp. 4-5].

De altfel, pentru a avea o perspectivă cât mai completă şi mai nuanţată asupra desfăşurărilor surprinzătoare şi rapide care se petreceau în marele stat rival, administraţia Bush nu a ezitat să solicite consultanţă din partea savanţilor independenţi. În acest sens, Scowcroft a mandatat-o pe Condoleezza Rice (experta sa în probleme sovietice) să stabilească o listă cu universitari de top care se dedicaseră studierii Uniunii Sovietice şi să organizeze o întrevedere cu aceştia. Întâlnirea experţilor cu preşedintele Bush a avut loc la 12 februarie 1989. Fuseseră convocaţi Adam Ulam (Universitatea Harvard), Marshall Goldman (Centrul pentru studii ruse – Wellesley şi Harvard), Stephen Mayer, Robert Pfaltzgraff (Tufts) şi Ed Hewett (Institutul Brookings). Dezbaterile au avut un caracter colocvial, cu atât mai mult cu cât se desfăşurau în casa bunicului preşedintelui american, de la Walker's Point.

Dialogul a abordat teme precum natura şi profunzimea reformelor din URSS, rolul lui Gorbaciov, efectele schimbărilor şi reacţiile posibile ale conservatorilor din partid sau KGB. Bineînţeles, au fost trecute în revistă şi aspecte legate de politica externă a Moscovei, în relaţia cu Statele Unite, dar şi cu statele din lagărul comunist. Dincolo de anumite puncte de vedere particulare şi divergente, specialiştii au agreat că Uniunea Sovietică suferă o metamorfoză prin care se doreşte „umanizarea" sa în interior şi transformarea sa într-un membru mai rezonabil al comunităţii internaţionale. Meritul îi aparţinea lui Gorbaciov, care se identificase cu *perestroika,* dar cursul pe care îndreptase Moscova nu mai putea fi schimbat radical, chiar în ipoteza dispariţiei sale. A fost evocat, în acest context, riscul îndepărtării sale printr-o lovitură de stat instrumentată de conservatori. În discuţie au mai fost aduse evoluţiile din Europa Răsăriteană, unele state din zonă părând dispuse să renunţe la dictatura partidului unic. Aceasta ar fi putut alimenta sentimentele anti-sovietice ale populaţiei, punând Uniunea Sovietică în faţa dilemei de a alege între intervenţia militară, cu rezultate de imagine şi de prestigiu catastrofale, şi renunţarea la controlul sferei sale de influenţă. În plus, schimbările pozitive din ţările-satelit puteau influenţa

Moscova însăşi, impulsionând republicile sovietice să pretindă autonomie. Concluzia a fost că, pe acest fond de vulnerabilitate a sovieticilor, Statele Unite trebuie să evite să stârnească aprehensiunea tradiţionaliştilor, care ar putea fi tentaţi să revină la practicile stalinisto-brejneviste.[210] Nu a fost singura discuţie de acest fel, altele desfăşurându-se la Casa Albă.[211]

Chiar dacă relaţiile americano-sovietice păreau în impas prin simpla întârziere a clarificării politicii *establishment-ului* de la Washington faţă de Moscova, contactele bilaterale au continuat la nivel neoficial. La mijlocul lunii ianuarie, fostul secretar de Stat Henry Kissinger a călătorit în URSS, ca reprezentant al Comisiei Trilaterale, dar având acordul administraţiei americane.[212] La 18 ianuarie, Kissinger s-a întâlnit cu Gorbaciov, căruia i-a înmânat o scrisoare semnată de Bush. Preşedintele american afirma că intenţionează să continue progresele din vremea lui Reagan. În mod surprinzător, el îl anunţa pe liderul sovietic despre faptul că are nevoie de timp pentru a-şi decanta poziţia şi analiza opţiu- nile.[213] Kissinger mai avea un mesaj la fel de frapant. El propunea ca Moscova să se angajeze că nu va face uz de forţă pentru a reprima procesul de liberalizare din Europa satelizată, iar, în schimb, Occidentul promitea să nu profite de pe urma schimbărilor din regiune pentru a afecta interesele sovietice.[214] În acest sens, echipe de oficiali americani şi sovietici urmau să înceapă un „dialog politic" secret care să favorizeze desfăşurarea evenimentelor din Europa Răsăriteană într-un mod ordonat, evi- tându-se instabilitatea sau chiar „exploziile politice".[215] Ulterior, Gorbaciov a informat Biroul Politic despre faptul că i se oferise,

[210] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* pp. 34-36.
[211] Victor Sebestyen, *op. cit.,* p. 249.
[212] Mark Kramer, *The Demise of the Soviet Bloc,* în Vladimir Tismăneanu şi Bogdan C. lacob (eds.j, „The End and the Beginning: The Revolutions of 1989 and the Resurgence of History", Budapest, Central European University Press, 2012, p. 207.
[213] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 27.

[214] *Ibidem,* p. 24.
[215] Mark Kramer, *op. cit.,* p. 207.

prin Kissinger, „un condominium sovieto-american în Europa”.[216] Gorbaciov i-a răspuns lui Kissinger, aparent neintrigat, că ideea merita să fie urmărită.[217]

La Washington, Bush, Scowcroft şi Baker erau nerăbdători să treacă la revizuirea relaţiilor cu Moscova. Dar studiul aşteptat a întârziat mai mult decât era prevăzut iniţial. **„Am primit prostii”**, scria, cu vădită frustrare, Baker.[218]

Pentru ca lucrurile să se complice şi mai mult, în aprilie, CIA a elaborat *Estimarea Naţională de Securitate* („National Intelligence Estimate – NIE”) 11-4-89, *Politica sovietică faţă de Occident: Provocarea lui Gorbaciov*. De regulă, un astfel de document nu se limitează la simpla descriere a situaţiei, având ambiţia de a încerca să anticipeze cum se va dezvolta ea. Acest tip de material reprezintă „cea mai competentă evaluare cu privire la un anumit subiect a comunităţii americane de informa- ţii”.[219] În mod normal, NIE include punctele de vedere ale tuturor agenţiilor, căutându-se consensul. Când divergenţele sunt prea mari, eventuala „opinie separată” este exprimată într-o „notă de subsol”.[220] Din acest punct de vedere, NIE 11-4-89 frapează, pentru că integra o secţiune distinctă cu titlul „Dezacorduri”.

Pe scurt, unii analişti percepeau schimbările politice din Uniunea Sovietică ca fiind în mare măsură tactice, motivate de nevoia de respiro a Moscovei în încleştarea globală. Ei considerau că imperativele ideologice ale marxism-leninismului şi ostilitatea Kremlinului faţă de ţările capitaliste erau de durată şi subliniau că, în trecut, tentativele sovietice de reformă au eşuat, iar perioadele de „destindere” s-au dovedit tranzitorii. Alţi analişti credeau, dimpotrivă, că politica lui Gorbaciov reflecta o regân- dire fundamentală a intereselor sovietice. Ei susţineau că principii ideologice fundamentale ale marxism-leninismului, precum lupta de clasă şi conflictul ineluctabil dintre lagărul comunist şi
[216] *Ibidem,* p. 208.
[217] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 27.
[218] Melvyn P. Leffler, *op. cit.,* p. 426.
[219] Abram N. Shulsky, Gary J. Schmitt, *op. cit.,* pp. 105-106.
[220] *Ibidem,* p. 106.

cel capitalist, se aflau în plin proces de revizuire. Aceştia considerau că retragerea Armatei Roşii din Afganistan şi evoluţiile din Europa Răsăriteană indicau o schimbare istorică în definirea, de către sovietici, a interesului naţional.[221]

Experţii au convenit totuşi că procesul declanşat de Gorbaciov crea noi oportunităţi pentru Occident, în atingerea unor obiective precum:reducerea puterii militare sovietice pe Bătrânul Continent, erodarea hegemoniei sovietice în Europa Răsăriteană, diminuarea sprijinului sovietic pentru radicalii de stânga din Lumea a Treia sau extinderea libertăţilor individuale în Uniunea Sovietică însăşi.[222]

Iată opinia, succintă şi relativ recentă, a lui Victor Sebestyen despre această estimare: „După multe analize – deoarece preşedintele nu considera documentul suficient de inventiv –, Condoleezza Rice a primit, în sfârşit, misiunea de a elabora politica administraţiei Bush cu privire la Uniunea Sovietică şi Europa Centrală. Documentul strict secret *National Intelligence Estimate II-4-89 (sic!,* n.n.) era mult mai bine scris şi cu o atitudine mult mai pozitivă faţă de reformele din URSS. «Cel mai probabil, folosirea de către Uniunea Sovietică a puterii militare ca pârghie în relaţiile externe va fi redusă şi mai mult», se spunea în document. «Procesul iniţiat de Gorbaciov... va duce la schimbări de durată în comportamentul sovieticilor». Însă concluzia finală era tipică pentru Bush. Imperiul sovietic se va prăbuşi de la sine. America nu trebuie să facă nimic pentru a grăbi acest proces. A decis, cu precauţie, să aştepte şi să vadă”.[223]

Textul citat este nefericit scris şi poate crea confuzii. În primul rând, cititorul poate înţelege că NIE 11-4-89 a fost conceput de către Condoleezza Rice.[224] În al doilea rând, nu se spune clar
[221] *NIE 11-4-89, Soviet Policy Toward the West: The Gorbachev Challenge, April 1989,* în Benjamin B. Fischer, *op. cit.,* p. 231.
[222] *Ibidem,* p. 252.

[223] Victor Sebestyen, *op. cit.,* p. 252.

[224] „În *National Intelligence Estimate II-4-89,* Condoleezza Rice, consilierul pentru probleme sovietice al lui Brent Scowcroft, avea să scrie «Cel mai probabil, folosirea de către Uniunea Sovietică a puterii militare ca pârghie

că este vorba despre două documente: NIE 11-4-89 şi *Directivele de Securitate Naţională* (NSD-23). Despre primul, din care şi citează[225], afirmă autorul că „era mult mai bine scris", în vreme ce critica sa se referă la NSD-23.

De fapt, Scowcroft i-a desemnat pe Róbert Blackwill şi Condoleezza Rice responsabili de articularea noii politici americane faţă de URSS.[226] Documentul secret – *Directive de Securitate Naţională* (NSD-23) – a fost definitivat tot în aprilie 1989. Concluzia principală a materialului era că, date fiind schimbările din Uniunea Sovietică, „s-ar putea să avem posibilitatea să trecem dincolo de politica de îngrădire spre o politică a SUA care să promoveze activ integrarea Uniunii Sovietice în sistemul internaţional actual".[227] Dar colaborarea cu Moscova nu era de la sine înţeleasă, ci condiţionată. Kremlinul trebuia să-şi demonstreze bunele intenţii, trecând de la fapte la vorbe. Între altele, Uniunea Sovietică trebuia să renunţe la „doctrina Brejnev", şi să- şi reafirme adeziunea la principiile Cartei ONU, mai ales să se abţină de la folosirea forţei şi ameninţarea cu forţa împotriva independenţei şi integrităţii teritoriale a oricărui stat.[228] Un pasaj făcea trimitere la Gorbaciov, chiar dacă acesta nu era menţionat explicit. Este interesant că eventualele relaţii de cooperare dintre SUA şi URSS nu erau *intuitu personae* („având în vedere persoana", lat.): „Politica noastră nu este concepută pentru a ajuta un anumit conducător sau o anumită echipă conducătoare din Uniunea Sovietică. Urmărim, în schimb, modificări în relaţiile externe va fi redusă şi mai mult. Procesul iniţiat de Gorbaciov... va duce la schimbări de durată în comportamentul sovieticilor»". Constantin Corneanu, *op. cit.,* p. 150, nota nr. 124.

[225] A se vedea, spre comparaţie, *NIE 11-4-89, Soviet Policy Toward the West: The Gorbachev Challenge, April 1989,* în Benjamin B. Fischer, *op. cit.,* p. 234 şi p. 249.

[226] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, p. 93. Vezi şi Melvyn P. Leffler, *op. cit.,* p. 426.

Svetlana Savranskaya, Thomas S. Blanton, Vladislav Martinovich Zubok (eds.J, *Masterpieces of History: The Peaceful End of the Cold War în Eastern Europe, 1989,* Budapest, Central European University, 2010, p. 526.

[228] *Ibidem,* p. 526.

fundamentale în structura militară sovietică, instituţiile şi practicile care pot fi inversate numai prin costuri mari pentru Uniunea Sovietică, din punct de vedere economic şi politic". Acestea erau principalele limite ale documentului. În primul rând, americanii declarau că sprijină *perestroika,* iar nu pe Gorbaciov Ulterior, Bush a fost nevoit să admită că „[...] omul ăsta (Gorbaciov, n.n.) e *perestroika"™* În al doilea rând, desfăşurările din unele state-satelit, erau deja spectaculoase, făcând studiul invocat să pară depăşit.

Directivele de Securitate Naţională (NSD-23) au fost aprobate formal de Bush abia la 22 septembrie 1989, dar preşedintele american a început, în luna mai, să introducă în discursurile sale idei şi chiar fragmente din acest document: „Ne apropiem de încheierea unei lupte postbelice istorice între două viziuni: una a tiraniei şi conflictului şi una a democraţiei şi libertăţii... Scopul nostru este îndrăzneţ, mai ambiţios decât oricare altul pe care predecesorii mei l-ar fi crezut posibil... Este timpul pentru a trece dincolo de îngrădire la o nouă politică pentru anii 1990 – una care recunoaşte întregul evantai de schimbări care au loc în întreaga lume şi în Uniunea Sovietică". Scopul SUA ţintea, a adăugat Bush, „mai departe de simpla îngrădire a expansionismului sovietic. Urmărim integrarea Uniunii Sovietice în comunitatea naţiunilor".[229] [230]

Noua atitudine americană părea mai agresivă, dar şi mai nehotărâtă faţă de cea din perioada Reagan. Pe de o parte, sovieticii erau nelămuriţi şi nemulţumiţi, iar pe de altă parte administraţia de la Washington se afla în urma realităţilor din Europa Răsăriteană.

Astfel, încă din aprilie, Gorbaciov i-a mărturisit premierului britanic Margareth Thatcher, cu prilejul unei scurte vizite la Londra, că era „furios" pe americani care minează cooperarea bilaterală: „*De ce unui preşedinte care a făcut parte din administraţia anterioară îi ia atâta timp să-şi stabilească propria abordare?"*

[229] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 123.
[230] Melvyn P. Leffler, *op. cit.,* p. 426.

- a întrebat Gorbaciov. *„Nu se întâmplă nimic... doar hărţuiri meschine. Întreaga situaţie e de netolerat"* – a adăugat el.[231] Thatcher s-a simţit nevoită să-i dea dreptate şi l-a sfătuit să aibă răbdare. După încheierea întrevederii, ea i-a scris chiar lui Bush despre temerile lui Gorbaciov. Cu şase săptămâni în urmă, ea îl sfătuise pe Baker să nu mai lase lucrurile să stagneze: *„Nu lăsaţi terenul necultivat".*[232]

Până şi presa americană critica lipsa de iniţiativă a preşedintelui Bush. La 21 mai 1989, un editorial din *The New York Times* începea cu următorul paragraf: *„Imaginaţi-vă că o navă extraterestră s-ar apropia de pământ şi ar transmite un mesaj: «Duceţi- mă la conducătorul vostru». Cine ar fi acela? Fără îndoială, Mihail Sergheevici Gorbaciov".*[233] Restul articolului scotea în evidenţă, prin comparaţie cu activitatea prodigioasă a liderului sovietic, apatia omologului său american. Bush a citit cu amărăciune acest text, care-i reproşa că pierde teren în faţa lui Gorbaciov, mult mai prezent în atenţia mass-media şi a opiniei publice, la nivel mondial.[234]

Dincolo de materialele de presă sau de analizele, mai mult sau mai puţin inspirate, furnizate de experţi sau de instituţiile abilitate, evoluţiile spectaculoase apărute pe parcursul anului 1989, în unele state din Europa Centrală şi Răsăriteană, indicau faptul că retorica lui Gorbaciov nu reprezenta doar o tentativă de seducere a Occidentului, după cum se temuse iniţial preşedintele Bush.

La nivel discursiv, liderul sovietic se lepădase, încă din noiembrie 1986, de „doctrina Brejnev". El şi-a făcut cunoscută poziţia chiar în cadrul unei reuniuni a CAER, afirmând că „independenţa fiecărui partid, dreptul său de a lua decizii suverane asupra problemelor dezvoltării din fiecare ţară, responsabilitatea sa faţă
[231] Victor Sebestyen, *op. cit.,* p. 251.
[232] *Ibidem,* p. 252.
[233] *Take Me to Your Leader,* în „The New York Times", 21 mai 1989, la http://www.nytimes.com/1989/05/21/opinion/take-me-to-your- leader.html, pagină accesată la 15 ianuarie 2014.
[234] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 99.

de propriul popor" sunt principii fundamentale ale relaţiilor dintre statele socialiste.[235] Într-un discurs ţinut la Praga, în aprilie 1987, secretarul general al PCUS a repetat practic aceeaşi frază.[236] La 28 iunie 1988, într-o cuvântare adresată participan- ţilor la cea de-a XIX-a Conferinţă a PCUS, Gorbaciov a reluat, încă mai apăsat, aceeaşi idee: „[...] Impunerea dinafară – prin orice mijloace, nemaivorbind de mijloace militare – a unei structuri sociale, a unui mod de viaţă sau a unei politici face parte din arsenalul periculos al anilor trecuţi. Suveranitatea şi independenţa, drepturile egale şi neamestecul devin norme recunoscute ale relaţiilor internaţionale".[237] Pentru a mai da un singur exemplu, la 7 decembrie 1988, Gorbaciov a reiterat mesajul, vorbind la Organizaţia Naţiunilor Unite: *„Pentru noi este de asemenea limpede că principiul liberei opţiuni devine neapărat necesar. A nu recunoaşte aceasta ar avea consecinţe grele pentru lumea întreagă. Semnul cel mai vizibil este varietatea tot mai mare a modelelor de dezvoltare a diferitelor ţări. Faptul că diversitatea se impune de la sine în lume face inutile încercările de a supraveghea de sus ţările din jur, impunându-le un model de «democraţie». Fără a mai aminti că valorile democratice îşi pierd adesea foarte repede meritele, atunci când sunt «exportate». Parcurgerea unei etape noi cere eliberarea de ideologie a relaţiilor internaţionale. Nu renunţăm la convingerile noastre, la filosofia şi tradiţiile noastre, nu cerem nimănui să le renege pe ale sale".*[238] Noua abordare sovietică a primit numele de „doctrina Sinatra" (aluzie la celebra melodie a lui Frank Sinatra, *My Way),* după expresia folosită, la
[235] Adrian Pop, *op. cit.,* p. 203.
[236] Gorbaciov: „Independenţa fiecărui partid, responsabilitatea sa faţă de propriul popor şi dreptul său de a rezolva problemele dezvoltării din fiecare ţară într-o manieră suverană – acestea sunt principii incontestabile pentru noi". A se vedea F. Stephen Larrabee, *The New Soviet Approach to Europe,* în „Proceedings of the Academy of Political Science", vol. 38, nr. 1 (The New Europe: Revolution în East-West Relations), 1991, p. 7.

[237] Adrian Pop, *op. cit.,* p. 203.
[238] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.,* pp. 568-569. Idem, *Memorii,* Bucureşti, Nemira, 1994, pp. 213-214.

25 octombrie 1989, de către Ghenadi Gherasimov, purtătorul de cuvânt al Ministerului sovietic de Externe.[239]

Inspirate şi impulsionate de *perestroika* şi de „noua gândire", unele partide comuniste din statele-satelit iniţiaseră reforme surprinzătoare. În Polonia, din ianuarie 1989, *Solidaritatea* a redevenit un partener de discuţii al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (comunist), condus din octombrie 1981 de generalul Wojciech Jaruzelski. La negocieri a fost cooptată şi Biserica. În cadrul acestei „Mese Rotunde", în aprilie, s-a convenit, printr-un acord politic, reorganizarea Guvernului şi Parlamentului, organizarea de alegeri libere şi dreptul opoziţiei de a avea candidaţi proprii, dar şi de a avea acces liber la mijloacele de informare în masă. La alegerile din iunie 1989, PMUP a pierdut practic alegerile, dar şi monopolul puterii.[240]

În Ungaria, lucrurile urmau un curs similar. La mijlocul lunii februarie 1989, Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar (comunist) accepta principiul tranziţiei spre multi- partitism. Károly Grósz, liderul partidului, declara acelaşi lucru la 19 mai 1989. În iunie, puterea şi opoziţia reuşeau să se pună de acord în privinţa organizării de alegeri libere în 1990.[241]

Americanii au înţeles că se află în faţa unei oportunităţi istorice. ***„Obiectivul nostru principal ar trebui să fie să încercăm să îndepărtăm bocancul militar al Kremlinului de pe gâtul est-europenilor",*** aprecia Scowcroft. Şi Bush se gândea că exista şansa reală de a pune capăt divizării Europei şi de a crea un continent unit bazat pe valorile occidentale.[242] Scoaterea statelor-satelit de sub dominaţia Moscovei reprezenta mai mult decât un scop în sine, era un mijloc de a reduce puterea şi forţa de atracţie internaţională a Uniunii Sovietice.

[239] Depeşă Reuters: *„Sinatra Doctrine" at Work în Warsaw Pact, Soviet Says,* 25 octombrie 1989.
[240] Ioan Scurtu, *Revoluţia Română din 1989 în context internaţional,* Bucureşti, Editura Redacţiei Publicaţiilor pentru Străinătate, 2009, pp. 8687.
[241] *Ibidem,* p. 88. Vezi şi Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre,* Iaşi, Polirom, 1998, p. 314.
[242] Melvyn P. Leffler, *op. cit.,* p. 428.

Dar liberalizarea nu era un proces ireversibil. Americanii au putut înţelege acest lucru urmărind ce se întâmpla în China, unde, la 4 iunie 1989, mişcarea pentru democraţie era strivită sub şenilele tancurilor, peste 3000 de manifestanţi fiind ucişi. Începând din 1979, comuniştii chinezi trecuseră la o deschidere prudentă faţă de Occident şi la reforme economice, care nu fuseseră însă însoţite de o relaxare în plan politic. În 1986, Hu Yaobang, liderul partidului, a cerut demisia retrogradului aparat de conducere, ceea ce l-a costat propria poziţie. El a decedat la 15 aprilie 1989, demonstraţiile de doliu transformându-se, la Beijing, în unele de protest faţă de guvernanţi. Aflat în prima sa vizită în China, Gorbaciov a nimerit în plin tumult protestatar. „În Uniunea Sovietică, ei îl au pe Gorbaciov. În China, noi pe cine avem?" – se putea citi pe o pancartă. Tulburările au continuat mult după plecarea liderului sovietic, fiind nevoie de intervenţia brutală a armatei pentru înăbuşirea manifestaţiilor din Piaţa Tiananmen.[243]

Pe acest fundal dramatic, în iulie 1989 Bush a efectuat un turneu oficial în Polonia şi Ungaria, unde s-a întâlnit atât cu diriguitorii comunişti, cât şi cu reprezentanţii de seamă ai opoziţiei democratice. Astfel, a putut să constate, la faţa locului, cât de mare a fost impactul politicii lui Gorbaciov în aceste state. Tocmai de aceea, şi pentru a nu-l antagoniza pe liderul sovietic, preşedintele american le-a atras atenţia celor care-i concepeau discursurile să fie temperaţi: *„Indiferent cum ar fi privită această vizită, nu trebuie să pară un tur de onoare al învingătorului; nu am de gând să mă plimb bătându-mă cu pumnul în piept".* Dintr-o dată, Bush a simţit nevoia să menajeze susceptibilităţile Kremlinului: *„Nu vreau să fac nimic pentru a le îngreuna vieţile lui Gorbaciov şi ale celorlalţi... Nu vreau să-i scot ochii lui Gorbaciov".*[244] După cum remarca Raymond L. Garthoff, Bush a înţeles cu această ocazie că

trebuie să încurajeze alături de Moscova procesul de liberalizare, iar nu împotriva ei. Mai mult, încă

[243] John Lewis Gaddis, *op. cit.,* p. 311.

[244] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 113.

înainte de a reveni pe pământ american, el a decis că venise timpul pentru o întâlnire cu Gorbaciov, căruia i-a transmis o scrisoare în acest sens[245], deşi unii dintre colaboratorii săi, precum Scowcroft, rămâneau reticenţi.[246] Bush a ţinut să le îndepărteze rezervele: *„Este mai bine să stăm de vorbă faţă în faţă, decât să ne trimitem scrisori, discursuri şi propuneri de la unul la altul.* ***Vreau să-l văd de aproape, să am posibilitatea să-i citesc gândurile*** **(subl.n.***) şi să am siguranţa că m-a înţeles şi el pe mine corect".[247]* Când dorinţa i s-a împlinit, Bush a recunoscut chiar în faţa lui Gorbaciov că, propunându-i o întrevedere, făcuse o cotitură de 180° faţă de poziţia sa anterioară.[248]

Dar, până la preconizată întâlnire bilaterală la vârf, comunitatea americană de informaţii a continuat să monitorizeze cu atenţie situaţia din URSS şi să elaboreze estimări. Un rezultat relevant al acestui efort îl reprezintă raportul conceput, în septembrie 1989, de Oficiul CIA pentru Analize Sovietice (SOVA). Intitulat *Ruleta internă a lui Gorbaciov şi instabilitatea în URSS,* textul purta semnătura lui Grey Hodnett, senior analist. Ceea ce surprinde este lipsa de menajamente cu care era criticat conducătorul sovietic. Spre exemplificare, se susţinea că multe dintre dificultăţile cărora Gorbaciov trebuia să le facă faţă nu erau atât o moştenire a trecutului brejnevist, ci efectele propriilor tentative de reformare. Potrivit lui Hodnett, lipsa de armonizare între politica de *Glasnost* (transparenţă) şi *Perestroika* (restructurare) nu făcea decât să sporească tensiunile existente deja în Uniunea

[245]*Ibidem,* p. 124. Bush: „Daţi-mi voie să intru rapid în subiectul acestei scrisori. Aş dori foarte mult să stau de vorbă cu dumneavoastră, dacă vă surâde această idee. Vreau să fac acest lucru fără miile de asistenţi care privesc peste umărul nostru, fără informaţiile omniprezente şi, evident, fără presa care să strige la noi din cinci în cinci minute «cine câştigă?», «la ce înţelegeri s-a ajuns?» sau «întâlnirea noastră a fost un success sau un eşec?»”

[246]Raymond L. Garthoff, *The Great Transition. American-Soviet Relations and the End of the Cold War,* Washington, DC, The Brookings Institution, 1994, p. 381.

[247] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 123.

[248] Mihail Gorbaciov, *Memorii,* p. 79.

Sovietică. Astfel, transparenţa crea, în rândul populaţiei, un prag de aşteptare ridicat, oamenii nutrind speranţa îmbunătăţirii nivelului de trai şi o relaxare generală a societăţii, promisiuni pe care restructurarea nu le putea onora curând. Această cezură între aspiraţie şi realitate era evidentă nu numai în domeniul economic, ci şi în cel politic sau chiar în chestiunea naţionalităţilor din Uniunea Sovietică, generând instabilitate în viitorul previzibil: *„Şansele ca Gorbaciov să depăşească cu succes dilemele (multe provocate de el însuşi) cu care se confruntă sunt, pe termen lung, îndoielnice în cel mai bun caz".[249]* Erau inerente manifestări făţişe ale nemulţumirilor populare, mergând până la revoltă. Hodnett aprecia că liderul de la Kremlin, chiar dacă ar fi răspuns provocărilor prin măsuri dure, nu ar fi fost capabil să utilizeze forţa brută, preferând mai degrabă să-şi dea demisia decât să impună legea marţială. Pericolul putea veni de la oponenţii săi: „Cursul spre liberalizare şi disoluţie imperială este perceput ca un pericol evident şi prezent de către unii membri ai elitei politice sovietice, care sunt şocaţi de ceea ce consideră o distrugere a disciplinei sociale şi o pierdere de control a regimului. Anxietatea, teama şi mânia se pot cristaliza într-o tentativă de lovitură de stat, îndepărtare legală sau chiar asasinat”.[250] Conflicte în- teretnice puteau izbucni în regiunea baltică, Caucaz, Moldova sovietică, sau chiar Ucraina. În plus, pretenţiile balticilor de a-şi dobândi autonomia făceau inevitabilă încordarea legăturilor cu Moscova.

Un document mai important şi mai relevant este însă *Estimarea Consiliului Naţional de Informaţii – Sistemul sovietic în criză: perspective pentru următorii doi ani,* din noiembrie 1989.

Raportul debuta cu „Aprecieri-cheie”, practic o sinteză a ideilor care urmau să fie dezvoltate, pe larg, în cuprinsul său.

Încă de la început, se aprecia că Uniunea Sovietică nu dispunea de capacitatea de a

depăşi, în perioada următorilor doi
[249] A se vedea Central Intelligence Agency, Office of Soviet Analysis, *SOV 8910077, Gorbachev's Domestic Gambles and Instability în the USSR,* septembrie 1989, în Benjamin B. Fischer, *op. cit.,* p. 47.
[250] Ibidem, p. 46

ani, criza cu care se confrunta, aceasta având chiar potenţialul de „a ameninţa viabilitatea sistemului". În acest sens, două aspecte reţineau mai ales atenţia specialiştilor americani: în primul rând, ei subliniau că URSS era măcinată de tensiuni etnice care tindeau să se agraveze; în al doilea rând, afirmau că nu se întrevedea o rezolvare a gravelor probleme ale economiei sovietice. Dincolo de acest tablou sumbru, se considera însă că Gorbaciov deţinea o poziţie relativ sigură, ceea ce i-ar fi permis să încerce măsuri mai radicale pentru redresarea situaţiei. Plecând de la aceste premise, analiştii conturau două posibile scenarii de evoluţie. Potrivit primului, era anticipată continuarea şi amplificarea liniei reformiste iniţiate de liderul de la Kremlin, cu efecte totuşi limitate şi modeste. Celălalt scenariu, creditat de înşişi cei care l-au elaborat ca având perspective reduse de a deveni realitate, descria un viitor mai pesimist în care regimul şi statul nu mai puteau fi salvate decât prin folosirea brută a forţei, pe fondul unor eventuale revolte populare şi al tensiunilor dintre baltici şi Moscova.[251]

Este interesant că directorul adjunct pentru informaţii al CIA a simţit nevoia de a veni cu propriile nuanţe, realizând o „opinie separată", semnalată ca atare în text:

„Presupunând că Gorbaciov păstrează puterea şi se abţine de la recurgerea la represiune, este probabil ca următorii doi ani să aducă un avans semnificativ spre ***un sistem democratic pluralist*** **(subl.n.) –** *deşi haotic, acompaniat de un grad mai înalt de instabilitate politică, de mişcări sociale şi de conflicte interetnice decât cel considerat posibil de către prezenta evaluare. În aceste circumstanţe, credem că există o probabilitate importantă ca, în timpul perioadei avute în vedere, Gorbaciov să piardă treptat controlul evenimentelor. Puterea politică personală pe care a acumulat-o este posibil să se erodeze, iar poziţia sa politică să fie sever testată. Esenţa crizei sovietice este că nici sistemul politic pe care Gorbaciov încearcă să îl schimbe, nici sistemul emergent pe*
[251] A se vedea CIA, *National Intelligence Estimate (NIE) 11-18-89, November 1989, The Soviet System în Crisis: Prospects for the Next Two Years,* în Benjamin B. Fischer, *op. cit.,* p. 53.

care îl clădeşte nu sunt potrivite pentru a răspunde efectiv noilor cereri populare masive şi adâncirii crizei economice".[252]

Trebuie spus că, pe lângă scenariile principale, anunţate încă din introducere, în raport mai erau evocate alte trei. Astfel, putea fi imaginată ,,o poveste de succes", potrivit căreia economia sovietică ar fi fost revitalizată, partidul comunist ar fi devenit mai deschis, acceptând să tolereze şi să colaboreze cu forţe politice din afara sa, în sensul unei tranziţii democratice, în paralel cu îndeplinirea doleanţelor popoarelor din Uniunea Sovietică referitoare la o autonomie sporită. Nu era exclusă nici „revenirea la neostalinism", în ipoteza în care Gorbaciov ar fi fost înlăturat printr-o lovitură de palat de către conservatori, care ar fi iniţiat, cu sprijinul armatei, o nouă perioadă de represiuni, acţiune care nu era însă de natură să rezolve criza de sistem. În sfârşit, o altă variantă invoca „revoluţia socială":

„La celălalt capăt al spectrului, concesiile lui Gorbaciov faţă de populaţie, slăbirea severă a tuturor instituţiilor majore ale regimului şi incompetenţa în administrarea economiei ar putea să-l facă să piardă controlul situaţiei. Violenţa etnică, revendicările separatiste, provocările tot mai puternice la adresa conducerii Partidului Comunist şi deteriorarea catastrofală a economiei pot declanşa o instabilitate generalizată şi, poate, o revoluţie socială. Aceasta poate include detaşarea multor republici neruse şi o perioadă prelungită de război civil".[253]

Pot părea astăzi, privite retrospectiv, aceste încercări ale experţilor americani de a schiţa viitoruri alternative, eşuate sau insuficiente? Este adevărat că, în raport, nu există nicio frază de tipul „estimăm posibilă destrămarea Uniunii Sovietice în următorii doi ani". Dar nu este mai puţin adevărat că, dacă suprapunem toate scenariile de mai sus, imaginea de ansamblu este cea a unei Uniuni Sovietice evoluând spre colaps. Dacă sunt luate în calcul

doar trimiterile la trecerea Moscovei spre un sistem democratic multipartid sau la ruperea unor republici de centru,

[252] *Ibidem,* p. 55.

[253] *Ibidem,* p. **64.**

atunci devine evident că analiştii de la Washington aveau percepţia precarităţii extreme în care se găseşte principalul lor inamic. Pentru ei era evident că Moscova traversa o criză profundă, nu doar economică, ci de sistem şi că aceasta îi poate fi fatală. Până şi „povestea de succes" admitea nu întărirea URSS, ci transformarea acesteia într-o societate pluralistă.

Dar, dacă furnizorii de informaţii şi analiză nu pot fi acuzaţi că nu au descifrat corect sensul desfăşurărilor din Uniunea Sovietică, care a fost impactul activităţii lor asupra decidenţilor politici americani? A fost documentul cunoscut şi dezbătut la vârful puterii americane? Pentru a răspunde acestor întrebări, există – din fericire – mărturii utile:

*„**Bush a studiat** **(subl.n.)**, de asemenea, un document de cea mai înaltă importanţă: Evaluările Informaţiilor Naţionale (NIE) pregătit sub conducerea lui Robert Blackwill, care fusese însărcinat cu redactarea informărilor CIA pe parcursul celor trei vizite ale lui Bush la Moscova, în calitate de vicepreşedinte. În momentul de faţă, Blackwill era Ofiţer al Informaţiilor Naţionale pentru Uniunea Sovietică. Purtând ştampila SECRET şi intitulat Aprecieri cheie (Sic!* în realitate, după cum am văzut, titlul era *Sistemul sovietic în criză: perspective pentru următorii doi ani*, n.n.)*, documentul lui Blackwill prezicea că dilema economică va face din anii 1990-1991 perioada cea mai tumultoasă din istoria sovietică".*[254]

Aceleaşi surse dezvăluie şi aspecte din culisele elaborării documentului. Astfel, viziunea temperată a lui Robert Blackwill privind reformele lui Gorbaciov nu era unanim împărtăşită în interiorul colectivului de experţi americani. Unii dintre colegii săi de la SOVA, printre care se număra şi Grey Hodnett, erau de părere că liderul sovietic risca să scape hăţurile din mână, impasul economic putând genera unde de şoc la nivel social, mergând până la izbucnirea unei revoluţii, ceea ce ar fi oferit un pretext liniei dure din partid pentru a se impune. Nu erau uitate nici fricţiunile dintre Ţările Baltice şi Moscova, care erau susceptibile

[254] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 182.

să degenereze, ducând la abandonarea Uniunii de către republici. În cele din urmă, tentaţia specialiştilor de a acoperi toate cursurile probabile de acţiune ale Moscovei s-a materializat, cu acordul directorului CIA, William Webster, prin inserarea „opiniei separate" în raportul final.[255]

Rezumând şi simplificând cele expuse, dincolo de numeroasele variante, se conturau două scenarii opuse: conform celui optimist Gorbaciov va reuşi să păstreze cursul, continuând reformele; conform celui pesimist Uniunea Sovietică avea să cunoască un nou regim dur, „ortodox".

În funcţie de aceste reprezentări antagonice, americanii aveau să articuleze şi previziunile privind atitudinea Moscovei în planul relaţiilor internaţionale. Dacă liderul sovietic păstra puterea, era de aşteptat să rămână absorbit de chestiunile interne, menţinându-se adeptul unei destinderi Est-Vest. Gorbaciov ar fi fost interesat de adoptarea unui acord referitor la controlul armamentelor, ar fi dorit îmbunătăţirea legăturilor cu SUA şi Europa Occidentală, ar fi fost dispus să tolereze schimbările din Europa Răsăriteană, chiar dacă astfel ar fi fost subminată influenţa sovietică, şi ar fi redus angajamentele militare faţă de Lumea a Treia. Prin urmare, ar fi transformat Moscova într-un actor credibil. Dimpotrivă, în ipoteza revenirii la stalinism, se reintra în logica Războiului Rece.[256]

Trebuie menţionat, în acest context, şi modul în care erau percepute statele-satelit ale Moscovei:

„Transformările radicale în curs din Europa Răsăriteană vor avea probabil un impact major asupra destinului procesului de *perestroika* în URSS. Atâta vreme cât violenţa domestică generalizată este evitată, antisovietismul ţinut în şah şi apartenenţa la Pactul de la Varşovia menţinută, Gorbaciov pare dispus să tolereze aproape orice schimbare politică în ţările est-europene – **inclusiv abandonarea partidelor comuniste (subl.n.)**. O continuare a unor asemenea reforme fundamentale în Europa Răsări

[255] *Ibidem,* p. 183.

[256] CIA, *op. cit.,* p. 79.

teană va întări trendul spre reforme încă mai radicale în Uniunea Sovietică. Deşi miza este mai mare acasă, disponibilitatea lui Gorbaciov de a accepta sisteme pluripartide în Europa Răsăriteană va face în timp mult mai dificil pentru el să respingă o asemenea direcţie în URSS”.[257]

După cum am reliefat deja, percepţia unui actor internaţional asupra altuia include şi interesul. Plecând de la aceste scenarii, Washingtonul nu şi-a propus să treacă, prin diverse mijloace, la încurajarea tensiunilor interetnice în Uniunea Sovietică, de pildă, sau la activizarea separatismului unor republici. Formulat altfel, în mod paradoxal, cel puţin pentru moment, SUA nu au urmărit direct să precipite demantelarea Uniunii Sovietice. În schimb a fost ales un obiectiv aparent lipsit de ambiţie: „Asupra unui singur punct au căzut de acord cu toţii – Statele Unite nu trebuie să-i facă lui Gorbaciov viaţa mai grea decât era. Dacă Bush va face un gest pe care tradiţionaliştii să-l poată interpreta drept o încercare de a profita de tulburările interne sau externe ale Uniunii Sovietice, Gorbaciov va fi foarte vulnerabil în faţa unei eventuale lovituri de stat”.[258]

În prezent, când Uniunea Sovietică este istorie de mai mult de două decenii, putem fi descumpăniţi de incapacitatea specialiştilor contemporani cu evenimentele extraordinare din intervalul 1985-1989 de a le pătrunde pe de-a-ntregul sensul. După ce am trecut în revistă analizele pregătite în laboratoarele CIA şi ale Departamentului de Stat, socotim oportună compararea acestora cu un ambiţios proiect paralel, care îşi propunea să arunce o privire asupra Moscovei în veacul al XXI-lea. Considerăm că demersul prezintă interes din două raţiuni: în primul rând developează modul în care se articulează şi se construieşte prognoza; în al doilea rând relevă limitele instrumentelor logice cu care operează specialistul, influenţat deopotrivă de propriile prejudecăţi, dar şi de cele majoritare în societate şi în mediul academic. Aceasta deoarece, după cum afirma Jack Matlock, „globurile de

[257] *Ibidem,* p. 72.

[258] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 184.

cristal nu sunt niciodată atât de clare pe cât ne-am dori, şi ele tind să se aburească în vremuri de schimbări fundamentale şi rapide”.[259]

În 1987, F. Douglas Whitehouse (sovietolog, absolvent al Colegiului Naţional de Război din SUA) a publicat, sub egida Universităţii Naţionale de Apărare din Washington, un studiu dedicat posibilelor/ probabilelor alternative sovietice. Acesta făcea parte dintr-o culegere mai vastă, care avea drept temă planificarea strategică. Autorul începe prin a descrie metodologia şi baza teoretică a încercării sale şi subliniază că nu doreşte să parieze pe cel mai verosimil parcurs pe care URSS îl va îmbrăţişa în prima decadă a secolului al XXI-lea, ci doar să arate cum poate fi dezvoltată o strategie de răspuns a Statelor Unite, în funcţie de anumite scenarii.

Or, din punctul nostru de vedere, interesante sunt astăzi tocmai respectivele scenarii închipuite de F. Douglas Whitehouse. Ambele porneau de la premisa angajamentului ferm al liderilor de la Kremlin faţă de crezul comunist. Ambele se raportau cu predilecţie la modul în care sovieticii reuşeau să îşi gestioneze resursele energetice. Simplificând cât mai mult prezentarea, potrivit primului scenariu, Uniunea Sovietică reuşea cumva să-şi prelungească agonia, supravieţuind tensiunilor din epoca Gorbaciov până la orizontul anilor 2010. Cunoscutele tare ale economiei planificate vor fi atunci accentuate de o acută criză demografică, dar mai ales de una energetică. Pe scurt, în primii ani ai secolului al XXI-lea, Uniunea Sovietică ar fi putut arăta ca o caricatură a celei din vremea gorbaciovistă. Celălalt exerciţiu de imaginaţie propunea o variantă mai optimistă pentru Moscova. În 2010, declinul fusese oprit, iar sovieticii cunoşteau o perioadă de vitalitate graţie unor descoperiri tehnologice de top în producţia de energie, agricultură şi în folosirea spaţiului pentru dezvoltarea unor materiale inovatoare. Deşi progresul nu se resimţea la nivelul populaţiei, sovieticii îşi permiteau să investească în modernizarea armatei.

[259] Jack Matlock, *op. cit.,* [p. 2].

La prima vedere, construcţiile lui Douglas Whitehouse par puerile, dar meritul său este acela de a fi adus în atenţie importanţa resurselor naturale. În acest sens, este suficient să

ne raportăm la modul în care Rusia lui Vladimir Putin utilizează propriile resurse energetice ca pe o veritabilă „armă". Autorul mai face trimitere la un set de două scenarii, elaborate, de data aceasta, plecând de la premisa apariţiei unor factori „surpriză" – o revoltă antisovietică generalizată în Europa de Est, izbucnită cândva, la debutul mileniului al III-lea sau opţiunea liderilor de la Kremlin pentru economia de piaţă. Iată un fragment care prezintă ipoteza secundă: „Socialismul de piaţă în URSS. Dacă apare o întreagă nouă generaţie de lideri sovietici, poate în a doua decadă a secolului 21, şi dacă, sub presiunea unei economii şovăitoare şi a disconfortului social acasă şi a incapacităţii de a funcţiona ca o mare putere în exterior, această conducere aboleşte planificarea centralizată şi adoptă o formă oarecare de socialism de piaţă, care va fi impactul asupra obiectivelor noastre şi cum vom reacţiona? Prima dintre toate posibilităţile, Statele Unite (şi restul Occidentului dezvoltat, de altfel) vor exclama, probabil: *Există din nou convergenţă!* Aceasta ar fi o eroare".[260]

Douglas Whitehouse nu este futurolog şi nici nu se pretinde a fi. Scopul său fundamental nu este acela de a imagina viitoruri alternative, ci posibile răspunsuri ale Washingtonului la aceste virtuale provocări, plecând de la obiectivele şi interesele sale majore de securitate. Exerciţiul său relevă însă cât de dificilă este munca celui care trebuie să facă prognoze pe termen mediu şi lung. Prin comparaţie, activitatea experţilor din cadrul CIA şi a Departamentului de Stat îşi dezvăluie caracterul de seriozitate şi profesionalism. La cincisprezece ani de la colapsul Imperiului sovietic, fostul diplomat american Jack Matlock a susţinut că

[260]F. Douglas Whitehouse, *Coping with Alternative Soviet Futures: A Case Study în Strategic Planning,* în Perry M. Smith, Jerrold P. Allen, John H. Stewart II, F. Douglas Whitehouse, „Creating Strategic Vision. Long-Range Planning for National Security",Washington, DC, National Defense University Press, 1987, pp. 93-130.

serviciile speciale ale ţării sale descifraseră sensul schimbărilor de la Moscova, chiar dacă nu au redactat un material explicit în acest sens, iar decidenţii erau de asemenea conştienţi de fragilitatea Uniunii Sovietice: *„Al treilea mit pe care îl voi menţiona este acela că SUA au fost prinse nepregătite. Se afirmă, de obicei, că trebuie să fie adevărat, deoarece CIA nu a prevăzut niciodată destrămarea URSS. Aceasta este adevărat.* ***Mulţumesc lui Dumnezeu că CIA nu a prevăzut niciodată oficial destrămarea*** **(subl.n**.), *pentru că în momentul în care ar fi făcut-o, dacă ar fi făcut-o, s-ar fi aflat, şi întregul proces de reformă în Uniunea Sovietică s-ar fi sfârşit.* ***Dar abţinerea comunităţii de informaţii de a prezice formal că Uniunea Sovietică va face implozie nu înseamnă că politicienii noştri nu înţelegeau ce se întâmplă'"[261]*** **(subl.n.)**. Având în vedere cele expuse, ne raliem opiniei formulate de Catherine Durandin: *„****Preşedintele american beneficiază de această sincopă sovietică despre care este perfect informat*** **(subl.n.)**. *Ceea ce înseamnă că, citind arhivele de- clasificate ale CIA,* ***trebuie să încetăm cu ideea unei slăbiciuni a serviciilor americane privind starea informaţiilor referitoare la URSS*** **(subl.n.)**. *Blocajele economice şi eşecurile ideologice sunt cunoscute şi semnalate în mod sistematic încă de la începutul anilor '70; supravegherea stării de fapt de către responsabilii serviciilor de informaţii americane este solidă, dar este firesc ca, în măsura în care inamicul n-a capitulat deschis, el să fie în continuare considerat ca potenţial periculos".[262]*

Prin urmare, chiar înainte de întâlnirea la vârf americano- sovietică, Bush era conştient atât de reculul Uniunii Sovietice, cât şi de situaţia dificilă în care se afla numărul unu de la Kremlin. În plus, în perioada în care Eduard Şevardnadze, ministrul sovietic de Externe, şi James Baker, omologul său american, au pus la punct detaliile reuniunii informale, care urma să se desfăşoare în

[261]Markian Dobczansky (ed.J, *The Fifteenth Anniversary of the End of the Soviet Union: Recollections and Perspectives,* Washington, DC, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2006, p. 7.

[262] Catherine Durandin, *Statele Unite ale Americii, mare putere europeană,* Chişinău, Editura Cartier, 2007, p. 18.

decembrie, evoluţiile din Europa satelizată întrecuseră orice aşteptări. La 23 august (când se comemorau cincizeci de ani de la semnarea pactului Ribbentrop-Molotov, care a permis

anexarea statelor baltice de către Uniunea Sovietică), în Lituania, Letonia şi Estonia avuseseră loc ample demonstraţii, „fronturile populare” din aceste ţări solicitând chiar ieşirea din URSS. La 18 octombrie 1989, în Republica Democrată Germană, sub presiunea valului de refugiaţi care îşi abandonau căminul în favoarea Republicii Federale Germane, Erich Honecker a fost nevoit să plece, după 18 ani, din funcţia de secretar general al Partidului Socialist Unit (comunist). La 9 noiembrie, comuniştii est-ger- mani au permis deschiderea şi căderea, aproape incredibilă, a Zidului Berlinului. Mai mult, au anunţat că partidul renunţă la rolul conducător şi acceptă alegeri libere. La 28 noiembrie, cancelarul Helmuth Kohl a propus un plan în zece puncte vizând reunifi- carea celor două Germanii.[263] În paralel, la Praga, „revoluţia de catifea” determina, la 24 noiembrie, demisia conducerii partidului comunist, permiţându-i lui Văclav Havel, purtătorul de cuvânt al „Forumului cetăţenesc” să preia iniţiativa. Până la 30 noiembrie, sub presiunea celor 200000 de manifestanţi, comuniştii acceptau revendicări esenţiale precum înlăturarea din Constituţie a articolului care postula rolul conducător al partidului sau organizarea de alegeri libere.[264] Până şi la Sofia, la 10 noiembrie, Todor Jivkov (conducătorul PC bulgar din 1954!) era înlăturat din fruntea partidului şi statului de către Petăr Mladenov, un „gorbaciovist”. Doar România părea, deocamdată, încremenită. Ce semnificaţie au toate acestea? Pe scurt, ca să folosim formularea inspirată a istoricilor Jean-Baptiste Duroselle şi André Kaspi, „de acum înainte, democraţiile aşa-zis populare aparţin trecutului. Brâul protector strategic al Uniunii Sovietice s-a topit ca un

[263] Jean-François Soulet, *op. cit.,* p. 319.

[264] Stelian Tănase, *Istoria căderii regimurilor comuniste: miracolul revoluţiei,* Bucureşti, Humanitas, 2009, p. 252.

bulgăre de zăpadă la soare. Pactul de la Varşovia mai există doar pe hârtie”.[265]

Americanii au înţeles foarte bine atât momentul de slăbiciune internă al Uniunii Sovietice, cât şi refluxul său în plan extern. La 11 octombrie 1989, în timpul unei întâlniri cu secretarul general al NATO, Manfred Worner, Bush a subliniat că este vital să-i convingă pe sovietici să permită schimbările din Europa Centrală şi Republica Democrată Germană. Când Manfred Worner a argumentat că Moscova nu va lăsa RDG să evadeze din Pactul de la Varşovia, Bush l-a contrazis cu optimism: *„Ar putea părea naiv, dar cine a prevăzut schimbările pe care le vedem astăzi?”*[266] Într-un memorandum din 17 noiembrie 1989, înaintat Casei Albe de către Departamentul de Stat, se afirmă că *„întâlnirea de la Malta prezintă o excelentă oportunitate pentru a determina schimbări politice în Europa Orientală".* Autorul atrăgea atenţia că Gorbaciov nu trebuie lăsat să discute despre o eventuală disolu- ţie simultană a Alianţei Nord-Atlantice şi a Pactului de la Varşovia. În acelaşi sens, liderului sovietic nu trebuia să i se creeze oportunitatea de a milita pentru o Germanie reunificată neutră.[267] Pentru Bush se conturau astfel două obiective majore: avea să încerce să reducă cât mai mult posibil prezenţa şi influenţa sovietică în Europa şi să integreze Germania Răsăriteană în NATO.

Ca atare, Gorbaciov nu mai avea aşi în mânecă pe care să-i speculeze în cadrul negocierilor. Pentru a-şi continua agenda sa internă, dar şi cea externă, avea nevoie disperată ca Statele Unite să nu îl pună în dificultate, ba chiar să-i acorde o mână de ajutor, mai ales în plan economic. În consecinţă, la summitul de la Malta, din 2-3 decembrie 1989, Gorbaciov a oferit, sub aparenţa unor

[265] Jean-Baptiste Duroselle şi André Kaspi, *Istoria relaţiilor internaţionale. 1948 – până în zilele noastre,* vol. II, Bucureşti, Editura Ştiinţelor Sociale şi Politice, 2006, p. 387.

[266] Vladislav M. Zubok, *A Failed Empire. The Soviet Union în the Cold War from Stalin to Gorbachev,* Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2007, p. 328.

[267] Catherine Durandin, *op. cit.,* pp. 26-27.

 gesturi de bunăvoinţă, o serie de concesii fără precedent pentru un lider sovietic.

Foto 6: Preşedintele american George H.W. Bush şi liderul sovietic Mihail Gorbaciov, întâlnirea de la Malta, 2 decembrie 1989.

Mai întâi, în cadrul discuţiilor cu Bush, a evocat posibilitatea ca Moscova să nu mai vadă în Washington un inamic, fapt care putea fi anunţat public: *„În primul rând, preşedintele Statelor Unite trebuie să ştie că Uniunea Sovietică nu va declanşa în niciun caz vreun război. Este un lucru atât de însemnat, încât am ţinut să v-o repet personal. Ba, mai mult,* ***Uniunea Sovietică este gata să nu mai considere Statele Unite drept duşmanul său*** **(subl.n**.) *şi să declare acest lucru în mod deschis".* Consecvent, a vorbit despre epoca înfruntării ca despre un capitol încheiat, referindu- se la *„experienţa trecută, cea din timpul «Războiului Rece»".*[268] Era

[268] Mihail Gorbaciov, *op. cit.,* p. 93 şi p. 85. Citatele sunt preluate din stenograma sovietică a întâlnirii de la Malta. Pentru transcriptul american, vezi Joshua R. Itzkowitz Shifrinson, *The Malta Summit and US-Soviet Relations: Testing the Waters Amidst Stormy Seas,* Cold War International History Project e-Dossier No. 40, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, DC, la

o declaraţie curajoasă, mai ales pentru că, la Moscova, generalii sovietici nu erau încă pregătiţi să nu mai vadă în SUA un adversar ireconciliabil, a cărui simplă existenţă justificase întărirea militară a statului totalitar sovietic.[269]

Apoi, Gorbaciov a recunoscut statutul de putere europeană al SUA: *„Statele Unite sunt, în aceeaşi măsură cu URSS, parte interesată în chestiunile europene. Înţelegem foarte bine angajamentul Dumneavoastră în Europa. A înţelege altfel rolul Statelor Unite pe vechiul continent ar fi irealist, greşit".*[270] De la constituirea Alianţei Nord-Atlantice, în 1949, Moscova căutase constant să-i mineze coeziunea şi eficienţa, dar şi să-i scoată pe americani din Europa.[271] Pentru secretarul american de Stat, James A. Baker, aceasta a fost declaraţia cea mai încurajatoare făcută de Gorba- ciov, întrucât acesta nu mai tindea să-i alunge pe americani de pe Bătrânul Continent.[272] Şi Condoleezza Rice, aflată în sală, a remarcat această afirmaţie care părea neverosimilă: *„Lumea s-a schimbat complet... A fost momentul în care Gorbaciov a spus ceva ce nu am crezut să aud vreodată din gura unui lider sovietic. A spus direct şi fără urmă de ranchiună că privea Statele Unite ca pe o putere europeană şi ca pe un partener. Pentru noi, aceea a fost o schimbare revoluţionară".*[273]

În al treilea rând, el nu s-a exprimat împotriva unei eventuale reunificări germane, posibilitate evocată de către Bush, dar şi de către Baker. Astfel, când secretarul american de Stat a opinat că reunificarea Germaniei trebuie să se facă „respectând principiile

http://www.wilsoncenter.org/publication/the-malta-summit-and-us- soviet-relations-testing-the-waters-amidst-stormy-seas, pagină accesată la 3.04.2014.

[269] Pavel Palazchenko, *My Years with Gorbachev and Shevardnadze. The Memoir of a Soviet Interpreter,* The Pennsylvania State University, The Pennsylvania State University Press, 1997, p. 156.

[270] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 99.

[271] Despre aceasta, vezi pe larg Alexandru Purcăruş, *Moscova versus NATO, de la Stalin la Medvedev şi Putin,* în Constantin Buşe, Ionel Cândea, „Studii de istorie", vol. 3, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăila, 2014, pp. 423-440.

[272] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 209.
[273] Victor Sebestyen, *op. cit.,* p. 367-368.

transparenţei, pluralismului şi liberei pieţe", Gorbaciov s-a arătat iritat. Dar nemulţumirea sa nu privea reconstituirea statului german unit şi nici desfăşurarea acestui proces sub auspiciile valorilor occidentale. În mod paradoxal, Gorbaciov a afirmat că pluralismul şi piaţa liberă reprezintă, în egală măsură, valori sovietice! Bush a intervenit în discuţie, reamintind că acestea sunt îmbrăţişate de Statele Unite şi de Europa Occidentală de multă vreme, în timp ce la Moscova fuseseră impuse abia recent prin reformele liderului sovietic. Până la urmă, Baker a sugerat, cu diplomaţie, că acestea erau «valori democratice», universale, idee care l-a satisfăcut pe Gorbaciov.[274]

Surprinzător, au existat momente când şeful de la Kremlin şi-a îndepărtat proprii interpreţi, preferând să discute cu Bush doar prin mijlocirea translatorului american.[275]

Ce a primit în schimb? Preşedintele Bush s-a ferit să fie la fel de generos şi nu a menţionat că Uniunea Sovietică nu mai este un inamic al Statelor Unite, după cum observa chiar şi translatorul sovietic Pavel Palajcenko[276], ci doar l-a încredinţat pe Gorbaciov că administraţia sa doreşte ca *perestroika* să reuşească. De asemenea, a prezentat proiectul unui parteneriat economic, care i-ar fi permis Moscovei să obţină clauza naţiunii celei mai favorizate şi să devină observator în cadrul Acordului General pentru Tarife şi Comerţ *(General Agreement on Tariffs and Trade* – GATT). Iar în privinţa Europei Centrale şi Răsăritene, a subliniat că nu intenţionează să tulbure procesele din zonă sau să prejudicieze interesele URSS: „Nu cred că punctele noastre de vedere sunt divergente. Noi suntem pentru autodeterminare şi pentru dezbaterile ce le însoţesc. Aş dori să înţelegeţi atitudinea noastră: valorile occidentale nu înseamnă absolut deloc că am dori să impunem sistemul nostru României, Cehoslovaciei sau RDG".[277] Merită relevat un fapt foarte important, din punctul nostru de vedere: toate aceste asigurări pur formale (de altfel,
[274] Mihail Gorbaciov, *op. cit.,* pp. 104-105.
[275] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 112.
[276] Pavel Palazchenko, *op. cit.,* p. 156.
[277] Mihail Gorbaciov, *op. cit.,* pp. 103-104.

întâlnirea nu s-a soldat cu acorduri ferme**[278])** erau exprimate într-o manieră care-i asigura lui Bush un evident ascendent asupra interlocutorului său sovietic. Astfel, liderul american a transmis, cu eleganţă, că este conştient de poziţia delicată şi vulnerabilă în care se găsea Gorbaciov, accentuând în mod repetat că nu va profita de aceasta. Să vedem un exemplu: „Nădăjduiesc că aţi observat că, în timpul schimbărilor din Europa de Est, Statele Unite nu au făcut declaraţii arogante, care ar fi putut aduce prejudicii Uniunii Sovietice. Cu toate că în Statele Unite sunt unii care mă acuză că sunt fricos, iar administraţia mea încearcă să nu întreprindă nimic ce ar putea să vă zdruncine poziţiile. Dar mi-a fost sugerat cu insistenţă alt lucru: să mă caţăr, cum s-ar spune, pe zidul Berlinului şi să dau declaraţii sforăitoare. Totuşi, administraţia mea nu va recurge niciodată la asemenea măsuri, ea încearcă să fie discretă".[279] Şi atunci când a vorbit despre colaborarea economică, Bush a procedat în acelaşi chip: *„Am încercat să ne redactăm propunerile în aşa fel încât să nu se creeze impresia că America «salvează» Uniunea Sovietică. Vorbim despre un program de cooperare, nu de un program de ajutorare".[280]* Tocmai insistenţa lui Bush – jucată magistral[281] – de a scoate în evidenţă preocuparea sa de a nu îi face probleme lui Gorbaciov trebuia să-l facă pe acesta din urmă să înţeleagă că depinde de îngăduinţa americanilor. Aceasta întrucât, după cum s-a arătat în literatura de specialitate, *„în orice relaţie interperso- nală, persoana care păstrează puterea – persoana care este în măsură să controleze comportamentul celeilalte persoane – este cea care este mai puţin interesată de recompensele şi pedepsele controlate de către o altă persoană".[282]*
[278] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 113.
[279] *Ibidem,* p. 89.
[280] *Ibidem,* p. 81.
[281] După cum remarca Hans J. Morgenthau, „actorul de pe scena politică nu poate evita «să joace teatru», ascunzându-şi adevărata natură a acţiunilor politice în spatele unei ideologii politice". Hans J. Morgenthau, *op. cit.,* p. 130.

[282]Joseph A DeVito, *The Interpersonal Communication Book,* New York, Harper & Row, 1986, p. 273.

Prin ochii inamicului... | **117** Întrevederea de la Malta s-a desfăşurat chiar lângă portul Valetta, pe timpul unei furtuni năprasnice pentru Mediterana, de aceea presa a numit evenimentul „summitul răului de mare". Iniţial se convenise ca discuţiile să aibă loc, succesiv, la bordul unui vas militar sovietic (crucişătorul „Slava") şi a unuia american (crucişătorul „USS Belknap"). Vremea rea a făcut însă ca, în locul acestora, să fie preferată nava sovietică de croazieră „Maxim Gorki". În ciuda condiţiilor dificile, Bush a spus unui reporter că „întâlnirea decurge admirabil".[283] Avea motive să fie mulţumit. Până la final, cei doi şefi de stat au mai abordat şi alte teme -precum respectarea drepturilor omului, situaţia din Ţările Baltice şi reducerea arsenalelor, ambii acceptând elaborarea unor tratate referitoare la reducerea forţelor convenţionale în Europa *(Conventional Forces în Europe Treaty* – CFE) şi a armelor strategice *(Strategic Arms Reduction Talks* – START) – fără ca divergenţe majore să afecteze dialogul. Singurul moment mai tensionat a fost generat de Bush, care i-a reproşat lui Gorbaciov implicarea sovietică în America Centrală, în opinia sa singurul „element de ruptură" în relaţiile bilaterale. Bush a condiţionat chiar susţinerea economică de felul în care Moscova avea să rezolve această chestiune.[284]

În aceste condiţii, nu e de mirare că, din perspectiva preşedintelui american, summitul de la Malta a fost un „mare suc- ces".[285] Acum îl agrea pe numărul unu de la Kremlin şi simţea, după cum spusese şi Margaret Thatcher, că putea face treabă cu el. Şi Gorbaciov ajunsese să creadă că legăturile se îmbunătăţiseră considerabil în urma acestei întâlniri.[286] La finalul convorbirilor, cei doi lideri au participat, pentru prima dată în istoria întrevederilor bilaterale la nivel înalt, la o conferinţă comună de

[283]Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* pp. 205-207. Vezi şi Don Oberdorfer, *From the Cold War to a New Era. The United States and the Soviet Union, 1983-1991,* Baltimore and London, Johns Hopkins University Press, 1998, p. 375. De asemenea, a se vedea şi Mikhail Sergeevich Gorbachev, *Memoirs,* New York, Doubleday, 1996, p. 510.

[284] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* pp. 199-200.

[285] Robert M. Gates, *op. cit.,* p. 482.

[286] Mikhail Sergeevich Gorbachev, *op. cit.,* p. 515.

presă. Ulterior, la 6 decembrie, Bush a declarat în cadrul unui interviu acordat publicaţiei *Time* că, după discuţiile de la bordul vasului „Maxim Gorki", relaţia cu Gorbaciov devenise foarte personală: „Găsesc modalităţi să-l contactez într-un fel foarte calm. Pot să-i scriu, pot să-i dau telefon. Nu vom fi «prieteni prin corespondenţă», dar putem comunica".[287] Până şi „războinicul rece" Scowcroft a mărturisit că lucrurile au decurs chiar mai bine decât a sperat.[288] Din partea sovietică, purtătorul de cuvânt al Ministerului de Externe, Ghenadi Gherasimov, a conchis inspirat: „Am îngropat Războiul Rece pe fundul Mării Mediterane".[289]

Ultimele zile ale anului 1989 au fost marcate de Malta. În decembrie, Revoluţia română aducea sfârşitul stalinistului Nicolae Ceauşescu şi a regimului său. La 24 decembrie, Baker a afirmat, în cadrul unei emisiuni de televiziune a postului NBC, că *„Statele Unite* (care invadaseră cu puţin timp înainte statul Panama pentru a-l dărâma de la putere pe dictatorul Manuel Noriega – n.n.) *nu ar obiecta dacă Pactul de la Varşovia ar găsi necesar să intervină în România".* Moscova însă a respins sugestia cu precauţie.[290] De Anul Nou, Gorbaciov a transmis un mesaj televizat cetăţenilor sovietici. Apoi a înregistrat un altul, dedicat special americanilor: *„În timpul întâlnirii de la Malta, preşedintele Bush şi cu mine am căzut de acord că este esenţial să renunţăm la Războiul Rece şi să abandonăm şi armele Războiului Rece, în aşa fel încât anii '90 să iniţieze o perioadă de cooperare adevărată".* Gorbaciov a ţinut să atragă atenţia asupra unei nedorite eventuale întreruperi a contactelor la vârf, cum se întâmplase în anul anterior. În 1990 – a spus el – americanii nu trebuie să se lase

[287] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 214.

[288] William C. Wohlforth (ed.j, *Cold War Endgame: Oral History, Analysis, Debates,* The Pennsylvania State University, The Pennsylvania State University Press, 2003, p. 165.

[289] Adrian Pop, *op. cit.,* p. 206.

[290]Alesandru Duţu, *Revoluţia din decembrie 1989. Cronologie,* Craiova, Editura Sitech, 2010, p. 229. Vezi şi Adrian Pop, *op. cit.,* pp. 355-356.

 pradă *„ezitărilor, atitudinilor şovăielnice, dubiilor şi suspiciu-*

nilor".[291]

Dar anul 1990 nu a debutat sub cele mai bune auspicii pentru Gorbaciov. În ianuarie, după ce naţionaliştii azeri au declanşat o campanie de persecutare a armenilor (soldată cu zeci de morţi), trupele sovietice au intrat în Baku, capitala Azerbaidjanului. La 11 martie, Lituania şi-a declarat independenţa faţă de Moscova. Patru zile mai târziu, guvernul sovietic a anunţat că actul este ilegal şi a redus drastic livrările de gaz, petrol şi cărbune. La 23 martie, paraşutiştii şi tancurile Armatei Roşii se aflau în Vilnius. Exista riscul ca lucrurile să degenereze (mai ales că se înregistraseră şi victime), Kremlinul putând fi tentat să recurgă la rezolvarea *manu militari* a sfidării balticilor. Administraţia americană se găsea într-o situaţie delicată. Pe de o parte, năzuinţa spre libertate a lituanienilor era justificată şi legitimă, iar Bush a declarat în cadrul unei conferinţe de presă ţinută la 22 martie că SUA nu recunoscuseră niciodată anexarea Lituaniei de către Moscova. Pe de altă parte, Casa Albă nu putea să lase impresia că încurajează sau chiar instigă la disoluţia Uniunii Sovietice, fărâmând astfel punţile de încredere care fuseseră create cu atâta efort. Bush a preferat să facă presiuni „discrete" – personale şi confidenţiale – asupra lui Gorbaciov pentru a-l tempera. În paralel, Casa Albă încerca să-şi exercite influenţa şi asupra preşedintelui lituanian, Vytautas Landsbergis, astfel încât să se ajungă la un compromis. Practic, SUA interveneau în afacerile interne ale statului sovietic, asumându-şi un rol de mediator, şi făceau aceasta cu acordul tacit al Kremlinului![292] Chiar dacă, pentru moment, criza a fost aplanată, aceasta marca începutul implacabil al destrămării Imperiului sovietic. La scurt timp, Letonia şi Estonia şi-au declarat, la rândul lor, independenţa.

Episodul a avut un impact puternic la Washington, unde, oricum, nu toţi membrii administraţiei Bush se lăsaseră fer- mecaţi de stilul, aproape occidental, al şefului de la Kremlin. Unii

[291] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 219.

[292] *Ibidem,* pp. 252-257.

rămăseseră sceptici în ce-l priveşte, chiar şi după Malta. Acest lucru a ieşit la iveală odată cu definitivarea *Strategiei de Securitate Naţională,* în aceeaşi lună martie.

Prefaţa, semnată de preşedintele Bush, aducea un omagiu politicilor curajoase şi perseverente prin care SUA reuşiseră, după patru decenii de confruntare între cele două superputeri, să îngenuncheze Uniunea Sovietică. Chiar dacă nu explicit, Bush proclama atât sfârşitul Războiului Rece, cât şi înfrângerea Moscovei:

„În urma celui de Al Doilea Război Mondial, Statele Unite şi-au asumat o misiune inedită – responsabilitatea de a conduce şi de a ajuta la apărarea naţiunilor Lumii Libere. Această ţară a luat măsuri îndrăzneţe şi fără precedent pentru a sprijini redresarea atât a aliaţilor, cât şi a adversarilor învinşi, pentru a oferi un scut în spatele căruia democraţia să poată înflori şi pentru a susţine progresul economic la nivel mondial. Provocarea unei Uniuni Sovietice agresive şi represive a fost îngrădită de un sistem de alianţe, pe care l-am creat şi l-am condus. ***În acest demers istoric, America a reuşit strălucit****"* **(subl.n**.).[293]

Prin urmare, se arăta mai departe, era inevitabil ca Uniunea Sovietică – stăvilită de o coaliţie puternică de naţiuni libere, decise să-i reziste – să fie obligată să se confrunte cu realitatea propriilor tare şi contradicţii interne.

În continuare, Bush afirma că atitudinea statornică nu va fi abandonată, întrucât obiectivele şi interesele SUA rămâneau aceleaşi:

„Fermitatea noastră de peste patru decenii ne-a adus la acest moment de oportunitate istorică. Nu vom lăsa să treacă această oportunitate, nici nu vom da înapoi de la provocările create de noile condiţii. Răspunsul nostru reclamă o viziune strategică – o percepţie clară a obiectivelor noastre, a intereselor noastre şi a

[293] The White House, *National Security Strategy of the United States,* Washington, DC, martie 1990, p. V.

 mijloacelor disponibile pentru a le aduce la îndeplinire şi pentru a le proteja".[294]

În cuprinsul documentului erau recunoscute şi meritele lui George Kennan, cel care articulase, în 1947, politica de „containment" (stăvilire) faţă de Uniunea Sovietică. „Sistemul sovietic suferă de deficienţe care îi vor slăbi, în cele din urmă, potenţialul total" – susţinuse Kennan în articolul *The Sources of Soviet Conduct* („Izvoarele comportamentului sovietic"),

publicat în iulie 1947. Potrivit lui Kennan, acest lucru „le asigură Statelor Unite abordarea, cu o încredere moderată, a unei politici de «îngrădire» fermă, menită să îi confrunte pe ruşi cu o contraforţă dârză în fiecare punct unde ei dau semne că vor să pătrundă între interesele unei lumi stabile şi paşnice". Dacă SUA vor proceda astfel, Kennan profeţea că Uniunea Sovietică se va prăbuşi, mai devreme sau mai târziu: *„Stă în puterea Statelor Unite să mărească enorm presiunile sub care politica sovietică trebuie să opereze, să forţeze Kremlinul la un grad mult mai mare de moderaţie şi circumspecţie decât a trebuit să o facă în ultimii ani. În acest fel se vor promova tendinţele care vor duce, în cele din urmă,* ***la dezmembrarea sau îmblânzirea puterii sovietice***" **(subl.n.).**[295] Pasajul subliniat era citat în strategie, onorând astfel rolul jucat de Kennan.

Dar noile realităţi impuneau ca SUA să treacă dincolo de politica de stăvilire, scopul fiind „integrarea Uniunii Sovietice în sistemul internaţional ca un partener constructiv".[296] Cu alte cuvinte, Washingtonul dorea să convertească Uniunea Sovietică, dintr-un stat agresiv şi imprevizibil, într-un actor clasic, predictibil, al relaţiilor internaţionale. Se sublinia că acest

[294] *Ibidem,* p. V.

[295] Michael Stürmer, *Putin şi noua Rusie,* Bucureşti, Litera Internaţional, 2014, pp. 126-127; Stefano Guzzini, *Realism şi relaţii internaţionale,* Iaşi, Institutul European, 2000, p. 114. Despre Kennan, vezi, de asemenea, Robert Frazier, *Kennan, „Universalism,"and the Truman Doctrine,* în „Journal of Cold War Studies", vol. 11, nr. 2, primăvara 2009, pp. 3-34.

[296] The White House, *op. cit.,* p. 9.

obiectiv era la îndemână, pentru prima dată în perioada postbelică.

Noile evoluţii de la Moscova erau „aplaudate", dar Casa Albă aştepta să vadă cum sovieticii îmbrăţişează valorile democratice. Documentul se inspira, în mod evident, din *Directivele de Securitate Naţională* (NSD-23) – septembrie 1989, pe care le-am prezentat mai sus:

„Noi sprijinim puternic actualul proces dramatic de reformă politică şi economică şi avem o miză semnificativă în succesul său. ***Cu toate acestea, politica Statelor Unite nu depinde şi nu poate depinde de un anumit lider sau de o echipă de lideri din URSS****. Aşteptăm modificări fundamentale în instituţiile şi practicile sovietice, care pot fi anulate doar cu mari costuri economice şi politice.* ***În domeniul politic, democraţia este cea mai bună asigurare a unor schimbări ireversibile*** **(subl. n.)**. *În domeniul militar, cu acordurile în vigoare – cu armele distruse, cu reconversia liniilor de producţie şi cu forţele demobilizate – oricărui viitor lider sovietic i se va părea costisitor, cronofag şi dificil să ţintească ajungerea la supremaţie militară şi imposibil să încerce, fără să declanşeze o amplă avertizare strategică. Acesta trebuie să fie standardul nostru".*[297]

Este interesant că documentul reafirma susţinerea Statelor Unite faţă de politica de reforme din Uniunea Sovietică, iar nu neapărat faţă de Gorbaciov. Din acest punct de vedere, nu e de mirare că unul dintre criticii strategiei a caracterizat-o drept „schizofrenică".[298]

Mai trebuie remarcat că Washingtonul considera că, indiferent de modul în care ar fi evoluat în decada următoare, Moscova rămânea o formidabilă putere militară, de aceea SUA urmau să continue efortul de modernizare a propriei apărări.[299]

La nivelul percepţiei publice, a americanului de rând, un sondaj de opinie realizat tot în martie 1990 dezvăluia că

[297] *Ibidem,* pp. 9-10.

[298] Don M. Snider, *op. cit,* p. 8.

[299] The White House, *op. cit.,* p. 10.

aproximativ trei pătrimi dintre americani receptau cu încredere şi optimism schimbările din Europa Răsăriteană şi Uniunea Sovietică însăşi şi credeau că aceste naţiuni se îndreptau spre democraţie, mai curând decât spre o nouă formă de dictatură. Foarte interesant şi grăitor, un procent similar se pronunţa, cu toate acestea, în favoarea menţinerii prezenţei militare americane în Europa, cu costurile aferente.[300]

În aprilie 1990, CIA a elaborat *Estimarea Naţională de Securitate 12-90 (Viitorul Europei Răsăritene).* Specialiştii americani apreciau, fără nicio umbră de îndoială, că „**regimul comunist în Europa de Est este terminat, şi nu va fi reînviat**" **(subl.n.).**[301] În

continuare, în analiză se afirma că „Pactul de la Varşovia este mort, în esenţă, ca o alianţă militară, iar eforturile sovietice de al transforma într-o alianţă politică vor eşua în cele din urmă”.[302]

În Uniunea Sovietică, Gorbaciov se confrunta cu noi provocări. La 1 mai, Ziua proletarilor din toate ţările, el a fost huiduit de un mic grup de sovietici, în timp ce asista de la tribuna oficială la paradă. Din 1918, niciun alt lider sovietic nu mai îndurase o umilinţă similară.[303] Apoi, la 29 mai, Boris Elţîn a fost ales preşedinte al Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Federale Socialiste Ruse (RSFSR). Gorbaciov avea o părere extrem de proastă faţă de Elţîn. Disensiunile dintre ei începuseră să iasă la iveală încă din 1987. Pe atunci, Elţîn era conducătorul organizaţiei de partid din Moscova, care era cea mai mare din ţară. La 21 octombrie 1987, la plenara CC, i-a imputat lui Gorbaciov că încurajează crearea unui nou cult al personalităţii. Confruntat cu reacţia ostilă a celor prezenţi, Elţîn a dat înapoi. Apoi, câteva zile mai târziu, a simulat chiar o tentativă de sinucidere, rănindu-se cu o foarfecă de birou. Gorbaciov l-a iertat

[300] Bruce Russett, *Doves, Hawks, and US Public Opinion,* în „Political Science Quarterly”, vol. 105, Nr. 4 (iarna, 1990-1991), p. 521.

[301] Central Intelligence Agency, *NIE12-90, April 1990, The Future of Eastern Europe,* în Benjamin B. Fischer, *op. cit.,* p. 182.

[302] *Ibidem,* pp. 183-184.

[303]Adrian Cioroianu, *Geopolitica Matrioşkăi. Rusia postsovietică în noua ordine mondială,* Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2009, p. 77.

şi i-a permis să-şi păstreze locul în CC, dar l-a privit cu neîncredere, mai ales că Elţîn s-a manifestat mai departe ca un oponent radical şi ca un populist.[304] Ca atare, liderul sovietic s-a prezentat în mai 1990 în Parlamentul rus şi l-a acuzat pe Elţîn că doreşte „să excomunice Rusia din socialism” şi să destrame URSS, încercând astfel să împiedice alegerea celui mai înverşunat critic al său.[305] A fost informat că Elţîn va fi noul preşedinte al Rusiei în timp ce zbura deasupra Atlanticului, îndreptându-se spre America de Nord, unde avea programată o rundă de tratative cu Bush.

La Casa Albă, unde s-a desfăşurat întrevederea (30 mai – 3 iunie), preşedintele SUA a profitat din plin de momentul de slăbiciune al lui Gorbaciov. Ştia că acesta, pus în dificultate de contestarea internă, avea nevoie disperată de sprijinul economic al Occidentului. În plus, Gorbaciov folosea vizita ca pe un turneu de promovare, sperând să-i impresioneze pe cei de acasă cu simpatia de care se bucura din partea presei şi a publicului american. Într-o primă fază a discuţiilor, Bush a tărăgănat semnarea acordului comercial (inclusiv acordarea clauzei naţiunii celei mai favorizate), condiţionând-o de normalizarea situaţiei din Lituania şi de adoptarea de către Moscova a unei legi care să permită cetăţenilor sovietici să emigreze liber. Fără ca acest dosar al negocierilor să fie închis, s-a trecut apoi la discutarea reunificării germane. Pus la colţ, Gorbaciov a adoptat o poziţie defetistă:

„**M. Gorbaciov:** Deci, dacă rezumăm: Statele Unite şi Uniunea Sovietică sunt pentru ca Germania unificată, în momentul reglementării definitive, ţinând cont de situaţia de la sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial, să decidă ea însăşi cărei uniuni vrea să se alăture.

G. Bush: Eu aş propune o redactare un pic diferită: Statele Unite sunt în mod clar pentru ca Germania unificată să fie membră NATO, totuşi, dacă ea va avea o opţiune diferită, noi nu o vom contesta, ci o vom respecta.

[304] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *Amintiri,* pp. 465-469.

[305] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 272.

M. Gorbaciov: De acord. Adopt formula dumneavoastră”.[306]

Gorbaciov a plusat chiar, afirmând că speră că militarii americani vor rămâne în Europa mult timp.[307]

Scowcroft avea să scrie mai târziu că aproape nu îi venea să- şi creadă ochilor şi urechilor.[308] Era, într-adevăr, un eveniment epocal. Istoricul Catherine Durandin a surprins foarte bine importanţa sa: *„În fapt, jocul american constă în distrugerea ordinii de la lalta, integrând în NATO Germania unificată. Această etapă, o Germanie unificată în NATO, semnează înfrângerea URSS ca putere victorioasă în 1945 şi prăbuşirea ideologiei*

comuniste, al cărei stindard era RDG. Gorbaciov pierde teren".[309]

Ca şi la Malta, Bush şi-a jucat cu talent rolul, copleşindu-şi interlocutorul cu asigurări formale şi promisiuni de sprijin, dar şi şantajându-l voalat.[310]

Abia a doua zi după ce Gorbaciov a consimţit la reunificarea Germaniei în NATO, Bush i-a oferit, la rândul său, mult doritul tratat comercial, care a fost semnat în Camera de Est a Casei Albe. În memoriile sale, Gorbaciov afirmă că acesta a fost „cel mai dificil subiect" aflat în discuţie în timpul vizitei sale la Washington.[311] Preşedintele american l-a avertizat însă pe omologul său sovietic că nu va trimite documentul Congresului,

[306]Mihail Narinski, *Liderii sovietici şi reunificarea germană,* în „Magazin Istoric", nr. 4 (553)/ aprilie 2013, p. 67.

[307] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 279.

[308] George Bush şi Brent Scowcroft, *op. cit.,* p. 282.

[309] Catherine Durandin, *CIA în război,* p. 236.

[310] „Pentru liderul sovietic, cel mai bun lucru pe care-l putea obţine era să negocieze un aranjament care să stabilizeze situaţia în timp ce Uniunea Sovietică avea să devină un partener egal cu Statele Unite în procesul de făurire a «noii ordini mondiale». Cel puţin acesta era sentimentul nutrit de Gorbaciov, pe care Bush l-a exploatat cu pricepere în Malta şi apoi la Washington. **Reprezentaţia actoricească dată de Bush merită toate laudele (subl. n.J**. El şi-a acoperit cu promisiuni omologul sovietic, i-a dat asigurări, l-a flatat şi **l-a ameninţat subtil (subl. n.J**. Trebuia să-l seducă pe Gorbaciov cu planurile parteneriatului global în timp ce îi cerea acceptul pentru prăbuşirea imperiului sovietic din Europa". Zbigniew Brzezinski, *A doua şansă. Trei preşedinţi şi criza superputerii americane,* Bucureşti, Editura Antet, [2008], p. 48.

[311] Mikhail Sergeevich Gorbachev, *op. cit.,* p. 539.

dacă Moscova nu va ridica sancţiunile impuse Lituaniei. În domeniul dezarmării, cele două părţi au mai încheiat un acord referitor la armele chimice şi un altul privitor la experienţele nucleare. La conferinţa comună de presă, Bush a declarat că el şi Gorbaciov erau „întru totul de acord" că aparteneţa la una dintre cele două alianţe militare era „o chestiune în care trebuiau să hotărască germanii înşişi". Sovieticii nu au avut niciun fel de obiecţii faţă de această afirmaţie.[312]

La sfârşitul summitului, Bush jubila. Le-a mărturisit apropiatelor că, din punctul său de vedere, îşi îmbunătăţise relaţia personală cu Gorbaciov Cu toate acestea, „se temea că, în urma întâlnirii la cel mai înalt nivel, s-ar putea ca Gorbaciov să-şi piardă puterea". Nu era vorba doar despre potenţiala compromitere a conducătorului sovietic în faţa propriilor cetăţeni şi în faţa liniei dure a comuniştilor de la Moscova pentru că acceptase condiţiile occidentale privind refacerea Germaniei; în timpul tratativelor, Bush observase că între membrii echipei sovietice existau divergenţe, iar uneori Gorbaciov era contrazis de către unii colaboratori.[313] Era un semn evident că steaua roşie a acestuia începea, încet-încet, să pălească.

Peste numai câteva zile, Rusia lui Boris Elţîn deschidea „parada suveranităţilor şi războiul legilor".[314] La 12 iunie, Parlamentul a aprobat Declaraţia de suveranitate, cu 907 voturi pentru, 13 voturi împotrivă şi 9 abţineri. De asemenea, a proclamat supremaţia legislaţiei republicane în faţa celei sovietice.[315] Deşi declaraţia conţinea o decizie referitoare la rămânerea Rusiei în componenţa unei Uniuni înnoite, precedentul era creat, anticipând dezmembrarea URSS.[316]

[312] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* pp. 288-289.

[313] *Ibidem,* p. 290.

[314] Mihail Sergheevici Gorbaciov, *Amintiri,* p. 502.

[315] Anders Åslund, *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed,* Washington, DC, Peterson Institute for International Economics, 2007, p. 75.

[316] Adrian Cioroianu, *op. cit.,* p. 78.

În aceeaşi lună, o analiză a CIA avertiza asupra erodării constante a puterii şi influenţei lui Gorbaciov: „Recenta accelerare a evenimentelor politice din URSS ar putea produce curând discontinuităţi majore în politica sovietică şi schimbări substanţiale în conducerea la

vârf. Preşedintele Gorbaciov pierde controlul asupra proceselor politice şi se va afla sub o presiune crescândă pentru a face o mişcare dramatică spre stânga sau spre dreapta, în încercarea de a recâştiga iniţiativa politică". În acest context, era evocat şi riscul unei lovituri de stat la adresa sa.[317]

În perioada 2-13 iulie, Gorbaciov a prezidat cel de-al XXVIII- lea Congres al PCUS. Lucrările au urmat ritualul cunoscut: Gor- baciov a ţinut în plen un discurs prin care a încercat să-i motiveze pe cei prezenţi, anunţându-i că *perestroika* mai are nevoie de doar doi ani pentru a deveni victorioasă; iar delegaţii l-au reales secretar general al partidului. Lovitura de teatru s-a produs însă în penultima zi a congresului, când Elţîn şi-a manifestat fronda, prezentându-şi demisia din PCUS.[318]

Cam în aceeaşi perioadă, Bush şi Baker au decis, cu pragmatism, că venise vremea să nu mai joace totul pe o singură carte şi să cultive relaţii şi cu un alt potenţial lider sovietic, în afara lui Gorbaciov, iar orientarea către Elţîn se impunea de la sine.[319] Mai târziu – când şi-a aşternut pe hârtie amintirile şi a putut citi mărturiile unora dintre „partenerii" săi americani, dar şi unele rapoarte ale CIA – Gorbaciov a scris cu amărăciune: „Dar, de la începutul anului 1990, aşa cum se vede din documente care au fost apoi publicate şi au devenit cunoscute, o serie de lucrători ai serviciilor secrete americane şi personal ministrul american al Apărării, Dick Cheney, au început să-l convingă insistent pe preşedintele SUA să renunţe la «miza» sa monocentrică pe Gorbaciov şi să-l susţină pe B. Elţîn. Argumentul lor principal era faptul că planurile politice ale lui Elţîn referitoare la dezmembrarea şi lichidarea Uniunii Sovietice, ca şi la introducerea în

317 Robert M. Gates, *op. cit.,* p. 518.

318 Adrian Cioroianu, *op. cit.,* pp. 79-80.

319 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 305.

Rusia a pieţei libere, necontrolate de stat, răspund mai bine intereselor naţionale ale SUA decât linia politică a lui Gorbaciov, care este preocupat de modalităţile de a «atenua» socialismul de stat şi de a trece numai la o economie de stat «reglementată»".[320]

Dincolo de tristeţea îndreptată spre trecut a părintelui politicii de *perestroika,* trebuie spus că decizia Casei Albe de a stabili şi alte canale de comunicare cu Moscova nu însemna doar abandonarea cinică a lui Gorbaciov, ci – mai degrabă – asigurarea unei alternative. Deocamdată, soarta Uniunii Sovietice nu părea pecetluită.

De altfel, s-a dovedit că administraţia de la Washington avea încă nevoie de Gorbaciov. În primele ore ale zilei de 2 august 1990, Irakul lui Saddam Hussein a ocupat micul emirat producător de petrol, Kuwait. În paranteză fie spus, CIA a eşuat lamentabil în anticiparea agresiunii irakiene. La 31 iulie, Agenţia încă mai susţinea că o invazie era improbabilă (de altfel, şi cei din KGB fuseseră prinşi pe picior greşit). Casa Albă a aflat despre agresiune abia când trupele irakiene se revărsau peste grani- ţă.[321] La cererea SUA, Consiliul de Securitate al ONU a adoptat, în aceeaşi zi, Rezoluţia nr. 660, care condamna invazia, cerea retragerea imediată şi necondiţionată a Irakului şi solicita părţilor să înceapă negocieri. Până la 29 noiembrie, Consiliul va mai adopta încă 11 rezoluţii pe această temă. Rezoluţia nr. 678/ 29 noiembrie autoriza statele membre ONU să ia toate măsurile necesare împotriva Irakului, dacă acest stat nu se va retrage din Kuwait până la 15 ianuarie 1991, constituind baza legală a Războiului din Golf, în ipoteza în care Bagdadul nu se conforma.[322] În toată această perioadă, Moscova nu şi-a exercitat dreptul de veto, plasându-se la „remorca americană".[323]

A fost nevoie de eforturi diplomatice considerabile, astfel încât Kremlinul să adopte această atitudine. Încă din prima zi,

320 Mihail Sergheevici Gorbaciov, *op. cit.,* p. 546.

321 Tim Weiner, *op. cit.,* pp. 445-446.

322 Institutul de Istorie şi Teorie Militară, *Războiul din Golf. Studiu politico- militar,* Bucureşti, Editura Militară, 1991, pp. 43-44.

323 *Ibidem,* p. 29.

James Baker şi Eduard Şevardnadze s-au întâlnit pe aeroportul Vnukovo 2 din Moscova şi s-au pus de acord în privinţa unei declaraţii comune, care condamna invadarea emiratului de către armata lui Saddam Hussein. Gorbaciov se afla într-o situaţie neplăcută: Irakul era un stat aliat căruia Moscova îi furnizase armament. Mii de consilieri sovietici se aflau în ţară,

asistând armata irakiană. Ca să nu mai pomenim despre faptul că URSS avea printre locuitorii săi peste 50 de milioane de musulmani. Prin urmare, nu putea accepta cu uşurinţă o acţiune militară americană pentru a-l scoate pe Saddam din Kuwait. Bush a încercat să-i măgulească orgoliul, propunându-i o întrevedere într-o capitală neutră din Europa. Intenţiona chiar să-i ofere un modest ajutor financiar. La 9 septembrie, cei doi şefi de stat s-au întâlnit la Helsinki, în Palatul prezidenţial al preşedintelui finlandez, Mauno Koivisto, reuşind să convină asupra unei declaraţii comune care conţinea următorul fragment: *„Preferinţa noastră este să rezolvăm criza în mod paşnic şi vom fi uniţi împotriva agresiunii Irakului atâta timp cât există criza. Cu toate acestea, suntem hotărâţi să vedem această criză terminată şi, dacă actualele măsuri nu reuşesc să-i pună capăt, suntem pregătiţi să luăm în considerare măsuri adiţionale, în conformitate cu Carta ONU. Trebuie să demonstrăm dincolo de orice dubiu că agresiunea nu foloseşte şi nu va folosi".*[324]

Gorbaciov alesese să pozeze în liderul raţional şi pacifist, apărător al dreptului internaţional şi, deşi a susţinut eliberarea necondiţionată a Kuwaitului, a făcut tot posibilul să evite o confruntare terestră între americani şi irakieni.[325]

La conferinţa de presă, el a fost întrebat de un reporter în ce măsură se poate face o legătură între abordarea sovietică şi ajutorul financiar propus de Washington. „Ar fi foarte simplist şi foarte superficial să se creadă că Uniunea Sovietică ar putea fi

[324] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 335, nota nr. 1.

[325] Institutul de Istorie şi Teorie Militară, *op. cit.,* p. 29.

cumpărată cu dolari"[326] – a răspuns imperturbabil şeful de la Kremlin.

Bush şi Gorbaciov s-au mai întâlnit la Paris, la 19 noiembrie 1990, la un summit al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE). Pe lângă semnarea Tratatului referitor la reducerea forţelor convenţionale în Europa *(Convenţional Forces în Europe Treaty – CFE)* potrivit căruia numărul total de tancuri, piese de artilerie şi vehicule blindate de luptă pe care Moscova le putea păstra la vest de Munţii Urali era cu aproape 70% mai mic decât în 198 9[327], cei doi lideri au avut un tête-à-tête în timpul căruia au discutat, din nou, despre probleme legate de situaţia din Golful Persic. Între timp, la 3 octombrie 1990, Germania îşi sărbătorise, cu fast şi bucurie, reunificarea, iar la 15 octombrie 1990 Gorbaciov fusese desemnat câştigător al Premiului Nobel pentru Pace, ca o recunoaştere a iniţiativelor prin care a promovat pacea internaţională – inclusiv cele care au condus la schimbările politice din Europa Răsăriteană. Totodată era aclamat pentru contribuţia sa la încheierea Războiului Rece. În articolul din *The New York Times* care anunţa acordarea prestigiosului premiu, erau prezentate datele unui sondaj de opinie care indicau că 49% (dintr-un eşantion de 960 de americani) dintre cei intervievaţi considerau că superputerile abandonaseră confruntarea, faţă de 43% care nu erau de acord cu această afirmaţie. În sondajele precedente, majoritatea americanilor considera că Războiul Rece nu luase încă sfârşit.[328]

[326] A se vedea *Joint News Conference of President Bush and Soviet President Mikhail Gorbachev în Helsinki, Finland,* 9 septembrie 1990, George Bush Presidential Library and Museum at Texas A&M University, la http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2207&year=1990&month=9, pagină consultată la 2 iulie 2014.

[327] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 365.

[328]Sheila Rule, *Evolution în Europe. Gorbachev Gets Nobel Peace Prize For Foreign Police Achievements,* „The New York Times", 16 octombrie 1990, p. Al şi p. A12.

La Paris, Gorbaciov a cinat cu Bush la reşedinţa ambasadorului Statelor Unite.[329] Discuţia a fost cordială, pe alocuri chiar sentimentală. Bush a adoptat un ton cald, amical: „Mă bucur să vă văd. Mă gândesc mereu la dumneavoastră. Treceţi printr-o perioadă dificilă. Desigur, nu vreau să mă amestec în treburile voastre interne, dar permiteţi-mi să spun: vom încerca să facem tot ceea ce putem pentru a vă ajuta în misiunea dumneavoastră împovărătoare". Apoi l-a felicitat pe Gorbaciov pentru primirea Premiului Nobel, ba chiar l-a măgulit spunându-i că vestea a fost primită cu căldură la Washington. De asemenea, l-a încurajat, afirmând că această onoare reprezintă totodată expresia încrederii că va izbuti să ducă până la capăt reformele. Schimbând subiectul, Bush i-a mărturisit lui Gorbaciov că, în urmă cu câteva zile, fusese oaspetele cancelarului german Helmut Kohl, prilej cu care vizitase unele baze americane din Germania. Se uitase în ochii „băieţilor", care sunt „copiii şi nepoţii

noştri” şi se gândise că nu ar vrea să-i trimită la război, un sentiment pe care, desigur, îl împărtăşise cândva şi Gorbaciov privind la tinerii săi militari. În acest moment, Bush a abordat frontal subiectul care-l interesa cel mai mult: „În această privinţă, am nevoie de ajutorul dumneavoastră. Trebuie să adoptăm în cadrul ONU o rezoluţie care să aprobe adoptarea măsurilor necesare, respectiv folosirea forţei, pentru a-l convinge pe Saddam Hussein că trebuie să se conformeze cerinţelor stabilite de ONU. Sincer vorbind, nu văd niciun alt mod de a-l convinge că trebuie să facă ceea ce toată lumea îi solicită”.[330]

În opinia noastră, Bush şi-a demonstrat astfel încă o dată măiestria de manipulator subtil al interlocutorului, de data aceasta apelând la „coarda sensibilă” a liderului sovietic. În limbaj comun, mesajul său era simplu: „Iată, mă gândesc la tine, ştiu

[329] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 360.

[330] *Record of a Conversation between M. S. Gorbachev and President of the US George Bush în Paris, November 19,1990,* Digital Archive, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, DC, la http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118944, pagină consultată la 5 august 2014.

prin ce treci, te înţeleg, o să încerc să te ajut. Înţelege-mă şi tu şi ajută-mă! Să arătăm lumii că suntem împreună în povestea asta”.

În continuare, Bush l-a comparat pe Saddam cu Hitler şi a menţionat că opinia publică americană susţine, în mare măsură, intervenţia, deşi el însuşi ar fi preferat să nu fie necesară. Preşedintele american i-a dat de înţeles omologului său că nu doreşte să-i forţeze mâna în niciun fel, tocmai de aceea a preferat să-i vorbească între patru ochi: *„Cele două state ale noastre au fost inamice, dar în prezent colaborează. Chiar dacă în situaţia dată nu mă puteţi ajuta, vom coopera cu toate acestea. Dar eu vă cer să mă ajutaţi să-i trimit lui Saddam acest semnal. Considerăm că va fi de ajuns [pentru a-l obliga] pe Saddam să facă ceea ce i se cere".*[331]

Gorbaciov s-a lăsat înduplecat. A spus că nu vrea să-l vadă pe Bush la ananghie, că ar fi de preferat ca războiul – care s-ar putea transforma pentru americani într-un alt Vietnam – să nu înceapă şi s-a declarat de acord cu adoptarea rezoluţiei. A avut şi o mică rezervă: rezoluţia, care putea fi adoptată cât timp SUA deţineau conducerea rotativă a Consiliului de Securitate, trebuia să fie „bipolară”. Adică să autorizeze folosirea forţei pe de o parte, dar, pe de altă parte, să-i acorde şi lui Saddam o ultimă şansă, respectiv o perioadă în care să se retragă din Kuwait – până la mijlocul lunii ianuarie 1991. Bush a acceptat imediat, apreciind că şi chinezii (care au, la rândul lor, drept de veto), ar putea fi de acord cu o asemenea formulă.[332]

Prin urmare, adoptarea Rezoluţiei nr. 678/ 29 noiembrie, pe care am evocat-o anterior, nu a întâmpinat probleme. Rezultatul votului a fost 12 voturi pentru, două împotrivă (Cuba şi Yemen – care, nefiind membri permanenţi ai Consiliului de Securitate, nu aveau drept de veto) şi o abţinere (China).[333]

Operaţiunea „Furtună în deşert” a început la 17 ianuarie 1991, după ce expiraseră toate ultimaturile ONU care ar fi

[331] *Ibidem.*

[332] *Ibidem.* Vezi şi Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 360.

[333] Institutul de Istorie şi Teorie Militară, *op. cit.,* p. 44.

trebuit să-l determine pe dictatorul irakian să se retragă din Kuwait. În Războiul din Golf, victoria forţelor multinaţionale, conduse de SUA, a fost rapidă. La 28 februarie 1991, preşedintele Bush anunţa deja încetarea luptelor. Irakienii fuseseră scoşi din Kuwait. Armata lor nu mai reprezenta o ameninţare: 29 dintre cele 42 de divizii fuseseră complet distruse, peste 3000 de tancuri şi în jur de 1900 de tunuri fuseseră scoase din luptă. Numărul prizonierilor se ridica la aproape 200000. Irakul se văzuse forţat să accepte necondiţionat toate rezoluţiile ONU.[334] Dar prima „victimă colaterală” a războiului se înregistrase la Moscova. La 20 decembrie 1990, Eduard Şevardnadze, ministrul sovietic de Externe, a demisionat.[335] Pierderea glacisului strategic în Europa, reunificarea Germaniei, revendicările tot mai puternice ale Statelor Baltice, şi, în sfârşit, criza din Golf provo- caseră mari nemulţumiri în rândul comuniştilor din linia dură, conservatoare. Şevardnadze era ţinta unor

critici acerbe pentru poziţia sa de cedare în faţa SUA, fiind în aceeaşi măsură afectat de atitudinea şefului său de la Kremlin, prea puţin dispus să-i ia apărarea în public.[336] Gorbaciov însuşi se afla într-o poziţie incomodă, confruntându-se nu numai cu provocările externe, ci şi cu cele interne: probleme economice şi sociale insurmontabile, dublate de răzvrătirea republicilor, tot mai sfidătoare la adresa Uniunii. Un *Raport Informativ Zilnic (National Intelligence Daily – N/D*j, emis de CIA la 24 ianuarie, cuprindea o secţiune intitulată „Crizele şi momentele lor de cotitură", în care se arăta, printre altele: „Gorbaciov a declanşat un conflict fără un program concret şi cu şanse reduse de reuşită pe termen lung. El nu va ieşi decât cu mare greutate din această situaţie dificilă pentru care este răspunzător în mare măsură şi nu e deloc imposibil să

[334] Despre Războiul din Golf, a se vedea, de pildă, Richard Alan Schwartz, *Encyclopedia of the Persian Gulf War,* Jefferson, NC, McFarland & Company, 1998, *passim.*

[335] Jacques Lévesque, *The Enigma of 1989. The USSR, and the Liberation of Eastern Europe,* Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1997, p. 249.

[336] Archie Brown, *The Gorbachev Factor,* Oxford, New York, Oxford University Press, 1996, p. 278.

devină principala sa victimă".[337] Mai grav, chiar unele publicaţii sovietice începeau să pună la îndoială politicile liderului sovietic. Indirect, înfrângerea armatei lui Saddam Hussein reprezenta o umilinţă şi pentru Uniunea Sovietică, întrucât, la urma urmei, mare parte din tehnica de luptă irakiană distrusă cu atâta uşurinţă de americani fusese furnizată de Moscova, care contribuise şi la antrenarea militarilor irakieni. La 12 februarie, ziarul *Sovietskaia Rusia* îşi informa cititorii că hotărârea guvernanţilor sovietici de a permite coaliţiei formate de americani să folosească forţa împotriva Irakului „pusese capăt existenţei URSS ca mare putere".[338]

Un raport al Oficiului CIA pentru Analize Sovietice (SOVA), datat 25 aprilie 1991, era încă şi mai devastator. Intitulat *Cazanul sovietic*, documentul surprinde astăzi prin acuitatea cu care a prevăzut desfăşurările ulterioare. Prima frază este grăitoare: „Criza economică, aspiraţiile spre independenţă şi forţele anticomuniste destramă Imperiul sovietic şi sistemul de guvernare".[339] Analiştii americani apreciau că Boris Elţîn devenise adversarul fostei ordini şi avea şanse reale de a deveni primul preşedinte al Rusiei ales prin scrutin universal, căpătând astfel o legitimitate de netăgăduit. În schimb, credibilitatea lui Gorbaciov se apropia de zero, politicile sale neaducând rezultatele sperate, iar economia aflându-se într-o „spirală descendentă". Până şi unii dintre apropiaţii săi începeau să-l părăsească. La nivelul opiniei publice, un sondaj de opinie dezvăluia că 52% dintre respondenţi (cetăţeni sovietici!) considerau că ipocrizia este trăsătura care-l caracterizează cel mai bine. În aceste condiţii, se considera că dinozaurii comunişti ar putea fi tentaţi să încerce să-şi impună controlul „cu sau fără Gorbaciov", dar se estima (cu acurateţe, după cum s-a putut vedea ulterior), că un eventual puci nu avea şanse de reuşită. Specialiştii CIA intuiau, corect, că naţionalismul, separatismul şi aspiraţia spre independenţă reprezentau cea mai

[337] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 403.

[338] *Ibidem,* p. 426.

[339] Central Intelligence Agency, Office of Soviet Analysis, *The Soviet Cauldron,* 25 aprilie 1991, în Benjamin B. Fischer, *op. cit.,* p. 111.

 directă ameninţare la adresa Uniunii, mai ales în Ucraina, Bielorusia, Georgia şi Ţările Baltice.[340]

În aceste condiţii, administraţia de la Casa Albă nu avea niciun interes să arunce banii contribuabilului american în „cazanul sovietic". Dimpotrivă. Spre dezamăgirea sa, Gorbaciov avea să constate că nu putea miza pe sprijinul financiar al SUA, în care îşi pusese atâtea speranţe, pentru a mai îndulci situaţia economică precară a Uniunii Sovietice. Deşi, în iunie, primise cu satisfacţie vestea că americanii acordau URSS un credit de 1,5 miliarde de dolari pentru a cumpăra grâne, ajutorul era practic nesemnificativ. Războiul din Golf costase 100 de miliarde de dolari, bani care fuseseră adunaţi imediat – le reproşa el interlocutorilor de la Washington – de ce nu s-ar fi strâns şi pentru *perestroika* o sumă similară?[341] La 17 iulie, Gorbaciov s-a întâlnit la Londra cu Bush, în marja unei reuniuni a Grupului celor mai importante şapte state industrializate (G7Ţ De data aceasta, el nu şi-a putut reţine amărăciunea, reproşându-i preşedintelui american că nu ar considera că este în interesul

SUA ca URSS să se bucure de prosperitate. Ieşirea sa era generată şi de şocul resimţit de modul în care fusese reflectată venirea sa la Londra de presa internaţională. Obişnuit să fie aclamat de media din Occident, se vedea acum ridiculizat: era privit drept „cerşetorul comunist" care stătea cu „pălăria în mână" în faţa „părinţilor capitalismului". La finalul discuţiilor avute şi cu alte autorităţi din Grupul Celor Şapte, liderul sovietic nu a obţinut altceva decât gratuite urări de bine.[342]

Cei doi lideri s-au revăzut, peste numai câteva zile, la 30 iulie, cu prilejul primei vizite pe care Bush senior o făcea la Moscova, în calitate de preşedinte. A fost o întâlnire mai fructuoasă: după zece ani de negocieri dificile, tratatul START era, în sfârşit, semnat. Cu acest prilej, Bush s-a întâlnit şi cu Boris Elţîn, care era, din 12 iunie 1991, primul preşedinte al Rusiei ales prin vot

[340] *Ibidem,* pp. 111-119.

[341] Martin McCauley, *op. cit.,* p. 124.

[342] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* pp. 522-523.

universal. De aici, liderul american s-a îndreptat spre Kiev, unde a ţinut un discurs în faţa parlamentului ucrainian. Spre stoparea asistenţei, el l-a lăudat pe Gorbaciov pentru eforturile sale, susţinând că acesta a înfăptuit lucruri extraordinare, iar politica sa a avut drept obiective libertatea, democraţia şi bunăstarea economică. Mai mult, el le-a recomandat ucrainienilor să nu caute independenţa în dauna libertăţii şi i-a avertizat că SUA nu-i vor sprijini pe cei care promovează „naţionalismul sinucigaş, bazat pe ură etnică".[343] Nu doar ucrainienii au fost şocaţi. William Safire a comentat ironic evenimentul, în paginile cotidianului *The New York Times,* caracterizându-l drept „discursul laş din Kiev".[344] Poate că Bush s-a simţit dator să-i întoarcă lui Gorbaciov o mică favoare prin gestul său. Dar, mai presus de orice, el ar fi preferat de fapt să încurajeze menţinerea unei Uniuni Sovietice slăbite şi dependente economic de Occident, care ar fi deţinut controlul ferm al armelor nucleare, în loc să se vadă nevoit să negocieze cu patru noi puteri nucleare (Rusia, Bielorusia, Ucraina şi Kazahstan), a căror politică putea deveni imprevizibilă.[345]

La 1 august 1991, a fost publicată noua *Strategie de Securitate Naţională,* care încerca să călăuzească politica SUA într-o lume post-Război Rece. De la adoptarea precedentului document, pe lângă Războiul din Golf, în urma căruia se putea vorbi despre „o nouă ordine mondială", se mai produsese un eveniment important, mai ales din punct de vedere simbolic: la 1 iulie 1991, la Praga, Pactul de la Varşovia se autodesfiinţase.[346] În perspectivă, relaţiile cu Uniunea Sovietică rămâneau o preocupare majoră. De remarcat că statutul URSS era mai degrabă incert – un fost

[343] Serhii Plokhy, *The Last Empire. The Final Days of the Soviet Union,* London, Oneworld Publications, 2014, p. 64.

[344] Sean Wilentz, *op. cit.,* p. 313.

[345] Pierre Lorrain, *Incredibila alianţă Rusia-Statele Unite,* Bucureşti, Editura Ştiinţelor Sociale şi Politice, [2002], p. 77.

[346] Mioara Anton (ed.), *România şi Tratatul de la Varşovia. Conferinţele miniştrilor Afacerilor Externe şi ale adjuncţilor lor (1966-1991),* Bucureşti, Editura Alpha MDN, 2009, p. 1230.

 inamic, care nu putea fi însă privit ca un stat prieten – ca şi viitorul său:

„De peste 40 de ani, marea strategie americană de îngrădire a reflectat o epocă de expansiune a puterii sovietice, a agresiunii sovietice şi comunismului sovietic. Totuşi, descoperim acum că Uniunea Sovietică este mult mai concentrată asupra sa, întrucât se luptă cu propriile crize interne. Nu ştim pe ce drum va apuca Uniunea Sovietică în cele din urmă, dar o revenire a superputerii inamice cu care ne-am confruntat peste 40 de ani este puţin probabilă". Cu toate acestea, Uniunea Sovietică rămânea singurul stat care avea capacitatea militară de a distruge societatea americană printr-un singur atac cataclismic, iar modernizarea forţelor sale strategice continua, în ciuda formidabilelor constrângeri economice.[347]

Strategia aprecia că unele „elemente ale relaţiilor americano- sovietice vor rămâne competitive şi există întotdeauna pericolul unei reapariţii a confruntării". De asemenea, evoluţia relaţiilor bilaterale avea să depindă de modul în care Uniunea Sovietică avea să îşi rezolve problemele, întrucât: „Ordinea internă a unui stat se reflectă în cele din urmă în

comportamentul său extern. Vom rămâne atenţi la potenţialele consecinţe strategice ale unei reveniri la politicile totalitare”.[348]

În aceeaşi lună, s-a dovedit că administraţia de la Washington avea de ce să-şi manifeste circumspecţia faţă de Moscova. La 19 august 1991, comuniştii antireformişti au încercat o lovitură de stat împotriva preşedintelui URSS. De altfel, Gorbaciov a fost avertizat, încă din 20 iunie, chiar de către Casa Albă, că urmează să aibă loc o tentativă de înlăturare a sa de la putere.[349] Puciul a eşuat la 21 august, în urma acţiunilor decisive ale popularului şi energicului Elţîn. Arestat pentru o scurtă perioadă, Gorbaciov a fost reinstalat în funcţiile deţinute. Dar, după cum observa

[347] The White House, *National Security Strategy of the United States,* Washington, DC, august 1991, p. 1.

[348] *Ibidem,* p. **6.**

[349] Vasile Buga, *Din enigmele puciului de la Moscova din august 1991,* în Constantin Corneanu, Adrian Pop, *op. cit,* p. 187.

istoricul rus Roi Medvedev, istoria Uniunii Sovietice s-a încheiat odată cu acest capitol, chiar dacă „agonia... a mai continuat câteva luni”.[350]

Prima analiză elaborată de CIA după puciul de la Moscova, în septembrie 1991, avea aceeaşi concluzie: „**URSS şi sistemul său comunist au murit**” **(subl.n.)**. Până şi titlul acestei Estimări speciale *(SNIE)* era grăitor – *Republicile din **fosta URSS** **(subl.n.)**: Perspective pentru anul următor.* Dar, dacă Uniunea Sovietică decedase, era mai complicat de desluşit ce fel de structură îi va lua locul. În acest sens, erau conturate trei posibile scenarii: 1. URSS se va transforma într-o confederaţie (republicile urmau să- şi coordoneze economia, apărarea şi politica externă); 2. unele dintre fostele republici sovietice alegeau să închege o formă de asociere politică limitată, în timp ce altele, precum Ucraina, şi-ar fi urmat propriul drum; 3. Uniunea Sovietică se va dezintegra.[351] După cum se poate lesne constata, ultimele două scenarii combinate întrezăreau viitorul.

Bush şi Gorbaciov s-au mai întâlnit, pentru ultima oară într- un context oficial, la Madrid, în 29-30 octombrie 1991, cu ocazia unei conferinţe de pace pentru Orientul Mijlociu. Conferinţa era patronată de SUA şi Uniunea Sovietică, dorindu-se emblematică pentru noul parteneriat americano-sovietic. La Madrid, Gorba- ciov era de nerecunoscut, părând mai degrabă absent sau absorbit de grijile legate de casă. În convorbirile particulare cu Bush, a vorbit despre complexitatea crizei cu care se confrunta, afirmând că ar fi stupid ca liderii republicilor să meargă pe calea „secesiunii”. La conferinţa comună, preşedintele american a ţinut să-l încurajeze în faţa reporterilor şi a lumii întregi: **„Încă eşti stăpân pe situaţie!”**[352]

[350] *Ibidem,* p. 209.

[351] Central Intelligence Agency, *The Republics of the Former USSR: The Outlook for the Next Year (SNIE 11-18.2-91),* septembrie 1991, în Benjamin B. Fischer, *op. cit.,* pp. 185-214.

[352] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* pp. 570-572.

La 1 decembrie 1991, aproape 90,3% dintre votanţii ucrai- nieni s-au declarat în favoarea separării de Uniunea Sovietică.[353] Bush îşi anunţase public intenţia de a recunoaşte independenţa Ucrainei încă de la 28 noiembrie, spre amărăciunea conducătorului sovietic.[354] La 8 decembrie, fără ştiinţa lui Gorbaciov, Boris Elţîn (Rusia), Leonid Kravciuk (Ucraina) şi Stanislav Şuşkevici (Bielorusia) s-au întâlnit lângă Brest, în pădurea Belovejskaia şi au convenit asupra dispariţiei Uniunii Sovietice în calitate de subiect de drept internaţional. În mod grăitor, ei l-au informat asupra acestei decizii mai întâi pe Bush şi abia apoi pe Gorbaciov.[355] La 21 decembrie, în capitala kazahă Alma Ata, 11 dintre cele 15 foste republici sovietice (fără cele trei state baltice şi Georgia) decideau constituirea Comunităţii Statelor Independente (CSI). În aceste condiţii, lui Gorbaciov – care din 24 august se retrăsese din funcţia de secretar general al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică – nu-i mai rămânea decât să-şi prezinte demisia din funcţia de preşedinte al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste. O va face la 25 decembrie, într-o alocuţiune televizată. Cu câteva ore înainte de a face acest anunţ, el l-a sunat pe Bush, la Camp David: *„Dragul meu George, numai bine! Dă-mi voie să încep cu ceva plăcut. Un Crăciun fericit ţie, Barbarei şi familiei tale!"* Conversaţia a fost caldă, un rememeber emoţionant al legăturii care se crease între ei de-a

lungul timpului, întrerupt din când în când de exprimarea speranţei în viitor. La finalul dialogului, Bush a promis că va întreţine prietenia cu Gorbaciov şi cu consoarta sa, Raisa: *„Barbara şi cu mine preţuim nespus de mult această prietenie".*[356]

Uniunea Sovietică încetase să mai existe. În timp ce drapelul roşu era coborât de pe Kremlin, Bush îşi ţinea, din Biroul Oval, propriul discurs televizat. Cu acest prilej, el l-a omagiat pe ex- preşedintele sovietic pentru eforturile depuse în sprijinul păcii mondiale. Fără a vorbi despre înfrângerea URSS, pentru a-l

353 Adrian Cioroianu, *op. cit.,* p. 115.

354 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 573.

355 Martin McCauley, *op. cit.,* p. 127.

356 Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 591.

menaja pe Gorbaciov, a proclamat doar sfârşitul Războiului Rece: *„Timp de peste patruzeci de ani, Statele Unite au condus Occidentul în lupta împotriva comunismului şi a ameninţării pe care o reprezenta el la adresa valorilor noastre principale. Această confruntare a luat sfârşit".*[357]

Brent Scowcroft împărtăşea acelaşi sentiment de uşurare şi de satisfacţie abia cenzurată: *„Se terminase. Un eveniment pe care nu mi-aş fi imaginat niciodată că îl voi vedea în timpul vieţii mele chiar s-a produs. Mia lăsat o senzaţie de amorţeală, de neîncredere. Nu pentru că nu lam văzut venind. Eram obişnuit, chiar oarecum călit, să privesc la un Gorbaciov în mod constant asediat, dar semnele unei deteriorări rapide după tentativa de lovitură de stat erau fără echivoc. Nu, evenimentele indicau o tendinţă clară; era mai ales incapacitatea pură de a înţelege că un astfel de eveniment istoric s-ar putea produce într-adevăr. Reacţia mea iniţială la coborârea steagului de pe Kremlin pentru ultima oară a fost una de mândrie faţă de rolul nostru în atingerea acestui rezultat.* ***Am muncit din greu pentru a împinge Uniunea Sovietică în această direcţie, într-un ritm care să nu provoace o explozie la Moscova şi, cu atât mai puţin, o conflagraţie mondială*** **(subl.n.) –** *care nu era în perspectivă istorică un eveniment neaşteptat în timpul agoniei marilor imperii".*[358] Desigur, admite Scowcroft, americanii îşi făcuseră partea lor de treabă. De rest se ocupase Gorbaciov, care avusese meritul de a încerca să reformeze un sistem care nu putea fi reformat.

357 *Ibidem,* p. 592.

358 George Bush şi Brent Scowcroft, *op. cit.,* p. 563.

Concluzii

În 1835, la apariţia *Democraţiei* lui Tocqueville, probabil că mulţi cititori au fost nedumeriţi de afirmaţia profetică a acestuia, conform căreia viitorul va fi marcat de confruntarea globală dintre ruşi şi americani.[359] Istoria avea să-i dea dreptate.

A fost nevoie de un „război de şaptezeci şi şapte de ani" (1914-1991), dacă acceptăm teza istoricului Neagu Djuvara, pentru a determina puterea „căreia îi revenea de acuma rolul de a domina ultima fază a civilizaţiei occidentale.[360]

În 1991, la finalul ultimului capitol al conflictului, Războiul Rece, nu exista niciun dubiu în privinţa învingătorului.

359 **„Pe pământ sunt acum două mari popoare care, pornite din două puncte diferite, par că avansează spre acelaşi scop: ruşii şi americanii (subl.n.)**. Ambele au crescut în obscuritate; şi în timp ce lumea se uita în altă parte, ele au ajuns în primul rang al naţiunilor şi oamenii au descoperit, aproape în acelaşi timp, şi naşterea şi măreţia lor. Toate celelalte popoare par că au atins limitele trasate de natură şi că de acum înainte nu trebuie decât să le păstreze; dar aceste două popoare sunt în creştere; toţi ceilalţi, fie că s-au oprit, fie că avansează foarte greu doar cele două evoluează într-un ritm susţinut şi rapid pe un drum căruia nimeni nu-i vede capătul. Americanul combate obstacolele pe care i le pune în faţă natura; rusul se luptă cu oamenii. Unul luptă cu pustietatea şi barbaria, celălalt cu civilizaţia înarmată cu toate armele ei; astfel, victoriile americanului sunt obţinute cu brăzdarul plugarului, cele ale rusului – cu sabia soldatului. **Pentru a-şi atinge scopul, primul se sprijină pe interesul personal pe care îl lasă să acţioneze fără să-l dirijeze, pe forţa şi raţiunea indivizilor. Cel de-al doilea concentrează într-un singur om întreaga putere a societăţii. Primul are ca principal mijloc de acţiune libertatea, cel de-al doilea – servitutea. Punctele lor de plecare sunt diferite, căile**

diverse; totuşi, fiecare dintre ei pare a fi chemat, datorită unui plan secret al Providenţei, să ţină într-o zi, în mâinile sale, destinele unei jumătăţi de lume (subl.n.)". Alexis de Tocqueville, *Despre democraţie în America,* vol. I, Bucureşti, Humanitas, 1995, pp. 501-502.

[360] Neagu Djuvara, *Războiul de şaptezeci şi şapte de ani şi premisele hegemoniei americane (1914-1991). Eseu de istorie-politologie,* Bucureşti, Humanitas, 2008, p. 6.

Începând din 1989, Uniunea Sovietică a pierdut întâi glacisul strategic construit cu atâta efort de către Stalin, la sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial[361], în timp ce Statele Unite şi-au menţinut prezenţa militară în Europa, ba mai mult, au consolidat NATO prin reunificarea Germaniei în cadrul Alianţei, un an mai târziu. Apoi, URSS însăşi s-a destrămat în 1991, rezultatul fiind 15 republici independente, dintre care cea mai importantă, Federaţia Rusă, a fost împinsă din punct de vedere geopolitic într-o „fundătură continentală". Şi mai semnificativ, Rusia a revenit teritorial la graniţele din vremea lui Petru cel Mare[362], şi – cu atât mai dureros – s-a despărţit de Ucraina. A devenit, dintr-o super- putere mondială, o simplă putere regională, abandonând exclusiv Statelor Unite râvnitul statut. Economia sa era secătuită, fiind dependentă de sprijinul Vestului. La nivel militar, Pactul de la Varşovia s-a desfiinţat, iar Moscova a acceptat reduceri semnificative ale arsenalului său. Din punct de vedere ideologic, Rusia şi-a renegat însăşi ideologia în virtutea căreia pretinsese preeminenţa planetară şi s-a convertit, fie şi de faţadă, la valorile Occidentului: economie de piaţă, stat de drept, separaţia puterilor, alegeri libere etc. După cum observa François Furet, comunismul se termină în neant, iar dispariţia Imperiului sovietic lasă în urmă o *tabula rasa:* ***„nici principii, nici coduri, nici instituţii, nici măcar o istorie".***[363]

Oare ce alt rezultat ar fi fost mai dezirabil pentru Washington? Cum ar fi putut fi atins şi cu ce costuri, umane şi materiale? O capitulare necondiţionată a Kremlinului – în urma unei conflagraţii apocaliptice ce ar fi reclamat pierderi, umane şi

[361] Laurenţiu Constantiniu, *Uniunea Sovietică între obsesia securităţii şi insecurităţii,* Bucureşti, Editura Corint, 2010, p. 265.

[362] Henry Kissinger, *Are nevoie America de o politică externă? Către diplomaţia secolului XXI,* [Bucureşti], Incitatus, 2002, p. 63. Frontierele Rusiei au fost restrânse „la ceea ce fuseseră cam la 1600 spre Vest, adică imediat după domnia lui Ivan cel Groaznic" – Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de şah. Supremaţia americană şi imperativele sale geostrategice,* Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2000, p. 103.

[363] François Furet, *Trecutul unei istorii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX,* Bucureşti, Humanitas, 1996, pp. 7-8.

materiale, de neconceput inclusiv pentru câştigător – şi care ar fi dus la ocuparea militară a unei Moscove fumegânde şi la dictarea constituţiei de către un general american?

Victoria SUA este nu doar deplină, ci şi elegantă, fiind obţinută în mod paşnic, în urma unei perioade de destindere şi de negocieri intense. La sfârşitul Primului Război Mondial, Rusia bolşevică, ulterior Uniunea Sovietică, s-a văzut izolată, un stat paria al sistemului internaţional, căpătând complexul de cetate asediată şi fiind nevoită să colaboreze cu alte state revizioniste, precum Germania. După Al Doilea Război Mondial, Uniunea Sovietică s-a regăsit în tabăra coaliţiei învingătoare, trupele Armatei Roşii avansând până la Berlin şi impunând propriul sistem social-politic ţărilor „eliberate", ceea ce i-a permis ulterior să ameninţe Occidentul şi să ridice ambiţii globale. La sfârşitul Războiului Rece, SUA şi-au asumat misiunea de a transforma fostul adversar de moarte într-un actor clasic şi responsabil al comunităţii internaţionale. Şi, pe cât este posibil, au încercat să menajeze respectul de sine al Rusiei şi vanitatea sa rănită. Moscovei i s-a oferit rolul de partener, de mai mică anvergură, e adevărat, al SUA, rol cu care trebuia să se acomodeze treptat.

Dar eleganţa nu exclude echivocul. Războiul Rece a început fără o declaraţie şi s-a încheiat fără un tratat.[364] Se mai poate vorbi despre câştigători şi perdanţi? A fost Moscova într-adevăr atrasă pe orbita Occidentului? Fostul consilier pe probleme de securitate naţională al preşedintelui Carter, Zbigniew Brzezinski,

[364] Don Juan Manuel de Castille et Leon a inventat expresia „Război Rece" în secolul al XIV-lea, pentru a descrie conflictul din Spania între creştini şi musulmani; un conflict în care ostilităţile au început fără declaraţie de război şi s-au sfârşit fără un tratat de pace. Bernard

Mannes Baruch a folosit din nou termenul într-un discurs rostit în Columbia, la 16 aprilie 1947, pentru a caracteriza starea relaţiilor internaţionale din perioada postbelică. Cam în aceeaşi perioadă, Walter Lippman a publicat o carte cu acelaşi titlu, de aceea e greu de spus cine a „reînviat" acest termen. Constantin Hlihor, *Colapsul imperiului sovietic. O explicaţie prin teoria raritãţii evenimentelor din istoria universală,* în Constantin Corneanu, Adrian Pop, *op. cit.,* pp. 71-72.Vezi şi André Fontaine, *Istoria Războiului Rece,* vol. I, Bucureşti, Editura Militară, 1992, p. 8.

a surprins foarte bine situaţia: *„Spre deosebire de Germania şi Japonia, Rusia n-a fost nici ocupată, şi nici supusă «reeducării» politice de către învingătorii Războiului Rece şi nici nu s-a ocupat de o reconstrucţie socială extinsă sub directa lor supraveghere. Pentru majoritatea ruşilor, rezultatul a fost ambiguu şi confuz. Majoritatea, la început, nu s-a simţit învinsă; mulţi, mai târziu, au fost decepţionaţi; puţini au fost receptivi faţă de tutelajul vestic".*[365]

Nimeni însă n-a putut să nege nuda realitate, de neînchipuit, poate, doar cu câteva zile înainte: prăbuşirea Uniunii Sovietice. Cauzele acestui deznodământ sunt multiple şi disparate, de ordin intern şi extern, astfel încât este imposibil s-o distingem pe cea principală. Una dintre ele, oricum, este slăbiciunea fundamentală şi originară a regimului sovietic însuşi, care s-a dovedit incapabil să asigure prosperitatea promisă tocmai clasei muncitoare pe care se lăuda că o reprezintă. Uniunea Sovietică a pierdut Războiul Rece, înainte de toate, în frigiderul propriilor cetăţeni, chiar dacă liderii sovietici nu ar fi admis niciodată acest lucru, după cum s-a văzut la 24 iulie 1959, în timpul celebrei „dispute din bucătărie" dintre vicepreşedintele Statelor Unite, Richard Nixon, şi premierul sovietic Nikita Hruşciov.[366] În 1986, membrii Biroului Politic, care anterior nu avuseseră acces la astfel de informaţii, aveau să afle cu perplexitate cum era construit bugetul sovietic. Cifrele erau ameţitoare. Aproximativ 40% *(sici)* din buget era destinat cheltuielilor legate de apărare.

[365] Zbigniew Brzezinski, *Triada geostrategică. Convieţuirea cu China, Europa, Rusia,* Bucureşti, (istoria, 2006, p. 115.

[366] La 24 iulie 1959, Statele Unite au deschis o expoziţie de produse industriale şi electrocasnice de larg consum în Uniunea Sovietică, într-o clădire din apropierea Parcului Sokolniki din Moscova. La inaugurare a participat, din partea americană, vicepreşedintele Richard Nixon, iar, din partea sovietică, însuşi conducătorul sovietic Nikita Hruşciov. Evenimentul avea să devină faimos pentru celebra „dezbatere din bucătărie" dintre cei doi lideri. Nixon şi Hruşciov s-au oprit în faţa unei bucătării echipate complet şi au început o polemică despre progresele tehnologice ale ţărilor lor. Vezi Yale Richmond, *The 1959 Kitchen Debate,* în „Russian Life", iulie/ august 2009 pp. 42-47. De asemenea, vezi Sarah T. Phillips, Shane Hamilton, *The Kitchen Debate and Cold War Consumer Politics: A Brief History with Documents,* Bedford, St. Martin's, 2014, *passim.*

Pe lângă acestea, Moscova îşi subvenţiona nu doar sateliţii din Europa, ci şi statele clientelare din întreaga lume. Vietnamul înghiţea anual 40 de miliarde de ruble. Cuba era mai ieftină, costa doar 25 de miliarde de ruble, Siria 6 miliarde, şi aşa mai departe. Din anii 1950, sovieticii au furnizat mari cantităţi de echipament şi tehnică militară (inclusiv tancuri, avioane şi rachete) unor state precum Irak, Libia şi Siria, fără a primi nicio rublă.[367] „Uniunea Sovietică a acordat dreptul de a produce pistoale- mitralieră Kalaşnikov unui număr de 18 ţări, în general, ca pe un dar oferit gratis". Pe lângă acestea, aruncătorul de grenade RPG-7, puşca-mitralieră Kalaşnikov PK, tancul T-54 etc ***„erau oferite gratuit oricui declara că luptă împotriva capitalismului".***[368]

În schimb, cetăţeanul sovietic, ca şi cel din statele-satelit, nu avea acces la cele mai obişnuite bunuri de larg consum şi îndura o serie de privaţiuni umilitoare: *„Aceasta se făcea pe socoteala Uniunii Sovietice, unde în jumătate dintre maternităţi nu era apă caldă, iar în jumătate dintre şcoli nu erau toalete încălzite; pe socoteala ţării care nu putea să se hrănească singură şi să pună la dispoziţia ofiţerilor ei locuinţe".*[369] Nu-i de mirare că sovieticul era pesimist, apatic, lipsit de motivaţie şi de iniţiativă. Chiulea de la muncă sau muncea fără tragere de inimă şi bea peste măsură. În consecinţă, pierderile economice erau enorme. Muncitorul care avusese „şansa" de a se fi născut în Patria Proletariatului nu mai dorea nici măcar să aibă copii: rata avorturilor, la nivelul întregii Uniuni Sovietice, era

incredibilă şi oscila între 60 şi 70%. Datele nu puteau fi contestate nici de către cei mai înverşunaţi reprezentanţi ai liniei dure de la Moscova. De altfel, aceştia nu puteau uita că, în Berlinul de Est, în august 1961, a fost nevoie de ridicarea unui zid, pentru a-i împiedica pe nemţi să evadeze din „raiul comunist", lăsând ţara pustie. Până şi glumele reflectau această neagră realitate. Bunăoara, potrivit uneia, un profesor al unei şcoli sovietice de provincie le spune copiilor: „«**Uniunea**

[367] Vladislav M. Zubok, *op. cit.,* p. 299.

[368]Victor Suvorov, *O să vă îngropăm! Cronica măreţului deceniu,* Iaşi, Polirom, 2012, pp. 290-291.

[369] *Ibidem,* p. 291.

Sovietică este acolo unde sunt cele mai bune spitale, cele mai bune şcoli, cele mai bune avioane, cele mai bune uzine, cele mai bune jucării şi dulciuri». Unii elevi încep să strige: «**Vrem şi noi să trăim în Uniunea Sovietică!**»"[370]

Dar tocmai arsenalul militar formidabil, obţinut cu atâtea sacrificii din partea omului de rând, şi pe baza căruia Kremlinul proiecta în exterior o imagine de forţă, îşi dezvăluia limitele. În 1979, Uniunea Sovietică a invadat Afganistanul. În curând, după ce SUA au început să se implice furnizând mujahedinilor echipament şi expertiză militară, armata sovietică a început să sufere mari pierderi de vieţi şi tehnică de luptă. Orgoliul sovietic a mai primit o lovitură în 1982, în timpul războiului din Liban. Într-o singură zi, forţele aeriene israeliene, dotate cu avioane americane F-16 şi beneficiind de un sistem sofisticat de comandă, control, comunicaţii şi informaţii, au reuşit să doboare mai mult de şaptezeci de MIG-uri siriene.[371] Elita conducătoare de la Moscova a fost nevoită să admită că Uniunea Sovietică era depăşită nu numai din punct de vedere militar, dar şi în domeniul tehnologiei informatice. Cu toate acestea, URSS rămânea o superputere, una a fricii. După cum remarca istoricul Mark Almond, „sărăcia şi imobilitatea sunt secretele supravieţuirii sale".[372] Iar coeziunea îi este menţinută de constanta invocare a pericolului extern, care permite şi funcţionarea unei economii de război. Moscova comunistă şi sistemul său nomenclaturist ar fi putut continua, poate până în zilele noastre, aşa cum se întâmplă în Coreea de Nord, dacă această „reţetă" a menţinerii puterii ar fi

[370]Nikolai Zlobin, *Humor as Political Protest,* în „Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization", vol. 4, nr. 2/ primăvara 1996, p. 224.

[371] Michael Stürmer, *op. cit.,* p. 135. Alţi autori vorbesc despre 85 de avioane distruse. A se vedea Gordan M. Clarke, *The 1982 Israeli War în Lebanon: Implications for Modern Conventional Warfare,* Washington, DC, The National War College, National Defense University, aprilie 1983, p. 3.

[372] Mark Almond, *1989 fără Gorbaciov. Ce s-ar fi întâmplat dacă nu s-ar fi prăbuşit comunismul?,* în Niall Ferguson (coordonator), „Istorie virtuală. Evoluţii alternative şi ipoteze contrafactuale", Iaşi, Polirom, 2013, p. 254 şi p. 265.

fost păstrată.[373] Dar panica şi lipsa de speranţă s-au insinuat chiar şi în birourile potentaţilor sovietici, care au decis că e nevoie de o schimbare: Uniunea Sovietică avea nevoie de un respiro în confruntarea aprigă a Războiului Rece, pentru a reduce decalajele faţă de Occident şi pentru a revitaliza societatea. „Chipul uman" al socialismului urma să fie Gorbaciov.

Dar vulnerabilitatea Uniunii Sovietice era evidentă nu doar pentru *aparatcikii,* ci şi pentru adversarul ei ireconciliabil, SUA. Rapoartele de la începutul anilor '80 ale experţilor de la Langley stau mărturie în acest sens. După cum am văzut mai sus, la 30 noiembrie 1983, Herbert E. Meyer, vicepreşedinte al Consiliului Naţional de Informaţii al SUA, argumenta, într-o analiză secretă adresată CIA, că Moscova a pierdut Războiul Rece şi că nu este departe momentul în care se va prăbuşi, impunându-se, de aceea, planificarea pentru o lume post-sovietică. La 28 iunie 1984, el a revenit cu un alt memorandum în care oferea chiar o strategie privitoare la relaţiile cu Uniunea Sovietică. Marea sa temere era ca nu cumva sovieticii, conştientizând dezastrul în care se găsesc, să nu încerce să îşi exporte necazurile la scară globală, antrenând SUA într-un război. Meyer propunea câteva linii directoare de bun simţ, care în prezent ar putea părea banale: SUA aveau nevoie să-şi întărească apărarea, pentru a descuraja orice gest belicos şi nebunesc al Kremlinului; decă-

derea URSS era iminentă, de aceea n-avea rost ca Washingtonul să provoace Moscova, oferindu-i pretexte pentru un conflict „cald”; pur şi simplu era suficient să-i fie refuzat accesul la resurse financiare şi tehnologie de ultimă generaţie, pentru ca aceasta să-şi piardă suflul; în ipoteza în care decideau să treacă la reforme, sovieticii puteau fi încurajaţi în acest sens, dar fără să le fie acordat sprijin economic – sistemul nu putea fi reformat, iar banii nu ar fi ajuns oricum la cetăţenii de rând, ci ar fi fost eventual folosiţi pentru înarmare. La începutul Războiului Rece, Kennan recomandase „îngrădirea”, la sfârşitul său Herbert E. Meyer recomanda, sintetizăm noi, „carantina”: bolnavul era

[373] *Ibidem,* p. 254.

incurabil şi recalcitrant, periculos pentru el şi pentru cei din jur, de aceea leacurile nu-şi aveau rostul, trebuia lăsat să se stingă de la sine. Întâmplător sau nu, aceasta a fost strategia urmată de preşedinţii Reagan şi Bush.

După o perioadă de tensiuni bilaterale fără precedent de la criza rachetelor din Cuba (1962), în 1985 Uniunea Sovietică era văzută, de către preşedintele Reagan, dar şi de către majoritatea compatrioţilor săi, drept un Imperiu al răului. Intrarea în scenă a lui Gorbaciov nu a schimbat cu nimic lucrurile. Tânărul lider sovietic a fost privit iniţial cu mefienţă la Washington, mai ales din pricina stilului său degajat şi a charismei personale. Nimeni nu s-a înşelat în privinţa sa. Era un nomenklaturist din noua generaţie, care încerca să revigoreze sistemul şi să facă mai atrăgătoare ideologia comunistă. Într-un sens, părea chiar mai periculos decât predecesorii săi, întrucât avea capacitatea de a corupe o parte a opiniei publice occidentale.[374] În 1985 SUA deţineau însă un mare avantaj: îşi cunoşteau inamicul. Administraţia de la Casa Albă era informată atât despre şubrezirea edificiului sovietic, cât şi despre nevoia conducătorului său de a beneficia de un mediu internaţional lipsit de confruntări, iar astfel se creau premisele pentru ca Uniunea Sovietică să piardă Războiul Rece şi pe plan extern. Reagan a sesizat oportunitatea şi a deschis poarta dialogului bilateral, presându-l în paralel pe Gorbaciov prin menţinerea programului Războiul Stelelor. Primele întâlniri au rămas tensionate şi, pentru a convinge Washingtonul că este într-adevăr interesat de destindere, liderul sovietic s-a văzut nevoit să supraliciteze, avansând o serie de iniţiative, precum retragerea din Afganistan sau reducerea unilaterală a propriilor efective militare. Când a reuşit să convingă, în sfârşit, Occidentul asupra bunelor sale intenţii în plan internaţional, Gorbaciov îşi pierdea deja susţinerea propriilor cetăţeni, nemulţumiţi că politica sa de „restructurare” şi „deschidere”, în loc să le îmbunătăţească viaţa, le-o îngreuna. În propria-i ţară,

[374] Cancelarul Helmut Kohl, înainte de a-l întâlni, compara talentul de propagandist al lui Gorbaciov cu cel al lui *Goebbels.Ibidem,* p. 253.

liderul sovietic ajunsese subiect de bancuri. Iată unul dintre ele, povestit mai târziu de el însuşi: *„Doi bărbaţi stau la o coadă pentru a cumpăra vodka. Trece o oră, trec două, iar ei mai că nu sau mişcat. Toată lumea e prost dispusă. Până la urmă, unul dintre bărbaţi nu mai poate îndura. «**Până aici!M-am săturat de viaţa asta, peste tot sunt cozi, nu poţi să cumperi nimic, iar rafturile magazinelor sunt goale. Toate astea se întâmplă din cauza lui Gorbaciov şi a prostiei lui de perestroika. Mi-ajunge. Mă duc la Kremlin chiar acum şi-l omor**». După alte două ore, omul revine în rând, încă furios, şi exclamă: «**La dracu cu toate! La Kremlin coada ălora care vor să-l cureţe pe Gorbaciov este mai mare decât asta»".**[375]* Bush este cel care a ştiut să profite din plin de acest „călcâi al lui Ahile” al omologului său, jucând de data aceasta pe cartea unui iluzoriu sprijin economic, dar şi speculând narcisismul lui Gorbaciov, care simţea tot mai mult nevoia de a fi apreciat afară, pe măsură ce era tot mai criticat acasă. În schimb, a pretins doar ca Gorbaciov să fie consecvent cu principiile pe care şi le asumase la nivel retoric şi să nu recurgă la forţă pentru a opri evoluţiile din statele-satelit, pe care, de altfel, chiar el le inspirase şi le încurajase. În opinia noastră, Malta reprezintă momentul de cotitură al Războiului Rece. Odată ce Uniunea Sovietică a pierdut brâul de securitate din Europa Răsăriteană şi a contemplat pasiv prăbuşirea regimurilor comuniste în această regiune, soarta sa era pecetluită. Până şi dictatorul român Nicolae Ceauşescu a sesizat, încă de la 4 decembrie 1989, că politica Moscovei subminează înseşi regimurile comuniste şi i-a reproşat acest fapt lui Gorbaciov: „Noi suntem foarte preocupaţi de ce se întâmplă în câteva ţări socialiste din

Europa. Înţelegem perfecţionarea, înnoirea, însă nu de aceasta vreau să vorbesc acum, dar forma în care se acţionează **pune foarte serios în pericol nu numai socialismul ci şi existenţa partidelor comuniste din ţările**

[375] Nikolai Zlobin, *op. cit.,* p. 224.

respective (subl.n.). Dacă se lasă să se continue acest curs, **se va ajunge la o situaţie foarte gravă" (subl.n.).**[376]

Pe măsură ce contactele bilaterale au sporit, la nivelul relaţiilor interpersonale Gorbaciov a căpătat, treptat, simpatia omologilor săi americani. Dincolo de această scară umană, el a fost însă considerat de Casa Albă interesant şi dezirabil doar în măsura în care mergea pe drumul reformelor care apropiau URSS de Occident. În plus, capitalul său de stimă şi de încredere nu a fost transferat automat şi asupra Uniunii Sovietice, care a rămas – practic până la căderea sa – un inamic, chiar dacă unul suferind.

În mod paradoxal, după ce şi-a învins fără drept de apel inamicul, la nivelul opiniei publice mondiale şi chiar printre specialiştii în relaţii internaţionale s-a ajuns la minimalizarea, ignorarea sau chiar la negarea rolului jucat de SUA în încheierea Războiului Rece. De ce s-a întâmplat asta?

În primul rând, Washingtonul nu au putut să poarte în faţa lumii coroana de lauri a învingătorului, pentru a nu ofensa Rusia, statul succesor al fostului adversar, pe care încerca acum să-l aducă în rândul actorilor decenţi ai sistemului internaţional. Abia în ianuarie 1992, Bush a declarat triumfător, în timp ce adresa Congresului discursul despre starea naţiunii, că SUA „câştigaseră Războiul Rece", primind ovaţiile prelungite ale celor prezenţi.[377] Dar Bush nu a putut să spună: ***„Am urmărit distrugerea Uniunii Sovietice şi am făcut toate eforturile în această direcţie, iar astăzi, iată, marele nostru duşman pur şi simplu nu mai există".*** După cum nu putea să mărturisească public, asumându-şi un machiavelism feroce, că l-a manipulat cu cinism pe Gorbaciov.[378] În mod ironic, acesta din urmă a asistat

[376] Lavinia Betea, *Ultima vizită a lui Nicolae Ceauşescu la Moscova. Stenograma discuţiei dintre Nicolae Ceauşescu şi M.S. Gorbaciov din 4 decembrie 1989 (I),* în „Sfera Politicii", nr. 142/ 2009, p. 87.

[377] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 593.

[378] Istoricul Catherine Durandin nu are motive să se autocenzureze: „Gorbaciov a fost, deci, **manevrat (subl.n.)** de echipele lui Reagan şi ale lui Bush". „Fiecare (Bush, Kohl, Mitterrand, Thatcher – **n.n.)** pretinde că ar fi

cu amărăciune, dintr-o poziţie neoficială, la cuvântarea preşedintelui american şi a declarat pentru postul NBC că simte nevoia să-şi critice „prietenul", pe Bush senior: ***„Nu sunt de părere că sfârşitul Războiului Rece trebuie privit ca o victorie a uneia dintre părţi. Dacă această afirmaţie a fost făcută din motive legate de campania electorală, pot s-o trec cu vederea fără probleme. Dacă însă Bush chiar crede aşa ceva... Nu pot să fiu de acord. Sfârşitul Războiului Rece este o victorie repurtată în comun, pentru care merită felicitaţi toţi politicienii care au făcut-o posibilă".***[371][3]

Mai mult, au existat chiar foşti oficiali americani care au refuzat administraţiilor de la Washington vreun merit în destrămarea Uniunii Sovietice. Poate cea mai şocantă declaraţie de acest tip îi aparţine lui Jack F. Matlock (ambasadorul american la Moscova între 1987 şi 1991): *„Unul dintre miturile pe care le auzim – şi despre care cred că este foarte dăunător – este acela că noi am câştigat Războiul Rece, de parcă ar fi fost o victorie împotriva unei alte ţări. Preşedintele Reagan a avut mai multă acurateţe în memoriile sale, când a spus că a fost victoria unui sistem asupra altuia. Voi adăuga la aceasta: când Războiul Rece s-a încheiat, sistemul sovietic nu mai era ceea ce fusese.* ***Colaborând pentru a sfârşi Războiul Rece, Gorbaciov nu a făcut concesii care erau contrare intereselor statului său*** **(subl.n.)**. *Acordurile erau în interesul ambelor ţări. A fost o soluţie câştigătoare pentru ambele ţări [...]. Sunt un mare admirator al preşedintelui Reagan şi al diplomaţiei sale – aşa cum cei care au citit cărţile mele ştiu – dar nu el a fost cel care a învins comunismul. Omul care a învins comunismul în Uniunea Sovietică a fost Gorbaciov".*[379] [380]

înţeles psihologia profundă a lui Gorbaciov şi îşi permite să dea sfaturi celorlalţi privind

manipularea personajului **(subl.n.)**, în scopul de a progresa fără ciocniri". Catherine Durandin, *Statele Unite ale Americii, mare putere europeană,* p. 30. şi p. 39.

[379] Michael R. Beschloss, Strobe Talbott, *op. cit.,* p. 593.

[380] Markian Dobczansky, *op. cit.,* p. **6.**

Este, desigur, un punct de vedere. Dar susţinând această idee în 2006 (la 15 ani de la demantelarea URSS), Matlock exagerează şi derutează prin simplificare. O posibilă explicaţie pentru atitudinea lui ar fi dorinţa de a-l proteja pe fostul lider sovietic de reproşurile care i-au fost constant aduse în Rusia pentru că ar fi avut o poziţie defetistă, de cedare în faţa Occidentului. Dacă este aşa, Matlock izbuteşte doar să-l incrimineze, apropiindu-se în mod bizar de poziţia unor radicali de la Moscova. Ca să oferim un singur exemplu recent, la începutul lunii aprilie 2014, un grup de deputaţi ruşi a cerut deschiderea unei anchete penale împotriva părintelui perestroikăi, pentru dezmembrarea URSS în 1991 şi pentru trădarea intereselor naţionale.[381]

În al doilea rând, profitând de faptul că administraţia americană nu şi-a clamat victoria, „interpreţii marxişti ai relaţiilor internaţionale" din chiar Statele Unite au declanşat încă din 1991 o discuţie academică legată de întâmplările majore la care asistaseră. Iată cum descrie Henry Kissinger ideile acestora: „Imperiul sovietic nu fusese niciodată o ameninţare reală. Politica americană fie fusese irelevantă, fie amânase transformarea socială sovietică. Politica democraţiilor pe o perioadă de patruzeci de ani nu avea niciun merit semnificativ, nici măcar pentru schimbările de politică *externă* sovietică. Şi de vreme ce nimic nu fusese realizat de fapt, evenimentele pur şi simplu se petrecuseră cum voiseră ele, din prăbuşirea Imperiului sovietic nu se putea extrage nicio lecţie – mai ales niciuna implicând necesitatea angajamentului american în crearea unei noi ordini mondiale, pe care terminarea Războiului Rece o făcea necesară. Dezbaterea americană devenise un circ întreg".[382]

În al treilea rând, a intervenit tentativa sovietologilor şi a kremlinologilor de a se disculpa pentru eşecul anticipării căderii comunismului. Întrucât majoritatea lor nu a putut să descifreze şi să înţeleagă sensul schimbărilor de la Moscova, unii s-au

[381] Depeşă AFP: *Russian MPs want Gorbachev probed for treason over USSR breakup,* 10 aprilie 2014. Depeşă REUTERS: *Group of deputies wants Gorbachev investigated over Soviet break-up,* 10 aprilie 2014.

[382] Henry Kissinger, *Diplomaţia,* pp. 722-723.

scuzat apelând la o logică îndoielnică, de tipul: „dispariţia ideologiei comuniste şi destrămarea URSS au fost impredictibile, prin urmare nimeni (nici politicienii, nici serviciile de informaţii, nici savanţii) nu le-a putut prognoza. Or, dacă nimeni nu le-a putut prognoza, nu ni se poate imputa nici nouă lipsa de acuitate şi de intuiţie". Dar, după cum s-a văzut din paginile acestei cărţi, lucrurile nu au stat deloc aşa. Ca să-l citãm pe Leszek Kolakowski, unul dintre disidenţii polonezi care a întrevăzut viitorul, *„mulţi au prevăzut căderea Imperiului sovietic şi s-a dovedit că aveau dreptate". Kolakowski crede că aceştia au reuşit pentru că n-au pariat, facil, „pe cel mai sigur mod de a face previziuni",* respectiv pe supoziţia *„că ziua de mâine va semăna foarte mult cu cea de astăzi".*[383] Apoi, realitatea este că, după cum observa Catherine Durandin, „experţii CIA s-au înşelat mai puţin decât universitarii specializaţi în URSS", iar „echipele politice (americane – n.n.) au fost mai îndrăzneţe decât spionii şi analiştii care le informau".[384]

[383] Leszek Kolakowski, *Printre patetice ruine,* în Vladimir Tismăneanu (coordonator), *„Revoluţiile din 1989. Între trecut şi viitor",* Iaşi, Polirom, 1999, p. 64.

[384] Catherine Durandin, *CIA în război,* pp. 211-212.

ANEXE

1. Herbert E. Meyer (vicepreşedintele Consiliului Naţional de Informaţii – SUA), *Ce e de făcut cu ruşii?,* 1984

NIC #03770-84
Directorul Agenţiei Centrale de Informaţii Washington, DC, 20505
Consiliul Naţional de Informaţii28 iunie 1984
APROBAT PENTRU PUBLICARE NOV 1995

MEMORIU PENTRU:Directorul Agenţiei Centrale de Informaţii
DE LA: Herbert E. Meyer, vicepreşedinte

Consiliul Naţional de Informaţii

SUBIECT: *Ce e de făcut cu rusii?*

De aproape 40 de ani, noi şi predecesorii noştri din comunităţile de informaţii şi factorii de decizie în politică externă neam consacrat cea mai mare parte a timpului şi energiei pentru a găsi un răspuns la o singură întrebare: Ce e de făcut cu ruşii?

Această căutare a căpătat un caracter special de urgenţă în ultimele câteva luni, când evenimentele, acţiunile şi atitudinile sovieticilor s-au combinat, concentrând o atenţie fără precedent asupra rivalităţilor din cadrul superputerii şi, mai mult, a apărut spectrul unui conflict serios SUA – URSS: sovieticii s-au retras de la trei runde de negocieri pentru reducerea armamentelor, l-au îngropat pe Iuri Andropov după o domnie scurtă, dar violentă, care a inclus şi doborârea zborului KAL 007, au recunoscut public că, timp de un an, au minţit în legătură cu starea de sănătate a lui Andropov şi l-au ales ca nou lider pe Konstantin Cernenko, în mod vizibil bolnav. Sovieticii au hărţuit zboruri comerciale occidentale către şi dinspre Berlin, au deschis focul asupra unui elicopter al armatei americane de-a lungul graniţei dintre Germania şi Cehoslovacia şi au anunţat prezenţa unor submarine sovietice cu armament nuclear în largul coastei de est

a Statelor Unite. Au lansat o serie de exerciţii militare care i-au înspăimântat pe unii observatori occidentali, au boicotat Jocurile Olimpice de Vară de la Los Angeles din 1984, au lansat un baraj de propagandă anti-SUA mai strident şi susţinut decât oricare altul din ultimul timp şi, în general, au încercat să stârnească temeri de război care, ca ton şi conţinut, seamănă nefiresc de mult cu cele din 1927, despre care istoricii cred că le-a pregătit Stalin ca parte a unui efort (reuşit) de a-şi reprima inamicii interni.

Ca participant la actualul val de întâlniri, sesiuni de *brainstorming,* bârfe, prânzuri de lucru, chiar şi cine festive – şi ca un observator avid al unor astfel de valuri anterioare – sunt uimit de un punct slab recurent: ne concentrăm întotdeauna pe necesitatea unei politici; niciodată nu ne concentrăm pe nevoia de strategie. Dar fără o strategie – mobilizarea forţelor politice, economice, psihologice şi militare ale unei naţiuni pentru obţinerea sprijinului maxim pentru politicile adoptate de aceasta –, nicio politică, indiferent de calitatea ei, nu va avea forţa necesară pentru a supravieţui atunci când apar problemele. Nu prea e de mirare că atât de multe dintre politicile faţă de sovietici pe care le-am urmat în ultimii 40 de ani – sub republicani, democraţi, liberali sau conservatori – au fost în cele din urmă distruse ca nişte clădiri şubrede lovite de tornadă.

O strategie eficientă de tratare a Uniunii Sovietice ne este acum la îndemână, iar acest memoriu îşi propune să o descrie. Cheia acestei strategii stă în percepţia nouă, aproape revoluţionară faţă de URSS care începe să se impună printre specialişti, universitari şi observatori din întregul Occident. Percepţia este una pe care o împărtăşesc la rândul meu – în parte pentru că explică mult din actualul comportament al sovieticilor – şi pe care am detaliat-o într-un memoriu anterior, intitulat *De ce este lumea un loc atât de periculos?* Pentru a recapitula pe scurt:

După 67 de ani de regim comunist, Uniunea Sovietică rămâne un imperiu tipic secolului al XIX-lea, format din mai mult de 100 de grupuri naţionale şi dominat de ruşi. Nu există niciun grup naţional major care să fie mulţumit de actualul aranjament

 controlat de ruşi; nici vreunul care să nu tânjească după libertate politică şi economică.

Deoarece sistemul imperial este el însuşi imperfect, toate imperiile vor decădea în cele din urmă. Şi în cele din urmă istoria pare să ajungă din urmă ultimul imperiu supravieţuitor din lume. Deceniile de accent excesiv pus pe producţia militară au distrus baza industrială şi tehnologică civilă a ţării. Mai exact, sovieticii nu au reuşit deloc să genereze genul de inovaţii de care sunt tot mai dependente economiile moderne: robotică, microelectronică, comunicaţii computerizate şi sisteme de procesare a informaţiei. Chiar dacă sovieticii ar putea dezvolta astfel de sisteme, nu le pot implementa fără a pierde controlul politic de care depinde chiar supravieţuirea Partidului Comunist. Pentru că, după 40 de ani în care intelectualii occidentali s-au temut că tehnologia va duce inexorabil la societăţi de tip *Big Brother* în întreaga lume, s-a dovedit acum că tehnologia, sub forma computerelor personale şi a altor echipamente de acest fel, a dus comunicaţiile şi procesarea informaţiilor dincolo de controlul oricărei autorităţi centrale. Fără să dorească sau să fie capabilă să

dezvolte şi să adopte astfel de inovaţii – aşa cum facem noi în Occident cu un entuziasm solid – Uniunea Sovietică nu mai poate produce acum multe în afară de armament. Ca urmare, economia sovietică a început să stagneze şi ar putea chiar începe să se reducă – o tendinţă care a început să facă chiar şi producţia de armament mai costisitoare şi mai ineficientă.

În acelaşi timp, Uniunea Sovietică a devenit neajutorată şi din punct de vedere demografic. Astăzi, numai aproximativ jumătate din populaţia ţării poate vorbi rusa; pentru o societate industrializată, avansată din punct de vedere tehnologic, acest lucru este intolerabil. Mai mult, rata natalităţii în Rusia a fost atât de scăzută, încât în următorii ani populaţia activă a Republicii Ruse, care include aproape două treimi din capacitatea de producţie industrială totală a Uniunii Sovietice, va scădea de fapt. Nu este vorba numai despre o scădere a ratei de creştere; este o scădere a numărului total de persoane care vin în fiecare dimineaţă, bete sau treze, la muncă. Mai mult, ratele de natalitate mari din

republicile musulmane au început să atragă tot mai multe investiţii pentru şcoli, spitale, drumuri şi aşa mai departe. Astfel, tot mai puţini ruşi trebuie să muncească tot mai mult pentru a susţine tot mai mulţi non-ruşi. Această situaţie nu poate continua la nesfârşit. Dar nici tendinţa în sine nu poate fi inversată în mai puţin de câteva decenii.

Toate acestea se combină cu o nemulţumire şi dezorganizare chiar în sânul lumii comuniste. Eforturile Moscovei de a reduce presiunile economice interne prin transferarea poverii către sateliţii săi est-europeni întâmpină tot mai multă rezistenţă din partea liderilor ţărilor-satelit, care se tem, pe bună dreptate, pentru propria lor stabilitate la putere. Una dintre reflectările acestei temeri este nivelul în creştere al opoziţiei liderilor est- europeni faţă de planurile Moscovei de creştere a cheltuielilor pentru apărare în statele satelite;o alta este reprezentată de eforturile vocale fără precedent ale acestor lideri de a-i aduce pe sovietici înapoi la masa negocierilor pentru reducerea armamentelor. În mod evident, sovieticii au suficientă putere militară pentru a merge pe calea lor, dar acum cresc şansele ca sovieticii să aibă nevoie să şi folosească această putere. Şi pretutindeni în lumea comunistă – în pofida oricăror teze ale filosofiei marxiste – naţiunile comuniste se află în război între ele. Mai precis, Uniunea Sovietică şi China, care au fost implicate în lupte de-a lungul graniţei comune, luptă acum împotriva sau prin intermediul unor „înlocuitori”: China împotriva Vietnamului, Vietnamul împotriva Cambodgiei.

Din punctul de vedere al Moscovei, istoria nu ar fi putut alege un moment mai prost pentru a ajunge din urmă imperiul sovietic. După o perioadă de derivă, Statele Unite conduc din nou Occidentul înainte:

Economia noastră se reface – creşterea a ajuns recent la o rată anuală de peste 9 la sută, un nivel care bucură pe toată lumea, cu excepţia pesimiştilor de serviciu de pe Wall Street – în timp ce economiştii serioşi dispută doar mărimea şi amploarea acestui boom.

Cheltuielile pentru apărare ale Statelor Unite sunt în creştere, cu o dezbatere în Congres şi cu discuţii electorale legate numai de dimensiunile adecvate ale acestei creşteri.

Noi şi aliaţii noştri am început să limităm fluxul de credite către Uniunea Sovietică.

Noi şi aliaţii noştri am început să oprim afluxul de tehnologie către Uniunea Sovietică.

Prin amplasarea iniţială de rachete Pershing II şi rachete de croazieră, NATO începe în cele din urmă să readucă în favoarea sa echilibrul de forţe din Europa.

Odată cu apariţia a cinci revolte anticomuniste – în Nicaragua, Mozambic, Angola, Cambodgia şi Afganistan – efortul sovietic pentru dominaţie în Lumea a Treia a fost încetinit. Şi, desigur, faptul că noi am folosit forţa militară pentru eliberarea Grenadei a zdruncinat mitul că revoluţiile comuniste ar fi ireversibile. Iar acum chiar piesele lor de domino se prăbuşesc.

Mai mult, acum ne aflăm în pragul unei schimbări istorice a chiar naturii războiului. Tehnologia mută avantajul de la ofensivă către defensivă. Deoarece Statele Unite sunt o putere defensivă, în timp ce Uniunea Sovietică rămâne o putere ofensivă, avantajul pe termen lung se mută acum în direcţia noastră. Acesta este, desigur, motivul pentru care sovieticii se tem atât de mult de accentul pus de noi pe armamentul de înaltă tehnologie, aşa cum este cazul rachetelor de croazieră şi al muniţiei cu ghidaj de precizie; înseamnă că Statele Unite au recunoscut şi au şi acţionat în conformitate cu noua realitate. Aceasta

explică şi de ce sovieticii sunt atât de supăraţi din cauza Iniţiativei de Apărare Strategică a preşedintelui, deşi este un proiect pe termen mai lung. Ţinând cont de istoria minunată de succese înregistrate de ţara noastră când combinăm capacităţile ştiinţifice şi tehnologice cu forţa industrială – şi ne gândim la proiectele Manhattan şi Apollo –, sovieticii trebuie că se gândesc că în cele din urmă vom reuşi. Şi, când se va întâmpla asta, rachetele sovietice nu vor mai fi o ameninţare pentru nimeni.

Din momentul în care Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a preluat puterea în 1917, obiectivul principal al propagandei

sale a fost de a convinge nu numai proprii oameni, dar, de asemenea, pe noi, cei din Occident, că revoluţia partidului este ireversibilă, că Uniunea Sovietică organizată de Lenin & Co. este un stat stabil, permanent. Atât de reuşit a fost acest efort al propagandei, încât timp de decenii gândirea convenţională aici, în Occident, a fost aşa: Uniunea Sovietică se află aici pentru a rămâne. Un corolar al înţelepciunii convenţionale este că însăşi rivalitatea dintre SUA şi URSS reprezintă o caracteristică permanentă a vieţii pe pământ.

Cu toate acestea, noua perspectivă pe care am conturat-o în *De ce este lumea un loc atât de periculos,* şi pe care am recapitulat-o pe scurt aici, contestă în mod fundamental atât înţelepciunea convenţională cât şi corolarul său. Această perspectivă recunoaşte Uniunea Sovietică drept ceea ce este – un imperiu – şi admite faptul că, la fel ca toate imperiile, şi acesta trebuie, în cele din urmă, să se dezintegreze. Mai mult decât atât, acest punct de vedere susţine că începuturile acestei descompuneri sunt evidente acum. Într-adevăr, după publicarea memoriului anterior, au continuat să se adune informaţii care sugerează că decăderea progresează:

Alegerea lui Konstantin Cernenko ca succesor al lui Andropov arată clar că birocraţia nu poate înghiţi nici chiar eforturile modeste de reformă economică începute după moartea lui Brejnev. Conducerea politică a încetat practic şi să discute despre reformă; deci probabil că stagnarea va continua.

Standardele de viaţă în Uniunea Sovietică încep să scadă. Marshall Goldman, specialist în Uniunea Sovietică la Harvard University, spune acum că aprovizionarea cu alimente în afara zonei Moscova – Leningrad este deficitară şi că au fost impuse raţionalizări în 12 oraşe. Conform ultimelor numere ale publicaţiilor medicale sovietice, cinci dintre cele şapte principale boli transmisibile sunt scăpate de sub control: poliomielita, difteria, scarlatina, tusea convulsivă, pojarul. Demograful Murray Feshbach de la Georgetown University – unul dintre cei mai competenţi şi de încredere observatori ai vieţii sovietice – afirmă că, potrivit statisticilor sovietice publicate, incidenţa pojarului

este atât de mare, încât ajunge doar cu puţin sub nivelul pe care îl acordă epidemiologii problemei subnutriţiei de masă. Cercetările anterioare ale lui Feshbach au arătat că în întreaga Uniune Sovietică mortalitatea infantilă este în creştere, iar speranţa de viaţă în scădere.

Populaţia sovietică este cuprinsă de un sentiment de pesimism profund. O reflectare a acestuia este rata avorturilor, care, în întreaga Uniune Sovietică, este cuprinsă între 60 şi 70 la sută, iar în cazul slavilor şi balticilor ajunge la 75-80 la sută. Nu putem atribui aceste rate cutremurătoare doar proastei calităţi a produselor anticoncepţionale disponibile şi deciziilor unor părinţi practici şi raţionali care vor să limiteze dimensiunile familiilor pentru că nu au suficient spaţiu locativ pentru a-şi păstra confortul. Mai degrabă trebuie să considerăm aceste rate, cel puţin în parte, drept o indicaţie a felului în care apreciază cuplul obişnuit viaţa în Uniunea Sovietică. După cum spune Frank Shakespeare, aceste rate ale avortului reflectă o viziune a viitorului care e sumbru şi fără speranţă, până aproape de punctul sinuciderii naţionale.

Lucrările artistice sunt deseori un indicator important al percepţiei unei societăţi asupra propriilor perspective, iar artiştii sovietici se îndreaptă acum către noi teme ale declinului care se profilează. Un cântăreţ/ poet pe nume Bulat Okudjava a prezentat în ultima vreme într-un cabaret din Moscova un mic număr care compară în mod neaşteptat Uniunea Sovietică din zilele noastre cu Imperiul Roman în ultima sa perioadă. Iată prima strofă:

„Imperiul Roman, la vremea prăbuşirii sale,
Menţinea aparenţa unei ordini de fier,

La locul său era Cezarul, înconjurat de tovarăşii de arme, Viaţa era minunată, dacă te iei după scripte.
Dar criticii vor spune că «tovarăşi de arme»
Nu-i latină vorbă,
Că această greşeală goleşte de sens întreg acest cânt.
Poate, poate, poate nu-i latină vorbă".

Pentru prima dată, în ziarele şi revistele sovietice apar articole care vorbesc despre „contradicţiile socialismului" şi sugerează vag nevoia de schimbări structurale de bază. Date fiind limitările asupra a ceea ce poate spune cineva în presa sovietică – şi să rămână în libertate pentru a mai spune şi altă dată – acestea sunt lucruri cu adevărat explozive. În mod clar, comentatorii trimit semnale puternice că, din punctul lor de vedere, sunt necesare schimbări fundamentale şi, cu cât mai curând, cu atât mai bine, pentru ca regimul să supravieţuiască în actuala sa formă.

Sentimentul de pesimism care se răspândeşte şi declinul care se profilează ar putea explica şi actualul comportament al sovieticilor. Într-un mod vag, dar profund, liderii sovietici încep să recunoască faptul că ceva a mers îngrozitor de rău. Nu vorbim aici despre un incident în relaţiile cu SUA sau o perioadă de ghinioane; vorbim despre o schimbare fundamentală percepută în balanţa viitorului puterii. Istoria nu mai este de partea Moscovei – dacă a fost vreodată –, iar liderii sovietici simt că nu au voinţa, energia, resursele şi, cel mai mult, timpul pentru a o recâştiga de partea lor. De aici, actuala izbucnire de retorică şi acţiuni ranchiunoase şi înţepătoare. Este ca prima reacţie a unui om foarte meschin, a cărui carieră a evoluat din victorie în victorie, peste trupurile zdrobite ale duşmanilor – şi care, având în faţă victoria finală, tocmai a aflat că suferă de o boală incurabilă.

Implicaţiile tuturor acestor lucruri sunt cutremurătoare. Dacă, într-adevăr, Uniunea Sovietică este un imperiu aflat la începutul declinului său, este posibilă una dintre următoarele trei variante:

Sovieticii ar putea întreprinde reforme fundamentale. Aceasta rămâne o posibilitate şi, în mod evident, trebuie să urmărim cu atenţie orice indicii. Dar pare probabil că liderii sovietici nu vor face schimbările necesare, fie pentru a inversa aceste tendinţe, fie pentru a le face faţă. Liderii de la Kremlin pot impulsiona rata de creştere economică numai reducând bugetul pentru apărare sau aplicând reforme economice masive. Oricare

dintre aceste remedii ar ameninţa controlul asupra puterii exercitat de Partidul Comunist, iar acesta este un preţ pe care liderii de la Kremlin nu au fost niciodată dispuşi să-l plătească.Coşmarul demografic este la fel de dificil de rezolvat. Moscova nu poate transfera capacităţi de producţie industrială dinspre Rusia către republici non-ruse şi, în special, către republici non-slave. Dacă ar face acest lucru, aceste republici ar avea mai multă putere asupra Moscovei decât este dispusă să rişte Moscova. Iar Moscova nu poate importa muncitori pentru fabricile ruseşti din republicile musulmane, deoarece aceştia (a) nu vorbesc rusa, (b) nu vor să vină şi (c) ar fi respinşi de muncitorii ruşi, care ar trebui să împartă resursele locative şi alimentare sărăcăcioase cu persoane pe care le consideră inferioare din punct de vedere rasial.

Sovieticii ar putea s-o dea în bară. Asta înseamnă că ar putea să nu reuşească să oprească decăderea imperiului lor şi, în timp, să permită Uniunii Sovietice să alunece într-o spirală descendentă din care ar putea rezulta un alt tip de societate. Ca să fie clar, nu avem nicio idee despre cum ar putea arăta această societate. Ar putea fi o societate „mai bună", ceea ce ar însemna o societate mai liberă şi mai democratică. Sau ar putea fi diferită faţă de societatea actuală, dar exact la fel de rea şi de represivă. Şi nu putem decât să ghicim în legătură cu viitoarele relaţii dintre Republica Rusă – puterea imperială, ca să zicem aşa – şi cele 14 republici non-ruse care formează acum Uniunea Sovietică. Dar este clar că orice tip de cădere liberă a imperiului va produce o structură politică mai puţin ameninţătoare pentru Occident decât regimul actual, cel puţin pentru o vreme.

Sovieticii ar putea decide «să rupă pisica-n două». Confruntaţi cu o situaţie de tip „acum ori niciodată", liderii sovietici ar putea alege o variantă foarte riscantă, cu scopul de a schimba raportul de forţe înainte de a fi prea târziu. Aşa cum vă amintiţi, aceasta este opţiunea din centrul memoriului *De ce este lumea un loc atât de periculos?* Mesajul

raţionamentului meu era că, odată ce liderii sovietici percep că timpul nu le mai este aliat, gama de opţiuni pe care vor fi dispuşi să o ia în considerare se va

extinde în mod inevitabil. Aşadar, trebuie să ne pregătim pentru posibilitatea ca sovieticii să facă ceva foarte, foarte periculos – de exemplu, o acaparare a Golfului Persic, un atac asupra Europei de Vest, chiar şi un prim atac asupra SUA. Din nou, ca şi în memoriul anterior, subliniez că nu putem prezice niciuna dintre aceste acţiuni. Pur şi simplu arăt – şi acesta este suficient de îngrijorător – că pentru unii sovietici aceste acţiuni s-ar putea să nu mai fie prea riscante pentru a fi luate în considerare. De aici, îngrijorarea mea că următorii ani vor fi cei mai periculoşi dintre cei pe care i-am trăit vreodată.

EXACT DIN CAUZĂ CĂ URMĂTORII ANI VOR FI ATÂT DE PERICULOŞI TREBUIE SĂ PREGĂTIM, SĂ ARTICULĂM ŞI SĂ IMPLEMENTĂM O STRATEGIE PENTRU A TRATA CU UNIUNEA SOVIETICĂ ASTFEL ÎNCÂT SĂ EVITĂM RĂZBOIUL. SENSUL ACESTEI STRATEGII, PE SCURT, TREBUIE SĂ FIE: LE INTERZICEM SOVIETICILOR O SOLUŢIE EXTERNĂ PENTRU PROBLEMA LOR. Logica este următoarea:

Uniunea Sovietică este ultimul imperiu al lumii şi. după 67 de ani de comunism, a intrat în faza terminală. Nu trebuie să mai fim surprinşi sau alarmaţi sau uşuraţi de acest lucru mai mult decât de un apus de soare la sfârşitul zilei; este pur şi simplu inevitabil, iar alegerea pe care trebuie să o facem nu ţine de acceptarea situaţiei, ci de cum ar fi cel mai bine să reacţionăm. Singura întrebare operaţională se referă la rata decăderii.

Noi nu vom face nimic pentru a încerca să „doborâm" regimul sovietic. Mai direct spus, nu ne vom duce peste ei să-i bombardăm. Orice efort de acest fel, din partea oricărei ţări, ar fi periculos de stupid. Nu ne vom angaja într-o astfel de activitate şi vom împiedica pe oricine altcineva care ar încerca. Vom lăsa ca rata declinului Uniunii Sovietice să fie gestionată de cel mai puternic aliat al nostru: Istoria.

De asemenea, nu vom face niciun efort pentru a împiedica decăderea regimului sovietic. Este uşor de văzut de ce, în următorii ani, sovieticii vor încerca să obţină asistenţă masivă,

financiară şi tehnică, din Occident. Dar noi şi aliaţii noştri am învăţat, pe calea cea grea, că sovieticii folosesc orice ajutor le oferim nu pentru a îmbunătăţi standardul de viaţă al ţării ci, mai degrabă, pentru a construi şi instala arme suplimentare. Nu îi împrumuţi unui om bani – indiferent de dobândă – dacă ştii din experienţă că, în loc să-şi hrănească familia, el va cumpăra mai degrabă o puşcă şi va jefui chiar banca ta. Lăsând deoparte bunul-simţ şi moralitatea – iar bancherii sunt cunoscuţi pentru asta –, acest tip de afacere este prost din punct de vedere financiar. Profitul mic este mai mult decât anulat de cheltuielile cu asigurarea suplimentară împotriva furturilor şi măsurile fizice de securitate. Când oficialii sovietici vor veni să ceară ajutor economic şi tehnologic, trebuie să-i refuzăm ferm şi politicos. Şi trebuie să-i împiedicăm să fure ceea ce îşi doresc.

Speranţa noastră este că liderii sovietici îşi vor folosi abilităţile şi energiile considerabile pentru a-şi reforma sistemul. Noi şi aliaţii noştri nu ne dorim nimic altceva mai mult decât o Uniune Sovietică sigură, prosperă, liberă. Dacă Moscova va arăta fie şi cel mai mic semn că merge în această direcţie, noi şi aliaţii noştri trebuie să îi ajutăm şi îi vom ajuta în orice fel putem. Într- adevăr, ne dorim să negociem serios cu Uniunea Sovietică o întreagă gamă de subiecte controversate – reducerea armamentelor, desigur, dar şi acorduri economice, ştiinţifice, tehnologice şi de mediu care ar putea contribui la îmbunătăţirea standardelor de viaţă şi ar reduce riscul de război în întreaga lume.

Îngrijorarea noastră este că liderii sovietici nu vor dori, sau nu vor putea, să aplice reforme fundamentale. Şi dacă nu le pot aplica sau nu vor să le aplice, păcat! Declinul unui imperiu nu este niciodată un lucru foarte plăcut pentru cei care trăiesc în interiorul graniţelor sale şi le dorim tuturor popoarelor sovietice mult noroc când vor trece prin dificila perioadă în care vor face faţă transformării actualei structuri politice în altceva – ceva ce sperăm şi ne rugăm să le fie de mai mare ajutor decât ceea ce au acum.

Scopul nostru este să fim absolut siguri că în niciun moment din următorii ani liderii sovietici nu vor ajunge la concluzia că se pot salva cumva distrugându-ne pe noi. Asta înseamnă nu numai să ne protejăm de cărămizile care vor cădea. Este simplu. Trebuie să anticipăm genul de acţiuni agresive la care ar putea fi tentat să recurgă un imperiu în

destrămare şi care, dacă ar reuşi, ar putea fie să inverseze sensul declinului, fie să îl încetinească. Şi trebuie să stabilim un set de condiţii în care, dacă sovieticii ar fi tentaţi, să sfârşească prin a respinge măsurile respective, pentru că nu ar funcţiona. Seamănă puţin cu stabilirea condiţiilor în care, într-un anumit cartier, un pierde-vară care intră pe fereastra bucătăriei şi vede o bancnotă de 20 de dolari pe masă decide, în cele din urmă, să o lase acolo unde e, de teamă că nu va scăpa. Poate că, în timp, l-am putea determina pe acel pierde-vară să bată politicos la uşă şi să întrebe dacă nu s-ar găsi ceva de lucru şi pentru el.

În mod evident, vom avea nevoie de o apărare puternică pentru ca această strategie să funcţioneze. Mai exact, vom avea nevoie să îi împiedicăm pe sovietici să blocheze accesul la petrol sau alte materii prime pe care noi şi aliaţii noştri le importăm din ţările Lumii a Treia – cum încearcă să facă acum în Golful Persic şi în sudul Africii. Trebuie să rezistăm în continuare eforturilor sovietice de a pune mâna pe ţări fragile şi de a le transforme astfel în baze pentru reexportul de revoluţie – cum încearcă să facă acum în America Centrală. Trebuie să fim suficient de puternici pentru a-i împiedica pe sovietici să creeze disensiuni politice între noi şi aliaţii noştri – aşa cum încearcă să facă acum în Europa Occidentală. Şi, cu orice preţ, trebuie să fim atât de puternici din punct de vedere defensiv, încât, chiar şi în cele mai proaste momente ale lor, liderii sovietici să nu fie tentaţi să îşi lase rachetele să zboare în niciun fel de pariu disperat şi de ultim moment pentru a distruge pe toată lumea, în speranţa că vor reuşi să controleze epava.

O strategie care să-i împiedice pe sovietici să obţină soluţii externe pentru problemele lor va genera sprijin pentru o apărare puternică, deoarece oferă singurul lucru pe care oamenii

îl cer, pe bună-dreptate, în schimbul oricărui sacrificiu: speranţa. Aduceţi-vă aminte că, reuşind să-i convingă pe oameni că imperiul sovietic va dura veşnic, *reţeaua de propagandă a Moscovei a convins* oamenii şi că rivalitatea SUA-URSS este o componentă permanentă a vieţii pe Pământ. Aceasta, în schimb, a dus la o percepţie tot mai puternică a faptului că toate *cheltuielile noastre de apărare nu duc nicăieri.* Ei cheltuie, noi cheltuim, armele devin tot mai mortale, iar ciclul continuă la nesfârşit; şi cresc inevitabil şansele să se întâmple ceva îngrozitor, dacă nu intenţionat, atunci accidental. Această perspectivă este atât de sincer şi deprimant de înfricoşătoare, încât tot mai multă lume nu vrea să se confrunte cu ea şi, în schimb, este atrasă de scheme nebuneşti şi uneori periculoase despre care li se spune că ar putea cumva să întrerupă acest ciclu. În această categorie aş include şi ideea că un moratoriu nuclear şi diferitele propuneri care se învârt în jurul acestuia, într-o formă sau alta, ar putea duce la dezarmarea unilaterală. În disperare, oamenii uită lecţia pe care Paul Nitze şi Dean Acheson au dat-o atât de elocvent în 1950, în faimosul lor memoriu NSC-68: „În istorie nu a supravieţuit niciun popor care a crezut că îşi poate apăra libertatea devenind inofensiv pentru inamici”. Această strategie de a nu le permite sovieticilor să obţină o soluţie externă pentru problema lor va susţine şi chiar va genera sprijin pentru o apărare puternică – nu numai în rândurile americanilor, ci şi ale aliaţilor noştri –, deoarece sugerează că, dacă mai putem rezista puţin, nevoia pentru un astfel de sacrificiu se va reduce.

Reţineţi că eu schiţez aici o strategie, nu o politică. Scopul ei este să servească drept ghid pentru formularea unor politici specifice şi ca fundament pentru politicile pe care le alegem. Trebuie să intrăm în negocieri ASAT (armament antisatelit – n.n.) cu sovieticii? Trebuie să încercăm să obţinem un summit? Trebuie să introducem o nouă propunere START la masa negocierilor la Geneva? Trebuie să le vindem cereale? Cum să tratăm alunecările spre stânga din Surinam şi Guyana? Nicio strategie nu poate – şi nu trebuie – să dicteze răspunsuri la întrebări ca acestea. Prea mult va depinde – şi trebuie să depindă – de *circumstanţele*

de moment şi de nevoile şi *interesele noastre naţionale* din acel moment. O strategie de a le refuza sovieticilor o soluţie externă pentru problema lor este o acţiune pe termen lung, cu suişuri şi coborâşuri inevitabile şi chiar utile pe parcurs. Flexibilitatea nu este un antonim al puterii, ci mai degrabă sursa ei.

Pentru ajustarea acestei strategii prin luptele de politică ce vor urma în mod inevitabil, nimic nu este mai important decât o cunoaştere precisă a stadiului de pregătire al sovieticilor şi, chiar şi mai important, a stării lor de spirit. În esenţă, trebuie să aducem

această ţară şi diversele ei elite într-un fel de sistem de monitorizare de terapie intensivă. Trebuie *să facem mai mult chiar decât facem acum – şi asta este deja mult* – pentru a urmări dezvoltarea şi amplasarea de arme şi trupe, starea economiei sovietice şi perspectivele pentru ştiinţa şi tehnologia sovietice. Şi, într-o măsură în care nu am mai făcut-o niciodată şi nu am avut nevoie niciodată, trebuie să urmărim starea elitelor sovietice – lideri politici, căpetenii industriale, personalităţi militare, oameni de ştiinţă, toţi membrii inteligheţiei sovietice. Pentru că, în definitiv, starea de spirit a acestor oameni – gradul lor de pesimism şi opiniile lor despre perspectivele ţării – ne vor avertiza dacă Uniunea Sovietică se pregăteşte pentru reforme majore, se îndreaptă către o decizie periculoasă de tipul „acum ori niciodată sau pur şi simplu renunţa şi işi acceptă scufundarea în istorie. În acelaşi timp, trebuie să fim siguri că aceste elite sovietice ne înţeleg mai bine decât ne-au înţeles până acum – *puterea noastră militară,* desigur, dar, şi mai important, puterea voinţei noastre de a supravieţui ca popor liber şi disponibilitatea noastră de a le oferi sprijin numai dacă vor înceta să ne ameninţe supravieţuirea.

Permiteţi-mi să vă ofer câteva indicaţii despre posibilele reacţii. Am testat propunerea de strategie pe câteva zeci de personalităţi politice, ziarişti, specialişti în probleme ale Uniunii Sovietice şi prieteni şi apropiaţi cu cunoştinţe de afaceri publice. Pacifiştii profesionişti resping propunerea de strategie deoarece implică în continuare niveluri ridicate de cheltuieli pentru apărare, oferă un argument pentru actualele eforturi din

America Centrală, încurajează sprijinul pentru Inițiativa de Apărare Strategică şi, în general, indică o cale către o lume post- sovietică în care SUA ar rămâne singura superputere. Militariştii profesionişti resping strategia propusă de mine motivând – chiar aşa! – că pacifiştii profesionişti o vor considera ca o adevărată mană cerească. Aşa cum o văd militariştii, această percepţie a Uniunii Sovietice drept imperiu în declin le va oferi pacifiştilor muniţia retorică necesară pentru a împiedica multe dintre iniţiativele noastre actuale. „Pentru numele lui Dumnezeu, haide să nu întărâtăm şi mai mult un urs rănit. Este periculos, aşa că haideţi să ne retragem şi să nu facem nimic – nimic – din ceea ce ursul ar putea să considere drept ameninţare”, vor spune pacifiştii. Sau aşa se tem militariştii. Opinia mea este că militariştii şi pacifiştii au aceleaşi dispute de atât de mult timp şi au devenit atât de pricepuţi la argumentele taberei adverse încât aceste reacţii negative sunt un răspuns instinctiv la ceva nou. Pe de altă parte, există o şcoală de gândire care susţine că o strategie căreia i se opun cu aceeaşi vehemenţă extremiştii din ambele părţi ale spectrului politic este probabil corectă.

Din această strategie pe termen lung va rezulta şi un beneficiu imediat. Va contribui la potolirea uneia dintre cele mai înverşunate şi agresive dezbateri care a avut vreodată loc în rândurile americanilor şi aliaţilor noştri, una care, mă tem, va destrăma cu timpul textura societăţilor noastre. De o parte sunt aceia dintre noi care îşi doresc pacea atât de mult încât sunt dispuşi să plătească orice preţ pentru ea. De cealaltă parte, sunt aceia dintre noi care îşi doresc pacea la fel de mult, dar consideră că pacea fără libertate ar fi intolerabilă şi, pe termen lung, instabilă într-un mod violent. Cu strategia pe care am schiţat-o aici, această dezbatere se va stinge încetul cu încetul, pe măsură ce oamenii vor începe să înţeleagă că nu trebuie să aleagă. Va fi pace. Şi vom fi şi liberi.

Herbert E. Meyer

(SURSA: Herbert E. Meyer, *What Should We Do About The Russians,* National Intelligence Council, 28 iunie 1984, la http://www.foia.cia.gov)

2. John Browne (Membru al Parlamentului britanic, deputat de Winchester, Anglia), *Dl. Gorbaciov – un Kennedy la Kremlin?,* 20 mai 1985

Impresii despre personalitatea, stilul şi posibila sa influenţă asupra relaţiilor dintre Blocul Răsăritean şi Occident

De decenii, Uniunea Sovietică a fost condusă de oameni şterşi, care s-au pitit, în mod conştient, după un zid de secrete. În martie 1985, se pare că s-a renunţat la această imagine. Un nou tip de conducător a fost ales – un conducător care, deşi deloc mare la stat, are o prezenţă impunătoare – un om cu o privire pătrunzătoare şi cu un zâmbet, cu toate acestea, binevoitor, care transmite încredere şi forţă interioară. Acest om este Mihail Sergheevici Gorbaciov, a cărui semnătură se află pe fotografia (a se vedea mai sus) care-l

arată aşezat la biroul lui Lenin din Clerkenwell, Londra, în decembrie 1984. El reprezintă o nouă generaţie de lideri sovietici. Aduce cu sine o combinaţie proaspătă de loialitate profundă faţă de Partidul Comunist şi o abilitate de conducere evidentă. Deşi este un produs clar al sistemului sovietic, Domnul Gorbaciov nu numai că emană încredere de sine, dar are şi un stil personal charismatic, care se poate dovedi a fi de mare folos Uniunii Sovietice. Din nefericire, ceea ce avantajează Uniunea Sovietică poate fi o mai mare provocare pentru Occident. Pentru o mai bună înţelegere a noii conduceri sovietice trebuie să speculăm cum a fost selectat un asemenea om pentru o poziţie atât de înaltă în cadrul Partidului Comunist şi să evaluăm impactul pe care conducerea sa l-ar putea avea asupra relaţiilor între Est şi Vest.

În decembrie 1984, Dl. Gorbaciov, împreună cu soţia domniei sale, Raisa, s-a aflat în fruntea unei înalte delegaţii în vizită în Marea Britanie. În timpul şederii delegaţiei la Londra, ca oaspeţi ai Parlamentului britanic, am fost invitat nu numai să fac parte din comitetul de primire, ci şi să însoţesc delegaţia de-a lungul vizitei. I-am însoţit în vizita la editura lui Lenin din Clerkenwell,

la British Museum şi la Camera Comunelor. Aceste vizite au reprezentat un prilej deosebit de a-i observa îndeaproape pe soţii Gorbaciov, de a le asculta întrebările şi de a le observa reacţiile faţă de diferite afirmaţii şi evenimente.

Această apropiere neobişnuită de soţii Gorbaciov mi-a lăsat impresia personală că Dl. Gorbaciov este atât de charismatic încât, dacă sistemul comunist ar permite aşa ceva, Dl. şi Dna. Gorbaciov ar putea foarte bine deveni echivalentul sovietic al cuplului Jack şi Jacqueline Kennedy. Cu toate acestea, ţin să subliniez că Dl. Gorbaciov este un comunist dur şi dedicat, iar politicile sale ar fi fundamental diferite faţă de cele ale regretatului Preşedinte Kennedy Aceasta e doar părerea mea personală, izvorâtă dintr-o apropiere de soţii Gorbaciov de lungă durată, neobişnuit de relaxată şi în varii circumstanţe.

Este evident că, pentru a ajunge la vârsta de 54 de ani până la vârful sistemului Partidului Comunist, Dl. Gorbaciov a muncit foarte mult, folosindu-şi ambiţia şi excepţionala competenţă şi eleganţă politică. Însă ambiţia şi competenţa pot stârni sentimente de gelozie şi suspiciune. Astfel de sentimente sunt cu atât mai puternice în cadrul sistemului comunist sovietic, unde loialitatea faţă de mai-marii partidului, faţă de dogmele şi tradiţiile acestuia este fundamentală pentru a avansa. Dl. Gorbaciov trebuie să fi dat dovadă de multă răbdare şi de o deosebită loialitate faţă de partid, din moment ce a fost promovat atât de rapid în aceste condiţii.

Urmărindu-i discursurile, prezentările şi răspunsurile, Dl. Gorbaciov este în mod evident un om politic bine cizelat, abil şi în pas cu vremurile. Nu e nici pe departe un „conducător iubit al poporului” cu rădăcini în comunitatea agrară sau militară. Este unul dintre primii reprezentanţi ai generaţiei de politicieni sovietici „crescuţi” pentru a intra pe scena internaţională.

Din primele momente ale întâlnirii cu Domnul Gorbaciov a devenit limpede că este inteligent, iscoditor şi ager. Nu numai că a pus constant întrebări, dar a ascultat de asemenea meticulos şi atent răspunsurile. Această calitate are implicaţii politice impotante prin faptul că oamenii presupun că oricine este sincer

interesat în ceea ce au de spus este probabil demn de respectul lor. Aceste calităţi, împreună cu zâmbetul său reţinut, dar totuşi căluros, îl fac atractiv şi cât se poate de fascinant. Cu toate acestea, poate fi extrem de ferm când îşi foloseşte vocea, ochii străpungători şi chiar gesturile, pentru a sublinia ceva.

Am observat un exemplu viu al acestor două extreme ale expresivităţii. Pilda a apărut când l-am întrebat de ce Uniunea Sovietică încurajează şi finanţează în continuare terorismul în America Latină. Mi-a răspuns, în timp ce m-a bătut în mod repetat pe umăr, chiar înainte ca interpretul să traducă întrebarea mea. Aceasta mi-a creat impresia clară că, probabil, înţelege engleza. M-a întrebat dacă i-aş considera pe coloniştii care au luptat în Războiul American de Independenţă terorişti sau luptători pentru libertate. Întreaga sa expresie s-a schimbat abrupt apoi, când m-a atins încet pe încheietura mâinii spunând „dar desigur ne opunem total teroriştilor izolaţi precum cei care l-au ucis pe Dr. Morro în Italia”.

Exemplul de mai sus nu-i evidenţiază doar capacitatea vastă de exprimare, ci şi

cunoştinţele de istorie occidentală. Aceste cunoştinţe au ieşit din nou la iveală când a pus sub semnul întrebării demonstraţia de la British Museum. Când am menţionat că în Marea Britanie oamenii au un grad mare de libertate, Dl. Gorbaciov a răspuns: „Ceea ce spuneţi dumneavoastră, Dle Browne, şi adevărul sunt două lucruri distincte. Până şi Lordul Byron a fost nevoit să părăsească Anglia din cauza lipsei de libertate". Şi-a manifestat curiozitatea şi interesul şi când l-a întrebat pe un custode de la British Museum ceva despre nişte monede saxone pe care ruşii le înapoiaseră Marii Britanii în secolul al XIX-lea. Era foarte entuziasmat să afle dacă existaseră legături comerciale între cele două ţări încă din acele timpuri.

Curiozitatea Dlui Gorbaciov în timpul vizitei pare să aibă două scopuri: în primul rând, e dornic să înveţe de la Occident ce ar putea fi adaptat la sistemul comunist şi, în al doilea rând, nu pierde nicio ocazie să pună la îndoială orice dovezi i se prezintă. Această din urmă calitate e de importanţă majoră pentru orice

lider, deoarece inspiră mai mult respect şi loialitate din partea subordonaţilor şi îi reconfirmă eficacitatea ca administrator.

Se pare că setea nestăvilită şi deschiderea către noi cunoştinţe a Dlui Gorbaciov nu e ceva obişnuit printre liderii sovietici. De obicei, înalţii oficiali ai Partidului Comunist evită să dea chiar şi cea mai mică impresie că ar avea vreo lacună, dorind să dea de înţeles că ar fi atotştiutori. Pe de altă parte, felul în care Dl. Gorbaciov se arată cu adevărat interesat s-ar putea dovedi una dintre cele mai eficiente unelte politice ale sale. Această curiozitate nu aduce cu sine doar o multitudine de informaţii noi într- o societate în care informaţia este supusă unei cenzuri drastice, ci îi va aduce mai mult sprijin atât din partea superiorilor, cât şi a subordonaţilor. De curând, în timpul unei vizite la Moscova, avea programat un ceai în apartamentul unei familii obişnuite de muncitori. Examinând ceaşca oferită, a observat că avea sigla guvernului şi, prin urmare, fusese adusă de consilierii săi pentru a-i crea impresia falsă că nivelul de trai al clasei muncitoare moscovite se îmbunătăţise. Se pare că Dl. Gorbaciov a plecat imediat, înfuriat de descoperirea înşelăciunii. Un astfel de incident trebuie să-i fi atras admiraţia gazdelor şi respectul subordonaţilor.

Dl. Gorbaciov nu e dornic numai să afle cât mai multe despre trecut, ci şi să înveţe despre obiceiurile şi procedurile existente în Occident. S-a abătut spontan de la programul stabilit, preferând să viziteze întâi Catedrala Sf. Paul, în loc de mormântul lui Marx, şi apoi să privească reşedinţa oficială a Prim-Ministrului din Downing Street nr. 10. Aceste schimbări de program denotă o aparentă dorinţă a domniei sale de a-şi contura o impresie la prima mână, subiectivă, despre Marea Britanie. Ceea ce mi-a întărit impresia că Dl. Gorbaciov doreşte să se familiarizeze cu uneltele fundamentale ale succesului din lumea occidentală şi să le selecteze, să le adapteze şi să le integreze pentru a le folosi în Uniunea Sovietică. Abordarea aceasta s-ar putea dovedi a fi fundamental diferită de cea a Ţarului Petru cel Mare care, la întoarcerea din vizite în Occident, a încercat să impună poporului rus obiceiuri pe care le admira la occidentali în loc să le integreze.

Dl. Gorbaciov s-a arătat extrem de sensibil atât faţă de ideile care contraziceau principiile comuniste, cât şi faţă de aluziile la potenţialele slăbiciuni ale sistemului sovietic. De exemplu, la British Museum, unde i s-au arătat morminte antice egiptene, a părut deranjat când i s-a explicat că doar numele celor de viţă nobilă erau cioplite în piatră. Acest obicei egiptean elitist contravine principiului meritocraţiei din sistemul sovietic. Disconfortul vădit al Dlui Gorbaciov poate fi atribuit originilor sale modeste, de fiu al unui ţăran din Stavropol, de unde s-a ridicat, pătrunzând în vârful conducerii ţării sale la vârsta de 54 de ani. A ajuns unde este astăzi devansând concurenţa acerbă, prin forţe proprii. O altă situaţie în care s-a manifestat această sensibilitate a fost reacţia domniei sale la răspunsul pe care i lam dat la o întrebare cu privire la locurile din Camera Comunelor. Am menţionat că avem bănci, iar nu locuri individuale, şi – chiar şi aşa – cu băncile pline până la refuz, tot nu au loc decât circa 500 dintre cei 650 de membri. Am explicat şi că băncile, spre deosebire de locurile individuale, conferă un anume dinamism Camerei, care devine astfel „Teatrul Viu al Politicii Britanice". S-a arătat neîncrezător. Dând un exemplu, i-am explicat că dânsul şi Dna. Gorbaciov se aflau în acel moment în faţa primei bănci de sub arcadă, pe partea opoziţiei. Am povestit că, în mod tradiţional, banca era ocupată de aripa de stânga a Partidului Socialist, dar că, după desprinderea unei aripi de dreapta, care a format Partidul Social-

Democrat, au loc confruntări fizice pentru ocuparea unui loc pe bancă.

Am mai explicat şi cum acest comportament pare copilăresc în ochii privitorului neavizat, însă e o reprezentare teatrală a dilemei cu care se confruntă alegătorii de orientare socialistă, care nu ştiu dacă să voteze cu aripa de stânga sau cu cea de dreapta a partidului. Pe Dl. Gorbaciov l-a deranjat afirmaţia mea cum că socialiştii ar avea vreo dilemă politică, cum a fost cea de la începuturile Uniunii Sovietice între bolşevici şi menşevici, acum scoasă de sovietici din cărţile de istorie. S-a întors către restul delegaţiei, spunând: „Ceea ce tocmai ne-a relatat Dl. Browne ilustrează perfect uriaşa ipocrizie a politicii britanice.

Prin ochii inamicului... | **177** Aleg 650 de parlamentari, dar îi primesc în sală doar pe jumătate dintre ei!”

Conducerea sovietică e în esenţă pragmatică, acesta e un fapt bine cunoscut. A fost interesant să observ maniera ostentativă în care se manifestă acest spirit de conducere în timpul primei recepţii la Hotelul Claridges. Cum îi însoţisem pe soţii Gorbaciov mare parte a primei zile, am fost rugat să le prezint alţi membri ai Parlamentului în timpul recepţiei. Prezentările au decurs în maniera obişnuită pentru oaspeţi şi parlamentari. E totuşi interesant de menţionat că, la prezentările deputaţilor socialişti, în general, s-a depăşit titulatura obişnuită de tipul „permiteţi-mi să vi-l prezint pe Dl. A, parlamentar de X”. În general au insistat să se prezinte drept „reprezentantul socialiştilor din X”, probabil pentru a câştiga simpatia liderului comunist şi a soţiei sale. Soţii Gorbaciov, însă, plimbându-se liber printre invitaţi, i-au ignorat cu desăvârşire pe acei parlamentari care încălcaseră protocolul prezentărilor, socializând cu alţi oaspeţi. Se poate să fi fost o indicaţie a faptului că sovieticii considerau – pe baza rezultatelor recentelor alegeri generale şi a sondajelor de opinie conform cărora Partidul Socialist ajunsese la un minim istoric – că Partidul Conservator avea să rămână la putere în Marea Britanie în viitorul apropiat. Aşadar, era mai important să-şi stabilească legături cu conservatorii decât cu socialiştii.

În ciuda dorinţei aparente a Dlui Gorbaciov de a arăta, ocazional, că delegaţia sa era una foarte democratică, iar dânsul se considera mai degrabă primul între egali, era evident că exercita o mare autoritate, fapt vizibil în felul în care îl tratau tovarăşii săi. În timpul sesiunii de întrebări şi răspunsuri de la Comisia pentru Afaceri Externe din Camera Comunelor, am stat lângă un general rus foarte amabil, dar obosit, în zona rezervată delegaţiei sovietice. Generalul părea că abia reuşeşte să nu adoarmă când a fost rugat de un consilier să meargă până la Dl. Gorbaciov. Câteva cuvinte şoptite la ureche şi generalul a revenit la locul dumnealui transpirând şi a început să ia foarte multe notiţe! E clar că Dl. Gorbaciov nu tolerează prefăcătoria sau trândăvia în rândul personalului.

178 | Alexandru Purcăruş

A fost, de asemenea, impresionant cum Dl. Gorbaciov a răspuns la întrebări neconvenite în prealabil din partea membrilor Comisiei pentru Afaceri Externe cu privire la subiecte sensibile cum ar fi persecutarea evreilor şi creştinilor în Uniunea Sovietică şi politica sovietică în Afganistan şi Orientul Mijlociu. Au fost numeroase relatări, greşite, după părerea mea, cum că Dl. Gorbaciov şi-ar fi pierdut cumpătul. Deşi e adevărat că a ridicat tonul, nu s-a răstit. E drept că a răspuns uşor iritat la astfel de întrebări, dar n-a fost niciun moment nepoliticos. Este, de asemenea, adevărat că a dat răspunsuri evazive, însă s-a eschivat abil, întorcând povara persecuţiei religioase către interlocutor, aducând în discuţie acuzaţiile de persecuţie religioasă din Irlanda de Nord. Pe scurt, a răspuns la întrebări cu o iscusinţă demnă de un versat om politic occidental. Şi mai impresionant e faptul că a răspuns cu fermitate şi convingere – genul de convingere specific oamenilor în poziţii de autoritate. Această convingere m-a făcut să cred la acea vreme că Dl. Gorbaciov era deja liderul *de facto* al Uniunii Sovietice, aflate sub comanda lui Cernenko, foarte bolnav Eram convins că era pe punctul de a fi ales, dacă nu cumva fusese deja ales să-i succeadă lui Cernenko.

Programul Dlui Gorbaciov şi al delegaţiei sale în timpul vizitei la Londra a fost destul de aglomerat, genul de program care ar fi solicitat la maximum orice lider de delegaţie, atât fizic cât şi psihic. Dl. Gorbaciov şi-a îndeplinit rolul de lider al delegaţiei cu mult entuziasm, vorbind atât de mult în timpul dineurilor oficiu- ale, încât abia dacă se atingea de mâncare. Îi era atât de foame încât se pare că se întorcea la ambasada sovietică să mănânce. Am fost profund impresionat de felul în care a făcut faţă, atât fizic, cât şi psihic. Pe lângă forma fizică bună, s-ar putea spune că are o minte puternică şi ageră.

Pe lângă puterea fizică şi psihică evidentă în timpul vizitei la Londra, am simţit că Dl.

Gorbaciov posedă o forţă interioară deosebită, bazată pe convingere, control şi încredere. În această privinţă, sunt de acord cu remarca Dnei prim-ministru Thatcher, care a afirmat că poate lucra cu Dl. Gorbaciov.

Sistemul comunist tinde să descurajeze manifestările individualiste, creativitatea şi adaptabilitatea. Consider că, datorită acestei forţe interioare, Dl. Gorbaciov va avea ocazia să se folosească de aceste calităţi neobişnuite pentru Uniunea Sovietică. De la moartea lui Stalin, poate doar cu excepţia lui Hruşciov, conducerea sovietică a fost în mod bizar lipsită de asemenea calităţi.

Punând în balanţă tenacitatea şi pragmatismul Dlui Gorbaciov, am remarcat o parte profund umană în caracterul său. Acest element de umanitate într-un lider este adesea unul din cele mai importante ingrediente ale farmecului personal. Liderul este umanizat şi, totuşi, în sine, diferit.

Fotografia de mai sus îl portretizează pe Dl. Gorbaciov în picioare, cu soţia în planul secundar, în faţa biroului lui Lenin de la editura acestuia din cartierul londonez Clerkenwell. De la acest birou a pornit gândirea comunistă timpurie. Având privilegiul de a fi una din puţinele persoane care au avut acces în birou, am vrut să văd cât de profund mişcat a fost Dl. Gorbaciov, potenţial lider al lumii comuniste, de prezenţa în biroul lui Lenin.

A fost de asemenea interesant de remarcat cât de afectat şi de stânjenit s-a simţit în timpul demonstraţiei celor trei studenţi într-una din sălile de la British Museum. Aceştia s-au apropiat cu repeziciune până la aproximativ trei metri de Dl. Gorbaciov şi de delegaţia sovietică, strigându-i cuvinte dure şi numindu-l criminal şi ucigaş. Dl. Gorbaciov s-a înroşit puternic şi a părut profund şocat de situaţie.

În ciuda momentelor tensionate, am remarcat că Dl. Gorbaciov are un simţ al umorului ascuţit şi subtil, în presă fiind citate numeroase exemple. Întâmplarea care m-a amuzat cel mai tare s-a petrecut în partea dedicată istoriei saxone la British Museum. Custodele tocmai terminase de vorbit despre regele Alfred cel Mare, încheind cu observaţia că „problema e că şcolarii englezi reţin un singur lucru despre regele Alfred cel Mare şi anume că a ars plăcintele”. Într-o clipită, Dl. Gorbaciov a răspuns: „Se pare că nu trebuia să faci mare lucru ca să devii celebru în vremurile acelea”.

Întâmplarea de mai sus mi-a întărit convingerea că Dl. Gorbaciov este un personaj şi o personalitate demnă de luat în seamă. Este cu atât mai remarcabil faptul că aceste calităţi au ieşit la lumină în ciuda stereotipului sever promovat de sistemul Partidului Comunist.

Impresia publicului occidental cu privire la soţiile liderilor sovietici e că sunt femei masive, anoste şi deloc implicate în cariera politică a soţilor lor. Soţia Dlui Gorbaciov, Raisa, s-a dovedit a fi la polul opus al acestui stereotip. Este educată, are un doctorat, e inteligentă şi atrăgătoare. Mai mult, după standardele sovietice, s-ar putea spune că e de-a dreptul cochetă. Mi s-a părut o femeie foarte inteligentă şi echilibrată. Şi dumneaei are un simţ al umorului deosebit. Când custodele departamentului egiptean de la British Museum s-a scuzat că vizita ne poartă înapoi în timp, Dna. Gorbaciov a răspuns că „într-un muzeu nu se poate călători decât în trecut”. Mi s-a părut foarte interesant şi remarcabil cum, în timpul întâlnirii Dlui Gorbaciov cu Comisia pentru Afaceri Externe, Dna. Gorbaciov părea foarte interesată şi conştientă de ce se petrecea. Cred că e deosebit de interesată de cariera soţului şi, am impresia, se ocupă în mod direct de ţinuta lui. Metaforic vorbind, stă alături de el, nu în planul secundar. Pe scurt, este o soţie profesionistă de lider politic şi împreună formează o echipă formidabilă şi impresionantă.

E de asemenea interesant de remarcat că soţii Gorbaciov sunt interesaţi de cultură, mergând la spectacole de balet în calitate de simpli cetăţeni. Dl. Gorbaciov a spus despre reprezentaţia operei *Cosi fan Tutte* că a fost un exemplu excelent de interpretare a muzicii lui Mozart. E posibil ca această aplecare pentru cultură şi artă să rezoneze cu *inteligheţia* Uniunii Sovietice, o parte a societăţii care, începând din 1917, s-a opus aproape în totalitate conducerii sovietice. Este aşadar posibil ca Dl. şi Dna. Gorbaciov să creeze o punte de influenţă politică între conducerea sovietică şi intelectuali. Cu timpul, aceasta i-ar putea aduce Dlui Gorbaciov un aliat politic de nădejde, dacă situaţia va fi gestionată adecvat.

După cum am spus şi mai devreme, Dl. Gorbaciov nu este un liberal -este un comunist

convins şi un produs al şcolii comuniste, faţă de care e sigur că are loialităţi profunde. Cu toate acestea, spre deosebire de predecesorii săi, cu excepţia lui Hruşciov şi a lui Stalin, Dl. Gorbaciov are, după părerea mea, charismă – o charismă de tip occidental, precum şi abilitatea şi dispoziţia de a se folosi demass-media din Vest, cu precădere de televiziune.

Evaluând trăsăturile de caracter ale Dlui şi Dnei Gorbaciov, e greu de imaginat ce calităţi ar fi putut avea în plus cuplul prezidenţial Jack şi Jacqueline Kennedy. Cred că e absolut rezonabil să ne gândim că Dl. şi Dna. Gorbaciov, dacă le va permite sistemul politic, ar putea deveni echivalentul sovietic al echipei Kennedy şi, în consecinţă, ar avea un impact major asupra întregii lumi. Apariţia unui lider charismatic la Moscova ar putea avea un efect foarte benefic pentru Uniunea Sovietică. În aceeaşi măsură, ar putea crea provocări mai mari pentru liderii occidentali. În pofida avantajelor pe care le-ar aduce, pare ciudat că nomenclatura Partidului Comunist, prin definiţie conservatoare, l-a numit pe Dl. Gorbaciov în poziţia de secretar al partidului.

Cum anume este ales liderul sovietic ştiu probabil foarte puţini oameni chiar şi în interiorul Uniunii Sovietice. Se pare că acesta e nominalizat de o mână de membri importanţi din Biroul Politic al partidului şi poate, uneori, chiar şi de liderul în funcţie, şi trebuie să fie acceptat atât de cercurile înalte ale Comitetului Central, cât şi de elita sovietică sau nomenclatură.

Este binecunoscut faptul că *nomenklatura* a fost creată de Stalin pentru a conduce Uniunea Republicilor Sovietice în locul aristocraţiei ţariste şi a corpului funcţionarilor publici, lichidat în mare parte de Stalin. În schimbul loialităţii, acestei elite i se acordau numeroase privilegii, inclusiv magazine speciale etc. Pentru a-şi asigura în continuare devotamentul lor, Stalin i-a supus doar parţial Marii Terori. Nomenclaturiştii care-şi amintesc teroarea stalinistă manifestă o puternică lipsă de încredere şi frică faţă de orice lider prea charismatic şi deci puternic şi în afara maşinăriei de partid. E interesant să observăm, în trecere,

că atunci când Hruşciov a început să-şi dezvolte propria formă de charismă, a fost imediat îndepărtat de la conducere, foarte probabil din cauza acestei frici instinctive a nomenclaturiştilor. Nomenclatura se bucură de foarte multe privilegii, aşadar este direct interesată să-şi păstreze poziţia în cadrul sistemului sovietic. Desigur, în nomenclatură se regăsesc mare parte din cadrele militare sovietice, iar păstrarea statutului ţine de menţinerea cheltuielilor militare masive şi, deci, de menţinerea unei permanente stări de alertă faţă de o eventuală invazie. Invazia tătară, care a subjugat Rusia timp de 250 de ani; invazia lui Napoleon din 1812; şi nu în ultimul rând invazia lui Hitler în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sunt evenimente istorice care susţin acest argument.

Mai mult, un alt argument al armatei sovietice este acela că Rusia e încercuită de puterile aliate occidentale, de la Canada şi Statele Unite peste Polul Nord la Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO); la Organizaţia Tratatului Central (CENTO), acum dizolvată; la *Organizaţia Tratatului Asiei de Sud- Est* (SEATO), acum dizolvată; până la bazele americane din Extremul Orient. Aşadar, elita sovietică e condiţionată atât de frică, cât şi de privilegii, să susţină menţinerea actualul *status quo* – o situaţie de care membrii acestei elite sunt direct interesaţi. E firesc să susţină alegerea unui „membru de comitet” în poziţia de lider şi ar privi cu suspiciune un lider individualist, mai ales dacă e şi charismatic. Mai mult, cei mai de seamă membri ai nomenclaturii, anume cei din Biroul Politic, tind să aleagă lideri fără nicio particularitate şi care, practic, nu se deosebesc cu nimic de ei înşişi.

Cum se face, deci, că acei câţiva membri ai Comitetului Central, care au probabil puterea de decizie asupra conducerii, au ales drept secretar de partid un om atât de diferit de conceptul de lider care trebuie să primească acceptul nomenclaturii sovietice şi de care depinde întreaga Uniune Sovietică? Cred că se datorează faptului că, deşi precauţi, liderii sovietici sunt în esenţă pragmatici şi înţeleg că Uniunea Sovietică traversează o perioadă de criză economică, socială şi militară. Înţeleg că sunt

puşi la zid şi schimbarea nu este doar necesară, ci şi de dorit dacă vor să-şi menţină viziunea asupra Uniunii Sovietice şi nivelul de trai al majorităţii nomenclaturiştilor.

Impresia generală este că economia Uniunii Sovietice se află în stagnare. Atât conducerea fabricilor cât şi muncitorii sunt lipsiţi de motivaţie pentru a produce eficient, iar

specula e la putere. Armata sovietică a dovedit o gravă incapacitate de a aplica în producţie şi utilizare efectivă cercetarea şi dezvoltarea de tehnologii avansate. Aceasta este una din cele mai mari griji ale sovieticilor cu privire la Iniţiativa Strategică de Apărare propusă de preşedintele Reagan. Mai mult, alocarea unei capacităţi enorme de producţie domeniului militar a dus la o insuficienţă cronică gravă în producţia de bunuri de consum.

Liderii sovietici sunt cu siguranţă conştienţi de faptul că rămân foarte repede în urmă într-un domeniu esenţial al revoluţiei tehnologice – cursa pentru noua generaţie de calculatoare. Această cursă a tehnologiei computerelor nu doar că întrece orice imaginaţie a lumii a treia, ci şi măreşte distanţa în aşa-zisa lume dezvoltată dintre puterile tehnologice de primă mână şi cele de mâna a doua. Este evident că Statele Unite şi Japonia concurează cu succes în această cursă, iar Uniunea Sovietică s-ar putea alătura Europei în „lumea a doua", nemaiputând fi considerată o superputere. Acest aspect al tehnologiei computerizate şi impactul oricărui grad de acceptare a computerelor personale au implicaţii majore într-un stat totalitar, în care controlul asupra informaţiei şi cenzura constituie ingrediente vitale ale puterii. Aşa cum puterea Bisericii Catolice în Europa a scăzut odată cu apariţia tiparului, puterea unui guvern totalitar, cum este cel al Uniunii Sovietice, poate fi considerabil erodată prin acceptarea computerelor personale, care ar permite unei bune părţi din populaţie să primească şi să transmită un volum atât de mare de informaţii încât devine foarte greu, dacă nu chiar imposibil, de cenzurat.

Liderii sovietici nu sunt ameninţaţi doar de provocarea tehnologică venită dinspre America cea relativ „pasivă", ci au de

înfruntat şi o nouă provocare economică din partea vecinilor de la sud-est, China potenţial „agresivă".

În timpul vizitei mele la Hong Kong, în octombrie 1983, atmosfera era una de pesimism, majoritatea considerând că va fi imposibil pentru Marea Britanie, sub conducerea prim-minis- trului Margaret Thatcher, să semneze un tratat cu China comunistă care să fie acceptabil pentru chinezii din Hong Kong. În orice caz, s-a ajuns la o înţelegere. Acum, se pare că chinezii nu încearcă să extindă modelul comunist în Hong Kong ci, dimpotrivă, aduc modelul capitalist în China. Preşedintele Deng Xiaoping pare să conducă în China o revoluţie la fel de semnificativă ca aceea din Rusia din 1917. El încurajează dreptul de proprietate limitat, descentralizarea şi stimulente capitaliste pentru profit. O astfel de schimbare în dogma partidului trebuie să fie o mare provocare pentru orice lider comunist. Totuşi, preşedintele Deng Xiaoping are trei mari avantaje faţă de sovietici. În primul rând, revoluţia comunistă din China s-a petrecut relativ recent, iar ţara e mai susceptibilă să reaprindă scânteia capitalistă şi chiar să primească înapoi cetăţenii calificaţi care au emigrat şi sunt încă în putere de muncă. În al doilea rând, chinezii sunt mai muncitori decât ruşii. În al treilea rând, preşedintele Deng Xiaoping se poate aştepta la mai puţină rezistenţă din partea nomenclaturii clădite de Mao Zedong, căci majoritatea nomenclaturiştilor au fost lichidaţi sau neutralizaţi în timpul revoluţiei culturale.

Efectele reformelor lui Deng se fac deja simţite. În zonele rurale s-a introdus un nou „sistem al răspunderii" şi s-a introdus agricultura privată (pe parcele de maximum 60-70 de hectare). Veniturile din mediul rural au crescut cu peste 250% începând cu 1978 şi China a înregistrat cea mai mare creştere economică din lume în 1984.

Noi sloganuri precum „caută să te-mbogăţeşti" le-au înlocuit pe cele vechi precum „mai bine buruieni socialiste decât răsaduri capitaliste".

Uniunea Sovietică are de înfruntat acum provocarea economică directă din partea Chinei comuniste, care deja discută

despre propria navetă spaţială lansată cu rachete Ariane. Sovieticii mai trebuie să accepte faptul că noua economie chineză de tip capitalist s-ar putea dovedi foarte de succes din perspectiva lumii a treia. Un asemenea succes relativ ar putea ameninţa, în sens strategic, influenţa crucială a URSS.

Liderii sovietici se mai confruntă şi cu o societate în care corupţia, trândăvia şi beţia ating proporţii covârşitoare. În acelaşi timp, există un curent de opinie care pretinde mai multe produse de consum disponibile în magazine. O economie reală în stagnare sau în scădere pune şi mai mare presiune pe Uniunea Sovietică şi pe speranţele acesteia de a

menţine echilibrul militar şi de a-şi păstra statutul de superputere.

Rapoartele venite din Afganistan menţionează numere mari de răniţi şi dezertori din rândurile armatei sovietice. Deşi e posibil ca aceste rapoarte să fie exagerate, fără îndoială că trebuie să provoace îngrijorări serioase pentru conducerea sovietică, în special din cauza populaţiei islamiste numeroase. Mai mult, odată cu amplasarea cu succes a rachetelor de croazieră şi Pershing de către NATO şi lansarea Iniţiativei Strategice de Apărare de către preşedintele Reagan, sovieticii se confruntă cu noi cereri pentru cheltuieli militare importante, pentru a menţine actualul echilibru militar. Nu numai că e improbabil ca economia sovietică să poată susţine o asemenea creştere de cheltuieli, dar sovieticii sigur sunt conştienţi de propriile limitări în tehnologia computerizată şi relativa incapacitate de a pune în practică cercetările în domeniul producţiei avansate de armament bazate pe computer.

Acest domeniu al tehnologiei computerizate e esenţial pentru sistemele moderne de armament. Aici este interesant să notăm importanţa accesului larg la computere personale. Păstrarea puterii într-un stat totalitar depinde în mare măsură de cenzura la scară largă şi controlul informaţiei. Accesul publicului larg la computere personale într-un stat totalitar ar eroda dramatic puterea guvernului de a controla informaţia. Asta înseamnă că, dacă sovieticii avansează în domeniul tehnologiei până într- acolo încât să permită utilizarea computerelor personale la scară

largă, ar produce vulnerabilităţi majore în cadrul sistemului actual de putere.

Confruntaţi cu această situaţie de criză internă, consider că înalţii oficiali sovietici au simţit că se impune o schimbare în Uniunea Sovietică pentru ca această să rămână o superputere. Au fost nevoiţi să aleagă ca lider un om care să nu fie doar de încredere, ci şi destul de inteligent cât să înţeleagă problemele fundamentale cu care se confruntă Uniunea Sovietică şi capabil să le rezolve. Şi mai important, şi totodată riscant, cred că a fost să aleagă un lider capabil să convingă elita sovietică nu doar de necesitatea, ci şi de oportunitatea schimbării.

Născut pe 2 martie 1931, într-o familie de ţărani din satul Privolnoe din regiunea Stavropol din Caucazul de Nord, Dl. Mihail Sergheevici Gorbaciov a fost evacuat între 1946 şi 1950, lucrând la o uzină mecanizată de tractoare lângă Marea Caspică. Această slujbă trebuie să-i fi oferit o experienţă profundă asupra economiei sovietice, la nivelul cel mai de bază.

Apoi a studiat dreptul la Universitatea de Stat din Moscova, înscriindu-se în Partidul Comunist în 1952. După terminarea facultăţii în 1955, a fost numit Prim-Secretar al organizaţiei orăşeneşti Komsomol din Stavropol (organizaţia de tineret a partidului). Este o perioadă interesantă, la doi ani de la moartea lui Stalin şi cu un an înainte ca Hruşciov să denunţe cultul personalităţii lui Stalin în 1956. Este aşadar dificil de stabilit dacă afinităţile politice timpurii ale Dlui Gorbaciov erau puternic staliniste sau ceva mai moderate. La 31 de ani urmează studii pentru o diplomă în agronomie. La 35 de ani îşi asumă responsabilitatea creşterii producţiei agricole în regiunea Stavropol, o zonă cu teren destul de fertil, care i-a adus recolte bogate într-o perioadă în care agricultura rusă n-o ducea prea bine. La 39 de ani este numit Prim-Secretar al comitetului regional Stavropol. În 1978 este trimis la Moscova, unde este numit responsabil pentru agricultura sovietică, ca secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist. În această funcţie se dovedeşte a fi un adevărat „supravieţuitor politic” căci, deşi are parte de o serie de recolte dezastruoase în timpul mandatului, atât de slabe încât

guvernul renunţă să mai publice statistici agricole, eşecul nu este pus pe seama sa, ci pe seama vremii nefavorabile. Deşi Dl. Gorbaciov nu era în postura de a implementa schimbări fundamentale la acea vreme, era într-o poziţie bună pentru a observa şi evident era destul de inteligent să înţeleagă procesele care stăteau la baza „maşinăriei” agricole şi care nu funcţionau. Cu siguranţă a remarcat problemele agriculturii colectivizate. A avut ocazia să observe îndeaproape ce trebuia făcut pentru a eficientiza agricultura sovietică. În 1979 e promovat ca membru supleant în Biroul Politic, iar în octombrie 1980, la nici 50 de ani, devine cel mai tânăr membru cu drepturi depline.

Unele voci susţin că încercarea Dlui Gorbaciov de a înfăptui reforme agrare în timpul

embargoului american asupra cerealelor face din el un „liberal” după standardele sovietice. Această afirmaţie este dificil de dovedit.

În fond, Dl. Gorbaciov e un produs al Partidului Comunist. E evident că a stat la locul lui şi a rezistat tentaţiei de a-şi submina superiorii. Din experienţele trecute şi cum se întâmplă în cadrul majorităţii sistemelor politice, promovarea nu se face doar pe criterii de competenţă şi loialitate. Prieteniile şi norocul sunt de asemenea elemente esenţiale. Primii şi poate cei mai importanţi susţinători ai Dlui Gorbaciov au fost Fiodor Kulakov şi Mihail Suslov La fel ca Dl. Gorbaciov, ambii deţinuseră postul de secretar de partid la Stavropol. Stavropolul e o staţiune. Aşadar, Dl. Gorbaciov trebuia să întreţină şi a avut ocazia să impresioneze numeroşi membri de seamă din Biroul Politic care-şi petreceau vacanţele în regiune. Dl. Gorbaciov i-a succedat lui Kulakov la Stavropol şi apoi la Moscova. În 1978, Dl. Kulakov moare subit. Acest eveniment norocos îl propulsează pe Dl. Gorbaciov. Se pare că Dl. Suslov, care a avut un rol important în promovarea lui Andropov în poziţia de lider sovietic, a fost un alt important susţinător al Dlui Gorbaciov. Dl. Suslov fusese însărcinat să asigure continuitatea purităţii ideologice marxist-leniniste a Partidului Comunist. Printre sarcinile sale era şi aceea de a recruta tineri comunişti loiali pentru partid, pe care să-i formeze în propria sa manieră. Aflat la Moscova, Dl. Gorbaciov se

împrieteneşte cu Mareşalul Ustinov. Sub conducerea lui Iuri Andropov (fost şef al KGB), e promovat de la agricultură într-o funcţie de răspundere pentru supravegherea întregii economii sovietice. (Cred că e posibil ca Dl. Andropov să-l fi numit pe Dl. Gorbaciov drept succesor, însă facţiunea pro-Gorbaciov din cadrul Biroului Politic nu avea destulă influenţă la momentul morţii lui Andropov pentru a-i face respectată dorinţa. Este posibil ca, în încercarea de a câştiga timp pentru a-şi consolida poziţia în cadrul Biroului Politic, facţiunea pro-Gorbaciov să fi susţinut numirea lui Cernenko, a cărui stare gravă de sănătate a fost iniţial făcută publică de către Dr. David Owen, membru al Parlamentului. Pentru orice eventualitate, Dl. Cernenko, grav bolnav, îi deleagă tot mai multe responsabilităţi, iar înainte de decesul Dlui Cernenko, Dl. Gorbaciov este adesea văzut în compania Dlui Gromîko (de la care se presupune că primea informaţii şi sfaturi.) Părerea mea este că facţiunea pro- Gorbaciov din cadrul Biroului Politic a reuşit să-l nominalizeze şi chiar să-l aleagă în mod neoficial ca Secretar al Partidului încă dinainte de moartea Dlui Cernenko. Este posibil şi chiar probabil ca, la momentul vizitei la Londra din decembrie 1984, Dl Gorbaciov să fi fost „directorul executiv” al Uniunii Sovietice sub „conducerea” Dlui Cernenko, aflat pe moarte.

Fiind nevoită să aleagă un lider care să distragă atenţia de la o criză iminentă, crema elitei sovietice trebuia să aleagă un om care să fie nu doar capabil, ci şi devotat ideologiei şi doctrinei politice. În acelaşi timp, acest lider trebuia să reprezinte şi un „motor” al schimbării, căci, indiferent cât de neplăcută, schimbarea era văzută probabil drept ceva absolut necesar. Aşadar, noul lider trebuia să fie capabil să comunice şi să convingă restul nomenclaturii de necesitatea şi oportunitatea schimbării.

Alegându-l pe Dl. Gorbaciov, consider că liderii sovietici şi-au asumat un risc calculat. Dl. Gorbaciov era nu doar un politician abil, energic şi devotat, ci o adevărată forţă a schimbării şi potenţial charismatic ceea ce, în luptele interne din Partidul Comunist... [ilizibil în original, n.n.], ceea ce însemna că orice pas greşit avea să-i urmărească multă vreme. De aceeea cred că au

menţinut neocupate celelalte două funcţii importante, cea de şef de stat şi cea de şef al consiliului de apărare, format din cinci membri.

În urma vizitei Dlui Gorbaciov la Londra, în decembrie 1984, şi a deteriorării stării de sănătate a Dlui Cernenko, s-au înteţit speculaţiile conform cărora Dl. Gorbaciov ar putea fi luat în considerare pentru conducerea Uniunii Sovietice. Am afirmat în cadrul a numeroase prezentări, în America şi în Anglia, că eu cred că Dl. Gorbaciov fusese deja ales şi era deja liderul *defacto* al Uniunii Sovietice sub „conducerea” lui Cernenko. M-am convins de acest lucru nu doar din observaţiile mele personale în legătură cu Dl. Gorbaciov, pe care am încercat să le expun mai sus, şi necesitatea cronică a unei forme de schimbare în maşinăria politică a Uniunii Sovietice, ci şi dintr-o serie de manifestări pe care le-am remarcat în timpul vizitei soţilor Gorbaciov la Londra înainte de Crăciun.

Mi s-a părut neobişnuit ca o întâlnire atât de importantă cu delegaţia rusă să aibă loc la nivel de Parlament, şi nu la nivel de Guvern. Sovieticii au dat dovadă de o precauţie neobişnuită, ca şi cum ar fi vrut să se asigure şi împotriva celui mai mic risc. În al doilea rând, spre deosebire de majoritatea delegaţiilor parlamentare din blocul comunist, unde adevăratul lider se află în poziţia a doua sau a treia, Dl. Gorbaciov s-a remarcat ca fiind liderul delegaţiei de la bun început. Felul în care era tratat de ceilalţi membri ai delegaţiei şi reacţiile acestora la cererile sale mi-au lăsat impresia unei personalităţi aflate într-o poziţie importantă şi care reflectă o mare putere. Autoritatea cu care a vorbit şi încrederea cu care a răspuns la întrebări neaşteptate şi potenţial stânjenitoare din partea Comisiei pentru Afaceri Externe şi a altor oficiali mi-au lăsat impresia că nu se afla în postura de candidat pentru putere, ci deja deţinea frâiele puterii. În sfârşit, anunţul decesului Mareşalului Ustinov nu a fost făcut, ca de obicei, la Moscova, prin *Pravda* sau *Tass,* ci de însuşi Gorbaciov, aflat la Edinburgh. Acest fapt părea să arate că Dl. Gorbaciov se afla deja într-o poziţie de putere şi mi-a confirmat multe din observaţiile culese în timpul vizitei sale la Londra.

După moartea Dlui Cernenko, am remarcat cu uimire cât de rapid şi fără incidente s-a realizat succesiunea, ceea ce din nou m-a făcut să cred că Dl. Gorbaciov fusese ales dinainte. Această convingere mi-a fost întărită şi mai mult când funeraliile lui Cernenko nu au determinat nici amânarea negocierilor de la Geneva privind armamentul şi nicio modificare a caracterului acestora. Deşi tonul general al negocierilor nu s-a schimbat prea mult faţă de discuţiile precedente, şi anume ambele mari puteri s-au învârtit în jurul cozii fără a aduce propuneri noi, majore şi serioase, consider că stilul de negociere al părţii sovietice a început să reflecte un stil marca Gorbaciov. Acest stil e foarte diferit de abordarea sovietică din trecut, când negociatorii sovietici treceau pe lângă ziarişti fără vreo urmă de expresie pe faţă şi fără să facă vreun comentariu. La Geneva, negociatorii sovietici nu numai că s-au lăsat fotografiaţi de presa occidentală, dar au şi stat de vorbă şi au glumit cu ziariştii – în mod clar o nouă abordare şi încă una care prinde în Occident.

Discursul Dlui Gorbaciov la funeraliile Dlui Cernenko a fost mai mult decât un omagiu adus unui vechi tovarăş. A fost mai degrabă un discurs despre starea naţiunii, în care a îndemnat poporul sovietic să se ridice şi să muncească, avertizând că nu e timp de pierdut. Se pare că un muncitor comunist s-ar fi îngrijorat întrucâtva şi ar fi întrebat dacă muncitorii vor fi obligaţi să muncească mai mult acum că Dl. Gorbaciov venise la putere. În ultimele câteva luni, în presa occidentală au apărut numeroase articole despre Dl. Gorbaciov şi chiar despre familia acestuia, inclusiv despre fiica şi nepoata sa.

Din ce am auzit că ar fi spus despre familia sa în timpul vizitei la Londra, era de aşteptat ca aceasta să nu rămână pentru multă vreme într-un con de umbră. Acest lucru a început să se întâmple şi e o schimbare radicală faţă de atitudinea discretă pe care o aveau foştii lideri sovietici în privinţa familiei. Cred că deschiderea Dlui Gorbaciov va aduce o notă de umanitate imaginii sale publice, ceea ce ar putea să-l ajute în bătălia tot mai aprigă pentru simpatia lumii a treia şi a celor din democraţiile industrializate.

De când a preluat puterea, se pare că Dl. Gorbaciov s-a grăbit să-şi numească protejaţii în poziţii de autoritate şi a început să-şi consolideze o bază de putere personală. Mai mult, nu s-a sfiit şi chiar a fost neobişnuit de cinstit vorbind despre corupţia, alcoolismul şi trândăveala din Uniunea Sovietică. Şi mai mult, numeroasele sale apariţii în presa occidentală de la preluarea funcţiei mă fac să cred că acea charismă pe care sunt convins că o are nu va trece neobservată pentru mult timp.

Cred cu tărie că stilul de conducere charismatic al Dlui Gorbaciov va avea o influenţă majoră atât în interiorul, cât şi în exteriorul Uniunii Sovietice.

În Uniunea Sovietică, el ar putea deveni primul lider care reuşeşte mai degrabă să-i convingă, decât să-i forţeze pe muncitori să lucreze. Astfel muncitorii ar lucra mai eficient. Acest lucru ar trebui să aibă un impact major asupra economiei sovietice şi asupra capacităţii URSS de a-şi menţine statutul de mare putere, impresionând şi păstrând alianţele cu mare parte din lumea a treia, precum şi de a menţine echilibrul militar cu Occidentul – sau poate ar trebui să spun superioritatea militară. În plus, Dl. Gorbaciov va trebui să convingă majoritatea nomenclaturii sovietice, în care armata este foarte bine reprezentată,

nu doar de necesitatea, ci şi de avantajele şi nevoia urgentă de a accepta măcar unele schimbări economice importante. De aici e posibil să asistăm la o mai mare flexibilitate nu numai în ceea ce priveşte comerţul, ci şi în domeniul negocierilor militare şi politice. E puţin probabil să fie o dovadă a unei slăbiciuni a poziţiei Uniunii Sovietice ori vreo schimbare în scopurile sale fundamentale, însă va deschide calea pentru numeroase oportunităţi de afaceri între comercianţii şi politicienii occidentali şi blocul sovietic. De exemplu, cel mai probabil vor exista oportunităţi majore în domeniul comercial şi cel al finanţării de proiecte, inclusiv investiţii masive pe pieţele de capital occidentale.

Dl. Gorbaciov s-ar putea dovedi a fi primul lider sovietic capabil să se folosească de presa occidentală pentru a vorbi peste capetele negociatorilor sau politicienilor occidentali, adresându-se direct popoarelor occidentale. O astfel de abordare va fi

însă cu sens unic, căci liderii occidentali nu vor avea acelaşi grad de acces la presa sovietică să se adreseze direct populaţiilor din blocul comunist. Cu ajutorul televiziunii, mai ales, e posibil ca Dl. Gorbaciov să fie văzut ca un model de lider şi o inspiraţie pentru mişcări precum Campania pentru Dezarmarea Nucleară, Mişcarea Anti-nucleară şi alte forţe clandestine şi antidemocratice de care democraţiile occidentale nu duc lipsă şi pe care trebuie să le combată pe plan intern.

De asemenea, Dl. Gorbaciov şi-ar putea folosi puterea personală de convingere în mod direct asupra liderilor occidentali. Se prea poate să folosească şi cele mai mici diferenţe de opinie care pot apărea între aliaţii occidentali cu privire la subiecte precum programul Iniţiativei Strategice de Apărare, transferul de tehnologie avansată în domeniul comercial şi ramificaţiile politice ale găzduirii sistemelor sau bazelor militare americane etc.

E interesant, observând lupta pentru putere dintre Est şi Vest, să comparăm punctele forte şi punctele slabe fundamentale ale statelor totalitare, cum este Uniunea Sovietică, şi ale statelor democratice, cum sunt Statele Unite. Punctul forte al statului totalitar e capacitatea de a susţine conflicte armate în lipsa vreunei ameninţări directe asupra teritoriului său. Punctul slab este incapacitatea de a genera avuţie. Punctul forte al unei democraţii, ca de exemplu Statele Unite, este capacitatea de a genera creştere economică, iar punctul slab, mai ales de la momentul Vietnam, este incapacitatea de a menţine operaţiuni militare în apărarea libertăţii şi a altor democraţii când nu există ameninţări directe la adresa teritoriului Statelor Unite. Ar trebui să învăţam această lecţie şi să fim mereu conştienţi de ea. E preferabil pentru noi să ne folosim de puterea economică mai degrabă decât să riscăm să ne găsim într-o poziţie din start inferioară, unde trebuie să folosim puterea militară pe termen scurt.

Sunt slabe şanse ca scopurile fundamentale ale sovieticilor să se schimbe sub conducerea Dlui Gorbaciov, însă abordarea s-a schimbat şi sunt convins că va continua să se schimbe. Duse sunt vremurile ursului sălbatic, lăsând loc unei noi imagini a Uniunii Sovietice – responsabilă, rezonabilă şi de încredere. (Cei de

părere contrară amintesc de recentul incident în care maiorul american Nicholson a fost împuşcat de un soldat rus. Personal, consider că acel incident a fost o regretabilă eroare, la fel ca şi doborârea zborului KAL 007 din 1983, care a pricinuit multă jenă în rândurile ierahiei sovietice). Afacerile murdare ale sovieticilor vor fi preluate din ce în ce mai mult de state surogat precum Vietnamul de Nord, Cuba, Germania de Est etc. Metaforic vorbind, consider că, deşi ciocanul va fi păstrat la îndemână în caz de nevoie, va fi înlocuit de secera ascuţită. Cu toate acestea, fundalul va rămâne neschimbat – roşu, culoarea sângelui, roşu sovietic. Noi, cei din Occident, nu trebuie să uităm.

Deşi imaginea sa publică poate părea atrăgătoare şi asemănătoare celei a regretatului preşedinte Kennedy, e imposibil ca ţinuta sa activă, politică, să treacă drept una liberală.

N-am sugerat niciodată că politicile Dlui Gorbaciov ar fi liberale sau în orice fel asemănătoare celor ale regretatului preşedinte Kennedy. Cu toate acestea, observând trăsăturile fizice, psihice şi personale ale Dlui şi Dnei Gorbaciov, mă întreb ce aveau în plus preşedintele şi prima doamnă Kennedy. Uitându- mă la impactul pe care Dl. Gorbaciov îl are deja în Occident şi abilitatea cu care continuă să se folosească de presa occidentală, sunt tot mai convins că prima mea impresie a fost cea corectă. De pildă, s-a mai văzut vreun lider sovietic care să organizeze plimbări prin Uniunea Sovietică? Cât de des au apărut până

acum în presa occidentală fotografii ale soţiilor liderilor sovietici, ca să nici nu mai vorbim de fiice şi nepoate? Dacă şi când Dl. Gorbaciov va vorbi în cadrul Adunării Naţiunilor Unite în toamna anului 1985, sunt convins că se va vedea tot mai bine efectul a ceea ce încerc să descriu. Multă lume, în special în Statele Unite, va vedea cu propriii ochi că Dl. Gorbaciov are o charismă de sorginte occidentală. Cu timpul, se va vedea cum, pe lângă abilitate, şarm şi fermitate, are o forţă interioară care face din el un inamic cumplit. Ar putea fi bine pentru blocul comunist dar periculos pentru Occident. Căci Dl. Gorbaciov are un mare potenţial de a fermeca şi linişti liderii occidentali şi opinia

publică. E capabilsă-i facă pe aliaţi să-şi scadă bugetele de apărare cu miliarde de dolari doar cu vorba bună.

Luna trecută am avut onoarea de a-l întâlni pe preşedintele Reagan. Este posibil ca în viitorul apropiat preşedintele Reagan şi Dl. Gorbaciov să participe la un summit al marilor puteri. Cei mai mulţi dintre noi speră ca o asemenea întâlnire să ducă la realizări însemnate. În realitate, o realizare majoră e improbabilă, iar bătălia principală între lideri va fi una verbală pentru stabilirea credibilităţii personale în ochii şi inimile lumii.

În aşteptarea unui posibil summit unde personalitatea ar putea juca un rol fundamental, e interesant să facem o comparaţie între cei doi lideri. După părerea mea, amândoi sunt impunători din punct de vedere fizic. Despre Dl. Gorbaciov am vorbit deja. Preşedintele Reagan mi s-a părut şi mai impunător în persoană decât socotisem din apariţiile televizate şi văzându-l de la distanţă când a ţinut un discurs în Parlamentul Britanic. De asemenea, e într-o formă fizică deosebită pentru vârsta sa, mai ales dacă ne gândim că nu demult a fost victima unei tentative de asasinat.

Amândoi par să emane o forţă interioară. După mine, forţa preşedintelui Reagan pare să vină, ca şi cea a lui Margaret Thatcher, din convingerea fermă că luptă pentru o cauză dreaptă. Forţa Dlui Gorbaciov îmi pare că vine dintr-o încredere deosebită în forţele proprii şi în experienţă.

Amândoi sunt vorbitori excelenţi. Dl. Gorbaciov însă e o figură nouă, ceea ce este o ştire în sine.

Amândoi au şarm. Şarmul preşedintelui Reagan e remarcabil şi pare să fie perfect autentic şi din suflet. Al Dlui Gorbaciov, în schimb, e cerebral şi foate controlat şi calculat.

Această ultimă observaţie poate părea neserioasă, însă e foarte probabil ca această trăsătură să facă parte din acea calitate nedefinită numită charismă şi cu siguranţă poate juca un rol foarte important în imaginile televizate în lupta pentru simpatie şi adepţi. Cred că preşedintele Reagan trebuie să fie conştient, în timpul transmisiei televizate a oricărei întâlniri de la summit, că există riscul ca Dl. Gorbaciov să-l atragă într-o

situaţie în care ambii lideri să pară că se înţeleg foarte bine în faţa camerelor de luat vederi. Într-o astfel de situaţie, controlul şi agerimea Dlui Gorbaciov poate fi devastatoare, dacă preşedintele american este prins pe picior greşit, ştirbindu-i astfel din crediblitate.

Consider de asemenea că e foarte important locul în care ar avea loc un summit. Presa americană e de obicei mai favorabilă preşedintelui când acesta se află în străinătate. Sfatul meu către Dl. Preşedinte e că – dacă va fi de acord cu organizarea unui summit – acesta ar trebui să aibă loc pe teritoriu neutru, în afara Statelor Unite.

În încheiere, consider că Dl. Gorbaciov reprezintă într-adevăr un potenţial echivalent al lui Kennedy la Kremlin. Părerea mea este că, în ciuda constrângerilor sistemului partidului Comunist, ar putea avea un impact major asupra politicii sovietice. Mulţi nu vor fi de acord cu această afirmaţie, a cărei corectitudine rămâne să fie stabilită de istorie. Dar, dacă am dreptate, noi cei din Occident avem motive de îngrijorare. Dl. Gorbaciov ar putea rămâne la Kremlin vreme îndelungată, devenind din ce în ce mai puternic. E posibil ca lumea occidentală să se confrunte cu un nou set de provocări complexe, pe care trebuie să le înfruntăm cu tot mai multă creativitate, unitate şi curaj. De pildă, lupta pentru simpatia opiniei publice în ţările nealiniate şi în democraţiile occidentale s-ar putea intensifica în moduri noi şi subtile. Decizia de a organiza şi modul de desfăşurare al unui summit al superputerilor va fi de importanţă capitală.

Oamenii politici din democraţiile occidentale se vor confrunta cu provocări din ce în ce mai sofisticate din partea Dlui Gorbaciov, atât în propriile ţări cât şi în afara graniţelor.

POST SCRIPTUM – 2 iulie 1985

Anunţul de astăzi privind alegerea Dlui Andrei Gromîko în funcţia de preşedinte al Uniunii Sovietice[385] e cel puţin interesant. În articolul principal (ataşat), am arătat că Dl. Gorbaciov nu a fost numit în funcţia de preşedinte ori de şef al comitetului de apărare, iar numirile în aceste două funcţii vor fi de importanţă capitală în analiza succesului iniţial al Dlui Gorbaciov.

Consider că Dl. Gromîko va fi acceptat ca om de stat pe plan internaţional cu o vastă experienţă şi cunoştinţe în domeniul relaţiilor internaţionale. Cred că această numire va conferi valoare preşedinţiei Uniunii Sovietice şi că Dl. Gromîko va continua să se implice în politica externă. Ar trebui de asemenea amintit că Dl. Gromîko este văzut ca un susţinător puternic al Dlui Gorbaciov, la fel şi succesorul său la Minsterul de Externe, Dl. Eduard Şevardnadze. Dacă privim aceste aceste numiri în contextul înlăturării, în cursul zilei de ieri, a rivalului Dlui Gorbaciov, Dl. Grigori Romanov, cred că se poate vorbi despre întărirea puterii Dlui Gorbaciov în cercurile cele mai înalte ale Uniunii Sovietice.

Personal, cred că există un element de subtilitate în consolidarea puterii Dlui Gorbaciov în aceea că nu a cerut să fie numit în cea mai înaltă funcţie, cea de preşedinte, iar astfel, deşi şi-a consolidat puterea, lasă impresia de modestie, reducând riscul unor posibile gelozii şi animozităţi.

E clar că Dl. Eduard Şevardnadze, în vârstă de 57 de ani, e un politician pe modelul Gorbaciov: energic şi vorbăreţ, cu un tipar de carieră asemănător cu cel al Dlui Gorbaciov. Poziţia sa de lider al Partidului Comunist Georgian demonstrează loialitatea sa faţă de partid.

[385] Gorbaciov a avut grijă ca Gromîko să fie numit preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem (preşedinte sovietic), o funcţie ceremonială care nu conferea putere reală deţinătorului, ci doar un soi de prestanţă. În 1988, Gromîko s-a retras, iar Gorbaciov a preluat el însuşi conducerea respectivei instituţii **(n.n.)**.

Cred că numirile Dlor Gromîko şi Şevardnadze nu doar măresc baza puterii personale a Dlui Gorbaciov, ci sunt şi dovada presiunii de a aduce un suflu nou politicii externe sovietice, o nouă abordare în care Uniunea Sovietică se va erija într-o putere responsabilă, rezonabilă şi de încredere, în timp ce scopurile sale fundamentale rămân neschimbate. E posibil ca politica externă sovietică să se concentreze mai mult pe afacerile blocului sovietic decât pe o strategie internaţională agresivă. Cred că Dl. Şevardnadze va reprezenta acest stil nou şi potenţial seducător al politicii sovietice, în timp ce Dl. Gromîko va menţine scopurile strategice fundamentale din poziţia de preşedinte.

În încheiere, mă bucur să văd că summitul dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică propus pentru 19-21 noiembrie va avea loc, după cum speram, pe teritoriu neutru, în afara Statelor Unite, anume la Geneva. Cred că asta va fi în avantajul preşedintelui Statelor Unite.

JOHN BROWNE

(SURSA: John Browne, *Mr. Gorbachev – A Kennedy în the Kremlin?,* 20 mai 1985, The Reagan Files, la http://www.thereaganfiles.com)

3. Agenţia Centrală de Informaţii, *Gorbaciov, agentul schimbării,* 27 iunie 1985

Directorul Agenţiei Centrale de Informaţii
Washington, DC, 20505
27 iunie 1985

Stimate Domnule Preşedinte, puteţi găsi aceasta drept o lectură potrivită în timpul zborului. Este un tablou bun al stilului, obiectivelor şi metodelor de acţiune ale lui Gorbaciov, aşa cum sau manifestat în primele 100 de zile de conducere. Veţi simpatiza luarea în colimator a masivului aparat birocratic.

[CENZURAT]
Cu stimă,
William J. Casey
Dlui Preşedinte
Casa Albă
Washington, DC, 20500

TOATE DOCUMENTELE ATAŞATE
Original – Preşedinte [CENZURAT]
1- DCI
1- DDCI
1- DDI
1- D/SOVA
1- Dosar ER
Autorizat pentru difuzare de către CIA
Data: ianuarie 2011
SECRET [CENZURAT]
SECRET [CENZURAT]
Agenţia Centrală de Informaţii
Direcţia Informaţii
IUNIE 1985

Gorbaciov, agentul schimbării

Rezumat

În primele 100 de zile la conducere, Gorbaciov s-a dovedit a fi cel mai agresiv şi mai activ lider sovietic de la Hruşciov încoace. E dispus să ia decizii controversate şi chiar nepopulare – precum campania anti-alcool – şi să rupă tradiţia de până acum, permi- ţându-şi să critice acţiunile colegilor săi din Biroul Politic. [CENZURAT]

A lansat provocări pe subiecte controversate precum alocarea investiţiilor, marea reformă din administraţie şi eliminarea oficialilor incompetenţi şi corupţi din sistem. Persistenţa declaraţiilor sale nu prea lasă loc de compromis sau retragere. [CENZURAT]

Gorbaciov mizează pe faptul că un atac la adresa corupţiei şi lipsei de eficienţă, şi nu o reformă radicală, va schimba situaţia internă. Deşi un astfel de plan nu e lipsit de riscuri, nu trebuie săi fie subestimate şansele de reuşită. Deşi abordarea sa e una controversată, are perspective bune pe termen scurt. Spre deosebire de liderii dinaintea sa, a reuşit deja să-şi consolideze o bază de sprijin în cadrul Biroului Politic şi a Secretariatului. De asemenea, poate conta pe sprijin din partea oficialilor din eşalonul mediu al sistemului birocratic, care au fost nemulţumiţi de stagnarea din epoca Brejnev. Şi publicul larg a reacţionat favorabil faţă de stilul său, judecând după reacţia iniţială, filtrată prin surse occidentale. Agresivitatea sa a pus opoziţia în defensivă. Adversarii săi, probabil, aşteaptă să-l prindă pe picior greşit. [CENZURAT]

Acest document a fost redactat de [CENZURAT] de la Biroul de Analiză Sovietică.
Pentru orice comentarii şi întrebări, adresaţi-vă Şefului [CENZURAT]
Autorizat pentru difuzare
Data: 18 nov 2008

Stilul lui Gorbaciov

Gorbaciov a adoptat un stil complet diferit de cel al predecesorilor săi, care s-au purtat cu mănuşi cu birocraţii şi au avut mereu o atitudine precaută faţă de schimbare. Brejnev şi Cernenko şi-au exprimat îngrijorarea faţă de deteriorarea mediului economic şi a stării de spirit în ţară, însă nu erau pregătiţi să înfrunte birocraţia aflată în calea soluţiilor. Atitudinea plină de solicitudine a lui Brejnev faţă de birocraţie i-a şubrezit puterea pe măsură ce funcţionarii au început să se creadă angajaţi pe viaţă. Andropov a încercat să distrugă acest şablon, însă a fost împiedicat de starea sa precară de sănătate şi de prezenţa adepţilor lui Brejnev, printre care Cernenko şi premierul Tihonov. Învăţând din experienţa lui Andropov, Gorbaciov a creat în mod conştient o stare de urgenţă şi şi-a făcut clare intenţiile de a rezolva problemele. [CENZURAT]

Stilul populist al lui Gorbaciov nu a mai fost văzut de pe vremea incursiunilor lui Hruşciov în rândul publicului şi ale săpunelilor administrate birocraţilor:

-- A vizitat fabrici din Moscova şi Leningrad şi a găsit diverse ocazii să se apropie de muncitori, pentru a-şi şlefui imaginea de om al poporului. Televiziunea sovietică a ilustrat cu prisosinţă abordarea sa prietenească în relaţia cu cetăţenii simpli.

-- Îşi administrează cu mare atenţie relaţiile cu publicul. [CENZURAT]

-- Gorbaciov şi-a adus şi soţia, Raisa, în lumina reflectoarelor, aceasta având apariţii în

presa sovietică şi la televiziune, [CENZURAT]

Deşi aceste trăsături fac din Gorbaciov un om politic sovietic neconvenţional, stilul său de conducere e evidenţiat mai ales de maniera directă în care înfruntă problemele interne cronice. Gorbaciov consideră probabil că este nevoie de o abordare agresivă pentru a evita piedicile întâmpinate de Andropov. Mulţi oficiali sovietici s-au plâns de abateri şi corupţie sub conducerea lui Brejnev şi s-au simţit descurajaţi când iniţiativele lui

Andropov au pierdut avântul iniţial din cauza sănătăţii sale precare. Aceştia sunt posibili susţinători ai reformelor lui Gorbaciov:

-- A instituit măsuri severe pentru a combate problema alcoolismului, [CENZURAT]

-- Şi-a criticat public colegii din Biroul Politic în timpul vizitei la Leningrad, calificând drept inadecvată recenta decizie a acestora privind alocarea de parcele de teren în proprietate privată şi respingând obiecţiile ridicate de aceştia.

-- A criticat direct miniştri pentru lipsa de inovaţie, lene şi proastă administrare şi a sugerat că aceştia vor fi demişi. A criticat atitudinea de complacere a birocraţiei de partid faţă de corupţie, cerând promovarea unor oficiali tineri şi competenţi la toate nivelurile. Deşi această retorică nu e în sine una nouă, el şi- a exprimat clar intenţia de a-şi susţine afirmaţiile prin fapte, demiţând o serie de oficiali de nivel mediu.

-- [CENZURAT]

Gorbaciov a arătat clar faptul că el consideră că politicile sale sunt justificate de problemele externe şi interne în creştere cu care se confruntă URSS:

-- Şi-a împânzit discursurile cu un limbaj care evocă imaginea unei crize, şi sugerează că URSS se găseşte acum într-un punct de cotitură. [CENZURAT] ...El a decis să facă apel la conştiinţa naţională rusească şi să impună un control strict asupra ordinii şi disciplinei.

-- La Plenara Comitetului Central din aprilie, a fost foarte critic la adresa relaxării economice din timpul lui Brejnev şi a lipsei de respect faţă de deciziile luate de conducere.

-- În discursul său de la conferinţa S&T [Ştiinţă şi Tehnologie, n.n.], la începutul lunii iunie, a avertizat că o creştere economică accelerată este un imperativ, ca urmare a necesităţii de a menţine nivelurile actuale de consum în paralel cu investiţiile în domeniul apărării, reclamate de prezentele tensiuni internaţionale.

[CENZURAT]

Consolidarea puterii

Gorbaciov se foloseşte de metode tradiţionale pentru a-şi consolida puterea, promovându-şi aliaţii în funcţii importante de conducere, însă o face cu o repeziciune mai mare decât predecesorii săi. Se preconizează şi alte schimbări:

-- Promovându-şi trei susţinători ca membri cu drepturi depline în Biroul Politic, în aprilie, a obţinut probabil o majoritate de lucru pe majoritatea temelor.

-- Desemnându-l pe Egor Ligaciov -- unul dintre cei trei promovaţi -- pe postul neoficial de „al doilea secretar”, şi-a izolat principalul adversar, secretarul Grigori Romanov, care a devenit aproape invizibil din punct de vedere politic. [CENZURAT]

-- Şeful KGB, Cebrikov, -- de asemenea promovat -- pare a fi un alt aliat de nădejde, oferindu-i Secretarului General un important avantaj în exercitarea presiunilor politice asupra potenţialilor săi oponenţi din Biroul Politic, majoritatea atinşi de corupţie.

-- Gorbaciov şi-a numit şi unul din protejaţii mai tineri la conducerea departamentului de supraveghere a numirilor de personal, consolidându-şi mai departe controlul asupra politicilor de personal şi pregătind terenul pentru eventuale schimbări majore de personal înaintea viitorului Congres al partidului, care va avea loc în februarie anul viitor. Înlocuirea adversarilor din eşaloanele birocratice se petrece într-un ritm alert. A demis deja un vice-premier şi trei miniştri, numind nouă şefi regionali de partid şi trei noi şefi de departamente în cadrul Comitetului Central. [CENZURAT]

Strategia internă

Folosindu-şi poziţia politică solidă, prioritatea numărul unu a lui Gorbaciov este de a-şi promova programul economic intern. În timp ce unii oficiali sovietici au arătat că înclină să apeleze la metode pragmatice, inclusiv aceea de a recurge la iniţiativa privată, declaraţiile şi acţiunile sale subliniază predilecţia pentru păstrarea sistemului economic actual şi hotărârea de a-i îmbunătăţi funcţionarea. Recunoscând gravitatea problemelor

economice, Gorbaciov se arată optimist că, împreună cu echipa sa, va reuşi să stopeze risipa, să întărească disciplina, să îmbunătăţească producţia, cantitativ şi calitativ, şi să accelereze creşterea economică. Deşi se declară mândru de realizările istorice ale planificării centralizate, a criticat dur rezultatele recente ale acesteia şi a cerut schimbări „revoluţionare" în funcţionarea sistemului. [CENZURAT]

Prima sa prioritate e limitarea risipei şi întărirea disciplinei, în special în rândul administratorilor:

-- Gorbaciov a dat ca exemplu de risipă pierderea a 20% din recolte. Cifrele publicate în presa sovietică arată că pierderile cu timpul de lucru s-au redus cu 20% în urma campaniei de disciplină iniţiate de Andropov, iar preşedintele partidului ucrainean, Şcerbiţki, a anunţat recent că acea campanie a permis economii de câteva sute de milioane de ruble. Gorbaciov speră să economisească cel puţin la fel de mult.

-- Oficiali sovietici susţin că Gorbaciov a reînsufleţit campania de disciplină a lui Andropov.[CENZURAT]Gorbaciov a reluat verificarea documentelor şi lupta împotriva alcoolismului şi trândăviei, ameninţând să-i demită pe directorii care nu au rezolvat astfel de probleme în rândurile muncitorilor.

-- Discursurile sale arată că va extinde eforturile anterioare de a corela nivelul salariilor cu productivitatea, atât pentru muncitori, cât şi pentru şefi, recompensând meritele deosebite şi penalizând sau chiar reţinând în totalitate salariile celor care nu au performanţe. [CENZURAT]

Plecând de la o mai bună disciplină a muncii şi eficienţă administrativă, speranţele lui Gorbaciov de îmbunătăţire a perspectivelor de creştere economică pe termen lung implică modernizarea structurilor existente, investiţii mai mari în tehnologie şi reutilarea fabricilor existente. Deşi efectele unei astfel de abordări nu se vor face simţite imediat, a retras planul cincinal pentru 1986-1990 pentru a fi ajustat pe baza creşterii productivităţii şi nu a resurselor. Concret:

-- A cerut creşterea investiţiilor în modernizarea fabricilor de la o treime la jumătate din totalul investiţiilor* şi dublarea

investiţiilor şi producţiei în sectorul construcţiilor de maşini. A cerut chiar şi amânarea unor noi proiecte de construcţie, ca o recunoaştere neobişnuită a existenţei unei mari probleme în sectorul de construcţii al Uniunii Sovietice. Modul în care pune accent mai degrabă pe conservare decât pe creşterea producţiei de materii prime arată un interes crescând în acest domeniu.[CENZURAT]

* Birocraţii sovietici, atât cei din ministere cât şi cei din partid, au cerut în mod tradiţional proiecte noi de construcţie. Astfel de proiecte au fost acordate în stânga şi-n dreapta, pentru a servi clientela politică. În discursul său de la conferinţa de ştiinţă şi tehnică, Gorbaciov a criticat această abordare şi a insistat asupra concentrării investiţiilor către proiectele care au mai mare nevoie.

Pe lângă asta, a fost mai puţin explicit cu privire la alte initiative economice, însă declaraţiile sale sugerează că ar putea intenţiona să promoveze politici şi mai controversate care să afecteze influenţa birocraţiei:

-- Declaraţiile sale publice sugerează că intenţionează să comaseze ministere, pe care să le degreveze, împreună cu Comitetul de Stat pentru Planificare al URSS (Gosplan), de povara deciziilor administrative de zi cu zi.

-- Vrea să acorde mai multă autonomie directorilor de fabrici şi e posibil să insiste pentru reducerea indicatorilor dictaţi de la centru.

-- l-a criticat pe membrii structurilor intermediare din administraţie care împiedică initiaţiva, sugerând că ar trebui simplificate ori eliminate. Scopul său este de a elimina o parte din uriaşul aparat birocratic care, după cum s-a plâns în discursul de la conferinţa de ştiinţă şi tehnică, implementează deciziile Comitetului Central în aşa fel încât până la urmă „nu mai rămâne nimic din principiile iniţiale".

--Ar putea susţine legalizarea anumitor părţi din „economia secundară" şi ar putea permite extinderea limitată a rolului agriculturii private, în ciuda eventualei opoziţii ideologice. A

făcut aluzii la asta în discursul de la Leningrad, din mai. Gorbaciov pare să considere că unele mici concesii – cum ar fi tolerarea mecanicilor privaţi sau acordarea accesului la grădini de vară pentru locuitorii din oraşe – ar putea îmbunătăţi calitatea vieţii fără a submina sistemul sau a declanşa o luptă ideologică cu ideologii puritani din elitele care se opun în mod tradiţional unor astfel de măsuri.

Politica externă

Impactul lui Gorbaciov asupra politicii externe a fost până acum mai mult de natură stilistică. Nu a dezvăluit vreo agendă la fel de urgentă ca aceea internă, de a accelera creşterea economică. O parte din iniţiativele sale – ca de exemplu moratoriul INF *(Intermediate-Range Nuclear Forces* – Forţe nucleare cu rază medie) – sunt moştenite de la predecesorii săi. Scopul său imediat pare să fi fost să arate atât aliaţilor cât şi rivalilor că la Kremlin se află un nou lider, puternic şi activ. În ciuda presiunii afacerilor interne, Gorbaciov a primit un flux constant de vizite ale unor lideri europeni şi din Lumea a Treia. S-a dovedit a fi mai activ decât predecesorii săi şi se pare că va începe în curând un program încărcat de diplomaţie personală şi vizite în străinătate. Are programată o vizită la Paris în octombrie, unde se va întâlni cu Mitterrand, şi e posibil să meargă în India anul acesta. [CENZURAT]

Deşi nu a lansat nicio iniţiativă nouă în relaţia cu Statele Unite, şi-a pus deja amprenta pe politica sovietică. Se pare că a aprobat revenirea la masa negocierilor de la Geneva chiar dinainte de moartea lui Cernenko, în martie. A îmblânzit condiţiile puse de sovietici în vederea unui summit cu Preşedintele Reagan la scurt timp după preluarea funcţiei. De atunci, se pare că a aprobat recenta extindere a schimburilor bilaterale şi a avut întâlniri cu mai multe delegaţii americane.[CENZURAT]

În declaraţiile publice şi discuţii private, însă, Gorbaciov e clar interesat să proiecteze [CENZURAT] o imagine dură şi instransi- gentă în străinătate şi să convingă autorităţile americane că relaţiile bilaterale se vor îmbunătăţi numai dacă politica americană

se va schimba. E evident că nici el, nici colegii săi nu cred într-o îmbunătăţire rapidă a relaţiilor:

-- Diverse surse susţin că Gorbaciov se va strădui să-şi creeze o imagine de om puternic, nu împăciuitor.

-- [CENZURAT]

-- [CENZURAT]

-- În discuţiile cu oaspeţii americani s-a arătat deranjat de încercările acestora de a aduce în discuţie problematica drepturilor omului, insistând ca Statele Unite să nu încerce să-l „ducă cu zăhărelul”, adăugând că liderii sovietici vor fi deschişi la astfel de discuţii odată ce Statele Unite încep să trateze URSS ca pe un partener egal.

-- Decizia mai recentă a Moscovei de a se lăsa cu greu convinsă să accepte un summit corespunde acestei strategii. [CENZURAT] -- ...susţin că Gorbaciov va intensifica eforturile sovietice de a interveni în relaţiile dintre Statele Unite şi aliaţii lor. Deja s-a exprimat public cu privire la „comunitatea de interese” dintre URSS şi Europa Occidentală, s-a întâlnit cu o serie de lideri europeni şi a dat de înţeles că Moscova ar fi pregătită să stabilească legături politice cu Comunitatea Europeană:

-- [CENZURAT]

Gorbaciov a adoptat o poziţie dură şi în cadrul Pactului de la Varşovia, ceea ce se pare că a produs îngrijorare în rândul regimurilor mai apropiate de stilul Brejnev, cum e Cehoslovacia. În declaraţiile sale publice, a insistat asupra nevoii de unitate şi asupra unei integrări economice mai bune în cadrul blocului comunist. [CENZURAT] ...a[u] susţinut că atitudinea dură a lui Gorbaciov n-ar fi doar un semnal către Occident, ci şi un avertisment către aliaţi că nu e de glumit cu el. [CENZURAT]

Primele acţiuni ale lui Gorbaciov indică de asemenea un puternic sprijin faţă de aliaţii din Afganistan şi America Centrală:

-- Forţele sovietice din Afganistan continuă campania militară mai agresivă începută anul trecut.

-- S-a întâlnit cu liderul din Nicaragua, Ortega, la doar câteva zile după ce Congresul Statelor Unite a respins cererea iniţială a Preşedintelui de susţinere a forţelor separatiste Contras, şi a

 promis creşterea livrărilor de ţiţei pentru a ajuta la întărirea

regimului. [CENZURAT]

Opoziţie faţă de forţa teribilă a lui Gorbaciov?

Opoziţia faţă de Gorbaciov este deocamdată dezorganizată. Vechea gardă din Biroul Politic – cum sunt premierul Tihonov, liderul de la Moscova al partidului, Grişin, sau preşedinţii de republici Şcerbiţki şi Kunaev -- se află probabil în defensivă în urma acuzaţiilor de conducere defectuoasă şi corupţie în cadrul organizaţiilor lor. Secretarul Romanov, un posibil reprezentant al opoziţiei, a fost izolat odată cu schimbările de personal ordonate de Gorbaciov şi probabil nu mai reprezintă vreun pericol. [CENZURAT]

În consecinţă, celor ameninţaţi de Gorbaciov la nivelul Comitetului Central le lipseşte un purtător de cuvânt. Deşi şi-ar putea manifesta opoziţia amânând punerea în aplicare a noilor politici, e posibil să-i poată îndepărta dacă nu se conformează. Mulţi reprezentanţi rămaşi din timpul regimului lui Brejnev ar prefera probabil să se retragă decât să lupte. [CENZURAT]

În ciuda poziţiei sale puternice, Gorbaciov nu are încă mână liberă în totalitate. Iniţiativele sale pot fi încă tergiversate de către alţi membri din Biroul Politic. Unii independenţi sau chiar aliaţi s-ar putea împotrivi unor aspecte ale stilului liber al lui Gorbaciov Mai mult, există semnale că iniţiativele lui Gorbaciov au fost deja atenuate sau au întâmpinat rezistenţă:

-- Din declaraţiile de la Leningrad, reiese că Biroul Politic i-a respins propunerile mai ample privind extinderea parcelelor pentru grădini, evident pe motiv că o asemenea iniţiativă ar însemna chiar încurajarea întreprinzătorilor privaţi.

-- Există semnale că programarea summitului SUA – Uniunea Sovietică s-ar fi împotmolit în politicile de conducere.

-- [CENZURAT]

-- [CENZURAT]

Relatările din presa sovietică cu privire la discursurile lui Gorbaciov sugerează că politicile sale întâmpină o oarecare rezistenţă la nivel înalt:

-Varianta discursului lui Gorbaciov de la Leningrad apărută în presă diminuează criticile la adresa deciziei Biroului Politic privind extinderea parcelelor în proprietate privată.

-- Versiunile tipărite nu conţin nici aluziile la sprijinul personal al lui Gorbaciov pentru iniţiative de reformă economică.

-- În unele ocazii, presa a publicat discursurile sale complete abia după câteva zile. [CENZURAT]

Cu toate acestea, puterea poziţiei lui Gorbaciov sugerează că detractorii săi vor avea de aşteptat până să facă un pas greşit sau să meargă prea departe cu vreun subiect controversat pentru a le da ocazia să se unească împotriva lui. Adevăratul test ar putea fi momentul în care vor începe să se vadă rezultatele succesului ori eşecului programului său. [CENZURAT]

Poate reuşi Gorbaciov ce n-a reuşit Hruşciov?

Eforturile lui Gorbaciov de a eficientiza sistemul reprezintă în continuare un pariu riscant, în ciuda dezorganizării opoziţiei. Hruşciov, de exemplu, a reuşit să ţină opoziţia în defensivă timp de aproape zece ani, prin restructurări şi campanii nesfârşite, însă în cele din urmă şi-a îndepărat propriii susţinători. Abordarea lui Hruşciov a fost atât de haotică, încât deseori birocraţii nu înţelegeau ce anume aştepta de la ei. [CENZURAT]

Conştient de greşelile lui Hruşciov, semnalele lui Gorbaciov vor fi cu siguranţă mult mai clare şi mai consecvente. Cu toate acestea, o parte din aceste semnale clare au şanse să întâmpine rezistenţă. Strategia de investiţii a lui Gorbaciov i-ar putea crea cele mai multe probleme cu birocraţia. Alocarea investiţiilor este strâns legată de puterea funcţionărimii, care poate împărţi proiectele pe criterii politice, ca recompensă pentru loialitate.

Reducând drastic fondurile pentru investiţii în anumite sectoare şi cerând o nouă abordare a administrării, abordarea lui Gorbaciov ar putea îndepărta o parte din birocraţi, de a căror suţinere depinde implementarea politicilor. Deşi se poate folosi de demiteri şi numiri pentru a impune disciplină, o astfel de

abordare -- după cum a văzut şi Hruşciov -- poate avea costuri în termeni de producţie şi sprijin politic. [CENZURAT]

Şi încercarea lui Gorbaciov de a accelera creşterea economică se poate întoarce împotriva sa. Eforturile de a restructura fabricile existente pot duce la o scădere a producţiei, în condiţiile în care el speră într-o revenire a economiei la randamente mai mari. Deşi prognoza de creştere de patru la sută pentru următorul plan cincinal nu e tocmai de neatins, îi pune pe directori în postura de a alege între producţie mai mare şi reînnoirea echipamentelor din fabrici. Schimbările majore de priorităţi ar putea, de asemenea, crea blocaje şi probleme în economie. De exemplu, mutarea resurselor de la industria extractivă -- într-un moment în care producţia de cărbune şi ţiţei e în scădere -- către producţia de echipamente mai eficiente din punct de vedere energetic ar putea accentua un dezechilibru pe termen scurt în sectorul energetic. [CENZURAT]

Gorbaciov va trebui să-şi calibreze politicile cu atenţie pentru a evita capcanele unui sistem în care accentuarea priorităţilor într-un anumit domeniu înseamnă adesea delăsare în alte domenii. Nici perspectivele reorientării radicale a directorilor către calitate în loc de cantitate nu sunt încurajatoare, fiind o abordare contrară celei din ultimii 55 de ani. Însă experienţa lui Andropov a demonstrat că eforturile concertate asupra disciplinei administrative -- susţinută de ameninţarea pierderii locului de muncă -- poate avea efecte benefice. [CENZURAT]

Perspective viitoare

Date fiind retorica urgenţei şi agenda ambiţioasă adoptate până acum, Gorbaciov va fi presat să arate progrese continue, altfel riscând o coalizare a adversarilor împotriva sa. [CENZURAT]

Consolidarea puterii. E foarte probabil ca Gorbaciov să fie ales Preşedinte la şedinţa de săptămâna viitoare a Sovietului Suprem. E de asemenea posibil să-şi promoveze alţi aliaţi în funcţii de conducere la plenara dinaintea şedinţei Sovietului Suprem. E aproape sigur că Gorbaciov va folosi prilejul

campaniei electorale dinaintea congresului partidului de anul viitor pentru a înlocui mulţi lideri regionali şi guvernamentali rămaşi în funcţii din era Brejnev. Funcţia secretarului de partid Romanov, cândva adversarul principal al lui Gorbaciov, se clatină deja, iar o recentă campanie împotriva sa, menită să dezvăluie legăturile cu adversarii lui Gorbaciov, pare să-i pregătească îndepărtarea din funcţie. [CENZURAT]

Gorbaciov va continua să îndepărteze din birocraţia economică membri marcanţi din vechea gardă a lui Brejnev. Miniştrii pe care i-a criticat la conferinţa de ştiinţă şi tehnică vor fi cu siguranţă demişi. Atacurile lui Gorbaciov la adresa miniştrilor au slăbit poziţia premierului Tihonov, iar acesta ar putea fi uşor îndepărtat chiar şi înainte de congres. Retragerea de la şefia Gosplan a lui Baibakov, un simbol al rezistenţei la schimbare din epoca lui Brejnev, ar reprezenta un mesaj puternic către birocraţie. [CENZURAT]

Agenda internă. Pentru a transmite o nouă atitudine, Gorbaciov ar putea amâna tradiţionala vacanţă de vară, ocupân- du-se de redactarea planului cincinal şi a programului partidului înaintea congresului. Proiectul de program ar putea fi prezentat în următorul plen şi cu siguranţă se va axa pe temele propuse de el cu privire la întărirea disciplinei şi progresul tehnologic. Când proiectul de program economic va fi făcut public, va reflecta, cu siguranţă, cerinţele sale de creştere economică mai mare şi o nouă strategie pentru investiţii. [CENZURAT]

Ar putea face, de asemenea, noi incursiuni în afara Moscovei pentru a-şi demonstra autoritatea şi activismul. Momentan se află în vizită la Kiev, capitala Ucrainei, şi ar putea face o vizită undeva în Siberia pentru o mai mare expunere. S-ar putea folosi de aceste vizite pentru a-şi menţine presiunea retorică la adresa birocraţiei. [CENZURAT]

Politica externă. Vom vedea probabil un impact tot mai mare al lui Gorbaciov asupra politicii externe. Influenţa lui Gromîko va scădea şi mai mult faţă de vârful atins în timpul regimului Cernenko. O întâlnire cu preşedintele Reagan i-ar şlefui şi mai

mult imaginea de lider de stat şi nu putem exclude varianta ca Moscova să organizeze un summit cât de curând. [CENZURAT]

Activismul său ar putea fi reflectat şi în încercări mai îndrăzneţe de a exercita presiune asupra actualei politici a Statelor Unite. Am putea asista, de exemplu, la încercări mai abile de a atrage sprijinul Japoniei prin exploatarea fricţiunilor pe plan comercial dintre

Washington şi Tokyo sau la un gest simbolic faţă de Beijing, menit să pună beţe în roate relaţiilor sino-americane. Sunt posibile, de asemenea, şi noi iniţiative menite să submineze cooperarea dintre membrii NATO cu privire la Iniţiativa Strategică de Apărare şi la restricţiile impuse de comitetul de coordonare al controlului multilateral al exporturilor [COCOMJ. [CENZURAT]

CASETĂ

Posibile piedici în calea lui Gorbaciov

Adversarii vor căuta permanent ocazii să-i taie avântul lui Gorbaciov Un semnal timpuriu al dificultăţilor politice ar fi eşecul de a obţine preşedinţia. Deşi pot exista numeroase motive pentru care un secretar general ar amâna asumarea preşedinţiei -- Andropov ar fi un exemplu -- Gorbaciov va trebui să ia în considerare consecinţele pierderii avântului politic, mai ales după ce a creat o legătură clară între funcţia de secretar general şi cea de preşedinte, prin nominalizarea lui Cernenko în funcţia de şef al statului anul trecut. [CENZURAT]

-- [CENZURAT] Una peste alta, însă, Gorbaciov ar fi probabil mai avantajat dacă ar deţine ambele funcţii, ceea ce i-ar facilita implicarea în întâlnirile la nivel înalt cu alţi şefi de stat. [CENZURAT]

Un alt indicator al opoziţiei faţă de Gorbaciov ar fi publicarea cu întârziere a planului cincinal sau a programului partidului sau lipsa din documente a unor noi abordări de politici economice sau sociale. În cazul în care Gorbaciov nu reuşeşte să-şi susţină declaraţiile ambiţioase demiţând miniştrii pe care i-a criticat, acest lucru va fi interpretat în URSS ca un eşec. A făcut un subiect important din schimbările de personal, iar eşecul de a face

schimbări în primele eşaloane ale partidului şi ministerelor ar însemna o lipsă de sprijin din partea colegilor săi din Biroul Politic.[CENZURAT]

SFÂRŞITUL CASETEI

(SURSA: Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Gorbachev, the New Broom,* iunie 1985, la http://www.foia.cia.gov)

4. Agenţia Centrală de Informaţii, Estimarea Naţională de Securitate – Politica sovietică faţă de Europa Răsăriteană în timpul lui Gorbaciov, mai 1988

Estimarea Naţională de Securitate – NIE 11/ 12-9-88

Politica sovietică faţă de Europa Răsăriteană în timpul lui Gorbaciov

(informaţii disponibile până la data de 26 mai 1988 au fost utilizate

pentru pregătirea acestui document, ce a fost aprobat la acea dată de către Consiliul Director Naţional)

CUPRINS

ARGUMENTE CHEIE
DISCUŢIE
Europa de Est la mijlocul anilor 1980
Economii în declin
Conduceri îmbătrânite
Provocări la adresa autorităţii sovietice
Politicile lui Gorbaciov privitoare la Europa de Est Coordonarea politicii externe şi de securitate Presiuni economice
Dileme legate de succesiune
Privire de ansamblu: Creşterea diversităţii, acutizarea conflictului
Creşterea diversităţii
Relaţii economice încordate
Scenarii privind succesiunea
Acutizarea conflictului
Posibile provocări la adresa controlului sovietic
Revolte populare
Reforme rapide
Reacţii negative conservatoare
Perspective de viitor şi scenarii

Implicaţii pentru Statele Unite
ANEXĂ: OFICIALI SOVIETICI RESPONSABILI PENTRU EUROPA DE EST

Argumente cheie

Politicile Secretarului General Gorbaciov au sporit potenţialul de instabilitate în Europa de Est, dar au determinat şi extinderea zonei de experimentare şi diversificare, permiţând noi posibilităţi pentru o reformă evolutivă în regiune.

Gorbaciov a stabilit o agendă ambiţioasă pentru Europa de Est. Scopurile sale vizează asigurarea ajutorului est-european pentru planul sovietic de modernizare, promovarea unor obiective sovietice de politică externă mai largi, printr-o coordonare mai strânsă a Pactului de la Varşovia, şi stimularea unui proces mai intens de regenerare economică şi politică în regiune. Conştient de diversitatea regiunii, el a stabilit planuri de reformă mai degrabă generale decât detaliate. Dar se confruntă totodată şi cu realităţile est-europene – probleme economice severe, conduceri îmbătrânite şi nemulţumiri sociale crescânde – care intră în conflict cu obiectivele sovietice.

Politica sovietică din timpul lui Gorbaciov a încercat să echilibreze obiectivele concurente de încurajare a schimbării şi promovare a stabilităţii. DeşiGorbaciov a evitat strategia foarte riscantă de forţare a schimbării în aceste sisteme politice fragile, continua presiune sovietică precum şi exemplul programului sovietic de reformă au introdus noi tensiuni în regiune.

Creşterea diversităţii, acutizarea conflictului

Pentru următorii trei până la cinci ani, Europa de Est va fi marcată de o creştere a diversităţii, ca răspuns la presiunile reformei, închegarea unei abordări privitoare la Vest şi gestionarea relaţiilor cu Moscova:

Din punct de vedere economic, Europa de Est nu poate furniza ceea ce îşi doreşte Gorbaciov. Pe măsură ce creşte

decalajul dintre obiective şi rezultate, este posibil ca Gorbaciov să exercite o presiune mai puternică asupra aliaţilor săi, astfel încât să creeze legături economice mai puternice, să îmbunătăţească performanţa şi să implementeze reforme economice la nivel naţional.

În timp ce recenta schimbare de conducere din Ungaria este probabil mai aproape de preferinţele lui Gorbaciov pentru Europa de Est, este posibil ca eventualele succesiuni în alte părţi să nu conducă la apariţia acelor lideri dinamici şi inovatori de care Gorbaciov are nevoie pentru a-şi atinge ţelurile mai ambiţioase în regiune. În consecinţă, presiunile pentru schimbare vor continua să se axeze pe regimurile mai puţin dotate şi, în câteva cazuri, nedispuse să acţioneze.

În acest mod, abordarea lui Gorbaciov poate atinge numai un progres evolutiv spre o reîntinerire politică şi spre o performanţă economică îmbunătăţită în Europa de Est. Continuată şi probabil intensificată, presiunea sovietică va conduce la conflicte mai acute atât în interiorul societăţilor est-europene, cât şi între Moscova şi aliaţii săi.

Posibile provocări la adresa controlului sovietic

Presiunile contradictorii provenind de la Moscova, împreună cu gravele dileme economice şi politice din Europa de Est, pot genera numeroase provocări pentru interesele sovietice. Trei scenarii extreme sunt posibile:

Revoltă populară în Polonia, România sau Ungaria, implicând o împotrivire largă faţă de supremaţia partidului şi, în cele din urmă, faţă de controlul sovietic.

Reformă rapidă în Ungaria sau Polonia, mergând mult înaintea agendei lui Gorbaciov şi, în final, ameninţând să erodeze controlul partidului.

Reacţii negative conservatoare, implicând repudierea deschisă a politicilor sovietice de către liderii ortodocşi din Germania de Est, România sau din altă parte.

Dintre acestea, revolta populară este cea mai probabilă eventualitate. Gorbaciov se va aştepta ca aliaţii săi să acţioneze

decisiv pentru a încheia orice violenţă politică ori tulburare majoră. Într-adevăr, liderii est-europeni sunt cel puţin la fel de conştienţi de nevoia de precauţie ca şi Gorbaciov şi au la dispoziţia lor forţe puternice de securitate, care şi-au demonstrat eficienţa în oprirea agitaţiilor. Dacă evenimentele scapă de sub controlul lor şi trec dincolo de limitele toleranţei sovietice, factorul extrem de control alschimbărilor din Europa de Est va fi forţa Uniunii

Sovietice:

Gorbaciov întâmpină constrângeri mai mari decât predecesorii săi referitoare la o intervenţie militară în Europa de Est; politica sa externă şi agenda pentru controlul armamentelor, ca şi mare parte din programul său intern, vor fi ameninţate.

Un regim de tipul Dubcek va avea acum o libertate mai mare de a implementa reformele decât în 1968 şi intervenţia sovietică pentru oprirea lui va fi problematică.

În extremis, totuşi, nu există niciun motiv de îndoială privind dorinţa lui de a interveni pentru a menţine dominaţia partidului şi influenţa sovietică decisivă în regiune.

Implicaţii pentru Statele Unite

Atitudinea lui Gorbaciov vizavi de diversificare şi experimentare a extins limitele imaginabile în Europa de Est, prezentând noi oportunităţi pentru politicile Statelor Unite şi ale Occidentului:

Dilemele economice şi nevoia de tehnologie de vârf vor conferi forţă apelurilor Statelor Unite pentru reforme interne de tipul celor deja legitimate de Moscova.

Politica europeană activă a lui Gorbaciov şi, în general, perioada de relaţii mai dinamice între Est şi Vest vor oferi noi oportunităţi pentru Occident să implice chiar şi regimurile mai conservatoare din Europa de Est.

În acelaşi timp, politicile lui Gorbaciov vor face dificil decoordonat politicile occidentale în vederea asigurării securităţii europene. Diferitele abordări din Vest vor face mai complicată atingerea consensului politic de către guvernele occidentale în tratarea cu Moscova şi aliaţii săi şi, totodată, va fi

 mai dificil pentru NATO să menţină un consens privind securitatea.

Politicile lui Gorbaciov pot pune totodată în discuţie câteva dintre prezumţiile pe care se bazează politica de diferenţiere a Statelor Unite, în ceea ce priveşte obiectivele complementare americane privind diversitatea şi liberalizarea, care sunt tot mai divergente. Acele regimuri care au abordări opuse faţă de cea a lui Gorbaciov au totodată tendinţa de a fi cele mai ortodoxe şi mai represive, iar ungurii şi polonezii reformatori sunt acum foarte familiarizaţi cu linia sovietică. În practică, totuşi, abilitatea noastră de a influenţa alternativele majore – reformă sau reducerea cheltuielilor, criză sau stabilitate – vor rămâne limitate; noi putem cel mult să încurajăm mişcările evolutive către liberalizare internă şi către o mai mare independenţă faţă de tutela sovietică.

Discuţie

1. De la începutul epocii Hruşciov nu s-a mai înregistrat un impact atât de profund asupra Europei de Est, precum cel al noilor reforme din URSS promovate de către Secretarul General Mihail Gorbaciov. Aceste noi viziuni provenite dinspre Moscova, precum şi dilemele politice şi economice interne, au apărut într- o eră a incertitudinii – şi, foarte probabil, a schimbărilor importante – în Europa de Est. Odată cu iminenta înlocuire a unei generaţii întregi de lideri din regiune, politica sovietică din următorii 3-5 ani are potenţialul de a fi decisivă în determinarea sferei de aplicare şi a direcţiei schimbării şi, eventual, a stabilităţii Imperiului Sovietic.[386]

2. Pentru Gorbaciov, ca şi pentru predecesorii săi, Europa de Est este de o importanţă deosebită: reprezintă „un tampon”, atât

[386] Acest document examinează relaţiile dintre Uniunea Sovietică şi cei şase aliaţi ai săi din cadrul Pactului de la Varşovia – Germania de Est, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România şi Bulgaria – în următorii 3-5 ani. Se concentrează mai degrabă pe impactul şi consecinţele politicilor sovietice asupra întregii regiuni, decât asupra unor analize detaliate ale fiecărei ţări în parte (în original, **n.n.j**.

militar, cât şi ideologic, între URSS şi Occident, o bază de proiectare a puterii şi influenţei sovietice în Europa, o cale comercială şi de transfer tehnologic dinspre Vest, dar şi un pilon extern cheie pentru însuşi sistemul sovietic. URSS continuă să exercite o influenţă decisivă asupra regiunii prin intermediul unei reţele complexe de legături politice, economice, militare şi de securitate, şi, fără îndoială, nu va ezita să folosească în ultimă instanţă forţa armată în vederea menţinerii partidului unic la conducere, precum şi a poziţiei sale în regiune.

3. Cu toate acestea, Europa de Est este, în acelaşi timp, o zonă caracterizată de

instabilitate cronică, criză recurentă şi diversitate crescândă; sarcinile conducerii alianţei sovietice au devenit din ce în ce mai importante. Lideri sovietici succesivi au urmărit atât coeziunea, cât şi viabilitatea Europei de Est, însă au eşuat în a le atinge simultan. Gorbaciov, deşi conştient de nevoia de stabilitate, a înclinat către o agendă a schimbării şi a reformei în interesul viabilităţii regimului. Câţiva demnitari veterani est- europeni aseamănă situaţia din prezent cu campania de destalinizare a lui Hruşciov şi revoltele din Ungaria şi Polonia anului 1956, exprimându-şi temerea că reforma sovietică va dezlănţui în Europa de Est presiuni potenţial incontrolabile în favoarea schimbării.

Europa de Est la mijlocul anilor '80

4. Noua conducere sovietică a lui Gorbaciov a moştenit o Europă de Est a cărei tăcere aparentă era provocată de existenţa unor serioase probleme care au ieşit treptat la suprafaţă. Provocarea venită din partea Solidarităţii în Polonia a fost depăşită cu succes prin impunerea Legii Marţiale în decembrie 1981, iar regimul Jaruzelski a făcut un progres în sensul reinstaurării controlului Partidului şi neutralizării opoziţiei interne. Cu toate acestea, pe teritoriul Europei de Est exista un climat instabil, generat de probleme economice severe, nemulţumire socială crescândă şi stagnare politică la nivelul gerontocraţiei.

5. *Economii în declin.* La momentul preluării puterii de către Gorbaciov, în 1985, Europa de Est înregistrase aproape un

deceniu de declin economic şi stagnare. Criza financiară de la nivel regional a începutului anilor '80 a contribuit la sfârşitul unei ere de relaxare economică între Est şi Vest: comerţul cu Vestul a scăzut considerabil, noi împrumuturi erau acordate cu dificultate, iar mai multe regimuri est-europene se vedeau nevoite să desfăşoare negocieri extinse privind refinanţarea cu creditorii vestici. Nici relaţiile comerciale cu URSS nu erau cu mult mai bune, având în vedere că preţul petrolului în Uniunea Sovietică atinsese un nou maxim între 1982 şi 1983, reflectând tardiv povara creşterilor pe piaţa mondială dintre 1978 şi 1979 (pe măsură ce mecanismul de calcul al mediei pe 5 ani pentru exporturile de petrol sovietic s-a aliniat la nivelul ratelor mondiale).

6. Aceste răsturnări de situaţie s-au reflectat puternic în standardele de viaţă ale est-europenilor, aceştia confruntându-se cu imense datorii externe şi performanţe economice tot mai scăzute. În România şi Polonia, lipsa energiei şi a produselor alimentare de bază a ridicat problema instabilităţii politice create pe fond economic; în alte părţi, situaţia nu a fost la fel de dezastruoasă, însă a rămas acută. Eşecul respectării promisiunilor de îmbunătăţire a standardelor de viaţă – elementul central al strategiilor regimurilor anilor '70 – a discreditat şi mai mult legitimitatea politică şi a adâncit alienarea societăţii. Investiţiile reduse şi încetinirea revoluţiei ştiinţifice şi tehnologice au slăbit, de asemenea, competitivitatea Europei de Est pe pieţele mondiale, contribuind la sporirea „ipotecării” viitorului economic al regiunii.

7. *Conduceri îmbătrânite.* La declinul Europei de Est se adaugă stagnarea şi imobilitatea conducerilor de partid îmbătrânite. Până în 1987, media de vârstă a celor mai importanţi 6 lideri de partid era de peste 70 de ani, cu o activitate de peste 2 decenii. Numai generalul polonez Jaruzelski, relativ tânăr la 64 de ani, şi liderul de partid al Republicii Democrate Germane, Erich Honecker, încă în putere la 75 de ani, păreau capabili de o conducere energică; majoritatea celorlalţi aveau sănătatea şubredă, activând în sisteme de leadership private complet de

idei inovatoare. Aceştia nu puteau reprezenta oameni capabili să facă faţă problemelor politice dificile ale anilor '80.

8. Stagnarea politică a Europei de Est s-a accentuat pe parcursul mai multor ani de slăbiciune a Moscovei, întinzându-se de la ultimii ani ai erei Brejnev până la perioada Iuri Andropov şi Konstantin Cernenko. Succesiunea a 3 conducători sovietici pe parcursul a tot atâtor ani – cuplată cu semnale politice mixte – a acutizat incertitudinile şi a complicat dilemele succesiunii în Europa de Est. Absenţa unei conduceri sovietice clare şi decisive a contribuit, de asemenea, la o perioadă de ezitare în Europa de Est, pe măsură ce fiecare regim a început să improvizeze abordări proprii, chiar şi pe marginea unor chestiuni sensibile de politică externă.

9. *Provocări la adresa Conducerii Sovietice.* Eroziunea ideologică în Europa de Est –

accelerată de reprimarea Solidarităţii în Polonia – a făcut loc apariţiei unor noi grupuri sociale independente şi, în special, a unei renaşteri a conştiinţei naţionale în regiune. În unele cazuri, regimurile au răspuns prin încercarea de a trezi sentimente pur naţionaliste, ca în cazul însuşirii de către regimul Honecker a lui Martin Luther, Frederic cel Mare, precum şi a altora, ca precursori ai statului est-german. În alte cazuri, politica oficială s-a axat pe un naţionalism exclusivist, şovinist: regimul bulgar a condus o campanie de asimilare brutală a minorităţii turce, iar preşedintele român, Ceauşescu, a înăsprit represiunea împotriva minorităţii maghiare din Transilvania.

10. Şi mai îngrijorătoare, din perspectiva Moscovei, au fost noile semnale de autoafirmare naţională în rândul aliaţilor, mai cu seamă în perioada ce a urmat amplasării Armelor Nucleare cu Rază Medie de Acţiune în Vestul Europei, la sfârşitul lui 1983 şi începutul lui 1984.Îngrijorarea Europei Răsăritene cu privire la abandonarea de către sovietici a discuţiilor referitoare la dezarmare de la Geneva, în 1983, a trădat temeri mai profunde privind răcirea relaţiilor cu Vestul. În toamna anului 1984, s-a manifestat o oarecare divizare a opiniilor în cadrul Pactului de la Varşovia – regimurile sovietic şi cehoslovac militau pentru o

atitudine mai fermă şi pentru închiderea căilor de comunicare, în timp ce est-germanii, ungurii şi românii susţineau îmbunătăţirea relaţiilor cu Vestul şi subliniau importanţa statelor mici în promovarea detensionării acestor relaţii.

11. Pentru cele mai multe regimuri est-europene, cultivarea acestei destinderi în Europa încetase să fie doar un deziderat; devenise un element esenţial al strategiilor lor economice şi politice. Aceasta se plia, de asemenea, pe presiunile în creştere provenite de la populaţie, pentru exprimare şi conştientizare naţională, dar şi pentru afirmarea „europenităţii" statelor din regiune. Spre deosebire de revoluţiile anilor 1956, 1968 şi 1980-1981, aceste tendinţe nu ameninţau direct supremaţia sovietică în regiune, dar ţinteau către o extindere a orizonturilor diversităţii în planul stabilităţii economice şi sociale. Acestea, împreună cu intensificarea problemelor interne, s-au adăugat la ampla dezordine manifestată în imperiul est-european al Moscovei.

Politicile lui Gorbaciov privitoare la Europa de Est

12. Ca şi în alte părţi, abordarea iniţială a lui Gorbaciov privind Europa de Est a reprezentat o extensie a unei ample agende interne şi de control a înarmărilor:

În plan intern, Gorbaciov a căutat să revitalizeze puterea şi prestigiul sovietic prin „restructurare" economică *(perestroïka)* şi o campanie de „deschidere" *(glasnost)* atent coordonată, gândită pentru a întări o economie înapoiată, pentru a combate rezistenţa birocratică şi pentru a aduce un nou suflu societăţii în ansamblu.

În plan extern, Gorbaciov avea nevoie de un răgaz în confruntarea dintre Est şi Vest şi epuizanta competiţie a înarmărilor cu Statele Unite. A urmărit, de asemenea, să înlocuiască rigida percepţie ideologică a lumii moştenită de la predecesorii săi cu o urmărire mai sofisticată a intereselor sovietice regionale, îndeosebi în Europa de Vest şi Asia de Est.

13. În ceea ce priveşte Europa de Est, Gorbaciov nu avea, probabil, o concepţie complet definită asupra problemelor cu care aceasta se confrunta, iar în plan intern nu dispunea de un plan

de acţiune clar şi detaliat. Îmbunătăţirea performanţelor economice reprezenta o prioritate – în scopul transformării Europei de Est dintr-un factor de secătuire a resurselor sovietice într-un avantaj în vederea modernizării URSS şi pentru promovarea viabilităţii politice şi economice. Gorbaciov privea cu vădit dispreţ conducerile inflexibile de la Praga, Sofia şi Bucureşti, care reflectau corupţia, ineficienţa şi dogmatismul ultimilor ani ai erei Brejnev. Dat fiind programul său ambiţios de politică externă, solicita, de asemenea, o disciplină reînnoită şi o mai bună coordonare între est-europeni:

În urmărirea acestor obiective, Gorbaciov trebuia să impună schimbarea asupra est-europenilor, mai ales în cazul politicii economice, dar avea nevoie, de asemenea, şi de stabilitate în regiune, pentru a nu periclita priorităţile în plan intern.

Deşi Gorbaciov nu era înclinat să se aventureze într-o strategie cu risc maxim, considera periculoasă o stagnare continuă, şi, ca atare, era mai pregătit decât orice alt lider sovietic de la Hruşciov încoace să încurajeze diversitatea şi experimentarea, ca soluţii pentru

viabilitatea pe termen lung în regiune.

Şi, desigur, abordările sovietice faţă de Europa Răsăriteană nu îi aparţineau în totalitate lui Gorbaciov. Ca şi în cazul politicii interne, acesta trebuia să ţină cont şi de punctele de vedere ale altor demnitari sovietici cheie. (Vezi anexa.)

14. *Coordonarea politicii externe şi de securitate.* Prima sarcină a lui Gorbaciov a fost să reafirme o conducere fermă a politicii externe a Pactului de la Varşovia şi să aducă îmbunătăţiri sistemului de coordonare, în vederea sprijinirii vastei sale agende de control a armamentelor. A reuşit acest lucru printr-o serie de summituri ale Pactului de la Varşovia – şase în primii doi ani de conducere – şi printr-o practică asemănătoare funcţionării unui consiliu, în care est-europenii erau informaţi înainte şi după iniţiativele majore de politică externă sovietice. Mai important, repoziţionarea accentului de pe confruntare pe dialog în privinţa controlului înarmării a ajutat la reducerea temerilor est-europenilor că ar putea fi prinşi în mijlocul unor tensiuni crescânde, facilitând o convergenţă naturală între abordările

Prin ochii inamicului... | **223** URSS şi cele ale Europei Răsăritene în materia problemelor Est- Vest.

15. Ambiţioasa agendă de politică externă a lui Gorbaciov prevedea un rol mult mai important şi pentru est-europeni. Jaruzelski şi Honecker au efectuat vizite timpurii în China, în vederea reinstaurării legăturilor normale interstatale şi între partide, în timp ce alte guverne est-europene au început să analizeze perspectivele normalizării relaţiilor cu Israelul. Unii – mai ales polonezii şiest-germanii -au lansat noi propuneri pentru controlul armamentelor şi pentru alte chestiuni legate de securitate, iar vizita lui Honecker la Bonn a reprezentat un exemplu de politică mai activă a RDG faţă de Occident.

16. În lumina intensificării activităţii diplomatice est- europene, nu e de mirare faptul că Gorbaciov a pus foarte mare accent pe coordonare şi disciplină în cadrul consiliilor Pactului de la Varşovia. Reînnoirea Pactului însuşi a fost instructivă. Cu termenul iniţial de expirare în mai 1985, românii şi, nu numai, au exprimat dorinţa unor modificări aduse textului – o diluare a obligaţiilor reciproce de apărare şi prevederi mai precise pentru eventuala dizolvare a Pactului – şi faptul că doreau o prelungire de numai 10 ani. În cadrul evenimentului, Pactul a fost reînnoit fără a i se aduce nicio schimbare; iar Gorbaciov, aflat de numai două luni la conducere, a reuşit o manifestare impresionantă a unităţii (din câte se pare, Gorbaciov a iniţiat acest acord în momentul funeraliilor lui Cernenko – practic prima lui zi de muncă – însă cu preţul unor noi livrări de energie în schimbul acordului lui Ceauşescu). Gorbaciov şi-a îndreptat atenţia, de asemenea, către extinderea infrastructurii Pactului de la Varşovia. În mai 1987, au fost create două noi organisme ale Pactului, în vederea coordonării poziţiilor URSS şi ale Europei de Est pe tema controlului dezarmării şi supravegherii vizitelor şi contactelor externe ale Europei de Est.[387]

[387] Acestea sunt Grupul multilateral pentru schimb de informaţii curente şi Comisia specială pentru probleme de dezarmare.

Întâlniri multilaterale, la nivel înalt, ale liderilor politici sovietici şi est-europeni 1985 – 1987

Data	Locaţia	Evenimentul	Agenda
Martie 1985	Moscova	Funeraliile lui Cernenko	
Mai 1985	Varşovia	Aniversarea a 30 de ani de existenţă a Pactului de la Varşovia	Reînnoirea Pactului de la Varşovia
Octombrie 1985	Sofia	Întâlnirea Comitetului Politic Consultativ al Pactului de la Varşovia (CPCj	Propuneri asupra controlului armamentelor înaintea summitului de la Geneva
Noiembri	Praga	Ad-hoc	De-briefing

e 1985			informal pe tema summitului SUA-URSS de la Geneva
Iunie 1986	Budapesta	CPC	„Apelul Budapestei” pentru reducerea armamentului nuclear tactic
Noiembrie 1986	Moscova	Întâlnire ad-hoc a liderilor de partid CAER (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc)	Programul „CAER 2000” pentru cooperare ştiinţifică şi tehnologică
Mai 1987	Berlinul de Est	CPC	Reducerea forţelor convenţionale; doctrină militară; „noua ordine economică internaţională”
Decembrie 1987	Berlinul de Est	Ad-hoc	De-briefing pe tema Summitului SUA- URSS din Washington

17. În acelaşi timp, totuşi, Gorbaciov s-a folosit de organismele consultative ale Blocului mai mult pentru discuţii substanţiale privind politicile, decât pentru aprobarea ritualică a unor rezoluţii deja pregătite. Influenţa sovietică rămâne dominantă, dar accentul pe care Gorbaciov îl pune în ultimul timp pe consultare şi pe construirea consensului reflectă faptul că a înţeles că est-europenii au propriile legături externe, extinse şi utile, şi că o abordare sovietică eficientă faţă de Occident trebuie să ţină cont de aceste realităţi. Odată ce se adoptă o poziţie comună, Gorbaciov insistă asupra unei discipline a alianţei, şi chiar şi loialilor bulgari le-a fost atrasă atenţia că nu au aprobat cu suficient entuziasm iniţiativele privind controlul sovietic al armamentelor. Gorbaciov i-a instruit pe polonezi să reformuleze „Planul Jaruzelski” pentru reducerea armamentelor în Europa Centrală, jucând totodată un rol important în controlul ritmului şi planificării dezvoltării relaţiilor inter-germane.

18. *Presiunea economică.* A doua mare temă de pe agenda lui Gorbaciov a fost reprezentată de conectarea economiilor est- europene la mecanismul sovietic de modernizare. Atât prin relaţiile bilaterale, cât şi prin intermediul CAER (Consiliul de Ajutor Economic Reciproc), Gorbaciov a acţionat pentru a redresa deficitele comerciale ale Europei de Est ce datau încă din anii 1970, menţinând livrările de petrol sovietic la acelaşi nivel ca la începutul anilor 1980 şi solicitând creşterea importurilor de bunuri de calitate superioară din Europa de Est, în particular bunuri de consum şi maşini şi echipamente de înaltă tehnologie. Polonezilor, românilor şi ungurilor (ce înregistrau un grad foarte mare de îndatorare) le-a fost impusă reducerea dependenţei economice faţă de Occident; regimurile bulgar şi cehoslovac au fost sfătuite să îşi revitalizeze economiile stagnante şi să îşi îmbunătăţească performanţele. Totodată, toate ţările au fost forţate să se alăture „Programului Cuprinzător” condus de sovietici pentru cooperare tehnico-ştiinţifică până în 2000 – „CAER 2000”, pe

scurt – prin întreprinderi mixte şi coordonarea producţiei în domeniul tehnologiei de vârf:

Pentru a întări aceste critici dure, Gorbaciov a creat noi inspecţii de control a calităţii şi a oferit mesaje directe şi ferme către liderii est-europeni.

Gorbaciov a făcut personal lobby pentru o rapidă implementare a programului CAER 2000 la finalul lui 1985 şi, astfel, a forţat înaintarea CAER către o nouă agendă.

Totodată, el a făcut presiuni pentru noi înţelegeri bilaterale de cooperare tehnico-ştiinţifică şi a asigurat o nouă legislaţie în ţările est-europene pentru a facilita co-producţia în întreprinderile mixte.

19. Actuala conduită a relaţiilor economice dintre sovietici şi est-europeni, din timpul primilor doi ani ai conducerii lui Gorbaciov, a dezvăluit un nivel mai redus al schimbării decât cel promis de retorica iniţială. Într-adevăr, deficitul comercial al statelor est-europene în relaţia cu Moscova a crescut brusc în 1986 la 2,6 miliarde de ruble – cel mai mare deficit comercial anual înregistrat din 1981 încoace. Deşi comerţul pentru 1987 a fost aproape echilibrat, tendinţele favorabile s-au datorat mai ales unui declin în valoarea petrolului sovietic, decât unor exporturi est-europene mai mari. Liderii est-europeni veterani au tergiversat performanţa exporturilor, ca şiprocesul de „restructurare" internă.

20. Est-europenii au fost extrem de precauţi cu privire la atragerea lor în întreprinderile mixte din domeniul tehnologiilor de vârf finanţate (şi dominate) de către sovietici, iar rezistenţa lor a fost evidentă în elaborarea programului CAER 2000. Datorându-şi puterea industrială şi accesul unic la tehnologia occidentală prin comerţul „intra-german", Republica Democrată Germană a fost participantul cheie est-european; însă germanii de est, la fel ca şi ungurii şi românii, au fost destul de reticenţi în a-şi primejdui propriile relaţii comerciale atent cultivate cu Occidentul, pentru a susţine agenda internă a lui Gorbaciov. Diferenţele dintre sovietici şi europenii de est au fost vizibile la summitul convocat în grabă, în noiembrie 1986, la Moscova, privitor la integrarea CAER, care a produs doar un consens minimal asupra următorului nivel de cooperare tehnico-

 ştiinţifică. Chiar şi planificatorii sovietici au admis că obiectivele CAER 2000 erau prea optimiste.

21. *Dileme legate de succesiune.* Aceste frustrări au evidenţiat o dilemă de bază a lui Gorbaciov, şi anume: cum să împărtăşească propriul său dinamism ţărilor din Europa de Est fără o masivă schimbare a conducerii osificate din Praga, Sofia şi din alte părţi. Gorbaciov a recunoscut sincer, totuşi, că orice încercare directă de a provoca o succesiune în Europa Răsăriteană ar implica riscuri majore. În consecinţă, eforturile sovietice au fost mai ales indirecte, axate pe stimularea elitelor conducătoare, prin lansarea unor idei reformiste şi prin exemplul inovaţiilor interne ale Moscovei. Aceste eforturi urmăreau orientarea dezbaterilor interne de partid către agenda preferată de Gorbaciov şi, astfel, schimbarea contextului şi accelerarea ritmului manevrelor care preced succesiunea.

22. O asemenea presiune a fost vizibilă în mai 1987, când ministrul de Externe sovietic Şevardnadze a vizitat Budapesta, pentru a exprima nemulţumirea lui Gorbaciov faţă de amânarea reformelor economice de către conducerea ungară. O lună mai târziu, Karoly Grósz, cunoscut ca fiind un administrator capabil şi energic, a fost numit prim-ministru al Ungariei, iar în iulie, după o scurtă vizită a lui Grósz la Moscova, conducerea ungară a dezvăluit un set de reforme economice şi măsuri de austeritate îndelung discutate şi amânate. Un an mai târziu, evoluţia procesului a cunoscut o turnură decisivă:

La o conferinţă specială a partidului, din mai 1988, Grósz a fost numit Secretar General al partidului, în locul lui János Kádár, cel care se aflase la conducerea partidului încă din 1956.

Cei mai mulţi dintre protejaţii lui Kádár au fost şi ei eliminaţi de la conducerea la vârf, fiind înlocuiţi de un grup de tineri oficiali, puternic reformişti.

Deşi iniţiativa pentru aceste decizii a aparţinut, probabil, Ungariei, presiunea sovietică a forţat cu siguranţă viteza şi direcţia schimbării.

23. Chiar şi fără apelurile sovietice pentru schimbare în Europa de Est, efectul demonstrativ al abordărilor interne ale lui

Gorbaciov a cauzat schimbarea. Însăşi existenţa unui lider sovietic cu o minte reformatoare, alături de critica sa faţă de gestionarea defectuoasă a sistemului din timpul lui Brejnev, a condus la discreditarea autorităţii şi a coeziunii regimurilor est- europene „mai ortodoxe".

Iar noua legitimitate acordată „restructurării” economice şi „deschiderii” politice ameninţă cu răspândirea unor aşteptări sporite pentru o schimbare rapidă. Aceste atitudini nu au fost nicăieri mai vizibile ca în Cehoslovacia, unde aparenta apărare a ideilor reformatoare şi chiar disidente a transmis unde de şoc conducerii divizate. Aceste presiuni, dar şi starea precară de sănătate a liderului partidului Gustăv Husăk, au condus la demisia sa bruscă în decembrie 1987.

24. Evoluţia cehoslovacă a menţinut determinarea lui Gorbaciov de a promova schimbarea, fără a ameninţa stabilitatea. Printr-o puternică, mai mult indirectă, presiune asupra conducerii divizate de la Praga, Gorbaciov s-a asigurat de eliminarea lui Husăk – personificarea conservatorismului de tip Brejnev – acceptând un succesor mai sigur, de tipul lui Cernenko, în persoana lui Milos Jakes. Într-adevăr, presiunea sovietică pentru schimbare nu ar fi reuşit dacă Gorbaciov ar fi încercat să susţină un succesor reformist într-o conducere încă de tip conservator. În consecinţă, Jakes a fost o alegere de compromis pentru Moscova, ca şi pentru Praga; succesiunea cehoslovacă a subliniat limitele politicii sovietice în atitudinea faţă de regimurile conservatoare din Europa de Est.

Succesiunea ungară

Karoly Grosz

Vârsta 57 de ani;

Secretar General al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar din 22 mai 1988;

Premier din iunie 1987;

Membru al Biroului Politic din 1985;

Congresul partidului i-a dat un mandat pentru implementareaschimbărilor politice şi economice;

Angajament pentru reformă economică nedemonstrat, rezultate limitate în calitate de premier;

Respectat de liderii comunităţii de afaceri ca o persoană dinamică şi viguroasă, capabilă să ia decizii dificile;

Secretarul partidului din Budapesta, 1984-1987.

János Kádár

Vârsta 76 de ani;

Secretar General al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar până în 1988;

Înlocuit ca lider al partidului, membru al Biroului Politic la acea dată;

După revoluţia din 1956, a creat un consens social bazat pe consum şi relaţii relaxate între oameni şi partid;

Abilitatea de a-i convinge pe sovietici de loialitatea şi stabilitatea Ungariei a contribuit la o conducere îndelungată;

În ultimul timp, văzut ca un impediment pentru progresul economic şi politic, din cauza refuzului de a extinde reformele din anii 1970;

Nivel de energie în scădere, probleme medicale crescânde.

Succesiunea cehoslovaca

Demisia, din decembrie 1987, a lui Gustáv Husák din calitate de lider al partidului cehoslovac (menţinând totuşi preşedinţia onorifică a statului), a venit în întâmpinarea unei campanii sovietice îndelungate de a grăbi aplicarea agendei lui Gorbaciov în Praga; presiunile rezultate au încurajat, fără îndoială, conducerea cehoslovacă să ia măsuri împotriva lui Gustáv Husák. Succesorul său, Milos Jakes, a făcut o serie de recomandări conducerii partidului:

Jakes purta moştenirea „normalizării” post-1968, fiind printre conspiratorii anti-Dubcek şi conducătorul epurării din 1969-1970 a membrilor de partid asociaţi cu Primăvara de la Praga.

A fost secretar de partid pentru probleme economice din 1981 şi a părut că s-a alăturat elementelor pragmatice din partid

ce favorizau reformele economice, accentuând totuşi faptul că schimbarea economică trebuie să aibă loc sub controlul strict al partidului.

Promovarea lui Jakes – cu greu o undă verde pentru reformă – va ajuta regimul să meargă spre întârziata schimbare economică şi reîntinerire politică, deja sugerată de

schimbările din aprilie 1988 din secretariatul Comitetului Central. Jakes, ferm şi loial Moscovei, va fi mai receptiv faţă de apelurile sovietice pentru o performanţă economică sporită, o cooperare mai apropiată în companiile mixte sponsorizate de sovietici în domeniile înaltei tehnologii şi pentru „restructurarea" internă. Este posibil ca el să supravegheze şi schimbări ulterioare în conducerea partidului, încă dominat de relicvele perioadei de „normalizare" din 1969-1970, şi marcat de dezechilibrul etnic prin supra-reprezentarea cehilor în poziţiile de conducere ale regimului.

Aceste schimbări nu vor reprezenta probabil scânteia unei mişcări populare şi nici nu vor conduce la reforme de liberalizare semnificative în Cehoslovacia. Dar ele pot vesti o mult-aşteptată schimbare în politica economică şi pot încuraja grupurile de opoziţie să devină mai active, numai pentru a testa limitele toleranţei sub regimul lui Milos Jakes.

Milos Jakes

Vârsta 66 de ani;

Lider al partidului din 17 decembrie 1987;

Secretar al Comitetului Central al Partidului, 1977-1987, responsabil pentru agricultură până în 1981, pentru economie până în aprilie 1988;

Membru al Prezidiului din 1981;

A participat la Înalta Şcoală de Partid din Moscova (19551958), probabil vorbitor fluent de rusă;

Ceh.

Gustav Husâk

Vârsta 75 de ani;

Preşedinte din 1975;

Lider al partidului 1969-1987;

Demisionează din poziţia de şef al partidului, dar rămâne membru al Prezidiului;

A suferit o operaţie de cataractă, suferă în continuare de probleme de vedere, stare de sănătate în degradare;

Cunoscut ca fiind un băutor împătimit;

Slovac.

Schimbarea la vârf din Cehoslovacia indică limitele a ceea ce poate realiza politica sovietică privitoare la regimurile mai conservatoare din Europa Răsăriteană.

25. Decalajul dintre obiectivele finale ale lui Gorbaciov – aşa cum au fost ele prezentate în numeroasele discursuri şi documente – şi politicile reale pe care le-a promovat reflectă contradicţia fundamentală dintre dorinţa lui pentru schimbare şi imperativele menţinerii controlului partidului în Europa de Est:

Gorbaciov şi-a propus o agendă ambiţioasă pentru Europa de Est, agendă care are în vedere multe dintre problemele regionale, dar nu este nici suficient de amplă şi nici destul de profundă pentru a remedia slăbiciunile fundamentale ale sistemului;

A extins domeniul experimentărilor permise pentru regimurile reformiste, cum ar fi cel din Ungaria, şi a reuşit să orienteze regimurile mai conservatoare pe calea îndelung amânatelor reforme, încă timide;

Pe parcursul acestui proces, el a accentuat divizarea dintre conducerile est-europene şi a trezit un amestec de speranţe şi temeri populare în legătură cu iminenta schimbare. Aceste direcţii, împreună cu severele probleme economice, au crescut nesiguranţa în regiune şi potenţialul de criză.

Privire de ansamblu: Creşterea diversităţii, acutizarea conflictului

26. Politica sovietică pentru Europa de Est va continua, probabil, în direcţia liniilor deja stabilite sub conducerea lui Gorbaciov. Elementele sale cheie vor fi:

În cadrul controlului strict al partidului, *aprobarea diversităţii şi a experimentării* ca măsuri cheie pentru viabilitatea politică şi economică;

Continua *presiune pentru reformă,* fără dictarea unor măsuri specifice sau solicitarea unei imitări a practicilor sovietice;

Insistenţa asupra *coordonării politicii externe,* prin care est- europenilor le este permis un spaţiu mai mare de manevră, cu condiţia să rămână, totuşi, aproape de orientările generale stabilite de Moscova;

Presiunea accentuată pentru *o performanţă economică est- europeană crescută* şi o extindere a cooperării în domeniul înaltei tehnologii;

Eforturi pe termen mai lung pentru *întărirea legăturilor instituţionale*, alături de tehnici combinate de management care facilitează controlul şi influenţa sovietice printr-un sistem participativ de tipul „oferi-şi-primeşti".

27. Aceste ample orientări ale politicii sovietice vor rămâne în vigoare atâta timp cât poziţia lui Gorbaciov la nivel intern este asigurată, iar Europa de Est rămâne pasivă. O schimbare majoră în Moscova va modifica în mod vizibil ecuaţia:

Înlăturarea lui Gorbaciov ar scurta drumul reformelor sovietice şi ar ridica incertitudini în Europa de Est, în măsura în care ar apărea un nou regim. Eliminarea sa din politică ar transmite un nou semnal către regimurile divizate din Europa deEst – de data aceasta unul anti-reformist – şi ar submina autoritatea sovietică, cel puţin temporar.

Austeritatea la nivelul Moscovei (cu Gorbaciov încă în funcţie) ar întări liderii ortodocşi existenţi în Europa de Est, fără a opri în totalitate presiunea pentru schimbare. Vizibila lipsă de unitate în Kremlin ar polariza mai departe Europa de Est, conservatorii

căutând să restaureze *status quo*-ul anterior, iar reformiştii continuând să pluseze pentru schimbare.

Reforme sovietice mai îndrăzneţe – un rezultat, probabil, al nevoii lui Gorbaciov de a doborî rezistenţa birocratică prin politici radicale şi schimbări de personal – ar destabiliza şi mai mult Europa de Est şi ar tensiona relaţiile cu Moscova. Creşterea presiunii în regimurile est-europene le-ar determina pe unele dintre acestea să implementeze reforme covârşitoare sau să ducă la îndepărtarea liderilor existenţi.

28. Gorbaciov a jucat până acum un joc politic abil, retră- gându-se atunci când era necesar şi adunând sprijin pentru următorul pas înainte. Deşi şansele unei contestări interne au crescut, Gorbaciov pare să deţină controlul şi e înclinat să-şi ducă ferm mai departe agenda de reforme.

29. Creşterea diversităţii. Pentru următorii trei până la cinci ani, perspectiva în Europa de Est este una de creştere a diversităţii – ca răspuns la presiunea reformelor, crearea legăturilor cu Vestul şi gestionarea relaţiilor cu Moscova. Diverse propuneri est-europene de control al armamentelor şi abordările economice de tip occidental vor contribui la atingerea anumitor obiective sovietice, dar ele vor complica totodată responsabilităţile managementului aliat şi vor contraveni acţiunilor comune de care este nevoie pentru cooperarea ştiinţifico-tehnologică. Mai mult decât atât, în viziunea generală a lui Gorbaciov, diversitatea nu este un scop în sine, ci mai degrabă un instrument pentru regenerare politică şi economică. Aceste obiective nu sunt vizibile în Europa de Est şi, cu excepţia Ungariei, ele probabil nici nu vor fi urmărite în mod serios.

30. *Glasnost* şi *Perestroika* vor continua să producă rezultate mixte. Cu excepţia schimbărilor de conducere, România şi Germania de Est vor continua să reziste presiunilor reformiste; Bulgaria va continua să experimenteze marginal, dar va păşi şovăielnic spre o adevărată „restructurare". Noua conducere cehoslovacă a lui Jakes va accelera schimbarea economică, dar adevărata mişcare către reforma economică şi politică rămâne

un proiect de viitor. Ungaria şi Polonia ar putea fi mai interesante:

Numirea lui Grosz – un conducător dur, încrezător, capabil să îşi asume riscuri, în genul lui Gorbaciov – ca Secretar General al Partidului din Ungaria şi promovarea la conducere a susţinătorilor unei reforme reale marchează un punct de cotitură important. Noua conducere va fi probabil mai agresivă în urgentarea reformelor politice şi economice, dar va întâmpina probleme serioase – inclusiv muncitori nemulţumiţi de austeritate, intelectuali care cer mai multă libertate şi o economie stagnantă şi împovărată de o datorie externă considerabilă. Eşecul de a dezvolta un program de reformă mai radical şi mai eficient va contribui pe viitor la creşterea tensiunilor.

Bineînţeles, cu aprobarea sovietică, Generalul Jarulezski a consolidat deja o orientare mai degrabă neortodoxă şi cazonă a conducerii partidului, înclinată spre acordarea unui nou statut legal Bisericii Catolice şi propunând reforme economice care, cel puţin pe hârtie, merg chiar mai departe decât cele ale Moscovei. Situaţia economică dezastruoasă şi nemulţumirea socială – aşa cum s-a demonstrat prin recentele valuri de greve – pun la

îndoială realizarea cu succes a reformelor, dar urgenţa problemelor interne poate conduce regimul spre dialogul social pe care l-a refuzat până acum.

31. În politica externă, regimurile din Europa de Est au motive să fie mulţumite de angajamentul abil al lui Gorbaciov faţă de Occident şi de creşterea propriului spaţiu de manevră. Atât timp cât Moscova menţine o abordare conciliantă faţă de Vest, politicile sovieticilor şi est-europenilor vor rămâne în general asemănătoare. În acelaşi timp, încurajarea lui Gorbaciov pentru un rol mai activ pentru est-europeni va creşte şansele unui conflict de interese deschis în cadrul discuţiilor din CSCE (Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa) şi în alte forumuri pan-europene. Va creşte totodată riscul apariţiei unor probleme pentru Moscova, rezultate din polemicile româno- maghiare sau din încălcarea drepturilor omului în regiunea Europei de Est. Prin urmare, coordonarea politicii externe va

necesita un sistem de management mai abil, iar Gorbaciov va avea nevoie să conducă regimurile cehoslovac şi bulgar spre o diplomaţie mai activă, totodată restrângând aspiraţia spre independenţă a românilor, ungurilor, polonezilor şi est- germanilor.

32. În acelaşi timp, realităţile est-europene vor limita parametrii unor posibile iniţiative sovietice. Gorbaciov nu va trebui doar să evalueze consecinţele politicilor sovietice asupra stabilităţii politice în Europa de Est, dar şi să ia în considerare percepţiile şi reacţiile posibile ale liderilor est-europeni. Este puţin probabil ca viziunile acestora să îl oprească să promoveze politicile pe care el le consideră esenţiale pentru interesele sovietice, dar, în probleme posibil destabilizatoare, cum ar fi relaţiile dintre germani, opţiunile sale vor fi limitate. Într-adevăr, campania lui Gorbaciov pentru o „casă europeană comună, prin creşterea cooperării inter-europene, implică un grad de autonomie naţională în Europa de Est, mai mare decât ar putea încuviinţa el însuşi sau orice alt lider sovietic. Moscova va considera din ce în ce mai dificil să îşi promoveze aceste idei în Occident, fără a crea noi divizări în Europa de Est. (Zidul Berlinului va rămâne în picioare, indiferent ce avantaje tactice ar vedea Gorbaciov prin înlăturarea sa).

Tabel 1

Europa de Est: Cifre Estimative ale Datoriei, 1987-1990[388]

Milioane dolari

	1987	1988	1989	1990
Bulgaria				
Datoria brută	4954	5121	5375	5730
Datoria netă[389]	3531	3598	3745	3986
Rata datoriei de stat[390] (procent)	36,7	36,4	37,1	38,4
Cehoslovacia				
Datoria brută	4714	4940	5150	5335
Datoria netă	3497	3723	3933	4118
Rata datoriei de stat (procent)	15,3	15,8	16,4	16,7
Germania de Est				
Datoria brută	16775	16573	16447	16423
Datoria netă	8862	8660	8534	8510
Rata datoriei de stat (procent)	41,0	38,7	36,1	33,8
Ungaria				

Datoria brută	15314	16684	18084	19502
Datoria netă	13414	14784	16184	17602
Rata datoriei de stat (procent)	54,1	53,4	54,9	57,1

[388] Ultima actualizare: 14 ianuarie 1988.

[389] Cifrele folosite în calcularea datoriei nete nu includ rezervele de aur.

[390] Rata datoriei de stat este calculată folosind următoarea formulă: dobânzi + rambursări pe termen mediu şi lung/ exporturi totale + comerţ invizibil. Rata datoriei de stat pentru Polonia este calculată folosind valoarea dobânzii datorate, nu valoarea plătită.

Polonia				
Datoria brută	34570	35937	37417	38908
Datoria netă	32850	34117	35497	36888
Rata datoriei de stat (procent)	73,9	74,0	64,2	74,5
România				
Datoria brută	4214	3324	2679	2053
Datoria netă	3632	2490	1593	967
Rata datoriei de stat (procent)	34,5	21,5	16,3	14,5

Tabel 2

Privire de ansamblu asupra Europei de Est: Creşterea Anuală Medie pe perioada unui cincinal[391] [392]

(%) procente

	1971 75	1976 80	1981 85	1986-9Q392
Bulgaria				
PNB Total	4,7	1,0	0,8	1,0
Investiţii fixe brute	6,4	-9,1	-l,1	2,5
Consum personal	3,9	1,6	2,1	1,0
Cehoslovacia				
PNB Total	3,4	2,2	1,1	1,0
Investiţii fixe brute	6,5	-0,3	-l,2	1,0
Consum personal	2,7	1,5	1,1	1,0

[391] Ultima actualizare: 12 ianuarie 1988.

[392] Estimările pentru perioada 1986-1990 s-au bazat pe analiza tendinţelor actuale, rezultatele modelelor econometrice şi consultările cu experţii naţionali.

Germania de Est				
PNB Total	3,5	2,3	1,7	2,0
Investiţii	1,5	1,7	-10,0	2,0

fixe brute				
Consum personal	3,8	2,0	1,2	1,5
Ungaria				
PNB Total	3,3	2,0	0,7	1,0
Investiţii fixe brute	2,3	0,3	-5,2	1,0
Consum personal	3,2	2,2	0,4	0,5
Polonia				
PNB Total	6,5	0,7	0,6	2,0
Investiţii fixe brute	14,4	-2,9	-4,9	1,5
Consum personal	5,6	2,4	-0,2	1,5
România				
PNB Total	6,7	3,9	1,8	2,0
Investiţii fixe brute	10,4	6,9	-2,2	2,0
Consum personal	5,1	4,7	0,2	1,0

33. *Relaţii economice încordate.* Europa de Est nu poate furniza ceea ce îşi doreşte Gorbaciov: îmbunătăţiri semnificative în performanţa comercială, în special în domeniul înaltei tehnologii. Polonia şi Ungaria vor rămâne fără fonduri, cu datorii uriaşe pentru viitor, iar Germania de Est şi Bulgaria se vor confrunta, la rândul lor, cu probleme privind datoriile. Economia românească, secătuită de plăţile către creditorii occidentali,va rămâne devastată câţiva ani de acum înainte, iar baza industrială şi tehnologică a Cehoslovaciei se va învechi după ani de neglijare. Pretutindeni în regiune, ratele de creştere preconizate şi fondurile alocate pentru investiţii vor fi suspendate, lăsând

economiile est-europene numai cu o capacitate limitată de sprijinire a motorului sovietic de modernizare. Cel mai probabil, nici est-europenii nu îşi vor periclita relaţiile economice cu Vestul şi nici nu se vor hazarda la reducerea continuă a standardelor de viaţă interne de dragul agendei economice a lui Gorbaciov

34. Deocamdată, presiunile economice ale lui Gorbaciov – similare cu cele ale liderilor sovietici precedenţi – au produs puţine rezultate tangibile în afara anumitor domenii, cum ar fi maşinile unelte. Planurile comerciale externe pentru 1986-1990 sunt în contradicţie cu obiectivele principale ale lui Gorbaciov, reclamând o creştere anuală medie de numai 5 procente în comerţul dintre URSS şi Europa de Est – cea mai scăzută creştere în comerţul planificat din ultimii 15 ani. În mod similar, cele mai multe dintre obiectivele tehnice ale CAER 2000 sunt de neatins – numai o mână de întreprinderi mixte au fost create şi accentul pe „legături directe” între companii a rămas afectat de impedimentele economice şi birocratice, care au creat frustrări asupra celor ocupaţi cu planificarea în URSS încă de la început. Mai mult decât atât, condiţiile de schimb dintre URSS şi est-europeni au început să se întoarcă împotriva Moscovei, ca urmare a faptului că mecanismul pe cinci ani pentru preţul petrolului sovietic a ajuns din urmă preţurile aflate oricum în declin de pe piaţa mondială. Dacă preţul petrolului în lume va rămâne aproape stabil pentru următorii câţiva ani – sau chiar dacă va creşte întrucâtva – datoria în ruble a est-europenilor va începe să dispară, slăbind în continuare puterea de negociere a Moscovei.

35. Gorbaciov se va confrunta cu un decalaj sporit între obiectivele sale economice şi rezultate în următorii trei până la cinci ani, chiar în momentul în care planurile sale de modernizare internă ar necesita o creştere semnificativă în consumul din Europa de Est şi un progres vizibil în programul CAER 2000. Urmând traiectoria politicilor sale interne, Gorbaciov şi-a dat seama că obiectivele sale în relaţiile economice dintre URSS şi est-

europeni nu pot fi atinse fără reforme sistemice economice şi instituţionale. La întâlnirea din octombrie 1987 a prim-

miniştrilor din CAER, sovieticii au readus în discuţie unele dintre problemele fundamentale menţionate anterior chiar şi de est- europeni: lipsa unei monede convertibile, nepotrivirea dintre legăturile directe între firme şi absenţa unui sistem raţional de stabilire a preţurilor. Iar Gorbaciov îşi va da seama, dacă nu a realizat deja, că reforma procedurilor comerciale interne ale CAER este zadarnică fără reforme structurale profunde în sistemele economice interne.

36. Astfel, dilema promovării schimbării fără a provoca instabilitate în Europa Estică va deveni din ce în ce mai acută. Înfruntând o nevoie aproape sigură de creştere a ritmului reformei interne, Gorbaciov va spori probabil presiunea faţă de est-europeni pentru introducerea *perestroikăi* şi a reformelor economice, chiar şi cu un impact sau intensitate mai mici decât în URSS.

37. *Scenarii de succesiune.* Schimbările de conducere în Europa de Est prezintă atât riscuri cât şi oportunităţi pentru Gorbaciov Pe de o parte, este din ce în ce mai clar că schimbarea pe care Gorbaciov o doreşte nu va avea loc în timpul actualei generaţii de lideri. Perspectiva plecării câtorva lideri veterani îi oferă lui Gorbaciov o oportunitate nesperată de a influenţa selectarea unor conduceri de partid mai energice şi mai inovatoare. Pe de altă parte, câţiva dintre succesorii est-europeni – unii dintre ei pe cale a fi numiţi – implică riscuri pentru stabilitatea politică şi, deci, pentru agenda generală a lui Gorbaciov

38. Succesiunea din Ungaria din mai 1988 a modificat dramatic conducerea la vârf şi a sporit aşteptările populare pentru reformă, însă prezentele măsuri de austeritate vor amplifica probabil tensiunile interne. Nici procesul de succesiune nu este complet: schimbări de conducere viitoare, incluzând numirea unui nou prim-ministru, sunt încă în plan. Şi în Cehoslovacia, înlocuirea lui Husák cu Jakes este doar începutul unei schimbări în întreaga conducere post-1968, la aceasta adăugându-se nevoie de echilibrare a proporţiei dintre cehi şi

 slovaci. În alte părţi, succesiunile iminente par să fie la fel de tensionate:

Jivkov s-a aflat la conducere mai mult de trei decenii; plecarea sa va avea reverberaţii asupra întregului aparat bulgar;

Cu şapte membri ai Biroului Politic cu vârste peste 70 de ani, partidul din Germania de Est va întâmpina o schimbare majoră a liderilor încă rămaşi din generaţia din timpul războiului.

Succesiunea post-Ceauşescu în România va aduce cu sine incertitudini considerabile în conducerea extrem de personalizată şi ar putea aduce rivalitate între Est şi Vest, ca urmare a încercărilor Moscovei de a-şi creşte influenţa asupra următorului regim.

39. Responsabilitatea lui Gorbaciov va fi să gestioneze câteva dintre tranziţiile la nivel de conducere, probabil simultan, să se asigure că succesori preferaţi, sau cel puţin acceptabili, sunt numiţi şi că autoritatea regimului se păstrează în timpul acestui proces. Abilitatea sa de a face acest lucru va depinde de succesul cu care se va apăra de forţele conservatoare din propria sa conducere. Opţiunile şi constrângerile cu care se va confrunta în Europa de Est sunt clare:

Va avea nevoie să lucreze cu conducerile la vârf existente; preferinţele sovietice vor fi importante, dar nu decisive;

Va exista o listă scurtă de trei până la cinci nume în fiecare partid, cu o vechime ce le conferă un drept pentru această sarcină;

Excluzând clanul Ceauşescu, aproape toate aceste nume posedă un minimum de aptitudini (experienţă şi încredere).

Exceptând Ungaria, nimeni nu a demonstrat dinamismul pe care Gorbaciov l-ar fi dorit, deşi câţiva au avut idei reformatoare.

În timp ce succesiunea din Ungaria se va situa mai aproape de preferinţele lui Gorbaciov pentru Europa de Est, viitoarele schimbări de conducere din alte zone nu vor produce liderii dinamici şi inovatori de care are nevoie Gorbaciov pentru a-şi atinge ţelurile mai ambiţioase din regiune, ca întreg. El va trebui, probabil, să-şi impună o serie de lideri de tranziţie şi apoi să

lucreze pentru a asigura pregătirea unei noi generaţii de conducători cu vederi reformatoare.

40. Această abordare precaută şi graduală are avantajul minimizării discontinuităţilor inerente în rândul succesiunilor est-europene. Dacă este gestionată cu prudenţă, ar putea, de asemenea, să faciliteze eventualul transfer de putere către o nouă şi modernă generaţie de lideri. Însă va mai trece timp până când va genera liderii dinamici şi inovatori de care Gorbaciov are nevoie pentru a-şi atinge ţelurile economice şi politice mai ambiţioase din Europa de Est. Înseamnă, totodată, şi că acesta îşi va direcţiona presiunile reformiste către conduceri slab pregătite şi, în unele cazuri, reticente să acţioneze.

41. *Acutizarea conflictului.* Aşadar, Gorbaciov poate, în cel mai bun caz, să obţină un progres de tip evolutiv în cadrul „reîmpros- pătarn politice şi îmbunătăţirii performanţei economice în Europa de Est. Dar reformele avute în vedere pentru moment nu vor rezolva problemele politice şi economice adânc înrădăcinate în acea zonă. Pe măsură ce decalajul dintre obiective şi rezultate se adânceşte, Gorbaciov va fi nevoit să militeze mai agresiv pentru schimbări profunde, ca precondiţie necesară pentru revitalizare economică şi politică. În acest scop, va fi necesară o atentă calibrare a politicii sovietice: el va trebui să insiste suficient de mult pentru a obţine rezultate tangibile, dar nu într- atât încât să provoace o instabilitate care ar putea pune în pericol întregul sistem. Riscul unor calcule eronate va creşte.

42. Gorbaciov a generat deja o serie de tendinţe destabilizatoare în Europa de Est prin critica deschisă faţă de eşecurile din trecut ale socialismului, presiunea economică sporită asupra aliaţilor şi, mai ales, efectul demonstrativ al programului său de reformă internă. Acutizarea conflictului este probabilă, chiar şi în cazul în care Gorbaciov nu va spori presiunea asupra aliaţilor săi. Pe măsură ce dinamica reformei sovietice continuă, presiunile pentru schimbare asupra regimurilor din Europa de Est vor fi din ce în ce mai puternice.

43. Aceste presiuni divergente, împreună cu problemele economice severe şi incertitudinile legate de conducere, vor acutiza

 neliniştile populare din Europa de Est. În Polonia, recentele măsuri de austeritate au condus deja la numeroase greve, proteste şi demonstraţii; Ungaria şi România se confruntă, de asemenea, cu o stare de nemulţumire în permanentă creştere. Se va manifesta o intensificare a activismului împotriva regimului, cauzat de climatul de „deschidere” şi o mai mare dispoziţie de a testa limitele toleranţei acestuia. Organizaţiile pentru protecţia drepturilor omului, religioase, pacifiste, de mediu şi altele – deja active în cea mai mare parte a Europei de Est – vor deveni din ce în ce mai agresive. Modelul de cooperare între disidenţii Ungariei, Cehiei şi Poloniei este probabil ca, de asemenea, să se extindă.

44. Aceste evoluţii luate individual nu vor periclita conducerea Partidului, însă împreună vor conduce la:

Slăbirea autorităţii regimului;

Subminarea perspectivelor de refacere economică; Constituirea unei baze pentru provocări mai serioase.

Posibile provocări la adresa controlului sovietic

45. Există cel puţin trei scenarii extreme posibile care ar putea reprezenta serioase provocări la adresa controlului sovietic asupra Europei de Est.

46. Revoluţia ungară din 1956, Primăvara de la Praga din 1968 şi revoluţia socială poloneză din 1980-1981 (împreună cu multe alte revolte mai mici) sunt dovada incontestabilă a instabilităţii inerente zonei de influenţă a Moscovei în Europa Răsăriteană. Deşi au avut dinamici diferite, toate au dus la ameninţarea generalizată a supremaţiei partidului şi controlului sovietic în regiune. Iar fiecare dintre ele a condus la criză – prin aceasta înţelegând, în contextul est-european, o realitate sau o iminentă probabilitate a intervenţiei militare.

47. Cu toate acestea, sprijinul lui Gorbaciov faţă de reformă şi experimentare implică o definiţie sovietică mai liberală pentru conceptul de „criză”. Reforma în vederea liberalizării (precum cea îmbrăţişată de conducerea cehoslovacă în 1968) poate să nu

mai conducă atât de repede şi de automat la o „criză” în ochii Moscovei.

48. *Revolte populare.* Câţiva dintre indicatorii uzuali ai instabilităţii – nemulţumire cu privire la standardele de viaţă, conducere slabă şi divizată, nelinişte socială – sunt evidenţi în unele state, iar toate se confruntă cu presiuni venind dinspre Moscova. Noi şocuri – măsuri severe de austeritate, decesul sau înlăturarea vreunui lider de partid sau apariţia unei opoziţii organizate şi curajoase – pot cauza instabilitate serioasă aproape oriunde, îndeosebi în state precum Polonia, România şi Ungaria:

Probabilitatea unor revoluţii multiple şi simultane este cea mai mare din ultimii 30 de ani. La sfârşitul anilor '80 şi începutul anilor '90, toate ţările Europei de Est se confruntă cu probleme asemănătoare: economii stagnante, succesiuni la conducere şi presiuni reformiste din partea Moscovei.

La fel ca în trecut, scenariile posibile diferă, totuşi, de la o ţară la alta. Numai în România există ameninţarea reală a violenţei generalizate; în celelalte părţi, probabilitatea cea mai mare ar fi cea a unei contestări organizate a autorităţii regimului. (În Polonia, însă, acest ultim scenariu ar putea conduce, de asemenea, la un ciclu al represiunii şi violenţei).

România: Criză iminentă?

Potenţialul pentru o criză ameninţătoare la adresa regimului este în creştere în România, ţara cea mai puţin afectată de politicile lui Gorbaciov şi cea mai sfidătoare la adresa criticilor. Problemele României sunt domestice, din cauza măsurilor severe de austeritate ale regimului Ceauşescu şi politicilor interne draconice.

O revoltă majoră în Braşov, implicând un număr estimat între 5000 şi 10 000 de protestatari, în noiembrie 1987, a fost cea mai vizibilă manifestare a nemulţumirii publice ascendente, care a generat greve generalizate, demonstraţii şi acte de sabotaj. Până acum, nemulţumirile au rămas izolate şi localizate: nu există opoziţie organizată, iar forţele de Securitate sunt bine echipate

 pentru a suprima protestele – cu provizii de alimente, dar şi cu bastoane.

Evidentă este, de asemenea, creşterea agitaţiei în cadrul ierarhiei de partid în sine. Dezamăgirea cadrelor – alimentată de protestele populare şi de transformarea partidului în „ţapul ispăşitor” pentru eşecurile economice ale lui Ceauşescu – l-a izolat. Critica publică a lui Gorbaciov faţă de stilul de guvernare al lui Ceauşescu şi larga cunoaşterea a problemelor medicale ale lui Ceauşescu accelerează această tendinţă, pe măsură ce funcţionarii din întregul sistem încearcă să se distanţeze de el, pentru a evita să devină victime ale curăţeniei post-Ceauşescu. Nemulţumirea în cadrul partidului a fost difuză până în prezent, iar îndepărtarea de către Ceauşescu a unor personaje-cheie a oprit apariţia unui factor de opoziţie.

Aceste presiuni economice şi politice se adaugă situaţiei interne tot mai volatile, oricum, mai multe scenarii posibile ar putea conduce la o revoltă pe scară largă:

- *Decesul lui Ceauşescu sau incapacitatea.* Ceauşescu suferă de cancer de prostată şi a slăbit vizibil în ultimul an (deşi îşi menţine un program aglomerat). Dacă el va deceda în timpul mandatului, va fi, probabil, înlocuit de un colectiv care ar include-o pe soţia sa Elena, şi pe alţi loiali; un astfel de regim ar fi, probabil, implicat rapid într-o luptă extinsă pentru succesiune.

- *O lovitură de palat.* Cel mai probabil scenariu al crizei ar consta în creşterea nemulţumirii populare, stimulând şi mai mult insatisfacţia în cadrul partidului şi creând premisele pentru înlăturarea lui Ceauşescu. El va fi, probabil, urmat de un colectiv de figuri aflate în prezent în cadrul conducerii partidului; Elena şi restul clanului ar fi măturaţi împreună cu Ceauşescu.

- *O explozie a nemulţumirii populare.* Izbucniri simultane de protest ar putea declanşa o revoltă mai extinsă, copleşind resursele Securităţii şi ducând la destrămarea ordinii publice. Cvasianarhia care ar rezulta ar putea duce la confiscarea puterii de către militari.

Poziţiile sovietice

Atât timp cât România nu va cădea într-o dezordine completă, Moscova ar avea, probabil, mai mult de câştigat decât de pierdut într-un scenariu de criză. O conducere post-Ceauşescu ar oferi oportunităţi pentru restabilirea influenţei pierdute; iar realităţile geopolitice şi economice ale României vor reprezenta constrângeri severe pentru orice regim succesor în Bucureşti.

Intervenţia militară nu ar fi nici măcar o eventualitate plauzibilă, cu excepţia cazului în care ar exista semne de anarhie incipientă în România sau semne ale apariţiei unei conduceri care să ameninţe cu retragerea României din Pactul de la Varşovia. Niciuna nu este probabilă.

Impactul în Europa de Est

Cu excepţia invaziei sovietice, evenimentele din România nu ar avea repercusiuni majore în altă parte. Şi nici nu ar afecta agenda mai largă a lui Gorbaciov, în care o criză românească nu ar fi legată de politicile sovietice sau de tactici de presiune; într- adevăr, o criză provocată de proastă guvernare a lui Ceauşescu ar întări argumentul lui Gorbaciov că stabilitatea reclamă o revigorare economică şi politică. Cu toate acestea:

- relaţiile româno-maghiare ar fi grav tensionate în cazul în care violenţa internă în România s-ar transforma în violenţă etnică îndreptată împotriva minorităţii maghiare din Transilvania.

-şi Iugoslavia ar fi implicată, în cazul vărsării de sânge sau de haos din România, care ar genera un exod al românilor în căutarea unui refugiu în străinătate prin Iugoslavia.

49. Pentru Gorbaciov, o posibilă revoluţie în Europa de Est constituie cea mai mare ameninţare externă la adresa programului de reformă sovietic şi a continuităţii sale în funcţie. În ciuda toleranţei sporite manifestate faţă de experimentare, se va aştepta ca aliaţii lui să ia atitudine rapid şi decisiv pentru a pune capăt oricărei violenţe politice sau tuburări majore. Într- adevăr, liderii est-europeni sunt la fel de conştienţi precum Gorbaciov de nevoia de vigilenţă, având la dispoziţie forţe de securitate eficiente pentru a înăbuşi revoltele. În eventualitatea

în care evenimentele ar depăşi capacităţile liderilor locali, nu există niciun motiv de îndoială că el nu va lua măsurile necesare, incluzând aici şi intervenţia militară, în scopul menţinerii supremaţiei Partidului şi a autorităţii sovietice în regiune. Ca şi predecesorii săi, Gorbaciov ar epuiza toate celelalte opţiuni înaintea recurgerii la forţa armată. Într-adevăr, se confruntă cu provocări mai mari:

O invazie sovietică într-una din ţările blocului ar produce pagube ireparabile imaginii sale în Occident şi ar submina întregul edificiu al politicii sale externe.

O revoltă în Europa de Est, mai ales una cauzată de presiunea reformelor lui Gorbaciov, ar ameninţa poziţia sa internă. Aceasta s-ar adăuga presiunii politice interne pentru înlăturarea sa de la putere şi pentru reducerea programului său de reformă.

50. Reforme rapide. Gorbaciov a extins limitele acceptabile ale reformei. Îndeosebi în Ungaria şi în Polonia, planurile de reformă vehiculate merg mult înaintea agendei de la Moscova, iar acum Ungaria are o nouă echipă de conducere care cuprinde reformişti radicali, cum ar fi Imre Pozsgay, liderul Frontului Popular Patriotic din Ungaria. Deşi Grosz are înclinaţii mai conservatoare decât nou-veniţii, el este orientat către acţiune şi doreşte să profite de unele oportunităţi pentru a aduce partidul pe calea procesului de reformă. În lumina declinului economic, a alianţei dintre disidenţi şi a presiunilor în jurul pachetului de reforme, el ar putea fi atras de Biroul său Politic către soluţii mai radicale pentru problemele Ungariei. Având în vedere soarta mişcărilor de reformă anterioare, ar putea exista critici puternice, atât ale elitelor cât şi ale populaţiei, faţă de atacurile directe la adresa supremaţiei partidului şi a sistemului de alianţe sovietic. Dacă trecutul Europei de Est poate fi pilduitor, totuşi, o mişcare de reformă autentică în Ungaria sau altundeva ar înclina inevitabil către autodeterminare şi autonomie naţională.

51. Un astfel de scenariu ar fi deosebit de promiţător pentru Europa de Est, dar şi problematic pentru Moscova, mai ales dacă s-ar menţine disciplina publică. Nu ar exista o anarhie incipientă pentru a facilita reprimarea sovietică, un număr mic de colabo

ratori pro-sovietici la care să se poată apela şi niciun eveniment important care să stimuleze Moscova să ia măsuri imediate şi decisive. Până când Gorbaciov va decide că evenimentele au mers prea departe, el ar putea întâmpina o conducere reformistă relativ unită şi o populaţie disciplinată şi determinată; costurile unei intervenţii ar fi mult mai mari decât în cazul unei instabilităţi interne serioase. Gorbaciov ar avea de ales între a suprima o mişcare autentică de reformă – inspirată de propriile apeluri pentru *glasnost* şi *perestroika* – şi încurajarea cel puţin parţială a erodării sistemului de control sovietic. Alegerea lui – fără

îndoială neprevăzută – va avea de oscilat între ideea de schimbare şi provocările percepute la adresa influenţei URSS în zonă.

52. *Reacţii negative conservatoare.* Presiunea lui Gorbaciov pentru reformă ar putea duce la o şi mai puternică şi mai deschisă sfidare din partea liderilor ortodocşi din Berlinul de Est, Bucureşti sau din alte zone. Principalul ideolog din Praga, Vasil Bilak, a respins public aplicabilitatea reformelor lui Gorbaciov în Cehoslovacia, iar presa oficială din Germania de Est a respins, la rândul său, în mod regulat, cel puţin indirect, programul de reformă sovietic. Dacă viitoarele presiuni ale URSS vor crea noi clivaje care să influenţeze direct siguranţa poziţiei elitei conservatoare est-europene şi dacăviitoarele luări de atitudine ale lui Elţîn vor întări în Europa de Est credinţa că poziţia lui Gorbaciov nu mai prezintă stabilitate, radicalii ar putea deveni în mod deschis mai agresivi.

3. Dacă, de exemplu, diviziunile percepute la nivelul Kremlinului ar încuraja anumiţi lideri est-europeni să adopte platforme puternic antireformiste, efectele negative asupra autorităţii lui Gorbaciov s-ar amplifica. El ar trebui probabil să-i reducă la tăcere pe Jivkov şi pe Jakes, dar capacitatea lui de a îndepărta efectele unui val de opoziţie condus de Honecker sau Ceauşescu ar fi limitată, mai ales dacă aceştia sau alţi opozanţi şi-ar uni forţele (într-adevăr, Gorbaciov l-a criticat deja pe Ceauşescu pentru încercarea lui de a crea o „alianţă antireformă” cu Honecker):

Un astfel de scenariu ar fi interactiv – ar necesita aprobarea tacită a opozanţilor interni ai lui Gorbaciov, care, la rândul lor, sar simţi mai confortabil cu o reacţie negativă est-europeană.

Dacă ar avea loc un eveniment neprevăzut, mai puţin ameninţător şi mai puţin probabil, ar reprezenta fără îndoială o provocare majoră pentru autoritatea lui Gorbaciov şi pentru politicile din Blocul sovietic. Pentru a înlătura pagube irecuperabile pentru ambele părţi, el ar trebui să forţeze o aplanare în Europa de Est – probabil prin apelul la demisiile unora dintre cei mai fervenţi critici ai săi.

54. *Perspective de viitor şi scenarii.* Chiar dacă niciunul dintre aceste scenarii extreme nu e foarte probabil în viitorul apropiat, probabilitatea lor va spori în următorii trei până la cinci ani. Mai mult decât atât, aceste evoluţii nu trebuie să se manifeste ca atare, însă nici nu se exclud reciproc. Pe scurt, dintre aceste scenarii extreme, există posibilitatea ca, undeva în Europa de Est, să apară o nouă mişcare pro-reformistă mai îndrăzneaţă, o nouă relaţie tensionată la nivelul publicului sau o rezistenţă mai deschisă pentru agenda de reforme promovată de Moscova. Am putea constata existenţa celor trei la un loc.

Implicaţii pentru Statele Unite

55. În mod cert, Europa de Est intră într-o perioadă de schimbare. Aceasta devine mai vizibilă într-un număr tot mai mare de ţări – şi pe mai multe paliere – acum mai mult decât oricând în perioada post-stalinistă. Parcursul următorilor trei până la cinci ani va determina probabil configurarea vieţii politice în regiune pentru generaţia următoare:

În orizontul de timp avut în vedere de prezenta *Estimare,* acest parcurs nu va conduce la destrămarea imperiului moscovit din Europa de Est şi nici nu va diminua ameninţarea militară a Pactului de la Varşovia.

O criză în Europa de Est ar submina coeziunea Pactului, cel puţin temporar, dar ar conduce aproape sigur la represiuni (cu sau fără intervenţie sovietică), anulând orice concesii făcute anterior.

În afara evoluţiilor extreme, aria schimbărilor avute în vedere în regiune s-a extins considerabil, iar probabilitatea unei creşteri a diversităţii şi a unui conflict mai acut va crea noi oportunităţi pentru legăturile dintre Occident şi Europa de Est.

56. Agenda promovată de Gorbaciov, o agendă de reforme, deschidere şi experiment este congruentă cu ţelurile Statelor Unite de a promova pluralismul în Europa de Est şi o independenţă sporită faţă de Moscova. Această ultimă parte a procesului nu este ceea ce îşi doreşte Gorbaciov, bineînţeles, dar, pentru a încuraja schimbarea drept cheie a dinamismului şi unei viabilităţi sporite, el a consfinţit diversitatea şi limitele acceptabile la nivelul Europei de Est.

57. Politicile lui Gorbaciov pun totodată problema unora dintre premisele pe care se bazează politica de diferenţiere a Statelor Unite, prin aceea că ţelurile pereche ale

liberalizării şi independenţei faţă de Moscova intră în conflict din ce în ce mai mult în Europa de Est. Aceste regimuri care vin în contradicţie cel mai mult cu viziunea lui Gorbaciov au tendinţa să fie şi cele mai conservatoare şi mai represive. În schimb, ţările relativ deschise, precum Polonia şi Ungaria, care au beneficiat de tratament favorabil din partea Statelor Unite, sunt acum puse în acord cu Moscova.

58. Aceste contradicţii în politica SUA vor deveni cu atât mai acute cu cât Gorbaciov rămâne la putere, iar dinamica reformelor sovietice continuă. Totuşi, abilitatea noastră de a influenţa alternativele majore – reforma sau austeritatea, criza sau stabilitatea – va rămâne într-adevăr limitată; noi putem cel mult să promovăm o schimbare marginală favorabilă:

Politicile lui Gorbaciov au creat noi oportunităţi de încurajare din partea Occidentului pentru implementarea unor reforme liberale de către regimurile dispuse către acestea, precum cele din Ungaria sau din Polonia. Pentru alţii, Statele Unite ar putea avea alte pârghii de promovare a diversităţii, chiar dacă perspectivele de reformă sunt îndepărtate.

Politica SUA se confruntă cu dilema referitoare la faptul că segmente mari din societăţile est-europene nu sunt dispuse să

accepte austeritatea pe care o implică implementarea reformelor economice. Iar regimurile nu sunt dispuse să rişte reformele politice pentru a obţine acceptarea măsurilor economice dure.

Politica Statelor Unite faţă de Europa de Est

Extrase din NSDD (Naţional Security Decision Directive) 54, 2 septembrie 1982

„Scopul principal pe termen lung al Statelor Unite privind Europa de Est este să [CENZURAT]; să faciliteze eventuala sa reintegrare în comunitatea europeană a naţiunilor. Statele Unite. pot avea un impact important în regiune, cu condiţia ca acestea să continue să îşi diferenţieze politicile faţă de Uniunea Sovietică şi faţă de ţările Pactului de la Varşovia din Europa de Est, astfel încât să încurajeze diversitatea prin măsuri economice şi politice adaptate ţărilor în mod individual ..."

„Diferenţierea va viza:

Încurajarea unor orientări mai liberale în regiune.

Promovarea drepturilor omului şi a celor civile în ţările est- europene.

Consolidarea orientării pro-occidentale a popoarelor acestora.

Diminuarea dependenţei economice şi politice a acestora faţă de URSS şi facilitarea asocierii lor cu naţiunile libere din Europa de Vest.

[CENZURAT]

Încurajarea dezvoltării unei economii private orientate către piaţă, a unei activităţi sindicale libere etc.”

„În implementarea politicilor sale, SUA îşi vor calibra măsurileastfel încât să discrimineze pozitiv guvernele care:

Arată o independenţă relativă faţă de URSS în edificarea politicii externe, măsurată prin gradul în care rezistă asocierii cu obiectivele politicii externe sovietice şi sprijinirea sau abţinerea de la blocarea obiectivelor Occidentului; sau

Arată o liberalizare internă relativ sporită, manifestată prin dorinţa de a respecta drepturile omului recunoscute

international şi de a urma un grad sporit de pluralism şi de descentralizare, inclusiv o economie de piaţă...”

59. Politicile lui Gorbaciov vor pune în dificultate abordările occidentale faţă de securitatea europeană. Pentru regimul de la Bonn, ideea unor relaţii mai strânse cu vecinii din Est a readus în atenţie vechi ambiţii pentru un rol sporit în Europa Centrală. Fiind îngrijoraţi de tendinţa apropierii de Est manifestată de regimul de la Bonn, dar şi suspicioşi în privinţa scopurilor lui Gorbaciov, francezii au luat iniţiativa de a rezista în faţa unui nou val de destindere politică europeană:

din cauza acestor diferenţe, guvernele vest-europene vor întâmpina dificultăţi în ajungerea la un consens politic în ceea ce priveşte Moscova şi aliaţii săi. Mai mult decât atât, aceste diferenţe vor îngreuna încercările NATO de a păstra un consens legat de securitate.

Cu toate acestea, politicile divergente ale Occidentului faţă de Europa de Est creează

presiuni care promovează diversitatea, împiedică integrarea în CAER şi lezează disciplina politicii externe a Pactului de la Varşovia.

60. *Influenţarea Europei de Est.* Statele Unite au urmat întotdeauna o dublă politică în Europa de Est, comunicând direct atât cu populaţia est-europeană, cât şi cu guvernele respective. Aceste căi directe de comunicare vor avea o importanţă majoră, deoarece se creează noi oportunităţi şi apar noi curente de idei:

Transmisiile internaţionale – în principal prin Radio Europa Liberă, dar şi prin alte radiouri din Occident – vor fi un important mijloc de informare pentru publicul din Europa de Est în ce priveşte reformele sovietice, dar şi pentru a exercita presiune în mod indirect asupra regimurilor est-europene.

Va exista o mai mare oportunitate pentru dezvoltarea contactelor între Est şi Vest: acele regimuri care au implementat deja politici cu o oarecare deschidere vor avea mai mult spaţiu de manevră pentru a le extinde, iar celelalte vor fi determinate de către Moscova şi proprii lor cetăţeni să urmeze aceeaşi direcţie. Astfel de contacte (ce variază de la schimburi ştiinţifice la dialoguri la nivel academic şi programe interpersonale) vor

ajuta la promovarea diversităţii, consolidarea presiunii din partea publicului şi a elitelor pentru reforma pe plan intern şi vor veni în ajutorul funcţionarilor care pot avea roluri-cheie în regimurile succesoare.

61. Vor exista întotdeauna noi oportunităţi pentru implicarea Europei de Vest în regimurile est-europene. Acestea se vor datora în principal:

Dilemelor de tip economic ce constrâng mai multe guverne din Europa de Est să accepte condiţii considerate de neagreat în trecut, în schimbul obţinerii unor credite din Vest.

Cerinţelor de înaltă tehnologie care pun presiune asupra est- europenilor pentru a facilita crearea de contacte directe cu firme şi organizaţii economice internaţionale.

Campaniei lui Gorbaciov pentru „Casa Comună Europeană", care îi forţează pe cei din Europa de Est să ia parte la o diplomaţie mai activă şi care reflectă sensibilitatea faţă de acuzaţiile referitoare la nerespectarea drepturilor omului.

Climatului general de reformă şi „deschidere" care oferă oportunităţi pentru a face cunoscute în Europa de Est subiecte tabu şi care duc la adoptarea unor reforme pe plan intern de tipul celor deja adoptate de Moscova.

62. Regimurile est-europene vor continua să fie prudente în ce priveşte propunerile venite din Vest, care s-ar putea confrunta cu controlul exercitat de regim sau cu prerogativele sovietice asupra politicii externe şi de securitate. Totuşi, sunt şanse ca ele să fie mai receptive decât în trecut la propunerile Statelor Unite pentru cooperare antiteroristă şi împotriva narcoticelor, extinderea contactelor dintre Est şi Vest şi chiar în privinţa îmbunătăţirilor în sfera drepturilor omului.

Procesul CSCE oferă un nou forum pentru activitate diplomatică est-europeană separată, dacă nu chiar independentă (la fel ca în cazul propunerii privind minorităţile naţionale susţinute de Ungaria şi Canada). Astfel de progrese arată că este într-adevăr o nevoie mai mare pentru implicarea Vestului în Europa de Est în ce priveşte problemele cheie între Est şi Vest. Se

vor promova astfel o mai mare diversitate, cât şi un nivel sporit de independenţă în regiune.

Un posibil acord între CAER şi Comunitatea Europeană, împreună cu o viitoare conferinţă CSCE pe relaţii economice între Est şi Vest, ar complica eforturile Statelor Unite de a controla transferul de tehnologie, dar ar aduce şi oportunităţi pentru a încuraja implicarea Europei de Est în politici comerciale externe şi de reformă pe plan intern.

S-ar dezvolta noi oportunităţi pentru crearea unui adevărat dialog de securitate, în special dacă s-ar organiza o nouă serie de dezbateri având ca subiect reducerea forţelor convenţionale, în scopul avansării pe calea diplomaţiei est-europene.

În ceea ce priveşte liberalizarea pe plan intern, convergenţa, oarecum ironică, a apelurilor SUA şi URSS pentru reformă politică şi economică, ar încuraja extinderea cooperării economice.

63.Influenţarea comportamentului sovietic. Dacă tendinţa prevăzută de Gorbaciov ar duce la o revoltă spontană sau la o reformă cuprinzătoare în Europa de Est, atunci ultimul factor de control va fi reprezentat de limitele toleranţei sovietice. Gorbaciov va întâmpina

serioase piedici în calea intervenţiei în Europa de Est, în special cu scopul de a reprima o mişcare reformistă. Gorbaciov şi membrii Biroului Politic nu par a ezita să treacă la acţiuni vitale pentru interesele sovietice, dar Statele Unite şi aliaţii lor sunt capabili să schimbe riscul anticipat prin augmentarea preţului pe care Moscova va trebui sa îl plătească. Dimensiuneaunei intervenţii dure sovietice ar putea fi influenţată de capacitatea Statelor Unite de a transmite cu claritate efectele pe care acest comportament sovietic l-ar avea asupra agendei vaste a relaţiilor SUA – URSS.

ANEXĂ

OFICIALI SOVIETICI RESPONSABILI PENTRU EUROPA DE EST

Relaţii în cadrul Partidului

Mihail Gorbaciov

Secretar General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (din martie 1985)

Până în momentul în care a devenit Secretar General în martie 1985, Gorbaciov întâlnise deja toţi liderii de partid est- europeni şi discutase şi cu unii dintre principalii lor locţiitori. În noiembrie 1969 a făcut parte dintr-o delegaţie în Cehoslovacia. După ce a devenit secretar pentru agricultură al Partidului Comunist în 1978, s-a întors în Cehoslovacia (aprilie 1979). Gorbaciov a vizitat Ungaria în octombrie 1983 şi Bulgaria în septembrie 1984 şi aproape sigur s-a întâlnit cu liderii acestora şi cu alţii în Moscova în timpul reuniunii anuale a CAER din luna iunie a fiecărui an, precum şi la alte reuniuni. A fost implicat în găzduirea fiecărui lider de partid politic din Europa de Est la începutul anilor 1980.

La funeraliile lui Cernenko, din martie 1985, liderii de partid ai statelor membre ale Pactului de la Varşovia au fost primii demnitari străini cu care s-a întâlnit Gorbaciov. Începând din acel moment, el a vizitat fiecare ţară est-europeană cel puţin o dată, cu excepţia Albaniei, şi s-a întâlnit la Moscova cu oficiali din Europa de Est de 39 de ori.

Egor Ligaciov

Membru al Biroului Politic şi secretar al Comitetul Central (din 1985)

Ca „secretar II” neoficial, Ligaciov, în vârstă de 67 de ani, este responsabil cu supravegherea politicii externe; în prezent [1988] prezidează Comisia Supremă Sovietică pentru Afaceri Externe. Nu a vizitat frecvent ţările est-europene, dar, în 1987, a călătorit de două ori în Ungaria şi a vizitat şi Polonia în 1984. În ciuda

reputaţiei sale de principal conservator în Biroul Politic sovietic, Ligaciov a lăudat reformele economice din Ungaria, sugerând în mod ferm faptul că Budapesta nu trebuie să imite politicile economice şi structurile sovietice. Abordarea sa prudentă faţă de reformele interne din Uniunea Sovietică sugerează totuşi că el ar fi precaut şi faţă de o schimbare majoră în Europa de Est.

Aleksandr Iakovlev

Membru al Biroului Politic (din iunie 1987) şi secretar, Comitetul Central (din martie 1986)

Iakovlev, în vârstă de 64 de ani, este unul dintre cei mai apropiaţi consilieri ai lui Gorbaciov pe teme de politică externă şi o figură influentă a mecanismului sovietic de elaborare a politicilor faţă de Europa de Est. El a condus delegaţia sovietică în ianuarie 1987 la întâlnirea din Varşovia a Secretariatelor Internaţionale din Blocul Socialist, unde a susţinut noi tehnici media pentru a promova agresiv un concept socialist ce viza democratizarea şi drepturile omului. Un susţinător principal al reformei, Iakovlev a îndemnat la o politică europeană mai sofisticată şi a accentuat nevoia pentru mai multă flexibilitate în dezvoltarea socialistă, ceea ce sugerează că este relativ deschis diversităţii interne în ţările Blocului. El s-a întâlnit frecvent cu delegaţii est-europene, iar în 1987 a călătorit în Polonia şi Germania de Est.

Vadim Medvedev

Şef, Departamentul de Legătură cu Partidele Comuniste şi ale Muncitorilor din Ţările Socialiste („Relaţii în cadrul Blocului”); şi secretar, Comitetul Central (din martie 1986)

Deşi Medvedev, un susţinător al reformei economice, nu a lucrat pe problemele Europei de Est, scrierile sale au subliniat faptul că teoria economică socialistă trebuie să apeleze atât la modelul sovietic, cât şi la experienţele altor ţări din Bloc. Medvedev, în vârstă de 59 de ani, a condus câteva delegaţii în ţările din Blocul sovietic şi l-a însoţit pe Gorbaciov într-o

călătorie în Ungaria, în iunie 1986. El susţine diversitatea în

privinţa măsurilor economice şi politice din regimurile din Europa de Est, cu rezerva că toleranţa sovietică va depinde de abilitatea acestora de a contribui la modernizarea economiei sovietice.

Relaţii Diplomatice

Eduard Şevardnadze

Ministru de Externe

Din momentul în care a devenit ministru de externe în iunie 1985, Şevardnadze, în vârstă de 60 de ani, a călătorit frecvent în Europa de Est, vizitând toţi miniştrii de externe est-europeni în capitalele lor şi participând în mod regulat la întâlnirile miniştrilor de externe din Pactul de la Varşovia. Ultimul an a fost cu siguranţă cel mai activ al lui Şevardnadze, în care aproape jumătate din cele 20 de vizite ale sale în străinătate au fost efectuate în ţări din Europa de Est. În timpul vizitei din iunie 1987 de la Budapesta, se spune că a forţat înaintarea Ungariei pe calea reformei economice,exprimându-şi nemulţumirea faţă de relaţiile bilaterale în domeniul economic, ştiinţific şi tehnic. În octombrie 1986, Şevardnadze a vizitat România, iar în luna martie a aceluiaşi an a făcut o vizită în Polonia. El a devenit din ce în ce mai mult un susţinător făţiş al reformei şi al „noii gândiri” din politica externă sovietică.

Relaţii Economice

Nikolai Rîjkov

Preşedinte, Consiliul de Miniştri al URSS; membru al Biroului Politic (din 1985)

Premierul Rîjkov, în vârstă de 58 de ani, coordonează legăturile economice dintre guvernele Uniunii Sovietice şi cele ale Europei de Est. Un susţinător puternic al reformelor economice interne, el a încurajat prim-miniştrii din CAER să sprijine schimbările din cadrul operaţiunilor comerciale din CAER. În timpul unei întâlniri din 1987 cu omologii săi est-europeni, Rîjkov a recomandat reforme valutare intra-CAER,

contacte directe între întreprinderi, companii mixte şi o nouă schemă de organizare a CAER. Ca răspuns faţă de opoziţia câtorva lideri est-europeni faţă de descentralizarea limitată a managementului planificat, Rîjkov a atenţionat că acele ţări care nu doresc să participe la aceste schimbări n-ar trebui să stea în calea celorlalte.

Relaţii Militare

Viktor Kulikov

Şeful Marelui Stat Major (din 1971), Comandantul Suprem al Forţelor Armate Unite ale Pactului de la Varşovia (din ianuarie 1977)

Un comandant abil, mareşalul Kulikov, în vârstă de 67 de ani, este al treilea om în ierarhia militară sovietică. El exercită o influenţă politică puternică în Europa de Est şi, prin tactici de convingere şi intimidare, a impus respectarea politicilor Moscovei, în special în probleme operaţionale şi în planificarea impunerii legii marţiale în Polonia în 1981. Deşi oficialii Statelor Unite au fost impresionaţi în repetate rânduri de Kulikov, [CENZURAT] se crede că se va retrage în curând. Liderii de la Kremlin par să-l considere pe Kulikov, care susţine cu destul de multă precauţie programul lui Gorbaciov de revizuire doctrinară, drept o piedică în faţa schimbărilor majore din domeniul apărării.

[SURSA: Central Intelligence Agency, *National Intelligence Estimate – NIE 11/12-9-88, Soviet Policy Toward Eastern Europe under Gorbachev,* mai 1988, în Benjamin B. Fischer [ed.], „At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991”, Washington, DC, Central Intelligence Agency, 1999, pp. 151-177]

INDICE

A

Airoldi, Edoardo M., 30
Almond, Mark, 146
Amalrik, Andrei, 16
Andropov, Iuri, 32, 36, 37, 39, 40,
45, 49, 50, 51, 59, 157, 162,
187, 188, 200, 201, 203, 209, 211, 220
Aron, Leon, 15

Aronoff, Yael S., 34
Åslund, Anders, 126
Asmus, Ronald D., 60, 61
B
Baker, James, 88, 93, 97, 110, 114, 115, 118, 127, 129 Baruch, Bernard Mannes, 143 Bence, Gyorgy, 17, 18, 19
Beschloss, Michael R., 87, 88, 92, 93, 95, 96, 97, 100, 101, 105, 107, 114, 117, 118, 119, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 138, 139, 150, 151
Betea, Lavinia, 150
Bishop, Maurice Rupert, 41
Boia, Lucian, 20, 21
Brejnev, Leonid, 10, 34, 35, 38, 48, 58, 68, 95, 97, 162, 199, 200, 201, 206, 207, 210, 220, 222, 228
Brown, Archie, 74, 133
Browne, John, 51, 52, 53, 54, 172, 197
Brzezinski, Zbigniew, 17, 125, 142, 143, 144
Bush, George W., 26, 47, 56, 62, 76, 77, 83, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 105, 107, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 140, 148, 149, 150, 151, 263
Buse, Constantin, 114
C
Calvocoressi, Peter, 33, 36, 79, 82
Carter, Jimmy, 33, 34, 143, 270 Casey, William J., 41, 57, 62, 198 Ceausescu, Nicolae, 69, 70, 118, 149, 150, 220, 223, 241, 244, 245, 246, 248, 263
Cerneaev, Anatoli, 12
Cernenko, Konstantin, 39, 45, 48, 49, 50, 56, 58, 64, 77, 157, 162, 178, 188, 189, 190, 200, 205, 210, 211, 220, 223, 224, 228, 255
Churchill, Winston, 9
Cioroianu, Adrian, 123, 126, 127, 139
Clinton, Hillary, 24
Constantiniu, Laurentiu, 142 Corneanu, Constantin, 16, 17, 20, 95, 137, 143
D
Dasicev, Viaceslav, 35, 36 d'Encausse, Hélène Carrère, 17
DeVito, Joseph A, 116
Djuvara, Neagu, 141 Dobczansky, Markian, 110, 151
Drew, S. Nelson, 28
Dumitru, Laurentiu-Cristian, 20

Durandin, Catherine, 18, 40, 110, 112, 125, 150, 151, 153
Duroselle, Jean-Baptiste, 111, 112
E
Eltîn, Boris, 123, 124, 126, 127, 134, 135, 137, 139, 248
F
Farnham, Barbara, 28, 32, 37
Ferguson, Niall, 146
Fienberg, Stephen E., 30
Fischer, Benjamin B., 32, 36, 38, 68, 94, 95, 102, 103, 123, 134, 138, 258
Furet, François, 142

G
Gaddis, John Lewis, 15, 16, 18, 32, 36, 37, 47, 87, 100
Garthoff, Raymond L., 22, 100, 101
Gates, Robert M., 49, 50, 55, 117, 127
Gelman, Harry, 35
Goldman, Marshall, 91, 162
Gorbaciov, Mihail S., 9, 11, 12, 13, 15, 18, 19, 20, 28, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 263, 270
Gorbaciov, Raisa, 52, 139, 172, 180, 200
Grachev, Andrei, 13
H
Haas, Mark L., 74, 75
Halosa, B.M., 25
Hewett, Ed, 91
Hitler, Adolf, 9, 38, 132, 182
Hlihor, Constantin, 13, 20, 21, 22, 23, 36, 143
Hrusciov, Nikita, 9, 57, 144, 179, 181, 182, 186, 199, 200, 208, 209, 217, 218, 222
Hudson, Valerie M., 24, 80, 84
Husák, Gustáv, 228, 229, 231
Hussein, Saddam, 128, 129, 131, 134
I
Iakovlev, Aleksandr, 256
J
Jakes, Milos, 228, 229, 230
Jervis, Robert, 9, 24, 27
Johnson, Thomas R., 34
Judt, Tony, 30
K
Kádár, János, 227, 229
Kaspi, André, 111, 112
Kennan, George, 121
Kennedy, John F., 9, 51, 52, 172, 173, 181, 193, 195, 197

Kerry, John, 24
Kissinger, Henry, 31, 36, 39, 80, 92, 93, 142, 152
Kohl, Helmut, 111, 131, 148, 150
Kolakowski, Leszek, 153
Kravciuk, Leonid, 139
Kulikov, Viktor, 258
L
Lavrov, Serghei, 27
Ligaciov, Egor, 202, 255, 256
Lipset, Seymour Martin, 17, 18, 19
M
Manuel, Don Juan de Castille et Leon, 143
Mastny, Vojtech, 25, 26, 37
Matlock, Jack, 56, 74, 88, 89, 107, 108, 109
Mayer, Stephen, 91
McCauley, Martin, 33, 35, 36, 77, 78, 81, 83, 85, 115, 116, 135, 139
McFarlane, Robert C., 62, 63
Medvedev, Vadim, 114, 138, 256, 272
Melinescu, Nicolae, 10
Meyer, Herbert E., 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 147, 157, 171
Morgenthau, Hans J., 10, 15, 21, 22, 116
Morris, Edmund, 79
Mucchielli, Alex, 21
N
Narinski, Mihail, 125
Njolstad, Olav, 33
Noriega, Manuel, 118
P
Palazchenko, Pavel, 114, 115
Patrusev, Nikolai Platonovici, 26
Pfaltzgraff, Robert, 91
Powell, Charles, 51
Purcărus, Alexandru, 10, 11, 12, 34, 114
Putin, Vladimir, 15, 76, 77, 82, 109, 114, 121, 269, 272
R
Reagan, Ronald, 18, 22, 28, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 92, 96, 148, 150, 151, 183, 185, 194, 197, 205, 210, 263, 265, 267, 269, 270, 271
Rice, Condoleezza, 91, 94, 95, 114
Richelson, Jeffrey T., 38, 62 Rijkov, Nikolai, 257, 258
Roosevelt, Franklin D., 9, 75, 76, 77, 263
Russett, Bruce, 123
S,S
Schmitt, Gary J., 24, 93
Scowcroft, Brent, 86, 87, 88, 89,

91, 93, 94, 95, 99, 101, 118, 125, 140
Sebestyen, Victor, 51, 56, 84, 87,
92, 94, 97, 114
Shimko, Keith L., 22
Shulsky, Abram N., 24, 93
Skinner, Kiron K., 30, 31, 81, 84,
85
Smith, Tom W., 35
Snider, Don M., 71, 122
Stalin, I.V., 9, 10, 38, 58, 60, 75,
76, 112, 114, 142, 158, 179, 181, 186, 263, 269, 272
Stürmer, Michael, 121, 146
Suvorov, Victor, 145 Sevardnadze, Eduard, 110, 129,
133, 196, 197, 227, 257

T
Tănase, Stelian, 111
Thatcher, Margaret, 51, 59, 60,
62, 85, 96, 97, 117, 150, 178, 184, 194
Tismăneanu, Vladimir, 92, 153
U
Ulam, Adam, 91
V
Vlăduţescu, Ştefan, 20, 21, 22
W
Watzlawick, Paul, 21
Webster, William, 106
Weiner, Tim, 37, 128
Whitehouse, Douglas, 108, 109
Wilentz, Sean, 31, 39, 86, 136
Wilson, Jeanne L., 26
Wohlforth, William C., 118
Z
Zamfir, Dumitru, 20, 21, 22
Zlobin, Nikolai, 146, 149
Zubok, Vladislav M., 112, 145

LISTA FOTO

Foto 1: „Discuţie la gura sobei”. Preşedintele american Ronald Reagan şi liderul sovietic Mihail Gorbaciov, în cadrul primei întâlniri bilaterale, Geneva, 19 noiembrie 1985. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 2 : Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov discută în timpul summitului din Geneva, 20 noiembrie 1985. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 3: Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov, summitul de la Reykjavik, Islanda, 12 octombrie 1986. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 4 : Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov, în timpul summitului de la Washington, 10 decembrie 1987. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 5: Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov, Piaţa Roşie, Moscova, 31 mai 1988. Sursa: Ronald Reagan Presidential Library

Foto 6: Preşedintele american George H.W Bush şi liderul sovietic Mihail Gorbaciov, întâlnirea de la Malta, 2 decembrie 1989. Sursa: George Bush Library

BIBLIOGRAFIE

ARHIVE DIGITALE

- Central Intelligence Agency, Declassified Documents.
- Digital Archive, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, DC.
- George Bush Presidential Library and Museum, Texas A&M University, United States.
- The National Security Archives, Gelman Library, George Washington University, Washington, DC.

- The Open Society Archives (OSA), Central European University, Budapest, Hungary.
- The Reagan Files.

DOCUMENTE PUBLICATE

- ANDERSON, Annelise, ANDERSON, Martin, SKINNER, Kiron K., *Reagan, În His Own Hand: The Writings of Ronald Reagan that Reveal His Revolutionary Vision for America,* New York, Touchstone, 2001.
- ANTON, Mioara (ed.), *România şi Tratatul de la Varşovia. Conferinţele miniştrilor Afacerilor Externe şi ale adjuncţilor lor (1966-1991),* Bucureşti, Editura Alpha MDN, 2009.
- BETEA, Lavinia, *Ultima vizită a lui Nicolae Ceauşescu la Moscova. Stenograma discuţiei dintre Nicolae Ceauşescu şi M.S. Gorbaciov din 4 decembrie 1989 (I),* în „Sfera Politicii", nr. 142/ 2009.
- BLANTON, Thomas S., SAVRANSKAYA, Svetlana, ZUBOK, Vladislav Martinovich (eds.), *Masterpieces of History: The Peaceful End of the Cold War în Eastern Europe,* 1989, Budapest, Central European University, 2010.
- BUTLER, Susan (ed.), *My Dear Mr. Stalin. Corespondenţa completă dintre Franklin D. Roosevelt şi Joseph V. Stalin*,Bucureşti, Editura (istoria, 2006.

- DREW, S. Nelson, *NSC-68: Forging the Strategy of Containment,* Washington, DC, National Defense University Press, 1996.
- FISCHER, Benjamin B. (ed.), *At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991,* Washington, DC, Central Intelligence Agency, 1999.
- HAMILTON, Shane, PHILLIPS, Sarah T., *The Kitchen Debate and Cold War Consumer Politics: A Brief History with Documents,* Bedford, St. Martin's, 2014.
- THE WHITE HOUSE, *National Security Strategy of the United States,* Washington, DC, ianuarie 1987.
- THE WHITE HOUSE, *National Security Strategy of the United States,* Washington, DC, ianuarie 1988.
- THE WHITE HOUSE, *National Security Strategy of the United States,* Washington, DC, martie 1990.

THE WHITE HOUSE, *National Security Strategy of the United States,* Washington, DC, august 1991.

MEMORIALISTICĂ

- BAKER, James A. III, *The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace, 1989-1992,* New York, G.P. Putnam's Sons, 1995.
- BUSH, George, SCOWCROFT, Brent, *A World Transformed,* New York, Alfred A. Knopf, 1998.
- DOBCZANSKY, Markian (ed.), *The Fifteenth Anniversary of the End of the Soviet Union: Recollections and Perspectives*, Washington, DC, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2006.
- GATES, Robert M., *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*, New York, Simon & Schuster, 2006.
- GORBACHEV, Mikhail Sergeevich, *Memoirs,* New York, Doubleday, 1996.
- GORBACIOV, Mihail Sergheevici, *Amintiri. Viaţa mea înainte şi după perestroika,* Bucureşti, Editura Litera, 2013.
- GORBACIOV, Mihail Sergheevici, *Memorii,* Bucureşti, Nemira, 1994.

- PALAZCHENKO, Pavel, *My Years with Gorbachev and Shevardnadze. The Memoir of a Soviet Interpreter,* The Pennsylvania State University, The Pennsylvania State University Press, 1997.
- REAGAN, Ronald Wilson, *An American Life: An Autobiography,* New York, Simon & Schuster,2011.
- REAGAN, Ronald, BRINKLEY, Douglas [ed.], *The Reagan Diaries Unabridged,* vol. 1, New York,Harper Collins, 2009.

LUCRĂRI

- ÅSLUND, Anders, *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*, Washington, DC, Peterson Institute for International Economics, 2007.
- BESCHLOSS, Michael R., TALBOTT, Strobe, *La cele mai înalte niveluri. Relatare din*

culisele puterii referitoare la sfârşitul Războiului Rece, Iaşi, Editura Elit, [1994].
- BOIA, Lucian, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr şi ficţiune,* Bucureşti, Humanitas, 2013.
- BROWN, Archie, *The Gorbachev Factor,* Oxford, New York, Oxford University Press, 1996.
- BRZEZINSKI, Zbigniew, *A doua şansă. Trei preşedinţi şi criza superputerii americane,* Bucureşti, Editura Antet, [2008], p. 48.
- BRZEZINSKI, Zbigniew, *Marea tablă de şah. Supremaţia americană şi imperativele sale geostrategice*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2000.
- BRZEZINSKI, Zbigniew, *Triada geostrategică. Convieţuirea cu China, Europa, Rusia,* Bucureşti, Historia, 2006.
- CALVOCORESSI, Peter, *Politica Mondială după 1945,* Bucureşti, Allfa, 2000.
- CARRÈRE D'ENCAUSSE,Hélène, *Imperiul Spulberat. Revolta naţiunilor în URSS,* Bucureşti, Editura Remember, 1993.
- CHUNG, Hilary, *În the Party Spirit. Socialist Realism and Literary Practice în the Soviet Union, East Germany and China*, Amsterdam, Rodopi B.V.Editions, 1996.

- CIOROIANU, Adrian, *Geopolitica Matrioşkăi. Rusia postsovietică în noua ordine mondială,* Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2009.
- CLARKE, Gordan M., *The 1982 Israeli War în Lebanon: Implications for Modern Conventional Warfare,* Washington, DC, The National War College, National Defense University, aprilie 1983.
- CONSTANTINIU, Laurenţiu, *Uniunea Sovietică între obsesia securităţii şi insecurităţii,* Bucureşti, Editura Corint, 2010.
- DESAI, Padma, *Perestroika în Perspective: The Design and Dilemmas of Soviet Reform,* Londra, IB Tauris & Co Ltd, 1989.
- DE VITO, Joseph A., *The Interpersonal Communication Book,* New York, Harper & Row, 1986.
- DIAMOND, John, *The CIA and the Culture of Failure: US Intelligence from the End of the Cold War to the Invasion of Iraq,* Stanford, California, Stanford University Press, 2008.
- DINU, Mihai, *Fundamentele comunicării interpersonale,* Bucureşti, Editura Bic All, 2004.
- DJUVARA, Neagu, *Războiul de şaptezeci şi şapte de ani şi premisele hegemoniei americane (1914-1991). Eseu de istorie- politologie,* Bucureşti, Humanitas, 2008.
- DURANDIN, Catherine, *CIA în război*, Bucureşti, Editura Incitatus, 2003.
- DURANDIN, Catherine, *Statele Unite ale Americii, mare putere europeană,* Chişinău, Editura Cartier, 2007.
- DUROSELLE, Jean-Baptiste şi KASPI, André, *Istoria relaţiilor internaţionale. 1948 – până în zilele noastre,* vol. II, Bucureşti, Editura Ştiinţelor Sociale şi Politice, 2006.
- FONTAINE, André, *Istoria Războiului Rece,* vol. I, Bucureşti, Editura Militară, 1992.
- FURET, François, *Trecutul unei istorii. Eseu despre ideea comunistă în secolulXX,* Bucureşti, Humanitas, 1996.
- GADDIS, John Lewis, *Războiul Rece,* Bucureşti, Rao International Publishing Company, 2009.

- GADDIS, John Lewis, *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War,* Oxford, New York, Oxford University Press,2005.
- GARTHOFF, Raymond L., *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan,* Washington, DC, The Brookings Institution, 1994.
- GARTHOFF, Raymond L., *The Great Transition. American- Soviet Relations and the End of the Cold War*, Washington, DC, The Brookings Institution, 1994.
- GUZZINI, Stefano, *Realism şi relaţii internaţionale,* Iaşi, Institutul European, 2000.
- HALOŞA, B.M., *Blocul agresiv al Atlanticului de Nord,* Bucureşti, Editura Militară, 1963.
- HLIHOR, Constantin, *Geopolitica şi geostrategia în analiza relaţiilor internaţionale contemporane. Consideraţii teoretice şi metodologice,* Bucureşti, Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”, 2005.
- HLIHOR, Constantin, HLIHOR, Ecaterina, *Comunicarea în conflictele internaţionale.*

Secolul XX şi începutul secolului XXI, Bucureşti, Editura Comunicare.ro, 2010.
- HUDSON, Valerie M., *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory,* Lanham, Rowman & Littlefield, 2014.
- INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI TEORIE MILITARĂ, *Războiul din Golf Studiu politico-militar,* Bucureşti, Editura Militară, 1991.
- JERVIS, Robert, *Perception and Misperception în International Politics*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1976.
- JOHNSON, Thomas R., *American Cryptology during the Cold War, 1945-1989,* Book III: *Retrenchment and Reform, 1972-1980,* Center for Cryptologic History, National Security Agency, 1998.
- JUDT, Tony, *Europa iluziilor,* Iaşi, Polirom, 2000.
- KAGARLITSKY, Boris, *The Disintegration of the Monolith,* Londra, Verso, 1992.
- KISSINGER, Henry, *Are nevoie America de o politică externă? Către diplomaţia secolului XXI,* [Bucureşti], Incitatus, 2002.
- KISSINGER, Henry, *Diplomaţia,* Bucureşti, Editura All, 1998.

- LEFFLER, Melvyn P., *For the Soul of Mankind: The United States, The Soviet Union, and the Cold War,* New York, Hill and Wang, 2007.
- LÉVESQUE, Jacques, *The Enigma of1989. The USSR, and the Liberation ofEastern Europe,* Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1997.
- LORRAIN, Pierre, *Incredibila alianţă Rusia-Statele Unite,* Bucureşti, Editura Ştiinţelor Sociale şi Politice, [2002].
- MC CAULEY, Martin, *Rusia, America şi Războiul Rece. 19491991,* Iaşi, Polirom, 1999.
- MELINESCU, Nicolae, *O viziune despre televiziune*, Bucureşti, Master Print Super Off Set, 2013.
- MORGENTHAU, Hans J., *Politica între naţiuni. Lupta pentru putere şi lupta pentru pace,* Iaşi, Editura Polirom, 2007.
- NIŢU, Ionel, *Analiza de intelligence. O abordare din perspectiva teoriilor schimbării,* Bucureşti, Editura RAO, 2012.
- OBERDORFER, Don, *From the Cold War to a New Era. The United States and the Soviet Union, 1983-1991,* Baltimore and London, Johns Hopkins University Press, 1998.
- PLOKHY, Serhii, *The Last Empire. The Final Days of the Soviet Union,* London, Oneworld Publications, 2014.
- POP, Adrian, *Originile şi tipologia revoluţiilor est-europene,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2010.
- REARDEN, Steven L., *Council Of War. A History ofthe Joint Chiefs of Staff 1942-1991,* Washington, DC, National Defense University Press, 2012.
- REIMAN, Tonya, *Limbajul trupului. Cum să ai succes atât în planul profesional, cât şi în cel personal*, Bucureşti, Curtea Veche, 2010.
- RICHELSON, Jeffrey T., *Un secol de spionaj. Serviciile de informaţii în secolulXX,* Bucureşti, Humanitas, 2000.
- SCHMITT, Gary J., SHULSKY, Abram N., *Războiul tăcut. Introducere în universul informaţiilor secrete,* Iaşi, Polirom, 2008.
- SCHRAD, Mark Lawrence, *Vodka Politics: Alcohol, Autocracy, and the Secret History of the Russian State,* Oxford, New York, Oxford University Press,2014.

- SCURTU, Ioan, *Revoluţia Română din 1989 în context internaţional,* Bucureşti, Editura Redacţiei Publicaţiilor pentru Străinătate, 2009.
- SEBESTYEN, Victor, *1989. Prăbuşirea imperiului sovietic,* Bucureşti, Litera Internaţional, 2009.
- SHIMKO, Keith L., *Images and Arms Control: Perceptions of the Soviet Union în the Reagan Administration,* The University of Michigan, The University of Michigan Press, 1991.
- SKINNER, Kiron K. (Editor) *Turning Points în Ending the Cold War,* Stanford, Calif., Hoover Press, 2007.
- SOULET, Jean-François, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre,* Iaşi, Polirom, 1998.
- STÜRMER, Michael, *Putin şi noua Rusie,* Bucureşti, Litera Internaţional, 2014.

- SUVOROV, Victor, *O să vă îngropăm! Cronica măreţului deceniu,* Iaşi, Polirom, 2012.
- TĂNASE, Stelian, *Istoria căderii regimurilor comuniste: miracolul revoluţiei,* Bucureşti, Humanitas, 2009.
- VLĂDUŢESCU, Ştefan, ZAMFIR, Dumitru, *Percepţia şi audiopercepţia. O abordare cognitiv-constructiv-operaţională,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 2003.
- WEINER, Tim, *CIA – o istorie secretă,* Bucureşti, Litera Internaţional, 2011.
- WILENTZ, Sean, *The Age of Reagan. A History, 1974-2008,* New York, Harper Collins, 2008.
- WOHLFORTH, William C. (ed.), *Cold War Endgame: Oral History, Analysis, Debates,* The Pennsylvania State University, The Pennsylvania State University Press, 2003.
- ZUBOK, Vladislav M., *A Failed Empire. The Soviet Union în the Cold War from Stalin to Gorbachev,* Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2007.

STUDII ŞI ARTICOLE

- ABRAHAM, Florin, *Colapsul regimurilor comuniste între „eveniment inevitabil" şi „hazard istoric",* în CORNEANU, Constantin, POP, Adrian (ed.), „Prăbuşirea Imperiului Sovietic.

Prin ochii inamicului... | **271** «Lecţii» în retrospectivă", Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

- AIROLDI, Edoardo M., FIENBERG, Stephen E., SKINNER, Kiron K., *Whose Ideas? Whose Words? Authorship of Ronald Reagan's Radio Addresses,* în „Political Science & Politics", nr. 3/ iulie 2007.
- ALMOND, Mark, *1989 fără Gorbaciov. Ce s-ar fi întâmplat dacă nu s-ar fi prăbuşit comunismul?,* în FERGUSON, Niall (coordonator), „Istorie virtuală. Evoluţii alternative şi ipoteze contrafactuale", Iaşi, Polirom, 2013.
- ARON, Leon, *Tot ceea ce credeai despre dispariţia Uniunii Sovietice este greşit,* în „Foreign Policy România", nr. 23, iulie/ august 2011.
- ARONOFF, Yael S., *În like a Lamb, out like a Lion: The Political Conversion of Jimmy Carter,* în „Political Science Quarterly", vol. 121, nr. 3, (vara) 2006.
- BENCE, Gyorgy şi LIPSET, Seymour Martin, *Anticipations of the Failure of Communism,* în „Theory and Society", vol. 23, nr. 2/ aprilie 1994.
- BUGA, Vasile, *Din enigmele puciului de la Moscova din august 1991,* în CORNEANU, Constantin, POP, Adrian, (ed.), „Prăbuşirea Imperiului Sovietic. «Lecţii» în retrospectivă", Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2012.
- CORNEANU, Constantin, *Operaţiunea „Farewell" şi demantelarea Uniunii Sovietice,* în CORNEANU, Constantin, POP, Adrian (ed.), „Prăbuşirea Imperiului Sovietic. «Lecţii» în retrospectivă", Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2012.
- DUJMOVIC, Nick, *Ronald Reagan, Intelligence, William Casey, And CIA: A Reappraisal*, în „Ronald Reagan, Intelligence and the End of the Cold War", Center for the Study ofIntelligence, The Ronald Reagan Presidential Library, 2 noiembrie 2011.
- FARNHAM, Barbara, *Reagan and the Gorbachev Revolution: Perceiving the End of Threat,* în „Political Science Quarterly", vol. 116, nr. 2, vara 2001.

272 | Alexandru Purcăruş

- FISCHER, Benjamin B., *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare,* Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, septembrie 1997.
- FRAZIER, Robert, *Kennan, „Universalism," and the Truman Doctrine,* în „Journal of Cold War Studies", vol. 11, nr. 2, primăvara 2009.
- GELMAN, Harry, *Soviet-American Mutual Perceptions în the 1980s – How Far Have We Come, and How Far Are We Going,* The RAND Corporation, noiembrie 1988.
- HAAS, Mark L., *The United States and the End of the Cold War: Reactions to Shifts în Soviet Power, Policies, or Domestic Politics?,* în „International Organization", vol. 61, nr. 1/ 2007.
- HUDSON, Valerie M., *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis,* în SMITH, Steve; HADFIELD, Amelia; DUNNE, Timothy, „Foreign Policy: Theories, Actors, Cases", Oxford, New York, Oxford University Press, 2008.
- JACKSON, William D., *Soviet Reassessment of Ronald Reagan 1985-1988,* în „Political Science Quarterly", vol. 113, nr. 4/ iarna 1998-1999.
- JERVIS, Robert, *Why Intelligence and Policymakers Clash,* în „Political Science

Quarterly”, volumul 125, nr. 2/ vara 2010.
- KENGOR, Paul, *Predicting the Soviet Collapse,* în „National Review”, 14 iulie 2011.
- KOLAKOWSKI, Leszek, *Printre patetice ruine,* în TISMĂNEANU, Vladimir (coordonator), „Revoluţiile din 1989. Între trecut şi viitor”, Iaşi, Polirom, 1999.
- KRAMER, Mark, *The Demise of the Soviet Bloc,* în TISMĂNEANU, Vladimir şi IACOB, Bogdan C. (eds.), „The End and the Beginning: The Revolutions of 1989 and the Resurgence of History”, Budapest, Central European University Press, 2012.
- KRAMER, Mark, *What Happened to the Soviet Union? How and Why American Sovietologists Were Caught by Surprise* by Christopher I. Xenakis – Review, în „Political Science Quarterly”, vol. 118, nr. 4, iarna, 2003/ 2004.

- LARRABEE, F. Stephen, *The New Soviet Approach to Europe,* în „Proceedings of the Academy of Political Science”, vol. 38, nr. 1 (The New Europe: Revolution în East-West Relations), 1991.
- MASTNY, Vojtech, *How Able Was „Able Archer”? Nuclear Trigger and Intelligence în Perspective,* în „Journal of Cold War Studies”, vol. 11, nr. 1, (iarna) 2009.
- MASTNY, Vojtech, *NATO în the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949-56,* Washington, DC, Woodrow Wilson International Center For Scholars, martie 2002.
- NARINSKI, Mihail, *Liderii sovietici şi reunificarea germană,* în „Magazin Istoric”, nr. 4 (553)/ aprilie 2013.
- NJ0LSTAD, Olav, *The Collapse of Superpower Detente, 19751980,* în LEFFLER, Melvyn P, WESTAD, Odd Arne (editori), „The Cambridge History of the Cold War”, vol. 3 – „Endings”, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- PURCĂRUŞ, Alexandru, *A doua (mini)criză cubaneză,* în „Istorie şi civilizaţie”, nr. 10/ iulie 2010.
- PURCĂRUŞ, Alexandru, *Moscova versus NATO, de la Stalin la Medvedev şi Putin,* în BUŞE, Constantin, CÂNDEA, Ionel, „Studii de istorie”, vol. 3, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăila, 2014.
- RICHMOND, Yale, *The 1959 Kitchen Debate,* în „Russian Life”, iulie/ august 2009.
- RUSSETT, Bruce, *Doves, Hawks, and US Public Opinion*, în „Political Science Quarterly”, vol. 105, nr. 4, iarna, 1990-1991.
- SAUNDERS, Chris, ONSLOW, Sue, *The Cold War and Southern Africa, 1976-1990,* în LEFFLER, Melvyn P, WESTAD, Odd Arne (editori), „The Cambridge History of the Cold War”, vol. 3 – „Endings”, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- SMITH, Tom W, *The Polls: American Attitudes Toward the Soviet Union and Communism*, în „The Public Opinion Quarterly”, vol. 47, nr. 2, (vara) 1983.
- SNIDER, Don M., *The National Security Strategy: Documenting Strategic Vision*, Strategic Studies Institute, US Army War College, 15 martie 1995.
- SOREANU, Mircea, *NATO în timpul Războiului Rece,* în „Revista de Istorie Militară”, nr. I-2/ 2009.

- VÂRLAN, Manuela, *Evaluare psihologică la distanţă a liderilor în gestionarea crizelor,* în DOBRE, Cristian, „Psihologie militară – în slujba interesului naţional”, Bucureşti, Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”, 2013.
- WHITEHOUSE, F. Douglas, *Coping with Alternative Soviet Futures: A Case Study în Strategic Planning,* în SMITH, Perry M., ALLEN, Jerrold P., STEWART II, John H., WHITEHOUSE, F. Douglas, „Creating Strategic Vision. Long-Range Planning for National Security”,Washington, DC, National Defense University Press, 1987.
- WILSON, Jeanne L., *Colour Revolutions: The View From Moscow and Beijing,* în „Journal of Communist Studies and Transition Politics”, vol. 25, 2-3/ iunie 2009.
- WOEHREL, Steven, *Ukraine's Orange Revolution and US Policy,* Congressional Research Service, The Library of Congress, 1 aprilie 2005.
- ZLOBIN, Nikolai, *Humor as Political Protest,* în „Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization”, vol. 4, nr. 2/ primăvara 1996.

INSTRUMENTE DE LUCRU

- DUŢU, Alesandru, *Revoluţia din decembrie 1989. Cronologie,* Craiova, Editura Sitech, 2010.

- PARISH, Thomas, *Enciclopedia Războiului Rece,* Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2002.
- SCHWARTZ, Richard Alan, *Encyclopedia of the Persian Gulf War,* Jefferson, NC, McFarland & Company, 1998.
PRESĂ
- GORDON, Michael R., *Russians' Test Called Breach of Missile Pact,* în „The New York Times”, 29 iulie 2014, p. Al.
- RULE, Sheila, *Evolution în Europe. Gorbachev Gets Nobel Peace Prize For Foreign Police Achievements,* „The New York Times”, 16 octombrie 1990, p. Al şi p. A12.
 DEPEŞE ALE AGENŢIILOR DE PRESĂ
- AFP.
- BBC.
- RIA Novosti.
- REUTERS.